

ВІСНИК

Національного університету
водного господарства та
природокористування

ISSN 2306-5478

В И П У С К 4(104)

<https://doi.org/10.31713/ve420230>

Заснований
у 1999 р.

Збірник наукових праць затверджений
як фахове видання з економічних наук
(Наказ МОН № 1643 від 28 грудня 2019 р.)

Збірник наукових праць

Економічні науки

Адреса редколегії:
33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11, НУВГП

Телефон: (0362)63-57-31

© Національний університет водного господарства
та природокористування, 2023

У збірнику опубліковано наукові статті з економічних наук. Призначений для наукових працівників, державних службовців, викладачів закладів вищої освіти, здобувачів вищої освіти всіх рівнів і представників бізнесу.

Головний редактор: Мошинський В.С.,
д.с.-г.н., професор, ректор.

Заступник головного редактора: Савіна Н.Б.,
д.е.н., професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків.

Редакційна колегія:

Зінкевич О. В. , к.е.н., доцент,
відповідальний секретар
(НУВГП, м. Рівне)	Попко О. В. , д.е.н., доцент
(НУВГП, м. Рівне)
Антонюк О. Р. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Скрипчук П. М. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)
Безтелесна Л. І. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Ханін І. Г. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)
Бочко О. Ю. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Шарко М. В. , д.е.н., професор
(ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет, м. Маріуполь)
Грицюк П. М. , д.е.н., професор,
зав. каф. комп'ютерних технологій та
економічної кібернетики
(НУВГП, м. Рівне)	Агнешка Кістер , професор, д-р габілітований
(Університет Марії Кюрі-Склодовської в
Любліні, Республіка Польща)
Дейнега О. В. , д.е.н., професор,
проректор з наукової роботи
(РДГУ, м. Рівне)	Андра Звірбуле , д-р економіки, професор,
декан факультету економіки та
соціального розвитку
(Латвійський університет наук і технологій,
Єлгава, Латвія)
Іляш О. І. , д.е.н., професор
(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Сікорського», м. Київ)	Ден Іоан Топор , професор, д-р габілітований,
декан економічного факультету
(Університет «1 грудня 1918 року»,
Альба-Юлія, Румунія)
Коваль В. В. , д.е.н., професор
(ІДГУ, м. Ізмаїл)	Ян Полцин , професор, д-р габілітований
(Державний університет прикладних наук
імені Станіслава Сташиця в Пілі, Республіка Польща)
Ковшун Н. Е. , д.е.н., доцент, директор ННІЕМ
(НУВГП, м. Рівне)	Катерина Воробйова , PhD, викладач
Вища школа Лімковкінга
(Університет креативних технологій Лімковкінга,
Кіберджая, Малайзія)
Кушнір Н. Б. , к.е.н., професор, зав. каф.
економіки підприємства і міжнародного бізнесу
(НУВГП, м. Рівне)	Сембієва Ляззат Михайлівна , професор, д-р наук, завідувач
кафедри державного аудиту (Євразійський національний
університет, імені Л. Н. Гумільова, Казахстан)
Левицька С. О. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Ніно Адамашвілі , PhD, науковий співробітник,
кафедра економіки (Університет Фоджа, Італія)
Мальчик М. В. , д.е.н., професор, зав. каф. маркетингу
(НУВГП, м. Рівне)	Санджив Бансал , професор, (д-р наук), декан факультету
менеджменту, директор Бізнес-школи Аміті
(Університет Аміті Уттар-Прадеш, Нойда, Індія)
Мамонтова Н. А. , д.е.н., професор
(НУ «Острозька академія»)	Тетяна Чорейова , Dr.h. Prof. Ing, PhD, професор кафедри
комунікацій (Жилінський університет, Словаччина)
Мельник Л. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	Вікторія Вовк , к.е.н., доцент кафедри
(Державний університет прикладних наук
імені Станіслава Сташиця в Пілі, Республіка Польща)
Наумов О. Б. , д.е.н., професор
(Національний авіаційний університет, м. Київ)	
Нікітенко Д. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	
Осадча О. О. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	
Павелко О. В. , д.е.н., професор
(НУВГП, м. Рівне)	

Опубліковані статті пройшли рецензування

Матеріали збірника розглянуто і рекомендовано до видання
Вченою радою університету 29 грудня 2023 р., протокол № 12.

Адреса редколегії: 33028, м. Рівне, вул. Соборна, 11, НУВГП
© Національний університет водного господарства
та природокористування, 2023

BULLETIN

**NATIONAL UNIVERSITY OF
WATER AND ENVIRONMENTAL
ENGINEERING**

ISSN 2306-5478

VOLUME 4(104)

<https://doi.org/10.31713/ve420230>

**Founded
In 1999**

The given Collection of Scientific Papers is approved as a professional scientific publication in economic sciences (Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine of December 28, 2019 # 1643)

Collection of Scientific Papers

Economic Sciences

Scientific Editorial Board Address:
33028 Rivne, vul. Soborna, 11, NUWEE

Tel: (0362)63-57-31

© National University of Water and
Environmental Engineering, 2023

The bulletin contains scientific articles in economics. It is designed for researchers, civil servants, lecturers of higher education institutions, degree-seeking student at all levels and business representatives.

Senior Editor: Moshynskiy V.S.,
Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Rector.

Deputy Senior Editor: Savina N.B.,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Vice-Rector for Research and International Relations.

Scientific Editorial Board:

Zinkevych O. V. , Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor, Executive Secretary (NUWEE, Rivne)	Pavelko O. V. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Antoniuk O. P. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Popko O. V. , Doctor of Economics, Associate Professor (NUWEE, Rivne)
Beztelesna L. I. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Skrypchuk P. M. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Bochko O. Yu. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Khanin I. H. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)
Hrytsiuk P. M. , Doctor of Economics, Professor, Head of Computer Technology and Economic Cybernetics Department (NUWEE, Rivne)	Sharko M. V. , Doctor of Economics, Professor, (DVNZ «Pryazovsky State Technical University»)
Deineha O. V. , Doctor of Economics, Professor (Rivne State Humanitarian University, Rivne)	Agnieszka Kister , Prof. UMCS, Dr. Habil., Professor, (Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland)
Iliash O.I. , Doctor of Economics, Professor (National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv)	Andra Zvirbule , Dr. Oec., Prof., Dean of the Faculty of Economics and Social Development (Latvia University of Sciences and Technologies, Jelgava, Latvia)
Koval V. V. , Doctor of Economics, Professor (Izmail State University of Humanities, Izmail)	Dan Ioan Topor , Prof., Dr. Habil., Dean of the Faculty of Economics (University of Decembrie 1918 in Alba-Iulia, Romania)
Kovshun N. E. , Doctor of Economics, Associate Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Economics and Management (NUWEE, Rivne)	Jan Polcyn , Dr. Habil., Prof. ANS, Prof. (Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences in Pila, Poland)
Kushnir N. B. , Candidate of Economics (Ph.D.), Professor, Head of Enterprise Economics and International Business Department (NUWEE, Rivne)	Kateryna Vorobyova , PhD, Lecturer Limkokwing Graduate School (LGS) (Limkokwing University of Creative Technology, Cyberjaya, Malaysia)
Levytska S. O. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Lyazzat M. Sembiyeva , Professor, Doctor of Science, Head of the State Audit Department (L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan)
Malchuk M. V. , Doctor of Economics, Professor, Head of Marketing Department (NUWEE, Rivne)	Nino Adamashvili , PhD, Researcher, Department of Economics (University of Foggia, Italy)
Mamontova N. A. , Doctor of Economics, Professor, (The National University of Ostroh Academy)	Sanjeev Bansal , Prof. (Dr.), Dean of the Faculty of Management Studies, Director Amity Business School (Amity University Uttar Pradesh, Noida, India)
Melnyk L. V. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	Tatiana Čorejová , Dr.h. Prof. Ing., PhD, Prof. of the Department of Communications (University of Žilina, Slovakia)
Naumov O. B. , Doctor of Economics, Professor (National Aviation University, Kyiv)	Viktoriiia Vovk , Dr., Adiunkt ANS (Stanislaw Staszic State University of Applied Sciences in Pila, Poland)
Nikytenko D. B. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	
Osadcha O. O. , Doctor of Economics, Professor (NUWEE, Rivne)	

Published articles have been reviewed

All papers have been reviewed and accepted for publication
by the Academic Council of the University on December 29, 2023,
Academic Council Meeting Minutes #12.

Scientific Editorial Board Address: 33028, Rivne, vul. Soborna, 11, NUWEE
© National University of Water and Environmental Engineering, 2023

УДК 008:342.25(477.81)

<https://doi.org/10.31713/ve420231>

JEL: H75

Антонова С. Є. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

к.е.н., доцент,

Громик І. П. [1: ORCID ID: 0009-0003-8566-8631],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ В КЛЕВАНСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті подано результат дослідження впливу процесу децентралізації на сферу культури в Клеванській територіальній громаді. Проведено аналіз діяльності закладів культури та реалізації публічного управління у сфері культури органами місцевого самоврядування з метою удосконалення функціонування культурних інституцій громади. Наведено приклад базової мережі закладів культури громади. Акцентовано увагу на виконанні органами місцевого самоврядування законодавчих новацій щодо законності та правильності ухвалення рішень для покращення ефективності діяльності закладів культури. Розкрито фрагменти діалогу між органами місцевого самоврядування та культурними установами для удосконалення їх діяльності та вирішення проблем. Розглянуто приклади застосування новацій для надання закладами культури якісних культурних послуг населенню, спроби залучення додаткового фінансування через участь у грантових пропозиціях, реалізацію державних програм та благодійництва в сучасних умовах.

Ключові слова: культура; децентралізація; територіальні громади; публічне управління; місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. Процеси децентралізації, які мали на меті реалізацію прогресивного розвитку сфери культури, викликали певні непорозуміння між органами місцевого самоврядування та існуючими культурними інституціями. На порядку денному постало чимало управлінських, організаційних, фінансових питань. Існуючі заклади культури зіткнулися із процесом реорганізації, загрозою ліквідації, скороченням штатної чисельності та збереженням кадрового потенціалу відповідної галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо удосконалення сфери культури в контексті децентралізації у своїх працях вивчали вітчизняні науковці: Балабуха К. Є., Бурега В., Вилегжаніна Т., Кіналь Л. М., Козаченко Г., Круглашов А., Лук'янова О., Любаренко Л., Поляруш Є., Розколупа Н., Тихончук Л. Х.,

Чубок Т. О. Однак, не зважаючи на високу продуктивність напрацювань та враховуючи реалізацію процесу децентралізації локально, удосконалення розвитку сфери культури потребує подальших досліджень та більш детального вивчення на певних місцевостях.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку культури в Клеванській територіальній громаді.

Виклад основного матеріалу. Одним із першочергових завдань стратегії розвитку територіальних громад є належне фінансування сфери культури та визначення суб'єктів, які нестимуть відповідальність за використання коштів. «Культура – сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [2]. Ця сфера не повинна фінансуватися за «залишковим принципом», адже довгі роки українська культура була не в пріоритеті, оскільки, на думку чиновників, існують більш нагальні проблеми, які потребують вирішення, як-от вуличне освітлення, дороги, благоустрій, розвиток бізнесу.

У Клеванській ТГ присутня надзвичайно багата культурна спадщина, об'єкти якої є важливими пам'ятками архітектури на Рівненщині: Клеванський замок князів Чарторийських (1475), костел Благовіщення Діви Марії (1663), церква Преображення Господнього (1770), церква Різдва Христового (1777). Станом на сьогодні ці архітектурні пам'ятки перебувають на балансі області. У зв'язку з нестачею фінансування замок з кожним роком зазнає великих руйнувань.

На жаль, недоглянутим залишається об'єкт у смт Клевань – частина комплексу будівель єврейської синагоги (дата будівництва невідома). Земельна ділянка, на якій знаходиться будівля, належить певному власнику, який рідко виходить на зв'язок з очільниками громади. У громаді наявні будинки, які несуть вагому архітектурну та культурну цінність польської доби. Зокрема будинок, в якому жили відомі історичні постаті Олександр та Яків Бусли, та приміщення, у якому функціонує відділ обслуговування користувачів смт Клевань комунального закладу «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради та місцева аптека. Досить популярними в Клеванській ТГ є природні пам'ятки. До переліку можна включити: славнозвісний «Тунель кохання», мальовничі «Крейдяні гори», легендарне озеро

«Безодня», загадкові «Оржівські ставки», та незвідану «Страшну долину».

Вищеперелічені об'єкти несуть у собі невичерпний потенціал для Клеванської громади та усієї Рівненщини, який можна спрямувати на розвиток туристичної галузі, збереження культури та культурної спадщини, як альтернативи поповнення місцевого та державного бюджетів у майбутньому. Однак, аби зрушити це питання з мертвої точки, згадані локації потребують величезних капіталовкладень.

В Клеванській ТГ публічне управління у сфері культури здійснює відділ освіти, культури, туризму, молоді та спорту Клеванської селищної ради. До компетенції уповноваженого органу належить реалізація державної політики в галузях освіти, культури, туризму, молоді та спорту і вдосконалення системи їх управління, створення умов для більш ефективного здійснення його повноважень.

Зокрема, беручи до уваги приклад дослідження, спостерігається, що моделі органів, які реалізують державну політику з різних питань у складі територіальних громад «розвиток сфери культури у регіоні гальмується недостатньою компетенцією спеціалістів та різноаспектним колом обов'язків фахівців територіальних громад. Таким чином вимогою сьогодення є виокремлення окремого сектору з питань реалізації державної культурної політики у складі територіальних громад» [10].

Базова мережа закладів культури Клеванської селищної ради станом на 2023 рік налічує 4 комунальних заклади, які реалізують право громадян на отримання якісних культурних послуг та мистецької освіти.

До переліку закладів культури Клеванської селищної ради входять: Комунальний заклад «Клеванська музична школа» Клеванської селищної ради; Комунальний заклад «Оржівська музична школа» Клеванської селищної ради; Комунальний заклад «Центр культури та дозвілля» Клеванської селищної ради; Будинок культури смт Оржів; Клуб села Руда-Красна; Комунальний заклад «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради; відділ обслуговування користувачів КЗ «Публічна бібліотека»; відділ обслуговування дітей КЗ «Публічна бібліотека»; відділ обслуговування користувачів смт Клевань КЗ «Публічна бібліотека»; відділ обслуговування користувачів смт Оржів КЗ «Публічна бібліотека»; відділ обслуговування користувачів с. Жобрин КЗ «Публічна бібліотека» [7].

Мережа закладів культури не є ідеальною. Попередньо, при формуванні мережі бібліотечних закладів були допущені грубі помилки, спричинені небажанням управлінцями громади дослухатися до думки фахівців відповідної галузі та діяти чітко за законами та нормами бібліотечної справи. Такі помилки потребують нагального і обов'язкового виправлення відповідно до чинного законодавства України, оскільки впливають на можливість поповнення загального бібліотечного фонду усіма структурними підрозділами бібліотеки за державними програмами та благодійними акціями. Це важливо, бо фінансування на поповнення бібліотечного фонду з місцевого бюджету є недостатнім аби забезпечити друкованою продукцією населення громади у повному обсязі (населення громади становить 13500 осіб). Зокрема, в період з 2022 р. до травня 2023 р. за постановою Кабінету Міністрів України № 590 від 09 червня 1991 року «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» здійснення підписки друкованих видань та придбання книг для поповнення бібліотечних фондів не передбачалися.

Процес реформи децентралізації, який проводився в Україні з 2014 по 2020 роки, значно вплинув на життя мешканців Клеванської ТГ. Спостерігається реорганізація старих та створення нових інституцій сфери культури. На території громади функціонують дві мистецькі школи: комунальні заклади «Клеванська музична школа» та «Оржівська музична школа», де навчаються 240 вихованців. В цих закладах діти опановують майстерність гри на музичних інструментах класів «Фортепіано», «Скрипка», «Баян», «Бандура», «Гітара», «Акордеон», духових, ударних інструментах та сольному співу. Вихованці музичних шкіл є постійними призерами та переможцями різноманітних всеукраїнських та міжнародних конкурсів і фестивалів. Викладачі і діти цих закладів беруть активну участь у громадському та культурному житті громади.

У процесі децентралізації вкрай великих змін зазнали бібліотеки, які входили до складу Рівненської районної централізованої системи публічно-шкільних бібліотек. Це Рівненська центральна районна бібліотека, Рівненська районна бібліотека для дітей, публічно-шкільна бібліотека-філія смт Клевань, публічно-шкільна бібліотека-філія смт Оржів, публічно-шкільна бібліотека-філія с. Жобрин. Під час їх передачі у власність Клеванської ТГ відбулася їх реорганізація спочатку в Публічну бібліотеку Клеванської селищної ради, як структурного підрозділу відділу освіти, культури,

туризму, молоді та спорту Клеванської селищної ради з 4-ма окремими відділами обслуговування користувачів замість бібліотек-філій. Також відбулося відокремлення шкільних відділів бібліотек від загальної бібліотечної системи. Наразі ці бібліотеки є бібліотеками закладів освіти: Клеванського ліцею № 1, Клеванського ліцею № 2, Оржівського ліцею та опорного закладу «Жобринський ліцей», працівники шкільних бібліотек підпорядковуються директорам шкіл.

Наприкінці 2021 року Публічну бібліотеку Клеванської селищної ради було реорганізовано в комунальний заклад «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради, до складу якої увійшли ще 4 діючих відділи обслуговування користувачів, які функціонували на території Клеванської ТГ, окрім шкільних. Наразі відбувається робота щодо усунення помилок, які були допущені при створенні базової мережі закладів культури (бібліотечних закладів), а саме затвердження нової редакції Статуту бібліотеки, що дозволить внести зміни до її структури відповідно до чинного законодавства України та перейменувати відділи обслуговування користувачів на бібліотеки-філії, які функціонуватимуть згідно з постановою Кабінету Міністрів України № 72 від 06 лютого 2019 року. Такі зміни дозволять краще налагодити роботу бібліотеки щодо залучення позабюджетних коштів, поповнення матеріальних цінностей та бібліотечних фондів за державними програмами і на кошти благодійних фондів та акцій.

Комунальний заклад «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради забезпечує потреби населення в інформації на території селищ Клевань та Оржів, і в селах Руда-Красна, Мочулки, Жобрин, Углище. Реалізує збереження літературної спадщини, сприяє естетичному та патріотичному вихованню, вивченню і дослідженню історії та краєзнавства. Щорічно бібліотека обслуговує близько 3500 користувачів, з відвідуваністю 15002 одиниці та книговидачою – 46992 примірники друкованої продукції.

На базі бібліотеки діє хаб цифрової освіти «Цифра в кишені», краєзнавча літературна студія «Перо», письменницький Клуб Анонімних Авторів, клуб за інтересами «Книга і лялька», клуб вивчення української та англійської мов. Ведеться співпраця з Національною спілкою письменників України (НСПУ) та РОО НСПУ. Великий вклад здійснює бібліотека у розвиток музейної та туристичної галузі громади. На базі бібліотеки організовано роботу по розвитку музейної кімнати «Краєзнавчі сторінки» та «Світлиця УПА». Працівниками бібліотеки розроблено туристичні маршрути «Клеванська старовина», «Кам'яні сонати», «Тунель кохання» та «Незвідана сторона» та реалізуються послуги інформаційно-

туристичних центрів. Закладом розробляються інформаційні буклети, листівки, закладки для книг, проводяться екскурсії для гостей громади, здійснюється активна популяризація краю через соціальні мережі та за допомогою друкованих періодичних ЗМІ. Однак для розвитку цих напрямів необхідне фінансування та введення до штатної чисельності бібліотеки додаткової штатної одиниці, відповідальної за наповнення музейної кімнати новими експонатами, їх збереження, надання інформаційно-туристичних послуг.

Згідно із звітом клеванського селищного голови за 11 місяців 2022 року з метою належного утримання та функціонування закладів освіти у сфері культури з місцевого бюджету було витрачено 135796,00 грн, видатки на культуру із загального фонду на фінансування сфери культури (Комунальний заклад «Центр культури та дозвілля» Клеванської селищної ради та Комунальний заклад «Публічна бібліотека» Клеванської селищної ради) у 2022 році – 4 097 278,00 гривень, а в 2023 році – 4 877 580,00 гривень. Видатки зі спеціального фонду на придбання основних засобів (поповнення бібліотечного фонду) з місцевого бюджету здійснювалося наступним чином: 2022 – 0,00 гривень, 2023 рік – 55 000,00 гривень [7].

Кошти загального фонду витрачалися на оплату праці працівників культурної сфери, нарахування на оплату праці, оплату комунальних послуг, послуг зв'язку, закупівлю енерго- і теплоносіїв, оплату наданих послуг комунальними підприємствами, а також на виконання косметичних та поточних ремонтів. На кошти зі спеціального фонду в 2021 році КЗ «Публічна бібліотека» було закуплено 98 примірників книг на суму 15000 грн, а в 2023 – 186 примірників книг на суму 45000 та один багато функціональний пристрій (БФП) на суму 10000,00 грн. Враховуючи стрімку актуалізацію бібліотечних фондів, пов'язану зі збройною агресією Російської Федерації проти України, цих коштів не вистачає аби забезпечити заклад ефективним оновленням літератури.

З метою залучення додаткових коштів заклади культури надають населенню додаткові платні послуги у сфері культури. Це джерело додаткового фінансування, яке дозволяє культурним інституціям придбати необхідні матеріали, обладнання, призначені для реалізації надання культурних послуг населення, покращити матеріально-технічну базу культурних інституцій, поповнити бібліотечні фонди новою якісною літературою, організовувати святкові майстер-класи для дітей громади, надавати безкоштовні послуги пільговим категоріям населення, організовувати творчі літературні зустрічі та презентації книг тощо.

Для залучення позабюджетних коштів заклади культури беруть участь у грантових пропозиціях. У січні 2021 року бібліотека за державною програмою отримала 821 примірник книг на суму 100003,21 грн. У 2022 році молодіжною громадською організацією «Центр ініціатив “Віадук”» та комунальним закладом «Центр культури та дозвілля» було виграно грант на суму 60000 грн. Згідно з проектом до закладу культури на безоплатній основі було передано в користування ноутбук, мультимедійну дошку, проектор, розкладні стільці, стіл та пуфи на суму 34677,00 грн.

Також у 2022 році за сприяння Української бібліотечної асоціації та Німецької бібліотечної асоціації бібліотека отримала в користування комп'ютер вартістю 15000,00 грн. За сприяння спонсорів відбулося поповнення бібліотечного фонду на суму 9049,00 грн у кількості 77 примірників книг у 2022 році та на суму 1250 грн у кількості 5 примірників книг у 2023 році. Завдяки благодійній акції «Подаруй бібліотеці книгу» щорічно фонд бібліотеки в середньому поповнюється на 125 примірників книг загальною вартістю 7000,00 грн. Цьогоріч бібліотека виграла грант бібліотечних ініціатив на суму 3200 грн для придбання книг у кількості 15 примірників, а також залучила спонсорів для придбання експонату (картини лауреата шевченківської премії Анатолія Кичинського) для музейної кімнати «Краєзнавчі сторінки» на суму 1800,00 грн.

Реформа децентралізації вплинула на кількість працівників сфери культури. Штат Клеванської музичної школи налічує 31 штатну одиницю, Оржівської музичної школи – 26 штатних одиниць, Центру культури та дозвілля – 16 штатних одиниць, Публічної бібліотеки – 11 штатних одиниць. Сумною статистикою стало стрімке скорочення штатної чисельності саме у бібліотечній галузі громади – 30% персоналу в період з жовтня 2020 року по серпень 2022 року. На жаль, бібліотечні працівники відчули на собі, нерозуміння з боку представників місцевої влади ролі бібліотек у суспільстві. Відчули, що є обтяжуючими для громади, не зважаючи на великий об'єм роботи, який виконують щоденно.

Сьогодні, коли між органами місцевого самоврядування та керівниками сфери культури налагодився алгоритм роботи, відбувається відкритий діалог та співпраця, постала нова скрушна загроза – війна, розв'язана Російською Федерацією, проти України. У зв'язку з цим діяльність закладів культури, їх фінансування різко похитнулася, однак вони активно працюють та продовжують надавати населенню свої послуги та допомагати ЗСУ.

Недоліком, який гальмує удосконалення розвитку сфери культури в громаді, є відсутність Стратегії розвитку Клеванської селищної територіальної громади. Наявні окремо розроблені програми розвитку закладів сфери культури керівниками комунальних закладів, але, на жаль, головної стратегії громади дотепер немає.

З метою забезпечення реалізації стратегічних цілей державної політики у сфері культури відділом освіти, культури, туризму, молоді та спорту Клеванської селищної ради проведено роботу з керівниками закладів культури щодо написання проєкту Програми розвитку культури Клеванської селищної ради на 2022–2027 роки. У програмі передбачається реновація сфери культури через стимулювання розвитку спроможності відповідних інституцій надавати сучасні та якісні культурні та освітні послуги, розвиток територій на розумінні культурних ресурсів як сукупності економічних активів культурного капіталу громади, що здатні робити внесок в економіку. Вона спрямована на підтримку аматорського народного мистецтва, сприятиме збереженню об'єктів культурної спадщини, які знаходяться на території Клеванської ТГ, та підтримці культурних інституцій, творчих колективів, самореалізації талановитих особистостей та інтеграції культури Клеванської селищної ради у національний та світовий культурний простір. Однак, враховуючи воєнний стан в Україні, коштів для реалізації програми розвитку культури на 2023 рік не було закладено до бюджету.

Висновки. Реформа децентралізації лишила як позитивні, так і негативні наслідки в сфері розвитку культури. Зокрема це стосується питання реорганізації бібліотечних закладів та стрімкого скорочення штатної чисельності їх працівників. Важливим аспектом для розвитку сфери культури є створення Стратегії розвитку територіальної громади, що дозволить залучити інвесторів, стимулювати впровадження нової кадрової політики, диференціювати управлінські рішення на місцевому рівні, що сприятимуть розвитку та модернізації сфери культури в громаді, підвищенню культурного рівня населення, збереженню української культури та українського менталітету.

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.10.2023). 2. Про культуру : Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 15.10.2023). 3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97->

%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 17.10.2023). **4.** Балабуха К. Є. Реформа децентралізації як один з перспективних напрямків удосконалення механізмів державного регулювання сфери культури в Україні. *Право та державне управління* : зб. наук. праць. 2020. № 1. Т. 2. С. 65–69. **5.** Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України в контексті державної гуманітарної політики. *Бібліотечна планета* : щоквартальний науково-виробничий журнал. 2021. № 2 (92). С. 4–6. **6.** Кіналь Н. М. Особливості розвитку сфери культури в територіальних громадах. *Територіальний розвиток та регіональна економіка*. 2021. Вип. 4 (150). URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20214\(150\)/sep20214\(150\)_003_KinalN.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20214(150)/sep20214(150)_003_KinalN.pdf) (дата звернення: 20.10.2023). **7.** Клеванська громада : вебсайт. URL: <https://klevanska-gromada.gov.ua/> (дата звернення: 21.10.2023). **8.** Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. *Аспекти публічного управління* : науковий журнал. 2021. № 2. Т. 9. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/869> (дата звернення: 20.10.2023). **9.** Поляруш Є. В. Децентралізація як одна з основних цілей стратегії розвитку культури Дніпропетровської області. *Культура і сучасність* : альманах. 2021. № 2. С. 86–90. **10.** Тихончук Л. Х., Чубок Т. О. Ефективність публічного управління у сфері культури в умовах децентралізації (на прикладі Рівненської області). *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки* : зб. наук. праць. 2021. Вип. 3 (95). С. 146–156.

REFERENCES:

1. Pro biblioteki i biblioteknu spravu : Zakon Ukrainy vid 27 sichnia 1995 r. № 32/95-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 15.10.2023). **2.** Pro kulturu : Zakon Ukrainy vid 14 hrudnia 2010 r. № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (data zvernennia: 15.10.2023). **3.** Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 17.10.2023). **4.** Balabukha K. Ye. Reforma detsentralizatsii yak ody z perspektyvnykh napriamkiv udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання sfery kultury v Ukraini. *Pravo ta derzhavne upravlinnia* : zb. nauk. prats. 2020. № 1. Т. 2. S. 65–69. **5.** Vylehzhaniina T. Publichni biblioteki Ukrainy v konteksti derzhavnoi humanitarnoi polityky. *Bibliotekna planeta* : shchokvartalnyi nauково-vyrobnychiy zhurnal. 2021. № 2 (92). S. 4–6. **6.** Kinal N. M. Osoblyvosti rozvytku sfery kultury v terytorialnykh hromadakh. *Terytorialnyi rozvytok ta rehionalna ekonomika*. 2021. Vyp. 4 (150). URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20214\(150\)/sep20214\(150\)_003_KinalN.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20214(150)/sep20214(150)_003_KinalN.pdf) (data zvernennia: 20.10.2023). **7.** Klevanska hromada : vebсайт. URL: <https://klevanska-gromada.gov.ua/> (data zvernennia: 21.10.2023). **8.** Kruhlašov A., Bureha V. Zdobutky i trudnoshchi v realizatsii detsentralizatsii vlady v Ukraini. *Aspekty publichnoho upravlinnia* : naukovyi zhurnal. 2021. № 2. Т. 9. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/869> (data zvernennia: 20.10.2023). **9.** Poliarush Ye. V. Detsentralizatsiia yak odna z osnovnykh tsilei stratehii rozvytku kultury Dnipropetrovskoi oblasti. *Kultura i suchasnist* : almanakh. 2021. № 2. S. 86–90. **10.** Tykhonchuk L. Kh., Chubok T. O. Efektyvnist publichnoho upravlinnia u sferi

kultury v umovakh detsentralizatsii (na prykladi Rivnenskoj oblasti). *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky* : zb. nauk. prats. 2021. Vyp. 3 (95). S. 146–156.

Antonova S. Ye. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Hromyk I. P. [1: ORCID ID: 0009-0003-8566-8631],
Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF CULTURE IN THE KLEVAN TERRITORIAL COMMUNITY OF THE RIVNE REGION

The article presents the results of the study of the impact of the decentralization process on the sphere of culture in the Klevan Territorial Community. An analysis of the activities of cultural institutions and the implementation of public management in the field of culture by local self-government bodies was carried out in order to improve the functioning of cultural institutions of the community. An example of the basic network of cultural institutions of the Klevan settlement council as of 2023 is given, which includes 4 communal institutions that realize the right of citizens to receive quality cultural services and art education. It was determined that in order to attract additional funds, cultural institutions provide the population with a number of additional paid services in the field of culture. This is a source of additional funding that allows cultural institutions to purchase the necessary materials and equipment intended for the provision of cultural services to the population, to improve the material and technical base of cultural institutions, to replenish library funds with new quality literature, to organize holiday master classes for community children, to provide free services to privileged categories of the population, organize creative literary meetings and book presentations, etc. Attention is focused on the implementation of legislative innovations by local self-government bodies regarding the legality and correctness of decision-making to improve the efficiency of cultural institutions. Fragments of the dialogue between local self-government bodies and cultural institutions to improve their activities and solve problems are disclosed. The lack of a Development Strategy for the Klevan settlement territorial community was found, which inhibits the improvement of the development of the cultural sphere in the community. Examples of the use of innovations for the provision of high-quality cultural services by cultural institutions to the population, attempts to attract additional funding through

participation in grant proposals, the implementation of state programs and philanthropy in modern conditions were considered.

Keywords: culture; decentralization; territorial communities; public administration; local government.

Отримано: 21 жовтня 2023 року
Прорецензовано: 26 жовтня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

²Західне міжрегіональне управління НАДС

ІНДИВІДУАЛЬНІ ПОТРЕБИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розкрито поняття індивідуальних потреб державних службовців, особливості цих потреб в контексті професійного навчання та кар'єрного шляху, залежно від категорій посад державних службовців в умовах воєнного стану. Акцентовано на необхідності професійного навчання як необхідної умови для їх кар'єрного зростання, посилаючись при цьому на досвід французьких державних службовців. Відмічено, що державний службовець разом із службою управління персоналом складає індивідуальну програму підвищення рівня професійної компетентності/індивідуальну програму професійного розвитку, що є відображенням персональних потреб у професійному навчанні державних службовців. Визначено основні орієнтири при формуванні індивідуальних потреб державних службовців та надано перелік нормативно-правових актів, які регулюють визначене питання. Наведено статистичні показники, які відображають вибір та вдосконалення професійних компетентностей державними службовцями категорії «В» у 2023 році. Проаналізовано індивідуальні програми державних службовців категорії «А» та встановлено, що пріоритетним для представників вищого корпусу державної служби є удосконалення таких компетентностей, як професійні знання; європейська та євроатлантична інтеграція; лідерство; цифрова грамотність; прийняття ефективних рішень. Найбільшу потребу державні службовці категорії визначили в удосконаленні таких професійних компетентностей, як комунікація та взаємодія, лідерство, впровадження змін, знання законодавства.

Відмічено, що навіть в умовах воєнного стану відбувається удосконалення механізмів забезпечення професійного навчання державних службовців, а також утворення дієвої системи їх мотивації до навчання із включенням як матеріальної, так і психологічної складової, що ґрунтується на прямому кореляційному зв'язку між результатами

професійного розвитку та навчання і кар'єрним просуванням державного службовця.

Ключові слова: індивідуальні потреби; професійна компетентність; кар'єра; професійне навчання; державна служба.

Постановка проблеми. Станом на сьогодні в Україні було вжито заходи для ефективного планування та здійснення навчання на державній службі, серед яких: запровадження аналізу потреб у навчанні державних службовців, затвердження типових загальних програм підвищення кваліфікації з акцентами на актуальні питання щодо нових засад здійснення адміністративної процедури та застосування міжнародного гуманітарного права у професійній діяльності державних службовців, формування конкуренції між державними та недержавними закладами освіти, вивчення мотиваційних чинників щодо професійного навчання в період воєнного стану.

Сучасні виклики потребують надійного тилу в якості інституту державної служби в Україні, зокрема кваліфікованих фахівців на робочих місцях, які гідно можуть заявляти про себе в публічному просторі європейського співтовариства.

Метою статті є вивчення сучасних тенденцій щодо індивідуальних потреб в умовах воєнного стану та нових кроків до вдосконалення системи професійного навчання державних службовців в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти щодо індивідуальних потреб професійного навчання державних службовців були питаннями, які досліджували науковці К. Ващенко, С. Сєрьогін, Є. Бородін, Н. Гончарук, Н. Липовська тощо. Проте воєнний стан в Україні і боротьба з агресором внесли свої корективи щодо цифрової обізнаності, вивчення та вдосконалення іноземної мови та інших потреб, які станом на сьогодні фігурують серед інших компетентностей для державних службовців різних категорій.

Виклад основного матеріалу. Індивідуальні потреби суб'єкта на державній службі навіть в умовах воєнного стану корелюються з його уявленням про змістовне наповнення власної кар'єри, обранням певного типу кар'єри. В цьому контексті доречними є роздуми дослідника О. Єгоршина, який виокремлює чотири види типових кар'єр [7, С. 241]:

а) «роздоріжжя» – характерне для молодих спеціалістів, які мають зробити вибір між гарантією місця роботи та особистою свободою. Це вибір сенсу роботи, життєвого кредо, напряду дій;

б) «змія» – поєднання спеціаліста у своїй справі та лінійного керівника, при цьому потенційно висококваліфіковані професіонали не затримуються на одній посаді більше 2–3 років;

в) «драбина» – кожному посаду на шляху просування працівник займає приблизно однаковий термін часу;

г) «трамплін» – стрибок у пенсійний стан і консультаційну діяльність, при цьому послідовне проходження сходинок тут необов'язкове [7, С. 241].

Незважаючи на обраний тип кар'єри, у загальному вигляді можна виокремити два шляхи (види) просування державних службовців [8, С. 5]:

- вертикальне – просування від меншого рангу державної служби до вищого рівня ієрархії;

- горизонтальне – просування в межах однієї категорії, тобто переведення працівника з одного робочого місця на інше задля підвищення його інтересу до роботи.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то Т. Соколова констатує, що особливістю кар'єрного розвитку французьких управлінців є забезпечення взаємозв'язку службового просування та відповідної підготовки. Професійне навчання є необхідною умовою для їх кар'єрного зростання [8, С. 6].

Загалом підготовка державного службовця до кар'єрного зростання повинна мати комплексний характер і вбирати в себе освітньо-когнітивну складову, систему моральної та матеріальної мотивації, формування необхідних цінностей і психологічних настанов.

У симбіозі ця підготовча робота має сприяти підвищенню рівня професійної компетентності державних службовців, їх ефективній діяльності щодо виконання своїх функціональних обов'язків.

Різними аспектами проблеми професійної компетентності державних службовців присвячено наукові праці Н. Гончарук, Н. Липовської, Т. Лукіної, О. Марценюк, О. Мельникова, І. Нинюк, В. Олуйка, С. Серьогіна, В. Сороко, С. Хаджирадевої [2, С. 9].

Закон України «Про державну службу» у статті 2 характеризує професійну компетентність як здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного

виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [5].

Термін «потреби у професійному навчанні державного службовця» означається у четвертому абзаці пункту 2 Методики визначення та проведення аналізу потреб у професійному навчанні державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування. Ця методика була затверджена наказом Національного агентства України з питань державної служби (НАДС) від 15 жовтня 2019 року № 188-19, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 03 листопада 2019 року за № 1157/34128 (зі змінами). Вона визначає потреби державного службовця у професійному навчанні, спрямованому на отримання та/або удосконалення професійних компетентностей, необхідних для належного виконання ним встановлених завдань і посадових обов'язків. Задоволення цих потреб дозволяє підвищити ефективність і результативність роботи державного службовця [3].

Потреби державних службовців у професійному навчанні регулюються відповідно до законодавчих актів, таких як Закон України «Про державну службу», Положення про систему професійного навчання державних службовців та інших посадових осіб, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 06 лютого 2019 року № 106. До цих актів також входять Порядок проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2017 року № 640, а також Методичні рекомендації щодо складання та моніторингу виконання індивідуальної програми підвищення рівня професійної компетентності державного службовця та Методичні рекомендації щодо визначення та проведення аналізу індивідуальних потреб у професійному навчанні, які були затверджені Національним агентством України з питань державної служби (НАДС) відповідно до наказів № 201-20 від 26 жовтня 2020 року та № 179-21 від 23 листопада 2021 року [1, С. 3].

На підставі завдань та ключових показників, призначених для державного службовця, і враховуючи потреби у професійному навчанні (якщо такі визначені), а також, в разі наявності, результатів оцінювання його службової діяльності, цей представник державної служби спільно з управлінням персоналу розробляє індивідуальну програму підвищення рівня професійної компетентності або індивідуальну програму професійного розвитку (далі – індивідуальна програма) [5].

Індивідуальна програма – це документ, який визначає особисті потреби учасника професійного навчання, його форму та методи здобуття такого навчання [4].

Додаткові індивідуальні потреби у професійному навчанні державних службовців визначаються шляхом самооцінки їхніх компетентностей та професійних потреб. Це враховує функції та основні напрями діяльності, стратегічні цілі та завдання державних органів, де працюють державні службовці, а також вимоги до обов'язковості підвищення кваліфікації згідно з загальними та/або спеціальними програмами [1].

Іншими словами, індивідуальна програма є відображенням особистих потреб у професійному навчанні державних службовців.

Учасниками процесу визначення індивідуальних потреб у професійному навчанні державних службовців, відповідно до Порядку проведення оцінювання, є:

державний службовець;

особа, яка визначає завдання та ключові показники і готує пропозиції щодо оцінювання результатів службової діяльності державного службовця категорії «А»;

безпосередній керівник державного службовця категорії «Б» або «В»;

керівник самостійного структурного підрозділу (якщо такий існує), в якому працює державний службовець категорії «Б» або «В»;

суб'єкт призначення;

служба управління персоналом [5].

Відповідно до пункту 24 Положення про систему професійного навчання, державні органи щороку до 1 лютого повинні передавати Національному агентству України з питань державної служби (НАДС) інформацію про потреби у професійному навчанні державних службовців на посадах категорій «Б» та «В», а також копії індивідуальних програм підвищення рівня професійної компетентності для державних службовців, які займають посади категорії «А» [4].

У 2023 році НАДС провело аналіз індивідуальних потреб у професійному навчанні державних службовців категорій «А», «Б», «В», використовуючи інформацію, надану різними державними органами та установами, такими як Офіс Президента України, Апарат Верховної Ради України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, Державне управління справами, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, міністерства, центральні органи виконавчої влади, органи судової влади, прокуратура, колегіальні органи та інші

державні установи [1, С. 3].

Результати аналізу індивідуальних програм державних службовців категорії «А» підтвердили, що у 2023 році головними пріоритетами для представників вищого рівня державної служби є вдосконалення професійних знань, європейська та євроатлантична інтеграція, лідерство, цифрова грамотність та прийняття ефективних рішень [1, С. 7].

Лідерські навички завжди відігравали ключову роль у здійсненні ефективного керівництва. Нині лідерство розглядається як основа належного демократичного управління та суттєвий фактор у підвищенні управлінської спроможності та результативності діяльності органів державної влади. Тому розвиток лідерства у контексті реформування державної служби та визначення нового напрямку розвитку держави є стратегічним елементом для належного управління в Україні [7, С. 139].

Визначальна роль у цьому процесі належить представникам нового покоління державних службовців, які є лідерами у системі державної служби. Це талановиті та обдаровані керівники, які мають інноваційні навички управління персоналом. Вони володіють здатністю ефективно вирішувати соціальні та управлінські конфлікти, успішно використовують свій комунікативний потенціал і мають вміння формувати лідерів серед своїх підлеглих [7, С. 140].

Державні службовці категорій «Б» і «В» найбільше потребують удосконалення професійної компетентності, зокрема у сфері «професійні знання». Це включає знання щодо запобігання корупції та забезпечення доброчесності, гендерної рівності, інформаційної безпеки, кібербезпеки, бухгалтерського обліку та управління публічними фінансами, нормотворчої діяльності, дотримання прав людини та застосування міжнародного гуманітарного права, управління проєктами, стратегічного управління та планування інше. Удосконалення цієї компетентності становить 36,3% загальних потреб у професійному навчанні державних службовців категорії «Б» та 43,9% – категорії «В» [1, С. 15].

Крім цього, державні службовці категорії «Б» визначили інші пріоритетні області для удосконалення професійних компетентностей. Найвищу потребу вони відчують у розвитку цифрової грамотності (16,7%), комунікації та взаємодії (11,2%), лідерства (8%), впровадження змін (7,5%) та знання законодавства (10%) [1, С. 16].

Водночас державні службовці категорії «В» визначили найбільшу потребу в професійному навчанні, що спрямоване на

удосконалення таких професійних компетентностей (у відсотках до визначених потреб): цифрова грамотність – 18,4%; командна робота та взаємодія – 10,7%; знання законодавства – 10%; сприйняття змін – 8,1% [1, С. 17].

Таблиця

Топ-3 потреб у професійному навчанні державних службовців
категорії «В» місцевих державних адміністрацій

Область	Найменування професійних компетентностей		
	топ-1	топ-2	топ-3
Вінницька	професійні знання (260)	цифрова грамотність (116)	сприйняття змін (69)
Волинська	професійні знання (714)	цифрова грамотність (219)	командна робота та взаємодія (185)
Дніпропетровська	професійні знання (569)	цифрова грамотність (189)	сприйняття змін (125)
Донецька	професійні знання (539)	цифрова грамотність (338)	командна робота та взаємодія (135)
Житомирська	професійні знання (758)	цифрова грамотність (498)	командна робота та взаємодія (195)
Закарпатська	професійні знання (407)	знання законодавства (160)	цифрова грамотність (156)
Запорізька	професійні знання (348)	командна робота та взаємодія (139)	сприйняття змін (127)
Івано-Франківська	професійні знання (484)	цифрова грамотність (257)	сприйняття змін (183)
Київська	професійні знання (657)	цифрова грамотність (301)	знання законодавства (271)
Кіровоградська	професійні знання (351)	цифрова грамотність (121)	знання законодавства (110)
Луганська	професійні знання (129)	цифрова грамотність (123)	командна робота та взаємодія (71)
Львівська	професійні знання (280)	командна робота та взаємодія (147)	цифрова грамотність (135)

продовження таблиці

Миколаївська	професійні знання (654)	цифрова грамотність (327)	виконання на високому рівні поставлених завдань (170)
Одеська	професійні знання (430)	цифрова грамотність (421)	командна робота та взаємодія (182)
Полтавська	професійні знання (473)	цифрова грамотність (201)	сприйняття змін (85)
Рівненська	професійні знання (501)	цифрова грамотність (252)	сприйняття змін (234)
Сумська	професійні знання (539)	знання законодавства (139)	командна робота та взаємодія (87)
Тернопільська	цифрова грамотність (881)	професійні знання (809)	виконання на високому рівні поставлених завдань (357)
Харківська	професійні знання (352)	сприйняття змін (78)	командна робота та взаємодія (65)
Херсонська	професійні знання (181)	цифрова грамотність (112)	сприйняття змін (85)
Хмельницька	професійні знання (768)	командна робота та взаємодія (162)	цифрова грамотність (112)
Черкаська	професійні знання (714)	цифрова грамотність (273)	сприйняття змін (126)
Чернівецька	професійні знання (523)	цифрова грамотність (236)	командна робота та взаємодія (106)
Чернігівська	професійні знання (612)	знання законодавства (535)	цифрова грамотність (218)

Висновки. Вислів «хто володіє інформацією, той володіє світом» слід застосовувати при визначенні компетентних вимог для підготовки державних службовців, особливо в умовах воєнного стану. Російське вторгнення 24 лютого 2022 року в Україну призвело до перерозподілу бюджетних коштів, що призначені на 2022 рік, що

спричинило зменшення витрат, включаючи видатки на професійне навчання державних службовців. У результаті цього відбулося зменшення кількості державних службовців, які отримали навчання за рахунок коштів державного бюджету протягом року.

Для забезпечення цілеспрямованості та випереджувального характеру професійного розвитку державних службовців в умовах системних реформ в Україні рекомендується збільшити видатки на підвищення кваліфікації державних службовців у центральних та місцевих органах державної влади, призводячи їх до нормативно дозволених розмірів. Необхідно продовжити модернізацію інституційної системи професіоналізації державних службовців, поліпшити механізми забезпечення їхнього професійного навчання та створити ефективну систему мотивації для навчання, що базується на прямому кореляційному зв'язку між результатами професійного розвитку та кар'єрним просуванням державних службовців.

Оптимізація системи професійного навчання державних службовців у межах реформування державної служби передбачає продовження роботи, спрямованої на модернізацію інституційної системи професіоналізації державних службовців. Це включає перегляд мережі навчальних закладів через процедуру акредитації, адаптацію навчальних планів та програм до вимог попередньої освіти та потреб замовника, перехід від оцінювання до моніторингу кар'єри, включення інформаційної безпеки, міжнародного гуманітарного права та інших пріоритетних тем у процес підвищення кваліфікації.

1. Аналітичний звіт щодо визначення індивідуальних потреб у професійному навчанні державних службовців на 2023 рік. *Національне агентство України з питань державної служби*. URL: <http://surl.li/gzdqf> (дата звернення: 01.12.2023). **2.** Долгий О., Хрущ О. Державна служба в Україні: актуальні питання. *Visn. Nac. akad. prokur. Ukr.* 3(2019). С. 7–22. URL: [https://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2019/PDF/03-2019/visnyk_NAPU_3_2019_UA_\(7-22\).pdf](https://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2019/PDF/03-2019/visnyk_NAPU_3_2019_UA_(7-22).pdf). (дата звернення: 01.12.2023). **3.** Методика визначення та проведення аналізу потреб у професійному навчанні державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування : наказ Національного агентства України з питань державної служби від 15.10.2019 р. № 188-19. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://surl.li/mrnhv> (дата звернення: 01.12.2023). **4.** Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 106. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://surl.li/glylr> (дата звернення: 01.12.2023). **5.** Порядок проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 р. № 640. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://surl.li/jamt> (дата звернення: 01.12.2023). **6.** Про державну службу : Закон

України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <http://surl.li/sjrw> (дата звернення: 01.12.2023). **7.** Ващенко К. О. Професійна підготовка державних службовців: теорія, методологія, практика : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 416 с. **8.** Соколова Т. А. Півщення ефективності державної служби – як важливий чинник інноваційно-інвестиційного розвитку України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. С. 3–8.

REFERENCES:

1. Analitichnyi zvit shchodo vyznachennia indyvidualnykh potreb u profesiinomu navchanni derzhavnykh sluzhbovtziv na 2023 rik. *Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby*. URL: <http://surl.li/gzdf> (data zvernennia: 01.12.2023). **2.** Dolhyi O., Khrushch O. Derzhavna sluzhba v Ukraini: aktualni pytannia. *Visn. Nac. akad. prokur. Ukr.* 3(2019). S. 7–22. URL: [https://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2019/PDF/03-2019/visnyk_NAPU_3_2019_UA_\(7-22\).pdf](https://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2019/PDF/03-2019/visnyk_NAPU_3_2019_UA_(7-22).pdf). (data zvernennia: 01.12.2023). **3.** Metodyka vyznachennia ta provedennia analizu potreb u profesiinomu navchanni derzhavnykh sluzhbovtziv, holiv mistsevykh derzhavnykh administratsii, yikh pershykh zastupnykiv ta zastupnykiv, posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia : nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby vid 15.10.2019 r. № 188-19. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://surl.li/mrmhv> (data zvernennia: 01.12.2023). **4.** Polozhennia pro systemu profesiinoho navchannia derzhavnykh sluzhbovtziv, holiv mistsevykh derzhavnykh administratsii, yikh pershykh zastupnykiv ta zastupnykiv, posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia ta deputativ mistsevykh rad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 06.02.2019 r. № 106. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://surl.li/glylr> (data zvernennia: 01.12.2023). **5.** Poriadok provedennia otsiniuvannia rezultativ sluzhbovoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.08.2017 r. № 640. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://surl.li/jamt> (data zvernennia: 01.12.2023). **6.** Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL: <http://surl.li/sjrw> (data zvernennia: 01.12.2023). **7.** Vashchenko K. O. Profesiina pidhotovka derzhavnykh sluzhbovtziv: teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2017. 416 с. **8.** Sokolova T. A. Pivshchennia efektyvnosti derzhavnoi sluzhby – yak vazhlyvyi chynnyk innovatsiino-investytsiinoho rozvytku Ukrainy. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*. 2010. № 9. С. 3–8.

Antonova S. Ye. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Smalii O. V. [2: ORCID ID: 0009-0005-5797-8709],
Head of the Western Interregional Administration of the NADS,
Martyniuk N. V. [1: ORCID ID: 0009-0009-2121-3607],
Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

²*Western Interregional Administration of the NADS*

INDIVIDUAL NEEDS OF CIVIL SERVANTS REGARDING PROFESSIONAL TRAINING UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL STATE

The article reveals the concept of individual needs of civil servants, the specifics of these needs in the context of professional training and career path, depending on the categories of positions of civil servants under martial law. Emphasis is placed on the need for professional training as a necessary condition for their career growth, referring to the experience of French civil servants. It is noted that the civil servant, together with the personnel management service, draws up an individual program for increasing the level of professional competence/individual professional development program, which is a reflection of the personal needs in the professional training of civil servants. The main guidelines for the formation of individual needs of civil servants are defined and a list of normative legal acts regulating the specified issue is provided. The statistical indicators that reflect the choice and improvement of professional competences by civil servants of category «B» in 2023 are presented. The individual programs of civil servants of category «A» were analyzed and it was established that the priority for representatives of the higher body of the civil service is the improvement of such competencies as: professional knowledge; European and Euro-Atlantic integration; leadership; digital literacy; making effective decisions. Civil servants of the category identified the greatest need in the improvement of such professional competencies as: communication and interaction, leadership, implementation of changes, knowledge of legislation.

It was noted that even in the conditions of martial law, the mechanisms for ensuring professional training of civil servants are being improved, as well as the formation of an effective system of their motivation to study, including both a material and psychological component, which is based on a direct correlation between the results of professional development and training and career advancement of a civil servant.

Keywords: individual needs; professional competence; career; professional training; public service.

Отримано: 02 грудня 2023 року
Прорецензовано: 07 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 331.5:053.81

<https://doi.org/10.31713/ve420233>

JEL: J23

Антонова С. Є. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

к.е.н., доцент,

Фізик І. О. [1: ORCID ID: 0000-0003-4247-2519],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

АНАЛІЗ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ В РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В даній статті проаналізовано динаміку кількості безробітної молоді згідно даних Рівненського обласного центру зайнятості. Відмічено, що в розрізі професійної ознаки найбільша частка безробітних молодих осіб була серед працівників торгівлі та послуг, фахівців та професіоналів. Законодавчо закріплені гарантії та заходи щодо сприяння зайнятості молоді в дійсності не реалізуються повністю. Зроблено висновок про те, що суттєвим залишається дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Проведений аналіз кількості вакансій, в результаті чого встановлено, що станом на 1 листопада 2023 року, в середньому по області, на одне вільне робоче місце претендувало 2 безробітних. Проаналізовано структуру вакансій за видами економічної діяльності, показано, що найбільшу кількість вакансій пропонувалася на підприємствах переробної промисловості, зокрема 21% з усіх вакансій. Систематизовані чинники працевлаштування молоді, серед яких: соціальні та професійні орієнтації молоді, мотиви професії, економічні орієнтації, уявлення про життєвий успіх та способи його досягнення, економічна активність.

Ключові слова: безробіття; зайнятість; молодь; ринок праці; працевлаштування.

Постановка проблеми. Виклики, з якими стикнулася наша країна у зв'язку із повномасштабним вторгненням Росії в Україну, становлять серйозну загрозу національній безпеці, суверенітету, добробуту та благополуччю її громадян в більш глобальному вимірі, вони стали рушієм багатьох проблем, що спричинили значні негаразди, пов'язані із зайнятістю, особливо молодих осіб. Молодіжне працевлаштування завжди було в колі уваги, оскільки випускники навчальних закладів стикалися з проблемами у пошуках роботи. Невідповідність попиту та пропозиції на ринку праці, відсутність стажу, низька заробітна плата стали ключовими проблемами, які часто призводили до збільшення трудової міграції молоді за кордон. Все це призвело до того, що наразі ринок праці встановлює нові

вимоги, характеристики, яким мають відповідати фахівці, що стало неабияким викликом для молодих осіб.

Метою статті є дослідження стану молодіжного ринку праці в Рівненській області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань, пов'язаних із проблемами молодіжної зайнятості, станом ринку праці молоді, державною політикою зайнятості молодих осіб займалися різні вчені, зокрема: Д. Богиня, Н. Борецька, О. Балакірева, А. Батюк, В. Васильченко, Г. Губерна, М. Данюк, В. Дорофійенко, Ф. Заставний, К. Зайцева, О. Мельниченко, В. Оніщенко, І. Петрова, В. Петюх, С. Пирожков, Н. Статівка, Н. Юрлова та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупні впливи соціальних, економічних, суспільно-політичних, демографічних та інших факторів постійно визначають рівень зайнятості та можливості працевлаштування населення. Зокрема, молодь є специфічним елементом ринку праці, що характеризується високою мобільністю та активністю в пошуку роботи, проте, у зв'язку з відсутністю значного професійного досвіду, її конкурентоспроможність порівняно з досвідченими працівниками знижується [1]. Проблема поглиблюється тим, що в Україні відсутні ефективні інструменти політики зайнятості молоді, що спонукає її до трудової міграції за кордон [1].

Останнім часом відзначається зменшення чисельності молоді, зокрема, станом на 1 січня 2022 року в Україні нараховувалося близько 10 млн молодих осіб у віці 14–35 років, а це 24,3% від структури чисельності всього населення. В попередньому році чисельність молоді зменшилася на 293,6 тис. осіб, що становить 2,9% [3]. Зменшення кількості молоді також спостерігається в Рівненській області, де майже 30% населення становлять молоді люди віком від 15 до 35 років. Чисельність безробітної молоді збільшилася майже на 16000 чол. в 2020 р., 13371 чол. – в 2021 р. та майже 10000 чол. – в 2022 р. (табл. 1). В структурі безробітних станом на 1 листопада 2023 року 28% молоді особи віком до 35 років, серед яких 118 осіб – випускники навчальних закладів.

Таблиця 1

Надання послуг Рівненською обласною службою зайнятості
молоді у віці до 35 років

Показник	січень- жовтень 2022	січень- жовтень 2023	зміна значення	
			%	+ (-) осіб
Отримували послуги, осіб	11564	6819	59,0	-4 745
Мали статус безробітного, осіб	9033	5498	60,9	-3 535
у т.ч. зареєстровані у звітному періоді, осіб	6048	3877	64,1	-2 171

продовження табл. 1

Всього отримали роботу, осіб	3581	3013	84,1	-568
Проходили професійне навчання, осіб	983	848	86,3	-135
Брали участь у громадських та інших роботах тимчасового характеру, осіб	273	137	50,2	-136
Чисельність безробітних, охоплених профорієнтаційними послугами, осіб	7554	4594	60,8	-2 960

*Джерело: складено на основі [2].

Динаміка зменшення кількості безробітної молоді впродовж досліджуваного періоду є позитивною та свідчить про активізацію зусиль щодо пошуку роботи.

В розрізі професійної ознаки найбільша частка безробітних молодих осіб була серед працівників торгівлі та послуг, фахівців та професіоналів. Відповідно найменше безробітної молоді за професією кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства та без професій (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість зареєстрованої безробітної молоді в розрізі професій за віковою структурою, осіб

Назва професії (посади)	Роки		
	2020	2021	2022
<i>Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	5216	4941	3562
15–19	2	3	5
20–24	289	266	139
25–29	612	530	389
30–34	796	778	534
<i>Професіонали</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	3874	3647	2825
15–19	75	61	56
20–24	502	481	409
25–29	623	578	426
30–34	754	688	475
<i>Фахівці</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	4691	4427	3507
15–19	247	183	102
20–24	623	557	428
25–29	699	663	536

продовження табл. 2

30–34	856	711	574
<i>Технічні службовці</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	2766	2197	1774
15–19	78	66	29
20–24	342	249	173
25–29	369	301	217
30–34	457	374	266
<i>Працівники сфери торгівлі та послуг</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	8523	7867	6190
15–19	259	184	127
20–24	754	658	413
25–29	985	841	596
30–34	1466	1063	779
<i>Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	1432	969	682
15–19	9	6	5
20–24	29	17	14
25–29	71	54	40
30–34	123	90	65
<i>Кваліфіковані робітники з інструментом</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	4152	3688	3131
15–19	343	213	171
20–24	362	261	194
25–29	398	322	253
30–34	504	450	363
<i>Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	6399	5932	4549
15–19	46	38	40
20–24	285	236	164
25–29	488	411	117
30–34	822	657	455
<i>Найпростіші професії</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	6888	5683	4450
15–19	41	32	23
20–24	251	183	129
25–29	466	381	262
30–34	691	580	421
<i>Особи без професії</i>			
Кількість осіб, які мали статус безробітного	356	245	267
15–19	148	115	73
20–24	56	43	52
25–29	34	24	45
30–34	31	23	40

*Джерело: складено на основі [2].

Дефіцит робочої сили відзначається дисбалансом між попитом і пропозицією на ринку праці. Наприклад, на 01.11.2023 року на одне вакансійне робоче місце припадає двоє безробітних осіб в середньому по області. В попередньому році в цей же період чисельність безробітних на одну вакансію становило 8 осіб. У віковому зрізі найбільше вакансій передбачалося молоді у віці 30–34 рр., менше – у віці 25–29 рр. (рис. 1). Зовсім мала кількість вакансій пропонувалася безробітним віком 15–19 рр., через відсутність професійної кваліфікації та досвіду роботи.

Цей дисбаланс особливо помітний у професійно-кваліфікаційному розрізі. Роботодавці інформують про наявність вакансій у таких сферах, як сільське господарство, торгівля, послуги тощо, проте велика кількість безробітних у певних категоріях ускладнює їх працевлаштування, що в цілому становило у 2022 р. 17 тис. вакансій. Серед кваліфікованих робітників на одне вільне місце претендувало 25 чол., найпростіших професій – вже 20 осіб, технічних службовців та службовців і керівників (по 16 осіб), працівників сфери торгівлі та послуг (13 осіб), фахівців (11 осіб), робітників з обслуговування (6 осіб), професіоналів (5 осіб) та кваліфікованих робітників з інструментом (4 особи). Найскладніше працевлаштуватися працівникам таких професій: продавець, підсобний робітник, кухар, водій автотранспортних засобів, бухгалтер.

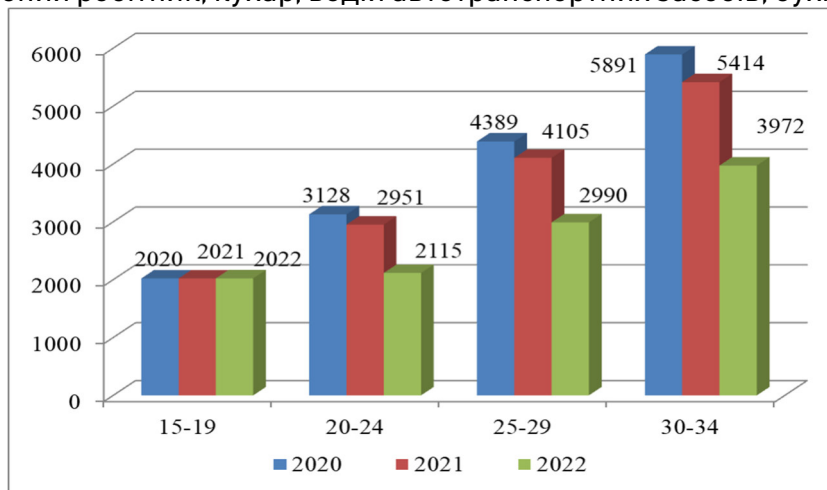

Рис. 1. Кількість вакансій в розрізі вікових груп молоді впродовж 2020–2022 рр.

За даними центру зайнятості Рівненської області: «для прикладу: на обліку перебувало 725 безробітних продавців в 2022 році, для яких пропонувалося лише 59 вакансій; для 361 безробітного підсобника було 22 вакансії, із 187 необхідних вакансій кухарів

надавалося лише 19, із 167 безробітних водіїв автотранспортних засобів було працевлаштовано 38, для 136 прибиральників службових приміщень запропонували всього 4 вакансії, з 122 необхідних вакансій для бухгалтерів було надано лише 15 вакансій. Недостатність кадрів очевидна серед представників таких професій: швачка, лікар загальної практики-сімейний лікар» [2]. Вже на 01.11.2023 року: «в основному по області, на одне незайняте робоче місце претендувало 2 безробітних. Найгірша ситуація щодо недостатності вакансій відбувається поміж працівників таких професій: лише 151 вакансія була запропонована 457 безробітним продавцям; 39 вакансій – для 203 підсобних робітників, 10 вакансій – для 151 листоноші (поштарів) було, для 117 прибиральників надано 25 вакансій» [2].

Загальна структура вакансій за видами економічної діяльності включала: 21% вакансій у переробній промисловості, 18% – в установах оптової та роздрібною торгівлі; 14% – в закладах освіти, 9% – на сільськогосподарських підприємствах, 7% – в закладах охорони здоров'я, 6% – у сфері постачання електроенергії. За професійними групами: найбільше роботодавці потребували працівників, які спеціалізуються на обслуговуванні, експлуатації устаткування – 23% (машиніст (кочегар) котельної, водій автотранспортних засобів, оператор котельні, тракторист, дорожній робітник, водій навантажувача); працівників торгівлі та послуг – 17% (продавець, кухар, охоронник, молодша медична сестра (молодший медичний брат), бармен, офіціант); найпростіших професій – 15% (підсобний робітник, прибиральник службових приміщень, сторож, укладальник-пакувальник, вантажник, двірник); кваліфікованих робітників з інструментом – 15% (швачка, слюсар-ремонтник, робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків, електрик з ремонту); фахівців – 10% (бухгалтер, сестра медична (брат медичний), асистент вчителя, майстер лісу, фахівець, вихователь, майстер виробничого навчання); професіоналів – 8% (вчитель, спеціаліст державної служби, економіст, інженер). У 2023 році чисельність вакансій, наданих від роботодавців до Рівненського обласного центру зайнятості була 0,7 тис. одиниць.

Динаміка кількості вакансій представлена в таблиці 3.

Таблиця 3

Кількість вакансій в розрізі професій

Назва професії (посади)	Роки			
	2020	2021	2022	на 01.11.23
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1912	1895	995	85
Професіонали	2654	2558	1458	163
Фахівці	4878	4427	1640	177
Технічні службовці	2563	2197	597	74
Працівники сфери торгівлі та послуг	8965	7867	2990	349
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1022	969	424	11
Кваліфіковані робітники з інструментом	3652	3330	2485	366
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	5986	5617	3950	510
Найпростіші професії	4253	4070	2612	195

*Джерело: складено на основі [2].

Проведений аналіз засвідчує потребу в:

– працівниках, які мають необхідну кваліфікацію щодо роботи з інструментом, оскільки 24% всіх поданих вакансій саме швачки, слюсарі з ремонту колісних транспортних засобів, електрогазозварники, слюсарі-ремонтники, електромонтери з ремонту та обслуговування електроустаткування, кондитери);

– працівниках сфери торгівлі та послуг та з обслуговування, експлуатації устаткування і машин – відповідно це становить 16% (продавець, кухар, продавець-консультант, виробник харчових напівфабрикатів, водій автотранспортних засобів, машиніст (кочегар) котельної, машиніст екскаватора, тракторист, оператор заправних станцій);

– професіоналах – 15% (вчитель закладу загальної середньої освіти, бібліотекар, інженер, лікар загальної практики, доцент);

– фахівцях – 10% (бухгалтер, механік, технолог, кошторисник);

– працівниках без кваліфікації – 8% (підсобний робітник, укладальник-пакувальник, прибиральник службових приміщень, сторож);

– керівниках та управлінцях – 6% (головний бухгалтер, менеджер (управитель) із збуту, майстер виробництва);

– технічних службовцях – 4% (касир торговельного залу, адміністратор, оператор поштового зв'язку).

В Рівненській області розмір середньомісячної зарплати за вакансіями, які пропонувалися, склав 9445 грн (рис. 2). Однак, цей розмір є різними для різних професій та галузей. Відтак, найбільший розмір заробітку спостерігається у службовців, керівників, робітників з обслуговування експлуатації устаткування, а саме 10–11 тис. грн. Дещо менше, зокрема 9680–10700 грн – фахівцям, професіоналам та кваліфікованим робітникам. Всім іншим професійним групам оплата праці становить 7100–8300 грн.

Рис. 2. Заробітна плата у вакансіях за професійними групами станом на 1 листопада 2023 року, грн [2]

Визначальними факторами, які сприяють влаштуванню молоді на роботу, є:

– соціальні та професійні орієнтації молоді, включаючи соціально-професійний статус; рівень освіти, необхідний для оволодіння професією: сфера діяльності (розумова чи фізична праця) та галузь економіки: конкретна професія; форма власності підприємства чи організації);

– мотивація вибору професії (можливість самореалізації і виявлення здібностей; матеріальна складова; репутація та кар'єрне зростання; комунікація (спілкування з колективом, відносини з клієнтами); види робіт та завдань для виконання;

– економічні мотиви (аналіз процесів розвитку суспільства і матеріальний стан сім'ї, ставлення до збагачення, безробіття);

– орієнтація на життєвий успіх й можливості його досягнення;

– економічна активність – наявні самостійні заробітки, економічна активність; бажання займатися бізнесом, комерцією; плани на власний бізнес, свою справу; можливі дії в разі безробіття.

Україна стикається із складністю та суперечливістю процесу працевлаштування молоді, що щойно закінчила навчання, та надання допомоги в її адаптації на першому робочому місці. На законодавчому рівні визначені гарантії і заходи, спрямовані на підтримку зайнятості молоді, не завжди повністю реалізуються.

Як свідчать дані служби зайнятості у Рівненській області, постійно відбувається зростання кількості працевлаштованої молоді віком 15–35 рр. (рис. 3). За період 2020–2022 рр. відбулося значне скорочення чисельності безробітної молоді, зокрема на 153 чол., найбільше працевлаштовано їх у 2022 р. Аналогічна ситуація прослідковується з віковою категорією 30–35 рр. Впродовж 2020–2022 рр. 103 безробітні особи цієї категорії отримали роботу.

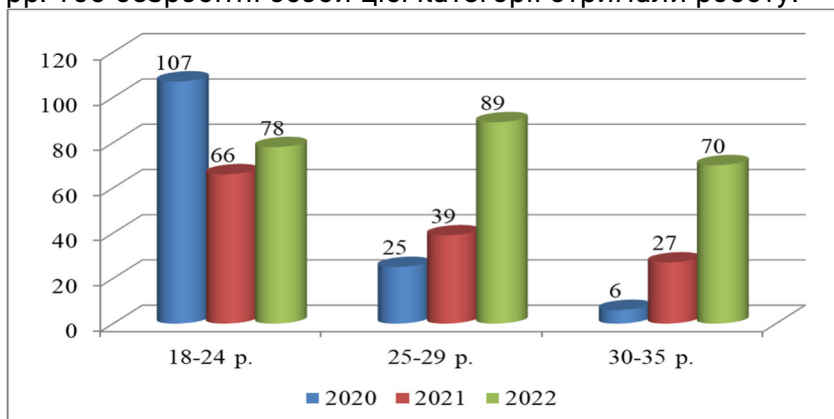

Рис. 3. Працевлаштування молоді за віковими групами [2]

У професійному розрізі найбільше працевлаштованих – це працівники сфери торгівлі та послуг – 23,1%, найпростіші професії – 19,8% та професіонали, фахівці – 17,8%. Що ж до працевлаштування молоді за видами економічної діяльності, то на першому місці торгівля та ремонт з показником 21%. Дещо менше, а саме 16,6% працевлаштовано у переробну промисловість, 13,8% – у освіту.

Платформа СпівДія реалізовує проєкт «СпівДія Працевлаштування», що надає допомогу у пошуку роботи для внутрішньопереміщених осіб та мешканців Рівненщини. Завдяки Молодіжному простору НОТА у Рівненській бібліотеці проводяться консультації щодо пошуку роботи молодим особам. Також надаються безоплатні послуги в сфері цивільного, трудового та адміністративного права. Проєкт «СпівДія Працевлаштування» – це експертна допомога від фахівців ринку праці.

Висновки. Отже, саме молоді люди є найбільш вразливими та соціально незахищеними категоріями населення під час працевлаштування. Ситуація на сьогодні складається таким чином, що ринок праці перенасичений кадрами, через системну кризу в країні, втрату підприємств через повномасштабне вторгнення Росії, відбувається скорочення робочих місць, практично не створюються нові. Внаслідок відсутності належного практичного досвіду, достатніх правових та фахових знань, а часто і моральної невідповідності до конкуренції на ринку праці, слабкої стресостійкості реалізувати своє право на працю молодим громадянам нині стає дуже складно.

Крім того, молоде покоління має завищені уявлення про трудову діяльність та необґрунтовані вимоги до умов та оплати праці. В свою чергу, роботодавець хоче отримати вже придатного, досвідченого фахівця, котрий відразу ж зможе професійно виконувати поставлені завдання. Це сприяє молодіжному безробіттю та призводить до того, що молодь стає пасивною на ринку праці та у процесі трудової діяльності.

1. Холодницька А., Бондаренко А. Молодіжне безробіття в Україні в умовах воєнного стану та розробка заходів щодо забезпечення працевлаштування молоді. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/281993/278680>. (дата звернення: 01.12.2023).
2. Рівненський обласний центр зайнятості: офіційний сайт. Аналітична та статистична інформація. URL: <https://rov.dcz.gov.ua/analytics/65>. (дата звернення: 01.12.2023).
3. Чисельність дітей та молоді в Україні. Громадська організація «Інститут молоді». URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini>. (дата звернення: 01.12.2023).

REFERENCES:

1. Kholodnytska A., Bondarenko A. Molodizhne bezrobittia v Ukraini v umovakh voiennoho stanu ta rozrobka zakhodiv shchodo zabezpechennia pratsevlashtuvannia molodi. URL: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/281993/278680>. (data zvernennia: 01.12.2023).
 2. Rivnenskyi oblasnyi tsentr zainiastosti : ofitsiinyi sait. Analychna ta statystychna informatsiia. URL: <https://rov.dcz.gov.ua/analytics/65>. (data zvernennia: 01.12.2023).
 3. Chyselnist ditei ta molodi v Ukraini. Hromadska orhanizatsiia «Instytut molodi». URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini>. (data zvernennia: 01.12.2023).
-

Antonova S. Ye. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Fizyk I. O. [1: ORCID ID: 0000-0003-4247-2519],
Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ANALYSIS OF THE YOUTH LABOR MARKET IN THE RIVNE REGION

This article analyzes the dynamics of the number of unemployed youth according to data from the Rivne Regional Employment Center. It was noted that in terms of professional characteristics, the largest share of unemployed young people was among trade and service workers, specialists and professionals. Legislative guarantees and measures to promote youth employment are not fully implemented in reality. It was concluded that the imbalance between labor supply and demand remains significant. An analysis of the number of vacancies was carried out, as a result of which it was established that as of November 1, 2023, on average in the region, 2 unemployed persons applied for one vacant workplace. In terms of professional and qualification, the discrepancy between demand and demand was observed among qualified agricultural workers, where 25 people applied for one vacancy. At the same time, the greatest difficulties with employment are experienced by representatives of such professions as: salesman, auxiliary worker, cook, driver of motor vehicles, accountant. It was established that the shortage of personnel was observed among representatives of such professions as: seamstress, general practitioner-family doctor. The structure of vacancies by types of economic activity was analyzed, it was shown that the largest number of vacancies was offered at enterprises of the processing industry, in particular 21% of all vacancies. The assessment of the demand of employers by professional groups and in the professional section was carried out. The greatest demand from employers was observed for workers in maintenance and operation of equipment – 23%. The average salary for the offered vacancies in the Rivne region was UAH 9,445. Factors of youth employment are systematized, including: social and professional orientations of youth, profession motives, economic orientations, ideas about success in life and ways to achieve it, economic activity.

Keywords: unemployment; employment; young; labor market; employment.

Отримано: 02 грудня 2023 року
Прорецензовано: 07 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19. ПАНДЕМІЯ В УКРАЇНІ

У статті наведено дослідження стійкості парламентського контролю під час пандемії COVID-19 у 31 демократичній країні та порівняльні аналітичні відомості із ситуацією в Україні. Існуючі дослідження свідчать про те, що парламенти краще виконують свої контрольні функції в країнах, де якість демократії вища і де конституційні та процедурні правила надають більше можливостей для парламентського контролю. Вчені також стверджують, що унітарні адміністрації часто намагаються обійти законодавчий нагляд, і навпаки, система стримувань і противаг, закладена в спільному управлінні, діє як стримуючий фактор для спроб маргіналізації парламенту. У звичайні часи парламенти намагаються зберегти свою автономію і виконувати свої наглядові обов'язки, але ці проблеми загострюються під час криз у сфері охорони здоров'я. Нарешті, парламентський контроль також залежить від того, як опозиційні партії застосовують стратегію «мітингів під прапорами» або політизації, причому останнє здається більш імовірним у міру розвитку епідемії.

Ключові слова: COVID-19; парламентський контроль; демократія; виконавча влада; надзвичайне законодавство.

Постановка проблеми. Пандемія COVID-19 стала випробуванням на стійкість демократичних інститутів в усій Європі, принісши з собою не лише тимчасові обмеження основних прав, а й занепокоєння щодо розширення повноважень виконавчої влади та нормалізації ерозії демократичних принципів, прав і свобод до рівня, порівнянного з тим, який спостерігався після терористичних атак 11 вересня [1–2]. Парламенти покликані ретельно вивчати, контролювати або повертати назад недемократичні процеси, але ступінь, в якому вони відіграють свою важливу наглядову роль, значно варіюється під час наступних хвиль пандемії [3–4]. Чим пояснюється ця загадкова розбіжність?

Наукові дослідження, присвячені висвітленню та поясненню масштабів законодавчого нагляду під час пандемії COVID-19,

залишаються досить обмеженими: дуже мало порівняльних досліджень, які спираються на вичерпні дані та виходять за межі описових наративів, доповнюючи їх великою кількістю детальних конкретних прикладів. А втім, здається, існує достатній консенсус щодо чотирьох категорій пояснень:

- якість демократії;
- роль конституційних і процедурних норм, що сприяють законодавчому нагляду;
- тип уряду; відносини між законодавчою і виконавчою гілками влади до пандемії;
- баланс сил між ними.

Якість демократії. Попередні дослідження парламентського нагляду виявили, що парламентський нагляд пов'язаний з рівнем демократії в країні: чим демократичніша країна, тим більше інструментів нагляду вона має в своєму розпорядженні, і тим більший потенціал для нагляду [5]. Наскільки цей взаємозв'язок залишається незмінним під час пандемії? Відповідно до старого афоризму «ніколи не втрачайте хорошу кризу», широко поширена думка, що авторитарно налаштовані чинні президенти і популістські правителі, які відкидають обмеження верховенства права, використовують пандемію COVID-19 для підриву демократичних інститутів і зміцнення своєї влади [2; 6–7]. Ці очікування підтверджуються як у Європі, так і в інших країнах: демократичні норми найбільше страждають від рук адміністраторів у країнах, де якість демократії вже досить низька [9]. Однак навіть при порівнянні консолідованих демократій, таких як Австралія, Канада, Нова Зеландія та Сполучене Королівство, недоліки або сильні сторони вже існуючої демократичної підзвітності, як видається, суттєво вплинули на реагування на кризу в сфері охорони здоров'я: «Країни, які добре працювали до пандемії, підтримували відносно високі стандарти підзвітності під час кризи; і без того слабкі механізми підзвітності демонстрували менший опір розширенню виконавчої влади» [10].

Науковці, які аналізують долю парламентів під час пандемії, схоже, сходяться на думці, що парламенти були більш маргіналізованими і втратили владу за рахунок уряду в європейських країнах з менш консолідованою демократією, але є й помітні винятки, як-от Швейцарія [11].

Аналіз політичних наслідків першої хвилі пандемії показує, що європейські країни з нижчою якістю демократії, зокрема з меншим рівнем верховенства права, мають вищу концентрацію виконавчої влади [8]. Тому лише ефективно незалежна від виконавчої влади та

неупереджена судова влада може виступати стримуючим фактором проти інфляції [8]. Автори [12] оцінювали COVID-19 на основі даних експертних опитувань. 27 функціонування парламентів під час першої хвилі пандемії. Докази того, що праворадикальні популістські партії використали пандемію COVID-19 для просування своїх прагнень до влади, є менш переконливими: порівняльний аналіз показує, що ці партії по-різному відреагували на пандемію, а послаблення демократичних інститутів (зокрема парламентів) відбулося лише в кількох випадках [13].

Нагляд полегшується конституційними та процесуальними нормами. Не дивно, що парламенти значно стійкіші в країнах, де конституційні або інші правові норми створюють більше можливостей для законодавчого органу або певних парламентських суб'єктів ретельно перевіряти діяльність виконавчої влади [4; 15–16]. Це особливо очевидно у випадках, коли конституційні норми не вимагають формальної участі законодавчого органу в оголошенні надзвичайного стану, як це має місце в Італії та Люксембурзі [4]. Однак у Люксембурзі надзвичайний стан автоматично втрачає чинність через десять днів, якщо його не поновлює парламент [16], окрім того 7 з 17 країн ЄС не активують конституційний надзвичайний стан, а з 10 країн ЄС, які ініціювали введення надзвичайного стану, законодавчий орган Естонії не брав участі в оголошенні або продовженні надзвичайного стану [14], а законодавчий орган Словаччини спочатку не брав участі в оголошенні або продовженні надзвичайного стану [14]. Аналогічно, хоча більшість країн-членів ЄС вирішили реагувати на кризу не за допомогою надзвичайного стану, а за допомогою статутного режиму, правова база не вимагала від парламенту оголошувати або ратифікувати цей режим, і парламент не був повністю обійдений, оскільки в більшості випадків ці режими ґрунтувалися на статутах, які були раніше прийняті парламентом [14]. Автори порівняльного аналізу, присвяченого тому, як парламенти реагують на пандемії, стверджують, що законодавчі органи краще адаптуються до надзвичайних ситуацій і виконують свої наглядові та законодавчі функції, коли вони діють у «міцній і передбачуваній правовій базі, що складається з конституцій і парламентських регламентів, які гарантують права опозиції та депутатів від меншин, забезпечуючи при цьому ясність щодо функціонування парламентських процедур» [17]. Одним із таких прав, що має особливе значення в умовах пандемії, є те, якою мірою правила парламентської процедури дозволяють депутатам від меншин ініціювати створення слідчих комісій [18]. Хоча в Австрії та Іспанії

опозиційні депутати хотіли ініціювати слідчі комісії, їм не дозволили цього зробити, оскільки існуючі правила забороняють створювати більше однієї комісії одночасно (як у випадку Австрії [19]) або тому, що більшість парламенту змогла заблокувати цей крок (як у випадку Іспанії [12]). Іншим доречним прикладом є діяльність конституційного комітету парламенту Фінляндії, який здійснює попередній контроль за конституційністю законопроекту до того, як він набуде чинності – функція, яку в інших державах-членах ЄС виконує Конституційний суд, але лише на вимогу різних важливих політичних гравців або омбудсмена. У березні 2021 року Комісія визнала неконституційним урядовий законопроект, який широко обмежував свободу пересування [20]. Члени Комісії вважали, що законної мети законопроекту можна було досягти іншими способами, а винятки, передбачені законопроектом, були нечітко сформульовані [22]. Тому уряд Фінляндії відкликав пропозицію.

Дослідження в Австрії, Чехії та Польщі показали, що дві палати парламенту, обрані в різний спосіб, тобто неузгоджений бікамералізм [22], також, схоже, сприяли посиленню парламентського нагляду під час пандемії. Бундесрат, верхня палата австрійського парламенту, неодноразово застосовував право вето, коли «побоювався, що надто поспішний законодавчий процес порушить основні права та зменшить парламентський нагляд» [24]. Австрійська народна партія (ÖVP) та коаліція Зелених не мали більшості в Бундесраті і не змогли перешкодити соціал-демократам (SPÖ) та Партії свободи (FPÖ) застосувати вето. У свою чергу, відтермінування набуття чинності законопроектів після їхнього вето у верхній палаті дозволило нижній палаті виправити низку недоліків у первинному законодавстві. Це ілюструють зміни, внесені до Епідеміологічного закону наприкінці квітня 2020 року, які запровадили б нові обмеження на публічні зібрання, що потенційно дискримінувало б громадян, які не мають встановлених додатків для відстеження мобільних телефонів [24]. Аналогічним чином, у січні 2021 року виконавча влада скасувала законодавчу пропозицію [25] через заяву Бундесрату про можливе відхилення пропозиції. Сенати Чехії та Польщі також відповідали двопалатному інституційному дизайну, оскільки на початку пандемії COVID-19 опозиційні партії мали більшість в обох країнах. Сенат в обох країнах використав свої повноваження щодо дострокових виборів, щоб успішно обмежити здатність виконавчої влади використовувати епідемію для отримання політичної вигоди [9]. Процедурні перешкоди, встановлені польським Сенатом, змусили правлячу коаліцію «Право і справедливість» і профспілки «Солідарність»

відмовитися від пропозиції провести президентські вибори в республіці лише шляхом поштового голосування, навіть попри те, що положення про блокування означало, що опозиційні кандидати не могли проводити передвиборчу агітацію. Відтоді президентські вибори були перенесені з травня на кінець червня 2020 року [26]. Проте деякі дослідження, що порівнюють ефективність роботи Федеральних зборів під час пандемії COVID-19, демонструють високий ступінь варіативності [27–28]. Маргіналізація цих законодавчих органів була більшою у федераціях з авторитарними режимами, але ця варіативність також пов'язана з розподілом повноважень у сфері охорони здоров'я між федеральним і земельним рівнями [28].

Єдине виконавче керівництво проти коаліційного управління.

Інструменти та процеси парламентського контролю часто активізуються в контексті ідеологічно відмінних коаліційних урядів [29–30]. Більше того, в літературі про виконавчу політику в парламентських демократіях підкреслюється, що повноваження парламентських органів, таких як комітети, часто є побічним продуктом коаліційного правління: реформи, спрямовані на посилення ролі парламентського контролю, відбуваються тоді, коли коаліційні кабінети стають частішими, а ідеологічно далекі партнери по коаліції прагнуть контролювати один одного [31–32]. Стверджують [33], що «замість того, щоб сприяти парламентському контролю над урядом в цілому, сильний законодавчий орган слугує насамперед для вирішення внутрішньокоаліційних розбіжностей». Автори [3] оцінюють правові можливості, доступні виконавчій владі у Франції, Німеччині, Італії, Угорщині, Швейцарії та Великій Британії, а також зміни, які вони внесли до законодавства, що санкціонує дії виконавчої влади у відповідь на пандемію COVID-19, щоб пояснити, чому послаблення повноважень парламенту щодо ухвалення рішень відбулося лише за певних обставин. Автори стверджують, що «уряд, контрольований однією ідеологічно єдиною партією, створює ситуацію, в якій невелика кількість осіб, які ухвалюють рішення, може швидко досягти вузького і твердого консенсусу щодо того, як визначати надзвичайні ситуації та реагувати на них, тим самим придушуючи внутрішні розбіжності» [3]. На відміну від коаліційних кабінетів, які характеризуються розмаїттям ідеологічних уподобань і демонструють низку стримувань і противаг, здатних пом'якшити суперечливі тенденції, об'єднаний глава виконавчої влади навряд чи погодиться з тим, що йому перешкоджають впроваджувати стратегію боротьби з пандемією, навіть якщо це означає проведення реформ,

які обмежують роль парламенту. В аналітичній праці [3] переконливо доводять, що правові стратегії, прийняті Францією, Угорщиною та Великою Британією, якими керують унітарні адміністрації, послабили обмежувальну роль парламенту і створили для себе більше простору для маневру. Це включало модифікацію законодавчої бази та розширення сфери державного регулювання, «в кращому випадку – зі збереженням права парламенту накладати вето на адміністративні заходи» [3]. На противагу цьому, в Італії та Швейцарії, де уряд є коаліційним і характеризується високим ступенем ідеологічного розмаїття, формальна роль парламенту не зазнала змін. Автори також зазначають, що в Німеччині, де коаліційні уряди мають найнижчу ідеологічну неоднорідність серед трьох досліджуваних країн, вони розвивалися подібно до Франції, Угорщини та Великої Британії, але там «реформи централізували владу через централізацію, а не через усунення парламентського контролю» [3].

Сприятливий вплив коаліційних кабінетів та неузгодженого бікамералізму на стійкість парламентського контролю можна розглядати як доказ, що підтверджує прогнози теорії учасника вето [34] щодо функціонування інститутів контр-мажоритарної більшості. Кабінет міністрів, сформований з декількох партій, вказує на наявність партійних гравців з правом вето, тоді як використання різних правил виборів до другої палати можна описати як випадок інституційних гравців з правом вето, що може призвести до глухого кута, якщо їхня поведінка є конкурентною. Згідно з теорією учасників вето, зміна статус-кво стає менш імовірною зі збільшенням кількості внутрішньо об'єднаних учасників вето та ідеологічно розділених учасників вето. Розглянута література свідчить про те, що під час кризи у сфері охорони здоров'я, спричиненої COVID-19, парламентська маргіналізація була обмежена інституційними учасниками права вето у формі неузгодженого бікамералізму або активного конституційного суду [35], або коли партнери по правлячій коаліції діяли як партійні учасники права вето.

Порівняння 35 демократичних країн ЄС та ОЕСД свідчить про те, що країни з великою кількістю ідеологічно різних гравців з правом вето вирішили запровадити менш жорстку другу хвилю блокади, і цей висновок не залежить від тяжкості вірусної інфекції, спроможності держави та оголошенні надзвичайного стану, серед інших факторів, а також зберігається, коли беруться до уваги інші фактори, що ускладнюють ситуацію [36–37], стверджує, що ідеологічна неоднорідність партнерів по коаліції в уряді Санчеса, першого коаліційного кабінету в Іспанії після переходу до демократії, може

пояснити, чому прем'єр-міністр значною мірою покладався на декрети для подолання кризи в галузі охорони здоров'я. Якби уряд був однопартійним і мав парламентську більшість, парламент не був би таким пасивним.

Сила парламентів до пандемії та динаміка відносин між урядом та опозицією. Інший напрям досліджень вивчає, якою мірою на стійкість парламентського контролю під час пандемії впливає сила парламентів до пандемії по відношенню до виконавчої влади, а також стратегії співпраці чи політизації парламентської опозиції [12; 15; 38]. Обидва фактори видаються дуже важливими, і, схоже, між ними існує взаємодія.

Відносини між виконавчою та законодавчою владою та спадкоємність у зв'язку з пандемією. Вважається, що ступінь, до якого законодавча влада здатна здійснювати контроль над виконавчою владою, залежить від двох аспектів: ступеня, до якого законодавча влада здатна визначати політику, і ступеня, до якого опозиція має можливість пропонувати альтернативи урядовим заходам [39–40]. Сам контроль над політикою залежить від сили системи парламентських комітетів, яка обмежує можливості законодавчого органу отримувати доступ до інформації та переписувати законопроекти [31–32], а також від того, наскільки кабінет міністрів домінує в законодавчому порядку денному, використовуючи як негативний, так і позитивний контроль над порядком денним [41]. Здатність опозиції представляти альтернативи, в свою чергу, залежить від інституціоналізації можливостей детально обговорювати власні політичні плани та різні варіанти (наприклад, через час запитань до уряду або регулярні пленарні дебати, де приймаються спонтанні запитання тощо). Запитання до уряду, під час яких прем'єр-міністр або федеральний канцлер безпосередньо відповідає на запитання лідера опозиції, а також депутатів задньої лави, надають додаткову можливість ретельно проаналізувати адміністративні заходи, вжиті під час пандемії. Дійсно, порівняльний аналіз, проведений [12], показує, що «час запитань до уряду (якщо він є) також активно використовується для вирішення питань, пов'язаних з коронавірусом». Дійсно, година запитань до уряду була ключовим механізмом нагляду під час пандемії не лише в парламенті Великої Британії, але й у Канаді [43], Німеччині [43], Нідерландах [44] та Фінляндії [45]. У дослідженні, присвяченому оцінці рівня та детермінант законодавчого нагляду в 65 країнах протягом першого року пандемії [47], виявили, що «попередні інституційні слабкості відігравали важливу, можливо, найважливішу

роль у формуванні законодавчого лідерства, а обмежена автономія та повноваження багатьох законодавчих органів за нормальних умов були погіршилися». Висновки авторів підтверджуються Індексом ефективності парламентів країн світу та їхнім власним Індексом законодавчих відповідей на COVID-19 – The Global State of Democracy Effective Parliament Index [46].

У Швейцарії Федеральні збори – це «воєнізований законодавчий орган», який засідає лише 12 тижнів на рік і складається переважно з парламентарів-аматорів, які поєднують інші професії з депутатською діяльністю [47]. У перший рік кризи у сфері охорони здоров'я Федеральний парламент відігравав лише консультативну роль щодо заходів, вжитих Федеральною радою для боротьби з пандемією, і не зміг створити механізм, який би дозволив проводити пленарні засідання в режимі онлайн. Крім того, парламентські комітети засідали онлайн, але на основі спеціальних правил, що значно обмежувало їхню здатність здійснювати нагляд за федеральною виконавчою владою [48]. Про слабкість парламенту також свідчить той факт, що в першому турі виборів пленарні засідання парламенту та засідання комітетів були скасовані за рішенням виконавчої гілки законодавчої влади, а не політичного керівництва.

В Угорщині реалізація неліберального порядку денного правлячої партії призвела до систематичного послаблення парламенту з 2010 року як з точки зору його формальних прерогатив, так і практики інформаційного нагляду [49]. Цей процес здійснювався за допомогою різноманітних корозійних стратегій, включаючи «формальні, інституційні та правові реформи, що впливають на функціонування парламенту», «широке використання [урядом] надзвичайного законодавства або приватних законопроектів для прискорення законодавчого процесу», а також запровадження «комплексного законодавства та дисциплінарних заходів, таких як штрафи для [опозиційних] членів парламенту, які порушують роботу парламенту» [49]. Враховуючи такий рівень парламентської маргіналізації, який був досягнутий до початку COVID-19, можна пояснити, чому Національні збори неодноразово відмовлялися від свого обов'язку ретельно перевіряти надзвичайні укази уряду Орбана не тільки до, але й після набуття ними чинності, а також чому Національні збори погодилися на найвищий ступінь розширення виконавчої влади серед усіх проаналізованих парламентів.

Французький законодавчий орган є одним із найслабших у Західній Європі, він мало контролює свій порядок денний і стикається з домінуючою виконавчою владою, яка може покладатися на

широкий спектр позитивних і негативних повноважень щодо порядку денного, щоб забезпечити реалізацію своїх політичних уподобань без особливих змін [50]. Крім того, парламентська опозиція має мало можливостей для оприлюднення своїх альтернатив політиці виконавчої влади [39]. З огляду на ці структурні недоліки, не дивно, що парламент не зміг заблокувати рішення виконавчої влади про запровадження нового режиму надзвичайної ситуації, який передбачає більш обмежену роль законодавчої влади і, як видається, зумовлений насамперед політичними уподобаннями, а не потребами охорони здоров'я [51–52]. Аналогічним чином, дослідники, які зосереджуються на італійському парламенті, змогли проілюструвати чітку спадкоємність як у рівні, так і в інструментах, що використовуються урядом для обходу законодавчого нагляду під час пандемії COVID-19, що свідчить про «прискорення та інтенсифікацію тенденції, яка вже існувала» [37].

Дилеми опозиції: співпрацювати чи політизуватися? Іншим фактором, який вплинув на ступінь реалізації парламентами своїх наглядових повноважень щодо дій уряду у зв'язку з COVID-19, була тактика, обрана опозиційними парламентськими партіями: наскільки їхня стратегія була ворожою чи прихильною, і чи вирішили вони політизувати кризу у сфері охорони здоров'я [53]. Останнє дуже різнилося навіть у скандинавських країнах, які в інших відношеннях мають багато спільних інституційних особливостей і парламенти, що демонструють подібний рівень повноважень. Якщо спочатку опозиційні партії об'єдналися навколо прапора в усіх п'яти скандинавських країнах, то згодом праві опозиційні партії критикували і виступали проти використання урядами жорстких регуляторних інструментів [53]. У перший рік пандемії шведська опозиція утримувалася від оскарження стратегії уряду і не висовувалася, але згодом вона змінила курс, вимагаючи, щоб міністр соціального захисту та інші міністри були присутні на парламентських слуханнях для пояснення та обґрунтування своїх рішень [53]. Така ж тенденція спостерігалася і щодо пленарних дебатів у парламентах Нідерландів, Німеччини, Ізраїлю та Великої Британії. Так, протягом перших місяців пандемії опозиція дотримувалася стратегії «об'єднання навколо прапора», підтримуючи заходи уряду щодо боротьби з вірусом або утримуючись від критики його політики. Але з розвитком подій це призвело до відкритого протистояння, особливо з боку опозиційних партій, які ніколи не були в уряді.

В статті, присвяченій поведінці опозиційних партій у федеральному парламенті Бельгії, в якій на основі аналізу голосувань

і дебатів на пленарних засіданнях показано, що основні опозиційні партії підтримували ініціативи уряду, застосовуючи стратегію «об'єднання навколо прапора». Натомість праворадикальні та ліворадикальні опозиційні партії-кандидати відмовилися надавати будь-яку підтримку кабінету міністрів і різко критикували його управління пандемією [54]. Робітнича партія (PTB-PVDA) та Фламандський інтерес (VB), дві партії-претенденти, присутні у федеральному парламенті, не були обмежені субфедеральними повноваженнями і не могли сподіватися на входження до складу федеральної виконавчої влади. Тому їхня парламентська поведінка була зосереджена на пошуку голосів, намагаючись скористатися невдоволенням громадськості тим, як виконавча влада керує кризою у сфері охорони здоров'я [54].

Інший аспект відносин між урядом та опозицією під час кризи COVID-19, який вплинув на ступінь активності законодавчих органів у виконанні їхньої наглядової ролі, пов'язаний із наявністю кабінетів меншості та механізмами, що їх оточують, такими як «контрактна парламентська система» [55]. Дослідження 27 парламентів показало, що парламенти більше використовують різні механізми контролю (наприклад, спеціальні комітети або пленарні дебати) по відношенню до кабінетів меншості, ніж до урядів більшості. У Канаді відсутність партії більшості в парламенті також призводить до більшої стриманості з боку виконавчої влади. У Канаді керує однопартійний федеральний уряд меншості, а це означає, що «федеральні ліберальні уряди мають особливі стимули для мінімізації конфліктів» [56]. Відповідно до попередніх висновків щодо обмеженого законодавчого успіху кабінетів меншості, які не користуються підтримкою [57], відсутність домовленостей з опозиційними партіями щодо отримання підтримки під час ключових голосувань у парламенті, які б дозволили урядам меншості вносити поправки до багатьох законопроектів щодо пандемії та надзвичайних указів у парламенті. Хорошим прикладом є уряд Орбана Л., коаліційний кабінет меншості, який перебував при владі в Румунії з початку пандемії до грудня 2020 року [58].

Перебіг пандемії COVID-19 в Україні. Намагаючись прискорити темпи вакцинації, чиновники системи охорони здоров'я країни зіткнулись з двома взаємопов'язаними проблемами:

- поширеним скептицизмом щодо вакцин серед населення, зумовленим браком довіри до інституцій та системи охорони здоров'я;
- незаконними схемами продажу фальшивих сертифікатів до інституцій та системи охорони здоров'я (в тому числі з незаконними схемами продажу фальшивих довідок про COVID-19).

Заходи для заохочення вакцинації та зменшення санітарних наслідків COVID-19. У жовтні 2021 року Кабінет Міністрів виділив 150 млн грн на забезпечення потреб закладів охорони здоров'я на забезпечення потреб закладів охорони здоров'я у засобах виявлення коронавірусу. Того ж місяця було прийнято постанову про виділення 25 млн грн з бюджету з бюджету на посилення інформаційної кампанії з вакцинації проти COVID-19 на телебаченні.

Було проведено фінансові стимули для вакцинації українців: 19 грудня уряд запустив програму «є-Підтримки», яка передбачає грошову винагороду в розмірі 1000 гривень (36 доларів) за вакцинацію від COVID-19. Рівно через місяць після запровадження програми рівень вакцинації зріс з 33,1% до 34,6%. Станом на 14 лютого 8,6 мільйона українців скористалися програмою.

У січні Міністерство охорони здоров'я оголосило про створення 800 мобільних бригад для вакцинації для вакцинації сільських громад. Станом на 15 січня бригади почали працювати в сільській місцевості, а на контрольно-пропускному пункті «Станиця Луганська» було створено модульний центр вакцинації на КПВВ «Станиця Луганська» на лінії розмежування.

З метою наближення до чинного європейського законодавства, термін дії довідки про щеплення однією дозою вакцини проти COVID-19 скорочено зі 120 днів до 30. 52 країни офіційно визнали український сертифікат від COVID-19.

У липні 2021 року Комітет постійних представників Європейського Союзу погодився додати Україну до переліку третіх країн, з яких мають бути дозволені будь-які подорожі, незалежно від статусу вакцинації. Однак 9 листопада 2021 року Рада ЄС ухвалила рішення про виключення України з цього «зеленого списку подорожей» через четверту хвилю захворюваності на COVID-19 у країні.

20 січня 2022 року Прем'єр-міністр Денис Шмигаль презентував майбутні реформи України на 2022 рік та назвав головні завдання для економічного зростання та відновлення на цей рік в межах Національної економічної Стратегії 2030:

- збільшення щорічних інвестицій до 15 млрд доларів США та проведення «швидкої» приватизації;
- розвиток державно-приватного партнерства; продовження роботи над звільненням окупованих територій;
- генерація за 15 років 50 млрд доларів США ресурсів через накопичувальну пенсійну систему;

- початок термомодернізації та трансформацію вугільних регіонів;
- сприяння діджиталізації як важливому елементу антикорупційних реформ та сприяння бізнесу.

Криза COVID-19 додала додаткового імпульсу цифровізації державних послуг в Україні, полегшив дотримання заходів самоізоляції. Портал та мобільний додаток «Дія», запущений у лютому 2020 року, надає користувачам доступ до цифрових документів та державних електронних послуг, таких як реєстрація на вакцинацію проти COVID-19. Крім того, у серпні 2021 року Україна стала першою країною у світі, яка забезпечила повну еквівалентність е-паспортів та паперових паспортів. У липні 2021 року Україна запустила бета-тестування довідок про вакцинацію у застосунку «Дія» для українців, які пройшли повну вакцинацію, які у серпні 2021 року були визнані Європейським Союзом як еквівалентну європейській. У листопаді 2021 року розпочалося бета-тестування сертифікатів COVID сертифікатів на основі ПЛР-тестів.

Стан пандемії. Ключові виклики залишаються, тому необхідні подальші реформи для забезпечення сталого та інклюзивного відновлення після COVID, щоб зробити процес реформ незворотнім. Захист антикорупційних інституцій від неправомірного втручання, покращення інвестиційного клімату втручання, проведення судової реформи, включаючи створення прозорої процедури відбору до Вищої кваліфікаційної комісії суддів та реформування Вищої ради правосуддя, матиме важливе значення для забезпечення постпандемічного економічного зростання.

Подальші структурні реформи, спрямовані на покращення управління, також відіграватимуть ключову роль у процесі відновлення. Це включає в себе продовження впровадження реформи державного управління, продовження процесу децентралізації та рішуче посилення антикорупційної реформи. Докази відступу від деяких флагманських антикорупційних і антикорупційних реформ та реформ у сфері урядування викликали значне занепокоєння у міжнародній спільноті в останні роки. Уряд України може продовжувати зміцнювати державне управління, зокрема шляхом покращення надання державних послуг на всіх рівнях, підвищення професіоналізму державних службовців, розширення прав і можливостей та гарантування надійної незалежності антикорупційних органів антикорупційних інституцій та забезпечення їхньої належної незалежності, а також продовжуючи вдосконалювати корпоративне управління державними

підприємствами (далі – ДП) державних підприємств (ДП) відповідно до міжнародних стандартів та передового досвіду OECD.

Висновок. Дослідження, свідчать про те, що парламенти краще виконують свою наглядову роль у країнах, де якість верховенства права є вищою, а конституційні та процедурні норми надають більше можливостей для парламентського контролю. Прикладом останнього аспекту є вибори до Палати лордів на відміну від Палати громад: у кількох обраних країнах це, як видається, покращило якість нагляду за заходами уряду щодо боротьби з COVID-19. Науковці також стверджують, що унітарні адміністрації часто намагаються обійти законодавчий нагляд: за відсутності системи стримувань і противаг у спільному управлінні унітарні адміністрації здатні швидко визначати стратегії боротьби з пандемією і готові послабити формальну роль парламенту, щоб реалізувати свої рішення. Існуючі дослідження також показують негативні тенденції: у звичайні часи парламенти намагаються зберегти свою автономію і виконувати свої наглядові функції, але ці проблеми загострюються під час кризових ситуацій у сфері охорони здоров'я. І останнє, але не менш важливе: ступінь довіри парламенту до управління епідемією з боку адміністрації також залежить від того, наскільки опозиційні партії дотримуються стратегії «об'єднання навколо прапора» або політизованої стратегії, причому останнє стає більш вірогідним у міру прогресування епідемії. Один із напрямів досліджень полягає у застосуванні теоретичної концепції гравця з правом вето для вимірювання та оцінки ідеологічної дистанції між політичними акторами, які можуть накласти вето на політику протидії пандемії, та ширшими урядовими діями, пов'язаними з нею.

Що стосується ідеологічних поглядів уряду та їхнього впливу на можливості законодавчого нагляду, то дослідження також повинні виходити за межі фокусу на тому, наскільки популістською чи неліберальною є правляча партія. Таким чином, можна було б провести ширшу оцінку того, чи здатні парламенти краще виконувати свою наглядову роль, коли вони стикаються з лівим урядом або коаліцією, ніж коли вони стикаються з правим урядом або коаліцією. Ми вже знаємо, що ліві кабінети прийняли менш обмежувальні рішення під час першої хвилі епідемії порівняно з правими урядами, які прийняли більш обмежувальні рішення. Нарешті, ще одне пов'язане з цим питання, яке не досліджувалося в сучасних дослідженнях, це ступінь участі парламенту у відборі членів кабінету міністрів, що має вирішальне значення для того, чи відмовляться виконавчі органи влади від маргіналізації парламенту під час

пандемії. Механізми попереднього контролю можуть бути потужним засобом узгодження преференцій між парламентом і виконавчою владою та зменшення втрат відомства. Роль парламенту в розробці контрактів (наприклад, інвестиційних режимів), а також у відборі та перевірці кандидатів на посади урядовців (наприклад, комітетські слухання перед голосуванням за інвестиції або парламентське минуле міністрів) значно варіюється.

Було проведено аналіз перебігу пандемії COVID-19, на підставі якого сформовано вплив між спробами врегулювати пандемію та розвитком діджиталізації, а також між потребами реформ антиконституційних інституцій та зменшення ефективності впроваджених дій, щодо врегулювання пандемії. Загалом, Україна змогла продемонструвати рішучість та ефективність в процесі подолання наслідків пандемії.

1. Goetz, Klaus H., and Dorte Sindbjerg Martinsen. COVID-19: A Dual Challenge to European Liberal Democracy. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1003–1024. 2. Müller, Jan-Werner. How Populists Will Leverage the Coronavirus Pandemic. *World Politics Review*. 2020. April 7. URL: <https://www.worldpoliticsreview.com/how-populists-will-leverage-the-coronavirus-pandemic/> (дата звернення: 10.12.2023). 3. Bolleyer, Nicole, and Orsolya Salát. Parliaments in Times of Crisis: COVID-19, Populism and Executive Dominance. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1103–1128. 4. Griglio Elena. Parliamentary Oversight under the Covid-19 Emergency: Striving against Executive Dominance. *The Theory and Practice of Legislation*. 2020. Vol. 8, Issue 1–2. P. 49–70. 5. Pelizzo Riccardo, and Frederick Stapenhurst. Government Accountability and Legislative Oversight. Abingdon : Routledge, 2013. 6. Greer Scott L., Elizabeth King, and Elize Massard da Fonseca, and Andre Peralta-Santos (eds.) Introduction: Explaining Pandemic Response. *Coronavirus Politics: The Comparative Politics and Policy of COVID-19*. 2021. P. 3–33. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2021. 7. Rozenberg Olivier. Post-Pandemic Legislatures: Is Real Democracy Possible with Virtual Parliaments. *EU Policy Review*. 2021. Vol. 1. P. 27–36. 8. Edgell Amanda B., Jean Lachapelle, Anna Lührmann, and Seraphine F. Maerz. Pandemic Backsliding: Violations of Democratic Standards during Covid-19. *Social Science & Medicine*. 2021. Vol. 285. P. 114244. 9. Guasti Petra, and Lenka Bustikova. Pandemic Power Grab. *East European Politics*. 2022. Vol. 38, Issue 4. P. 529–550. 10. Lozano Maritza, Michael Atkinson, and Haizhen Mou. Democratic Accountability in Times of Crisis: Executive Power, Fiscal Policy and COVID-19. *Government and Opposition*. 2023. Vol. 58, Issue 1. P. 39–60. 11. Engler Sarah, Palmo Brunner, Romane Loviat, Tarik Abou-Chadi, Lucas Leemann, Andreas Glaser, and Daniel Kübler. Democracy in Times of the Pandemic: Explaining the Variation of COVID-19 Policies across European Democracies. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1077–1102. 12. Siefken Sven T., Petra Guasti, Werner J. Patzelt, Osnat Akirav, Ken Coghill, and Pauline Haupt. Parlamente in der Pandemie: Erste Erkenntnisse aus ei-nem international vergleichenden Forschungsvorhaben. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*. 2022. Vol. 52, Issue 4. P. 878–894. 13. Kaltwasser Cristóbal Rovira, and Paul Taggart. The Populist Radical Right and the Pandemic. *Government and Opposition*. 2022. URL:

<https://doi.org/10.1017/gov.2022.46>. (дата звернення: 10.12.2023). **14.** Diaz Crego, Maria, and Silvia Kotanidis. States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Normative Response and Parliamentary Oversight in EU Member States during the First Wave of the Pandemic. *European Parliament Research Service*. 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2020\)659385](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)659385) (дата звернення: 10.12.2023). **15.** Pedersen Helene Helboe, and Enrico Borghetto. Fighting COVID-19 on Democratic Terms: Parliamentary Functioning in Italy and Denmark during the Pandemic. *Representation*. 2021. Vol. 57, Issue 4. P. 401–418. **16.** Bentzen Naja, Albin Boström, Micaela Del Monte, Ingeborg Odink, Martina Prpic, and Mari Tuominen. States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States III. *European Parliament Research Service*. 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI\(2020\)651972_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI(2020)651972_EN.pdf) (дата звернення: 10.12.2023). **17.** Deveaux Kevin, Natália Švecová, and Tim Baker. Parliaments Responding to a Pandemic: Lessons Learned for Emergency Planning. *Report from the House Democracy Partnership and The Swiss Agency for Development and Cooperation*. 2021. **18.** Müller, Wolfgang C., and Ulrich Sieberer. Procedure and Rules in Legislatures / Shane Martin, Thomas Saalfeld and Kaare Strøm (eds.). *The Oxford Handbook of Legislative Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 311–331. **19.** Lachmayer Konrad. Legitimacy Deficits of Austrian Legal COVID-19 Measures: From Emergency Action to Economic Crisis Governance. *Law and Economics Yearly Review*. 2020. Vol. 9, Issue 1. P. 147–161. **20.** Niemikari Risto, and Tapio Raunio. Centralised Leadership, Ministerial Dominance, and Improvised Instruments: The Governance of COVID in Finland. *Nordisk Administrativ Tidsskrift*. 2022. Vol. 99, Issue 2. P. 1–19. **21.** Dahlberg Maija. Finland – Ex Ante Constitutionality Review of Laws Relating to the COVID-19 Pandemic. *Public Law*, 2021. Vol. 4. P. 819–822. **22.** Lijphart Arend. Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries. New Haven : Yale University Press, 1999. **23.** Kössler Karl Peter. Managing the Covid-19 Pandemic in Austria: From National Unity to a De Facto Unitary State? / Nico Steytler (ed.). *Comparative Federalism and Covid-19: Combating the Pandemic*. Abingdon : Routledge, 2021. P. 70–87. **24.** Butković Hrvoje. The Impacts of Executive Responses on Democracy During the Coronavirus Crisis in Croatia, Slovenia and Austria. *Czech Journal of International Relations*. 2021. Vol. 56, Issue 2. P. 7–34. **25.** Maurer Andreas. Improving Urgency Procedures and Crisis Preparedness within the European Parliament and EU Institutions, Policy Department for Citizens. *Rights and Constitutional Affairs, European Parliament*. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/730838/IPOL_STU\(2022\)730838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/730838/IPOL_STU(2022)730838_EN.pdf) (дата звернення: 10.12.2023). **26.** Domaradzki Spasimir. Poland – Instrumentalizing the Pandemic so as to Strengthen the Ruling Party’s Grasp on Power / Emmanuel Cartier, Basile Ridard, and Gilles Toulemonde (eds.). *The Impact of the Health Crisis on the Functioning of Parliaments in Europe*. 2020. Paris : Robert Schuman Foundation, 2020. P. 82–88. **27.** Chattopadhyay Rupak, and Felix Knüpling. Comparative Summary / Rupak Chattopadhyay, Felix Knüpling, Diana Chebenova, Liam Whittington, and Phillip Gonzalez (eds.). *Federalism and the Response to COVID-19: A Comparative Analysis*. 2021. Abingdon : Routledge, 2021. P. 277–307. **28.** Steytler Nico. Federalism Under Pressure: Federal ‘Health’ Factors and ‘Co-morbidities’ / Nico Steytler (ed.), *Comparative Federalism and Covid-19: Combating the Pandemic*. Abingdon : Routledge, 2021. P. 396–422. **29.** Franchino F. and B. Høyland. Legislative Involvement in Parliamentary Systems: Opportunities, Conflict, and Institutional Constraints. *American Political Science Review*. 2009. Vol. 103(4). P. 607–621. **30.** Martin Lanny W., and Georg Vanberg. Parliaments and Coalitions: The Role of Legislative Institutions in Multiparty

Governance. Oxford : Oxford University Press, 2011. **31.** Andre Audrey, Sam Depauw, and Shane Martin. «Trust Is Good, Control Is Better»: Multiparty Government and Legislative Organization. *Political Research Quarterly*. 2016. Vol. 69, Issue 1. P. 108–120. **32.** Zubek Radoslaw. Coalition Government and Committee Power. *West European Politics*. 2015. Vol. 38, Issue 5. P. 1020–1041. **33.** Martin Lanny W., and Georg Vanberg. Legislative Institutions and Coalition Government / Shane Martin, Thomas Saalfeld, and Kaare Strøm (eds.). *The Oxford Handbook of Legislative Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 436–451. **34.** Tsebelis, George. Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism. *British Journal of Political Science*. 1995. Vol. 25, Issue 3. P. 289–325. **35.** Anghel Veronica, and Erik Jones. Riders on the Storm: The Politics of Disruption in European Member States during the COVID-19 Pandemic. *East European Politics*. 2022. Vol. 38, Issue 4. P. 551–570. **36.** Jahn Detlef. Politics and Corona Lockdown Regulations in 35 Highly Advanced Democracies: The First Wave. *International Political Science Review*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1177/01925121221078147>. (дата звернення: 10.12.2023). **37.** Griglio Elena. Governments as Covid-19 Lawmakers in France, Italy and Spain: Continuity or Discontinuity. *European Journal of Law Reform*. 2020. Vol. 22, Issue 4. P. 398–413. **38.** Louwse Tom, Ulrich Sieberer, Or Tuttnauer, and Rudy B. Andeweg. Opposition in Times of Crisis: COVID-19 in Parliamentary Debates. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1025–1051. **39.** Garritzmann Julian L. How Much Power Do Oppositions Have? Comparing the Opportunity Structures of Parliamentary Oppositions in 21 Democracies. *The Journal of Legislative Studies*. 2017. Vol. 23, Issue 1. P. 1–30. **40.** Chaisty Paul, and Timothy Power. Does Power Always Flow to the Executive? Interbranch Oscillations in Legislative Authority, 1976–2014. *Government and Opposition*. 2023. Vol. 58, Issue 1. P. 61–83. **41.** Rasch Bjørn Erik, Shane Martin, and José Antonio Cheibub, eds. Parliaments and Government Formation: Unpacking Investiture Rules. Oxford : Oxford University Press, 2015. **42.** C-Span. Canadian Prime Minister Question Time on Coronavirus. 2020. URL: <https://www.c-span.org/video/?470228-1/canadian-prime-minister-question-time-coronavirus> (дата звернення: 10.12.2023). **43.** German Federal Government. Federal Chancellor: Government Question Time in the Bundestag. The Pandemic as a Historical Turning Point. 2021. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/government-question-time-federal-chancellor-1935470>. (дата звернення: 10.12.2023). **44.** Massart Tom, Thijs Vos, Clara Egger, Claire Dupuy, Constance Morel-Jean, Raul Magni Berton, and Sébastien Roché. The Resilience of Democracy in the Midst of the COVID-19 Pandemic. *Politics of the Low Countries*. 2021. Vol. 3, Issue 2. P. 113–137. **45.** Akirav Osnat, Ken Coghill, Petra Guasti, Pauline Haupt, Werner J. Patzelt, and Sven T. Siefken. Parliaments in the Pandemic. *Working Paper 1, IPSA Research Committee of Legislative Specialists*. 2021. **46.** Gordon Rebecca, and Nic Cheeseman. Legislative Leadership in the Time of COVID-19. London : Westminster Foundation for Democracy, 2021. URL: <https://www.wfd.org/sites/default/files/2022-02/Covid-19-legislative-leadership-V5.pdf>. (дата звернення: 10.12.2023). **47.** Kriesi Hanspeter. The Federal Parliament: The Limits of Institutional Reform. *West European Politics*. 2001. Vol. 24, Issue 2. P. 59–76. **48.** Ammann Odile, and Felix Uhlmann. Switzerland: The (Missing) Role of Parliament in Times of Crisis / Matthias Kettmann and Konrad Lachmayer (eds.). *Pandemocracy in Europe: Power, Parliaments and People in Times of COVID*. Oxford : Hart Publishing, 2022. P. 179–200. **49.** Ilonszki Gabriella, and Adrienn Vajda. How Far Can Populist Governments Go? The Impact of the Populist Government on the Hungarian Parliament. *Parliamentary Affairs*. 2021. Vol. 74, Issue 4.

P. 770–785. **50.** Costa Olivier, and Eric Kerrouche. MPs under the Fifth Republic: Professionalisation within a Weak Institution. *West European Politics*. 2009. Vol. 32, Issue 2. P. 327–344. **51.** Brunet Sylvia. The Hyper-Executive State of Emergency in France / Matthias Kettemann and Konrad Lachmayer (eds.). *Pandemocracy in Europe: Power, Parliaments and People in Times of COVID*. Oxford : Hart Publishing, 2022. P. 201–223. **52.** Platon Sébastien. Reinventing the Wheel... and Rolling Over Fundamental Freedoms? The Covid-19 Epidemic in France and the 'State of Health Emergency'. *The Theory and Practice of Legislation*. 2020. Vol. 8, Issue 3. P. 293–309. **53.** Christensen Tom, Mads Dagnis Jensen, Michael Kluth, Gunnar Helgi Kristinsson, Kennet Lynggaard, Per Lægheid, Risto Niemikari, Jon Pierre, Tapio Raunio, and Gústaf Adolf Skúlason. The Nordic Governments' Responses to the Covid-19 Pandemic: A Comparative Study of Variation in Governance Arrangements and Regulatory Instruments. *Regulation & Governance*. 2023. Vol. 17, Issue 3. P. 658–676. **54.** Vande Walle, Britt, Wouter Wolfs, and Steven Van Hecke. Opposition in Times of COVID-19 – To Support or Not to Support? *Politics of the Low Countries*. 2021. Vol. 3, Issue 2. P. 138–157. **55.** Bale Tim, and Torbjörn Bergman (2006). Captives No Longer, but Servants Still? Contract Parliamentarism and the New Minority Governance in Sweden and New Zealand. *Government and Opposition*. Vol. 41, Issue 3. P. 422–449. **56.** Lecours André, Daniel Béland, Alan Fenna, Tracy Beck Fenwick, Mireille Paquet, Philip Rocco, and Alex Waddan. Explaining Intergovernmental Conflict in the COVID-19 Crisis: The United States, Canada, and Australia. *Publius: The Journal of Federalism*. 2021. Vol. 51, Issue 4. P. 513–536. **57.** Thürk Maria. Small in Size but Powerful in Parliament? The Legislative Performance of Minority Governments. *Legislative Studies Quarterly*. 2022. Vol. 47, Issue 1. P. 193–224. **58.** Iancu Bogdan, Raluca Bercea, Roxana Rizoiu, Horatius Dumbravă, Bogdan Dima, and Alexandra Burdulea. Romania: Legal Response to Covid-19 / Jeff King and Octavio Ferraz (eds.). *The Oxford Compendium of National Legal Responses to Covid-19*. Oxford : Oxford University Press, 2021.

REFERENCES:

1. Goetz, Klaus H., and Dorte Sindbjerg Martinsen. COVID-19: A Dual Challenge to European Liberal Democracy. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1003–1024. **2.** Müller, Jan-Werner. How Populists Will Leverage the Coronavirus Pandemic. *World Politics Review*. 2020. April 7. URL: <https://www.worldpoliticsreview.com/how-populists-will-leverage-the-coronavirus-pandemic/> (data zvernennia: 10.12.2023). **3.** Bolleyer, Nicole, and Orsolya Salát. Parliaments in Times of Crisis: COVID-19, Populism and Executive Dominance. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1103–1128. **4.** Griglio Elena. Parliamentary Oversight under the Covid-19 Emergency: Striving against Executive Dominance. *The Theory and Practice of Legislation*. 2020. Vol. 8, Issue 1–2. P. 49–70. **5.** Pelizzo Riccardo, and Frederick Staphenurst. Government Accountability and Legislative Oversight. Abingdon : Routledge, 2013. **6.** Greer Scott L., Elizabeth King, and Elize Massard da Fonseca, and Andre Peralta-Santos (eds.) Introduction: Explaining Pandemic Response. *Coronavirus Politics: The Comparative Politics and Policy of COVID-19*. 2021. P. 3–33. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2021. **7.** Rozenberg Olivier. Post-Pandemic Legislatures: Is Real Democracy Possible with Virtual Parliaments. *EU Policy Review*. 2021. Vol. 1. P. 27–36. **8.** Edgell Amanda B., Jean Lachapelle, Anna Lührmann, and Seraphine F. Maerz. Pandemic Backsliding: Violations of Democratic Standards during Covid-19. *Social Science & Medicine*. 2021. Vol. 285. P. 114244. **9.** Guasti Petra, and Lenka Bustikova. Pandemic Power Grab. *East European Politics*. 2022. Vol. 38, Issue 4. P. 529–550. **10.** Lozano Maritza, Michael

Atkinson, and Haizhen Mou. Democratic Accountability in Times of Crisis: Executive Power, Fiscal Policy and COVID-19. *Government and Opposition*. 2023. Vol. 58, Issue 1. P. 39–60. **11.** Engler Sarah, Palmo Brunner, Romane Loviat, Tarik Abou-Chadi, Lucas Leemann, Andreas Glaser, and Daniel Kübler. Democracy in Times of the Pandemic: Explaining the Variation of COVID-19 Policies across European Democracies. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1077–1102. **12.** Siefken Sven T., Petra Guasti, Werner J. Patzelt, Osnat Akirav, Ken Coghill, and Pauline Haupt. Parlamente in der Pandemie: Erste Erkenntnisse aus einem international vergleichenden Forschungsvorhaben. *Zeitschrift für Parlamentsfragen*. 2022. Vol. 52, Issue 4. P. 878–894. **13.** Kaltwasser Cristóbal Rovira, and Paul Taggart. The Populist Radical Right and the Pandemic. *Government and Opposition*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1017/gov.2022.46>. (data zvernennia: 10.12.2023). **14.** Diaz Crego, Maria, and Silvia Kotanidis. States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Normative Response and Parliamentary Oversight in EU Member States during the First Wave of the Pandemic. *European Parliament Research Service*. 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2020\)659385](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2020)659385) (data zvernennia: 10.12.2023). **15.** Pedersen Helene Helboe, and Enrico Borghetto. Fighting COVID-19 on Democratic Terms: Parliamentary Functioning in Italy and Denmark during the Pandemic. *Representation*. 2021. Vol. 57, Issue 4. P. 401–418. **16.** Bentzen Naja, Albin Boström, Micaela Del Monte, Ingeborg Odink, Martina Prpic, and Mari Tuominen. States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Situation in Certain Member States III. *European Parliament Research Service*. 2020. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI\(2020\)651972_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651972/EPRS_BRI(2020)651972_EN.pdf) (data zvernennia: 10.12.2023). **17.** Deveaux Kevin, Natália Švecová, and Tim Baker. Parliaments Responding to a Pandemic: Lessons Learned for Emergency Planning. *Report from the House Democracy Partnership and The Swiss Agency for Development and Cooperation*. 2021. **18.** Müller, Wolfgang C., and Ulrich Sieberer. Procedure and Rules in Legislatures / Shane Martin, Thomas Saalfeld and Kaare Strøm (eds.). *The Oxford Handbook of Legislative Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 311–331. **19.** Lachmayer Konrad. Legitimacy Deficits of Austrian Legal COVID-19 Measures: From Emergency Action to Economic Crisis Governance. *Law and Economics Yearly Review*. 2020. Vol. 9, Issue 1. P. 147–161. **20.** Niemikari Risto, and Tapio Raunio. Centralised Leadership, Ministerial Dominance, and Improvised Instruments: The Governance of COVID in Finland. *Nordisk Administrativ Tidsskrift*. 2022. Vol. 99. Issue 2. P. 1–19. **21.** Dahlberg Maija. Finland – Ex Ante Constitutionality Review of Laws Relating to the COVID-19 Pandemic. *Public Law*, 2021. Vol. 4. P. 819–822. **22.** Lijphart Arend. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven : Yale University Press, 1999. **23.** Kössler Karl Peter. Managing the Covid-19 Pandemic in Austria: From National Unity to a De Facto Unitary State? / Nico Steytler (ed.). *Comparative Federalism and Covid-19: Combating the Pandemic*. Abingdon : Routledge, 2021. P. 70–87. **24.** Butković Hrvoje. The Impacts of Executive Responses on Democracy During the Coronavirus Crisis in Croatia, Slovenia and Austria. *Czech Journal of International Relations*. 2021. Vol. 56, Issue 2. P. 7–34. **25.** Maurer Andreas. Improving Urgency Procedures and Crisis Preparedness within the European Parliament and EU Institutions, Policy Department for Citizens. *Rights and Constitutional Affairs, European Parliament*. 2022. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/730838/IPOL_STU\(2022\)730838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/730838/IPOL_STU(2022)730838_EN.pdf) (data zvernennia: 10.12.2023). **26.** Domaradzki Spasimir. Poland – Instrumentalizing the Pandemic so as to Strengthen the Ruling Party’s Grasp on Power / Emmanuel Cartier, Basile Ridard, and Gilles Toulemonde (eds.). *The Impact of the Health Crisis on the Functioning of Parliaments in Europe*. 2020. Paris : Robert Schuman

Foundation, 2020. P. 82–88. **27.** Chattopadhyay Rupak, and Felix Knüpling. Comparative Summary / Rupak Chattopadhyay, Felix Knüpling, Diana Chebenova, Liam Whittington, and Phillip Gonzalez (eds.). *Federalism and the Response to COVID-19: A Comparative Analysis*. 2021. Abingdon : Routledge, 2021. P. 277–307. **28.** Steytler Nico. Federalism Under Pressure: Federal 'Health' Factors and 'Co-morbidities' / Nico Steytler (ed.), *Comparative Federalism and Covid-19: Combating the Pandemic*. Abingdon : Routledge, 2021. P. 396–422. **29.** Franchino F. and B. Høyland. Legislative Involvement in Parliamentary Systems: Opportunities, Conflict, and Institutional Constraints. *American Political Science Review*. 2009. Vol. 103(4). P. 607–621. **30.** Martin Lanny W., and Georg Vanberg. Parliaments and Coalitions: The Role of Legislative Institutions in Multiparty Governance. Oxford : Oxford University Press, 2011. **31.** Andre Audrey, Sam Depauw, and Shane Martin. «Trust Is Good, Control Is Better»: Multiparty Government and Legislative Organization. *Political Research Quarterly*. 2016. Vol. 69, Issue 1. P. 108–120. **32.** Zubek Radoslaw. Coalition Government and Committee Power. *West European Politics*. 2015. Vol. 38, Issue 5. P. 1020–1041. **33.** Martin Lanny W., and Georg Vanberg. Legislative Institutions and Coalition Government / Shane Martin, Thomas Saalfeld, and Kaare Strøm (eds.). *The Oxford Handbook of Legislative Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2014. P. 436–451. **34.** Tsebelis, George. Decision Making in Political Systems: Veto Players in Presidentialism, Parliamentarism, Multicameralism and Multipartyism. *British Journal of Political Science*. 1995. Vol. 25, Issue 3. P. 289–325. **35.** Anghel Veronica, and Erik Jones. Riders on the Storm: The Politics of Disruption in European Member States during the COVID-19 Pandemic. *East European Politics*. 2022. Vol. 38, Issue 4. P. 551–570. **36.** Jahn Detlef. Politics and Corona Lockdown Regulations in 35 Highly Advanced Democracies: The First Wave. *International Political Science Review*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1177/01925121221078147>. (data zvernennia: 10.12.2023). **37.** Griglio Elena. Governments as Covid-19 Lawmakers in France, Italy and Spain: Continuity or Discontinuity. *European Journal of Law Reform*. 2020. Vol. 22, Issue 4. P. 398–413. **38.** Louwse Tom, Ulrich Sieberer, Or Tuttnauer, and Rudy B. Andeweg. Opposition in Times of Crisis: COVID-19 in Parliamentary Debates. *West European Politics*. 2021. Vol. 44, Issue 5–6. P. 1025–1051. **39.** Garritzmann Julian L. How Much Power Do Oppositions Have? Comparing the Opportunity Structures of Parliamentary Oppositions in 21 Democracies. *The Journal of Legislative Studies*. 2017. Vol. 23, Issue 1. P. 1–30. **40.** Chaisty Paul, and Timothy Power. Does Power Always Flow to the Executive? Interbranch Oscillations in Legislative Authority, 1976–2014. *Government and Opposition*. 2023. Vol. 58, Issue 1. P. 61–83. **41.** Rasch Bjørn Erik, Shane Martin, and José Antonio Cheibub, eds. Parliaments and Government Formation: Unpacking Investiture Rules. Oxford : Oxford University Press, 2015. **42.** C-Span. Canadian Prime Minister Question Time on Coronavirus. 2020. URL: <https://www.c-span.org/video/?470228-1/canadian-prime-minister-question-time-coronavirus> (data zvernennia: 10.12.2023). **43.** German Federal Government. Federal Chancellor: Government Question Time in the Bundestag. The Pandemic as a Historical Turning Point. 2021. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-en/service/archive/government-question-time-federal-chancellor-1935470>. (data zvernennia: 10.12.2023). **44.** Massart Tom, Thijs Vos, Clara Egger, Claire Dupuy, Constance Morel-Jean, Raul Magni Berton, and Sébastien Roché. The Resilience of Democracy in the Midst of the COVID-19 Pandemic. *Politics of the Low Countries*. 2021. Vol. 3, Issue 2. Vol. 113–137. **45.** Akirav Osnat, Ken Coghill, Petra Guasti, Pauline Haupt, Werner J. Patzelt, and Sven T. Siefken. Parliaments in the Pandemic. *Working Paper I, IPSA Research Committee of Legislative Specialists*. 2021. **46.** Gordon Rebecca, and Nic Cheeseman. Legislative Leadership in the Time of COVID-19. London : Westminster Foundation for Democracy, 2021. URL: [54](https://www.wfd.org/sites/default/files/2022-</p></div><div data-bbox=)

02/Covid-19-legislative-leadership-V5.pdf. (data zvernennia: 10.12.2023). **47.** Kriesi Hanspeter. The Federal Parliament: The Limits of Institutional Reform. *West European Politics*. 2001. Vol. 24, Issue 2. P. 59–76. **48.** Ammann Odile, and Felix Uhlmann. Switzerland: The (Missing) Role of Parliament in Times of Crisis / Matthias Kettemann and Konrad Lachmayer (eds.). *Pandemocracy in Europe: Power, Parliaments and People in Times of COVID*. Oxford : Hart Publishing, 2022. P. 179–200. **49.** Ilonszki Gabriella, and Adrienn Vajda. How Far Can Populist Governments Go? The Impact of the Populist Government on the Hungarian Parliament. *Parliamentary Affairs*. 2021. Vol. 74, Issue 4. P. 770–785. **50.** Costa Olivier, and Eric Kerrouche. MPs under the Fifth Republic: Professionalisation within a Weak Institution. *West European Politics*. 2009. Vol. 32, Issue 2. P. 327–344. **51.** Brunet Sylvia. The Hyper-Executive State of Emergency in France / Matthias Kettemann and Konrad Lachmayer (eds.). *Pandemocracy in Europe: Power, Parliaments and People in Times of COVID*. Oxford : Hart Publishing, 2022. P. 201–223. **52.** Platon Sébastien. Reinventing the Wheel... and Rolling Over Fundamental Freedoms? The Covid-19 Epidemic in France and the 'State of Health Emergency'. *The Theory and Practice of Legislation*. 2020. Vol. 8, Issue 3. P. 293–309. **53.** Christensen Tom, Mads Dagnis Jensen, Michael Kluth, Gunnar Helgi Kristinsson, Kennet Lynggaard, Per Lægred, Risto Niemikari, Jon Pierre, Tapio Raunio, and Gústaf Adolf Skúlason. The Nordic Governments' Responses to the Covid-19 Pandemic: A Comparative Study of Variation in Governance Arrangements and Regulatory Instruments. *Regulation & Governance*. 2023. Vol. 17, Issue 3. P. 658–676. **54.** Vande Walle, Britt, Wouter Wolfs, and Steven Van Hecke. Opposition in Times of COVID-19 – To Support or Not to Support? *Politics of the Low Countries*. 2021. Vol. 3, Issue 2. P. 138–157. **55.** Bale Tim, and Torbjörn Bergman (2006). Captives No Longer, but Servants Still? Contract Parliamentarism and the New Minority Governance in Sweden and New Zealand. *Government and Opposition*. Vol. 41, Issue 3. P. 422–449. **56.** Lecours André, Daniel Béland, Alan Fenna, Tracy Beck Fenwick, Mireille Paquet, Philip Rocco, and Alex Waddan. Explaining Intergovernmental Conflict in the COVID-19 Crisis: The United States, Canada, and Australia. *Publius: The Journal of Federalism*. 2021. Vol. 51, Issue 4. P. 513–536. **57.** Thürk Maria. Small in Size but Powerful in Parliament? The Legislative Performance of Minority Governments. *Legislative Studies Quarterly*. 2022. Vol. 47, Issue 1. P. 193–224. **58.** Iancu Bogdan, Raluca Bercea, Roxana Rizoiu, Horatius Dumbravă, Bogdan Dima, and Alexandra Burdulea. Romania: Legal Response to Covid-19 / Jeff King and Octavio Ferraz (eds.). *The Oxford Compendium of National Legal Responses to Covid-19*. Oxford : Oxford University Press, 2021.

Babych S. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-8669-7288],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Master,

Tykhonchuk L. Kh. [1: ORCID ID: 0000-0001-6807-8232],

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

PARLIAMENTARY CONTROL DURING THE COVID-19 PANDEMIC. PANDEMIC IN UKRAINE

The article presents a study of the resilience of parliamentary oversight during the COVID-19 pandemic in 31 democratic countries and provides

comparative analytical information with the situation in Ukraine. Existing studies show that parliaments are better able to fulfill their oversight functions in countries where the quality of democracy is higher and where constitutional and procedural rules provide more opportunities for parliamentary oversight. Scholars also argue that unitary administrations often try to circumvent legislative oversight, and vice versa, the checks and balances inherent in shared governance act as a deterrent to attempts to marginalize parliament. In normal times, parliaments struggle to maintain their autonomy and fulfill their oversight responsibilities, but these challenges are exacerbated during health crises. Finally, the sustainability of parliamentary oversight also depends on the extent to which opposition parties employ a strategy of «flag rallies» or politicization, with the latter seeming more likely as the epidemic progresses.

Scholarly research on the extent of legislative oversight during the COVID-19 pandemic remains quite limited, with very few comparative studies that rely on comprehensive data and go beyond descriptive narratives to provide a wealth of detailed case studies.

Previous studies on parliamentary oversight have shown that parliamentary oversight is related to the level of democracy in a country: the more democratic a country is, the more oversight tools it has at its disposal and the greater the potential for oversight.

In July 2021, the Committee of Permanent Representatives of the European Union agreed to add Ukraine to the list of third countries from which all travel should be allowed, regardless of vaccination status. However, on November 9, 2021, the EU Council decided to remove Ukraine from this «green travel list» due to the fourth wave of COVID-19 cases in the country.

***Keywords:* COVID-19; parliamentary control; democracy; executive branch; emergency legislation.**

Отримано: 11 грудня 2023 року
Прорецензовано: 16 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ГЛОБАЛЬНА ІНІЦІАТИВА BIG DATA EARTH: ПЛАНЕТАРНА ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ

Діджиталізація в Україні є відголоском аналогічного процесу планетарного масштабу – глобальної ініціативи Big Data Earth. За два десятиліття, в цифровому аспекті, Земля перейшла в новий етап, що характеризується «Великими Даними Землі», що ініціює як нові виклики так й нові можливості.

В статті надано огляд розвитку глобальної ініціативи Big Data Earth, підсумовуючи досягнення досліджень, обговорюються можливості та виклики, з якими стикаються в межах ініціативи. Як саме підхід до наукових досліджень з інтенсивним використанням даних, в межах глобальної ініціативи Big Earth Data, надають нове бачення та методологію наукам про Землю. Визначено переваги «Великих даних» про Землю у сфері дослідження глобальних змін. Оцінено тенденцію розвитку цифрової Землі.

Ключові слова: цифрова земля; великі дані; наука з інтенсивними даними; діджиталізація; глобальні зміни; міжнародні відносини.

Постановка проблеми. З початку другої промислової революції кількість носіїв даних практично подвоювалася кожне десятиліття. Вступаючи в епоху інформації, сховища даних подвоювалися кожні три роки. У двадцять першому столітті швидкий розвиток мереж і обчислень уможливив появу «великих» даних без просторових і часових обмежень. Дані можуть бути «великими» різними способами [1]. Міжнародна корпорація даних визначає великі дані як «нове покоління технологій та архітектури, призначених для економічного вилучення цінності з дуже великих обсягів різноманітних даних, забезпечуючи швидке захоплення, відкриття та/або аналіз». Узагальнено [2] великі дані як набір даних, який «перевищує доступність зазвичай використовуваних апаратних середовищ і програмних інструментів для збору, керування та обробки в межах допустимого часу, що минув для популяції користувачів». Визначено [3] великі дані як «набори даних, розмір яких перевищує здатність

типових програмних інструментів баз даних для збору, зберігання, керування та аналізу», великі дані просто «занадто великі, щоб з ними розумно оброблятися за допомогою сучасних/традиційних технологій» [4].

Передбачається, що до 2020 року обсяг даних у всьому світі зросте до 40 трильйонів гігабайт, подвоюючись кожні два роки [5]. Дослідження показують, що близько 80% даних пов'язані з просторовим розташуванням [6]. Відтоді як півстоліття тому було запущено перший супутник спостереження Землі, в усьому світі їх було запущено понад 510 для комплексного спостереження. Розроблено супутники спостереження Землі зі значно вищою просторовою та спектральною роздільною здатністю, відповідно зростає швидкість передачі даних і ємність зберігання [7]. Обсяг даних дистанційного зондування, створених бортовими та космічними датчиками, зростає зі швидкістю терабайт на день, а один набір даних може досягати гігабайта. За статистикою, у 2013 році в архіві Системи даних та інформації про Землю NASA міститься 7,5 ПБ даних [8]. До 2014 року лише для Європейського космічного агентства обсяг даних спостереження Землі перевищив 1,5 ПБ [9]. Крім того, Web 2.0, мобільні пристрої, участь громадян і краудсорсинг стали ще одним потоком у зборі соціально-економічних даних, пов'язаних із географією, з розвитком мереж [10]. Дані мережевих сенсорів на місці, дані відстеження GPS з мобільних пристроїв, дані геосоціальних мереж і краудсорсингові чи добровільні дані географічної інформації сприяють збільшенню даних [11].

Як приклад великих даних у галузі наук про Землю, Digital Earth виявилася комплексною системою для організації, аналізу, моделювання, представлення та аналізу даних із системи Земля та створення з них знань. Концепція «великих даних про Землю», спочатку висунута як новий етап цифрової Землі була далі визначена [12] як великі дані, отримані за допомогою засобів спостереження (наприклад, космічні, повітряні та наземні датчики).

Поява великих даних дала новий імпульс дослідженню цифрової Землі, як було підкреслено на шостому саміті Digital Earth Summit під темою «Цифрова Земля в еру великих даних». Саміт, організований Міжнародним товариством цифрової Землі (ISDE), був скликаний у Пекіні, Китай, у 2016 році. Він залучив експертів до обговорення прогресу в технологіях і застосуванні цифрової Землі в контексті великих даних. Це була нагода проаналізувати розвиток науки та технологій цифрової Землі та подивитись на нові етапи в майбутньому.

1. Розвиток Digital Earth

Досягнення Digital Earth. Digital Earth – це глобальна ініціатива, спрямована на використання даних та інформаційних ресурсів Землі для кількісного опису та представлення планети, а також для моніторингу, вимірювання та прогнозування природної та людської діяльності на Землі. Висунуте в 1998 році бачення цифрової Землі було сформульовано як тривимірне візуальне представлення Землі з різною роздільною здатністю, яке допоможе людству скористатися перевагами географічної інформації про фізичне та соціальне середовище [13]. Після цього цифрова Земля отримала більшу увагу в наукових і соціальних спільнотах [14–18].

Цифрове дослідження Землі. Керуючись різними вимогами, такими як служби інформації про місцезнаходження в Інтернеті, регіональний сталий розвиток, безпека, прийняття рішень, наукові дослідження системи Землі та глобальні зміни, цифрові системи Землі розвивалися та зріли, маючи відмінні риси. Згідно з різними дослідницькими цілями, систему Digital Earth можна розділити на три категорії: (I) комерційні платформи на основі визначення місця розташування; (II) наукові платформи, засновані на науках про систему Землі; (III) громадські платформи, орієнтовані на регіональний сталий розвиток і підтримку прийняття рішень. Тут ми коротко представляємо перші дві системи Digital Earth.

Починаючи з першого програмного забезпечення для географічного навчання 3D Earth Atlas 2000, запущеного корпорацією Microsoft, Earth System була розроблена в 2001 році, інтегруючи великомасштабні зображення дистанційного зондування та важливі набори даних точок у глобальну 3D-модель з кількома терабайтами даних. Тоді Esri запустила ArcGIS 9 для візуалізації глобальних даних із різною роздільною здатністю. У 2005 році Google запустив Google Earth, що об'єднує комп'ютерну технологію та 3D-технологію для вільного перегляду Землі в 3D, дозволяючи робити запити, вимірювати, аналізувати та використовувати послуги визначення місцезнаходження на основі маси даних дистанційного зондування [19]. З того часу було створено кілька віртуальних глобусів, у тому числі Skyline Globe Virtual Earth (Skyline), WorldWind (NASA), GeoGlobe (Wuhan University) і Virtual Earth і Bing Maps (Microsoft). У 2006 році журнал Nature повідомив про «Віртуальну Землю» як абсолютно новий спосіб спостереження та розуміння Землі за допомогою 3D візуалізації [20]. Поєднання Web 2.0 і сенсорних мереж із технологією віртуальної Землі створило добровільну систему Digital Earth, що відображає потреби глибоких програм [21].

Разом з теоретичним і технологічним розвитком Digital Earth також було створено багато наукових платформ. Прототип системи цифрової Землі Китайської академії наук (DEPS/CAS), створений Ключовою лабораторією цифрових наук про Землю при Інституті дистанційного зондування та цифрової Землі CAS, є такою платформою, яка об'єднує програмне забезпечення для отримання та обробки зображень дистанційного зондування, редагування графіки, мережевих обчислень, служби просторової інформації, віртуальної реальності та широкого спектру прикладних послуг [15]. Він може ефективно аналізувати дані про Землю від спостережень дистанційного зондування для застосування в багатьох сферах, наприклад прогнозувати глобальні зміни клімату та землетруси [15]. Eyes on the Earth – це створене Лабораторією реактивного руху програмне забезпечення комп'ютерної візуалізації для візуалізації даних на місці з космічних апаратів NASA, що обертаються навколо Землі, і тих, які були зібрані на самій Землі. Застосунок дозволяє користувачам відстежувати життєво важливі показники Землі, такі як висота рівня моря, концентрація вуглекислого газу в атмосфері та антарктичний озон, а також перевіряти найспекотніші та найхолодніші місця на Землі за допомогою карти глобальної температури поверхні. Він також відображає місцезнаходження всіх діючих місій NASA зі спостереження Землі в режимі реального часу (NASA 2009). Крім того, уряди та інститути багатьох інших країн створили платформи Digital Earth для певних дослідницьких цілей. Наприклад, Blue Link і Glass Earth, досліджені австралійським урядом, мали на меті, відповідно, спостереження та імітацію океану та дослідження верхнього кілометра поверхні австралійського континенту та його геологічних процесів. Симулятор Землі, розроблений трьома японськими інститутами, надав підтримку в дослідженні змін навколишнього середовища [22].

Міжнародне товариство цифрової Землі. У 1999 році перший Міжнародний симпозіум з цифрової Землі був ініційований попередником ISDE, а саме Міжнародним керівним комітетом Міжнародного симпозіуму з цифрової Землі. У відповідь на основні результати симпозіуму, Пекінську декларацію про цифрову Землю 1999 року, ISDE було засновано в Пекіні в 2006 році. ISDE є міжнародною науковою організацією, яка головним чином сприяє академічному обміну, освіті, науковим і технологічним інноваціям, а також міжнародній співпраці в галузі цифрових технологій. Місія ISDE полягає в тому, щоб принести користь суспільству, сприяючи розвитку та реалізації Digital Earth.

ISDE встановлює механізми співпраці з іншими організаціями для обміну знаннями та ідеями на Digital Earth. У 2009 році ISDE приєднався до Групи зі спостереження за Землею (GEO), яка є найбільшою у світі міжурядовою організацією з використання геопросторових даних. ISDE також встановив партнерські відносини з Комітетом з даних для науки та технологій, Міжнародною Євразійською академією наук, Глобальною асоціацією інфраструктури просторових даних та Африканською асоціацією дистанційного зондування навколишнього середовища. Зараз вона широко визнана в усьому світі як ключова міжнародна організація з досліджень геопросторової інформації.

Міжнародні симпозиуми та саміти про цифрову Землю. Щоб сприяти розвитку Digital Earth, ISDE скликав багато академічних заходів для вчених у спільноті Digital Earth для спілкування та обміну думками та ідеями.

Міжнародний симпозиум з цифрової Землі, починаючи з 1999 року, проводився кожні два роки. Дотепер було проведено дев'ять симпозиумів у семи країнах світу. Щоб задовольнити попит спільноти, ISDE почав організовувати саміти Digital Earth, які мають на меті залучити експертів до спеціалізованих дискусій на конкретні, вузькі теми. Ці саміти також проводяться кожні два роки між симпозиумами ISDE. Відбулося шість самітів у п'яти країнах.

Крім того, ISDE організовує міжнародні семінари для обговорення майбутніх стратегій просування Digital Earth. У 2011 році в Пекіні відбувся семінар «Цифрове бачення Землі до 2020 року». За результатами цього семінару було підготовлено дві важливі статті, які були опубліковані в журналах PNAS і International Journal of Digital Earth (IJDE). Ці бачення були кристалізацією ідей і колективної уяви членів ради ISDE.

Ці академічні заходи слугували міжнародними платформами для обміну ідеями та результатами досліджень і заклали міцну основу для вдосконалення та збагачення концепції Digital Earth та просування програм Digital Earth.

Міжнародний журнал цифрової Землі. IJDE – це академічний журнал ISDE. IJDE – це перший міжнародний рецензований академічний журнал, який зосереджується на галузях, пов'язаних із цифровою Землею. Він спільно опублікований ISDE та англійським видавництвом Taylor & Francis.

IJDE був запущений у березні 2008 року і був прийнятий для охоплення Science Citation Index Expanded у серпні 2009 року. У 2015 році IJDE мав імпакт-фактор 3,291, посівши 4 місце з 28 журналів

дистанційного зондування та 7 місце з 46 географічних журналів. Відтоді IJDE було включено до 12 великих міжнародних баз даних цитування.

Нині IJDE став основною академічною платформою в міжнародному дослідницькому полі Digital Earth. Він і надалі відіграватиме більш важливу роль у дисциплінарному розвитку Цифрової Землі, у сприянні обміну інформацією в глобальному масштабі та в керуванні сталим розвитком науки та технологій Цифрової Землі.

Віхи цифрової Землі. Розуміння цифрової Землі розвивалося разом із технологічним прогресом у сфері спостереження Землі, систем географічної інформації, систем глобального позиціонування та Інтернету. Певні віхи розвитку Digital Earth продемонстрували зміни в сприйнятті та дослідницькому прогресі цієї концепції, стимульовані вченими, урядами та підприємствами.

Етап 1: Цифрова Земля: розуміння нашої планети в двадцять першому столітті. У промові Ела Гора 1998 року «Цифрова Земля: розуміння нашої планети в двадцять першому столітті» він накреслив візуальне зображення Землі. Ця «Цифрова Земля» містила величезну кількість геопросторових даних і мала можливість керувати масивною геопросторовою інформацією та відображати її. Кілька технологій, необхідних для побудови Цифрової Землі, наприклад, обчислювальна техніка, супутникові зображення, широкосмугові мережі, сумісність і метадані, були достатніми на той час, але це було витоком бачення цифрової Землі. Це було дуже складне наукове бачення для досліджень, промисловості та політичних методів стимулювання економічного прогресу, приділяючи набагато більше уваги візуальному середовищу чи обчислювальній системі для глобальних даних та інформації з геоприв'язкою.

Етап 2: Пекінська декларація про цифрову Землю 1999 року. Важливим результатом першого Міжнародного симпозиуму з цифрової Землі в 1999 році є Пекінська декларація про цифрову Землю 1999 року, яка була оприлюднена (ISDE1 1999). Він дав чітке визначення масштабу дослідження цифрової Землі з двох напрямків: глобальних проблем і системи Землі. Він закликав до важливості розвитку потенціалу для технологій. У відповідь на промову Гора було виділено п'ять ключових технологій, хоча вони відповідають більш практичним цілям і конкретним напрямкам досліджень з точки зору інформаційних і технологічних інфраструктур, глобального систематичного спостереження та моделювання, комунікаційних мереж, баз даних і взаємодії геопросторових даних. Було обговорено

та погоджено, що діяльність Digital Earth повинна починатися з трьох пріоритетів для вирішення «проблем захисту навколишнього середовища, ліквідації наслідків стихійних лих і збереження природних ресурсів».

Вона мала на меті підвищення обізнаності та залучення більшої кількості зацікавлених сторін до бачення цифрової Землі, тому декларація закликала до належної підтримки, тісної співпраці та співпраці між урядами, державним і приватним секторами, неурядовими організаціями та міжнародними організаціями та інституціями.

Етап 3: 2009 Пекінська декларація про цифрову Землю. Після 10 років розвитку цифрової Землі разом із досягненнями в науці та технологіях з точки зору технології просторової інформації, технологій комунікаційних мереж, високопродуктивних обчислень і науки про систему Землі, у 2009 році була видана друга Пекінська декларація про цифрову Землю (ISDE6 2009). У цій декларації було піднято важливість створення платформи для обміну даними Digital Earth. Можливо, це було результатом усвідомлення необхідності надання доступу до різноманітних даних спостереження Землі та геоінформації широкому колу користувачів як у державному, так і в приватному секторах. Цифрова Земля перейшла до більш практичного дизайну системи, щоб задовольнити потреби в обміні даними та інформацією, а також допомогти у вирішенні питань усунення цифрового розриву.

Вісім передових технологій, визначених у цій декларації, які повинні бути інтегровані в Digital Earth, були більше орієнтовані на дані та інформацію спостереження Землі. Це були спостереження за Землею, геоінформаційні системи, системи глобального позиціонування, комунікаційні мережі, сенсорні мережі, електромагнітні ідентифікатори, віртуальна реальність і мережеві обчислення.

Стосовно додатків, у декларації стверджується, що Цифрова Земля має розширити свою роль у всіх сферах, пов'язаних із глобальною зміною клімату, запобіганням стихійним лихам і реагуванням на них, новими джерелами енергії, сільськогосподарською та продовольчою безпекою, а також міським плануванням і управлінням. Він продовжує рекомендувати співпрацю та співпрацю між секторами та зацікавленими сторонами, а також закликає до збільшення інвестицій у наукові дослідження з боку планувальників та осіб, які приймають рішення.

Етап 4: Цифрове бачення Землі 2020. У 2011 році 15 експертів з ISDE зібралися в Пекіні та обговорили тенденції розвитку Digital Earth. Семінар зрештою призвів до двох наукових статей: «Цифрова Земля наступного покоління», опублікована в PNAS [18] та «Цифрова Земля 2020: на шляху до бачення наступного десятиліття», опублікована в IJDE [17]. Ці документи дали нове розуміння концепції цифрової Землі.

У документі під назвою «Цифрова Земля наступного покоління» йдеться про те, що нові розробки в Інтернеті, 3D і технологіях спостереження за Землею ще більше прискорили реалізацію концепції цифрової Землі та розширили можливості того, чим може бути цифрова Земля. Стало зрозуміло, що наступне покоління Digital Earth буде не єдиною системою, а скоріше кількома пов'язаними інфраструктурами, заснованими на відкритому доступі та участі в багатьох технологічних платформах, які задовольнятимуть потреби різних аудиторій. Також було запропоновано більш динамічний погляд на цифрову Землю як цифрову нервову систему земної кулі, яка активно інформує про події, що відбуваються на (або поблизу) поверхні Землі, підключаючись до сенсорних мереж і ситуаційних систем.

2. Поява Big Earth Data

Великі дані привертають увагу в усьому світі. Великі дані, як ресурс для дослідження світу, революція в баченні світу та інновація в мисленні про світ, розглядаються як «стратегічне високогір'я» в нову еру інтенсивного використання даних. Він привернув увагу урядів країн усього світу.

Уряди різних країн доклали зусиль, щоб зрозуміти переваги великих даних, створивши національні стратегії. На початку 2012 року уряд Сполучених Штатів оголосив про «Ініціативу дослідження та розвитку великих даних», спрямовану на покращення можливостей виявлення знань із великих даних [23]. У 2014 році президенту Сполучених Штатів було представлено два документи, а саме «Великі дані: використання можливостей, збереження цінностей» і «Великі дані та конфіденційність: технологічна перспектива». У 2011 році Європейська комісія оприлюднила заяву «Відкриті дані: двигун інновацій, зростання та прозорого управління». У 2013 році уряд Австралії оголосив «Стратегію великих даних для державних послуг Австралії». У 2013 році уряд Китаю оголосив, що великі дані є розглядається як один із стратегічних ресурсів суспільного розвитку. У відповідь на цю ініціативу було запущено кілька проєктів, які фінансуються Національним фондом природничих наук і

Міністерством науки і технологій Китаю. У 2015 році китайський уряд випустив свій «План дій щодо сприяння розвитку великих даних».

Окрім націй, великі дані привернули увагу з усього світу з боку міжнародних організацій. У 2012 році Глобальний пульс ООН опублікував білу книгу «Великі дані для розвитку: можливості та виклики», в якій пропонується просувати проекти/програми дослідження великих даних як національну стратегію. «Великі дані спостереження Землі для дослідження зміни клімату» дослідницької групи Інституту дистанційного зондування та цифрової Землі Академії наук Китаю стали одним із переможців кліматичного конкурсу ООН «Великі дані». Це показує, як великі дані можуть стимулювати кліматичні заходи. У 2013 році Організація економічного співробітництва та розвитку опублікувала «Дослідження інновацій, керованих даними, як нового джерела зростання», досліджуючи потенційну роль даних і їх аналітики для створення значних конкурентних переваг і формування базованих на знаннях капітал. Міжнародна рада з науки (ICSU) опублікувала свій «Стратегічний план на 2012–2017 роки», наголошуючи на важливості управління даними та відкриття нових знань у величезних масивах даних. Великі дані, особливо великі дані про Землю, надають потужні інструменти для розуміння та пояснення системи Землі та подальшого сприяння сталому глобальному розвитку. У відповідь на це у 2015 році була започаткована 10-річна ініціатива «Земля майбутнього», спільно ініційована ICSU та Міжнародною радою соціальних наук, спрямована на розвиток глобальної науки та дослідницького потенціалу за допомогою ефективної міждисциплінарної співпраці. Як міжурядова організація GEO ініціювала місію створення Глобальної системи систем спостереження Землі (GEOSS), яка координує дані спостереження Землі та системи обробки в глобальному масштабі. В межах GEOSS було створено глобальне партнерство щодо великих даних спостереження Землі. Існує великий потенціал для сприяння поглибленому розвитку наукових досліджень про Землю, і великі дані про Землю можна розглядати як новий ключ до розуміння світу.

Усвідомлюючи, що наукові дослідження про Землю трансформувалися з традиційного емпіричного збору даних, теоретичної науки та обчислювального моделювання на наукові відкриття, що містять інтенсивні дані, методологія дослідження змінилася на дослідження кореляції між величезними міждисциплінарними або міждисциплінарними наборами даних. За допомогою цих наборів даних можна ідентифікувати нові шаблони, відкривати нові знання та встановлювати нові правила, приховані за

даними, щоб допомогти людству зрозуміти реальний світ і направити людей до правильних рішень та ефективної роботи [24].

Зі збільшенням уваги до великих даних поступово стає очевидним, що швидко зростаючі великі геопросторові дані відіграють важливу роль у підвищенні здатності людей контролювати та розуміти суспільство та природу, а також реагувати на екологічні проблеми з просторових і часових вимірів [25]. У 2015 році ООН ініціювала 17 цілей сталого розвитку, спрямованих на подолання бідності, нерівності та зміни клімату до 2030 року. Серед 17 цілей принаймні 8 можна було б реалізувати, використовуючи різну користь від Big Earth Data, зокрема чисту воду, доступну енергію, стійкі міста, зміна клімату, життя під водою, життя на суші, міцне здоров'я та мир.

Виклики технологіям Big Earth Data. Технології, пов'язані з великими даними Землі, охоплюють, зокрема, спостереження за Землею, комунікаційні технології та комп'ютери. З визнанням того, що великі дані про Землю поглибили здатність людства розуміти Землю, також стає необхідним відповідати на виклики, пов'язані з передачею, зберіганням, обробкою, аналізом, керуванням і спільним використанням великих геопросторових даних. Величезна кількість даних спостереження Землі в поєднанні зі швидкістю отримання даних у реальному або майже реальному часі та кількома масштабами особливо кидає виклик існуючій технології. Завдяки численним більш довгостроковим, дешевшим датчикам і більш критичним у часі вимогам до обміну їхніми даними, складніше зберігання, обробка і аналіз цих даних. Цей потік даних потребує вдосконаленої технічної підтримки, яка є більш комплексною ніж підтримка традиційних технологій.

Щоб вирішити ці проблеми, вчені докладають зусиль для розробки обчислювальних платформ, алгоритмів і програмних систем. Ці технології включають високопродуктивні платформи, технологію масового зберігання даних, комплексну автоматизацію, ефективні обчислення, обмін даними та системи обслуговування, щоб зробити Big Earth Data керованим і цінним. Однак у низці ключових технологій все ще існують вузькі місця, які необхідно подолати.

З точки зору обчислювальної техніки, прорив у геопросторовому аналізі великих даних може полягати в переході від традиційного машинного навчання та технології інтелектуального аналізу даних до технологій MapReduce/Hadoop [26]. Завдяки ефективній масштабованості та відмовостійкості MapReduce діє як хороша модель паралельного програмування для роботи з великими даними. Він підтримує різні обчислювальні архітектури, включаючи

багатоядерні кластери, хмари, кубічні плати та архітектури графічних процесорів [27]. Він також може надавати кінцевим користувачам аналітичні послуги [28].

Великі дані Землі характеризуються кількома просторовими та часовими масштабами. Це в основному викликано багатоступеневими підсистемами, які використовуються для спостереження Землі. Кожна підсистема має свій власний просторово-часовий масштаб, тому отримані дані спостереження Землі мають різні просторово-часові масштаби та різні правила та характеристики в різних масштабах. Складність завдання моніторингу системи Землі охоплює локальний, регіональний і глобальний масштаби, а часовий масштаб коливається від секунд до тисячоліть. Інтеграція всіх цих даних у систему або платформу сама по собі є важким завданням, навіть без їх обробки та аналізу.

Великі дані Землі приносять користь науковим дослідженням.

Великі дані Землі пропонують нові підходи для наукових досліджень у багатьох відношеннях. У цьому розділі ми розглядаємо значні досягнення, які дають переваги Big Earth Data, на прикладах відкриття знань, глобальних змін і цифрової науки про Землю.

Big Earth Data сприяє відкриттю знань. Великі дані Землі допомагають людям зрозуміти планету за допомогою нового підходу, видобуваючи інформацію та відкриваючи знання з великих геопросторових даних. Цей процес є не просто вилученням інформації, а більше зосередженим на видобутку неясних і неочевидних шаблонів, правил і знань, що стоять за великими даними. За допомогою цього процесу можна досліджувати важливу інформацію, а також кореляцію кожної підсистеми та різних біофізичних змінних Землі.

Тим часом великий обсяг геопросторових даних змінив процес відкриття знань з «керованого моделлю» на «керований даними». Проте слід зазначити, що ефективний інтелектуальний аналіз даних за допомогою Big Earth Data все ще перебуває в зародковому стані, але він є актуальним для розробки інноваційних теорій і методів відкриття, пов'язаних з Big Earth Data.

Щоб працювати з величезним обсягом даних спостереження Землі, потрібні технології для передачі, зберігання, керування, обробки, обчислення та спільного використання великих геопросторових даних. Таким чином, розробка теорії та методології відкриття знань за допомогою великих даних Землі стала головною науковою проблемою в галузі науки про Землю.

Big Earth Data підтримує дослідження глобальних змін.

Глобальні зміни розглядаються як серйозна загроза сталому розвитку в усьому світі. Для вирішення мультидисциплінарних проблем у глобальному масштабі дослідження глобальних змін стикаються з найважчим завданням отримання різноманітних даних із взаємодіючих підсистем Землі та роботи з ними. Це робить важливим збирати дані з різних елементів системи Землі шляхом моніторингу прогресу глобальних змін у великомасштабних, довгострокових часових послідовностях, а також проводити обробку, аналіз і моделювання відповідно.

Big Earth Data надає широкий спектр довгострокових послідовностей і численні просторово-часові масштаби, що охоплюють усі сфери Землі, такі як атмосфера, гідросфера, літосфера та біосфера. Це гарантується інтегрованою системою спостереження Землі космос-повітря-земля та глобальною мережею збору даних Землі в квазіреальному часі та в будь-якій погоді.

Завдяки безперервному та тривалому моніторингу системи Землі вчені можуть використовувати передові технології геопросторової обробки для моделювання та аналізу процесів динамічної поверхні Землі та виявлення механізмів просторово-часових змін. Це дуже корисно для зацікавлених сторін, щоб сформулювати наукові стратегії та вжити заходів, щоб реагувати на глобальні зміни для сталого розвитку. У цьому сенсі Big Earth Data забезпечує потужну підтримку для посилення нових підходів до дослідження глобальних змін.

3. Новий етап Digital Earth: Big Earth Data

У нову еру великих даних Digital Earth має на меті інтегрувати величезну кількість багатовимірних геопросторових даних із різною роздільною здатністю, різночасових геопросторових даних і соціально-економічних даних, а також алгоритмів і моделей аналізу в межах комплексного аналізу та прикладних систем. Цифрова Земля також присвячена зшиванню величезних цінних наукових даних у різних дисциплінах, що охоплюють галузі не лише атмосфери, географії, геології, навколишнього середовища й екології, а й інформатики, космічної науки, когнітивної науки та інших, тісно пов'язаних із ними. до гуманітарних і соціальних наук. Очікується, що він буде описувати, аналізувати, моделювати та прогнозувати динамічні процеси земної системи, а також взаємодію між людьми та планетою шляхом аналізу таких масивних даних [24].

Щоб вирішити проблеми, пов'язані з великими даними Землі, цифрові системи Землі повинні дотримуватися синтезу та

систематичних спостережень за Землею, а також методів із інтенсивним використанням даних для вивчення моделей земної системи, що призведе до розширення знань. Завдяки національній просторовій інфраструктурі та високошвидкісному Інтернету системи Digital Earth можуть з'єднати численні супутники та географічні інформаційні центри для завершення збору, передачі, зберігання, обробки, аналізу та розповсюдження просторових даних. Великі дані Землі надалі створюватимуть більше продуктів, послуг і програм Digital Earth.

У цьому контексті великі геопросторові дані є основою та ядром досліджень цифрової Землі. З появою нових методів, технологій і додатків Цифрова Земля перетворилася на нову конотацію від концепції «Помістити Землю в комп'ютер» до «Великих даних про Землю», перспективи під впливом великих даних. Можна припустити, що, слугуючи типовою дослідницькою методологією та системою дослідження Землі, цифрова Земля була змушена перейти до нового етапу Big Earth Data.

4. Big Earth Data Science

Програма Big Earth Data Science Engineering Program (CASEarth) (рис. 1) була офіційно затверджена 1 січня 2018 року Китайською академією наук (CAS) з терміном реалізації п'ять років.

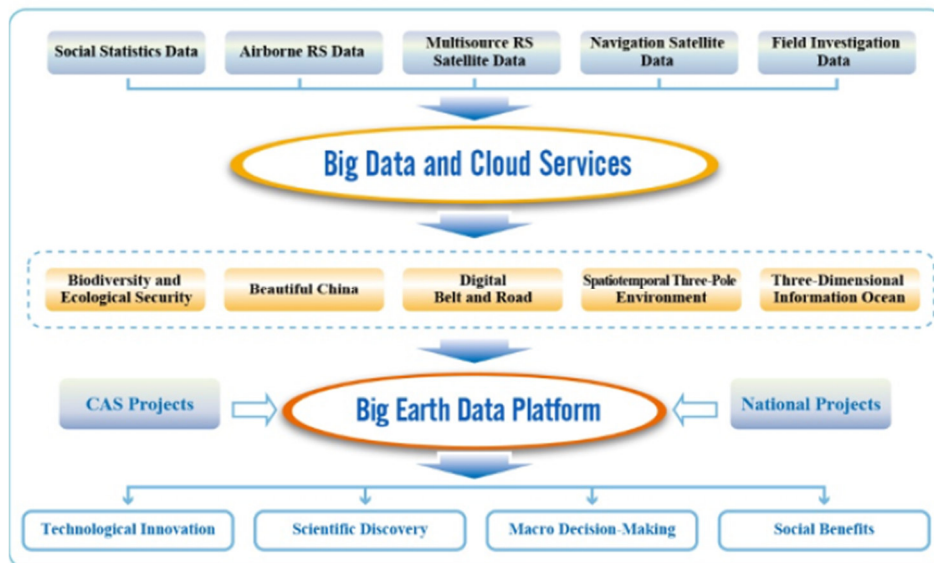

Рис. 1. Інженерна програма Big Earth Data

CASEarth має на меті розробку платформи обміну даними для розміщення великих даних і хмарних сервісів. Платформа малює разом різні галузі, включаючи управління ресурсами, навколишнє

середовище, біорізноманіття та екологію, сприяючи основою майбутніх проривів і наукових відкриттів у Big Earth Data, а також забезпечення всебічної макроскопічної підтримки прийняття рішень (рис. 2). Кінцевою метою CASEarth є створення «Міжнародного дослідницького центру великих даних для цілей сталого розвитку», про що нещодавно оголосив Президент КНР Сі Цзіньпін під час свого виступу на 75-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 22 вересня 2020 року.

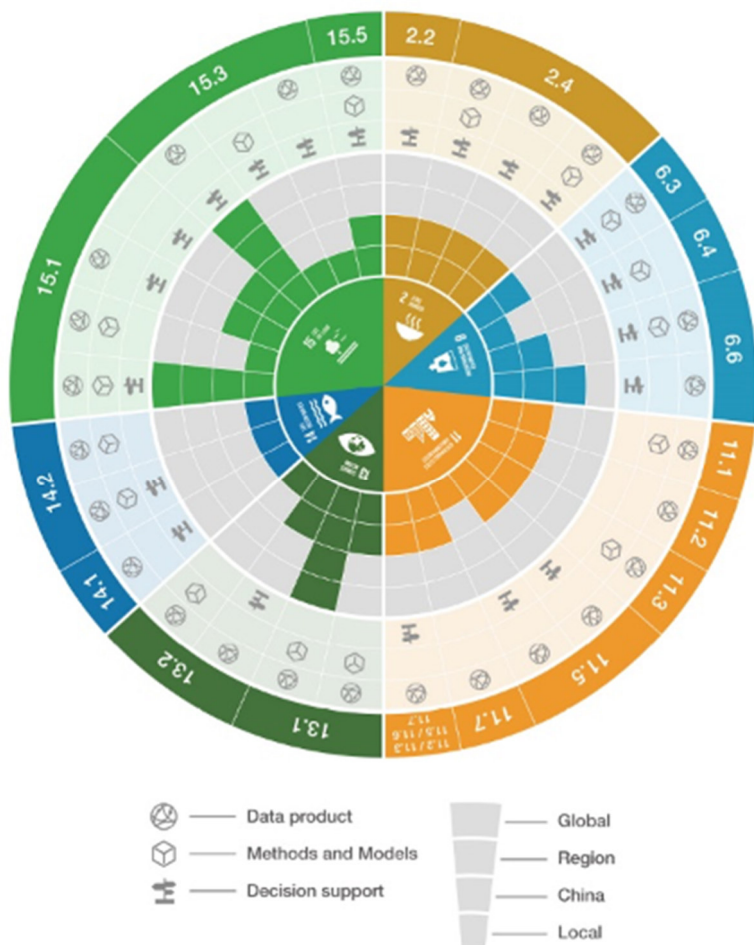

Рис. 2. Технологічні інновації платформи Big Earth Data

Висновки. За два десятиліття розвитку Digital Earth еволюціонувала від дуже оригінального бачення представлення планети кількома ключовими технологіями до нового етапу в контексті великих даних. Цифрова Земля виявилася корисним інструментом, який допомагає нам краще зрозуміти планету, на якій ми живемо, а також допомагає зацікавленим сторонам вживати відповідних заходів для вирішення проблем, з якими ми стикаємося.

Цифрова Земля пропонує нове бачення та нову методологію з помітними перевагами для вчених у дослідженні земної системи, особливо в епоху великих даних.

Незважаючи на те, що існує ще багато проблем, які потрібно подолати з точки зору відповідних технологій, Великі дані про Землю, як науковий підхід із інтенсивним використанням даних, привернули увагу в усьому світі та стали новою можливістю та поштовхом для відкриття знань у науці про Землю. Великі дані Землі дають змогу досліджувати кореляції між мультидисциплінарними даними та відкривати нові моделі, нові правила та нові знання. Довга послідовність кількох просторових і часових масштабів даних спостереження Землі, точні безперервні спостереження наземних станцій і експериментальні дані, наукова основа і теоретичні припущення, а також відповідні технології обробки та аналізу сприятимуть прогресу досліджень науки про Землю.

Варто відзначити важливість напрацювань щодо цієї ініціативи зі сторони платформи Big Earth Data Science, котра працює над формалізацією процесу інформаційної підтримки прийняття рішень у усьому світі. Важливим є той факт, що дослідження цього питання були складені у вигляді серії звітів про дані на підтримку Цілей сталого розвитку, які були представлені як частина офіційних документів на тему діджиталізації, поданих до Організації Об'єднаних Націй на 74-та та 75-та сесії Генеральної Асамблеї.

1. Lynch C. Big Data: How Do Your Data Grow? *Nature*. 2008. Vol. 455. P. 28–29. doi:10.1038/455028a.
2. Adrian Merv. Big Data: It's Going Mainstream, and It's Your Next Opportunity. *Teradata Magazine*. 2011. URL: http://www.nxtbook.com/nxtbooks/mspcomm/teradata_2011q1/#/42. (дата звернення: 02.12.2023).
3. URL: www.mckinsey.com/mgi/publications/big_data/pdfs/MGI_big_data_full_report.pdf (дата звернення: 10.12.2023).
4. URL: www.dbms2.com/2011/09/n/big-data-has-jumped-the-shark/ (дата звернення: 10.12.2023).
5. Gantz J., and D. Reinsel. The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East. *IDC's Digital Universe Study Executive Summary*. 2012. URL: <http://idcdocserv.com/1414>. (дата звернення: 10.12.2023).
6. Shekar S., and H. Xiong. Encyclopedia of GIS. New York : Springer, 2007.
7. Guo H. China's Earth Observing Satellites for Building a Digital Earth. *International Journal of Digital Earth*. 2012. Vol. 5. P. 185–188.
8. Ramapriyan H., J. Brennan, J. Walter, and J. Behnke. Managing Big Data: NASA Tackles Complex Data Challenges. *Earth Imaging Journal*. 2013. URL: <http://eijournal.com/print/articles/managing-big-data>. (дата звернення: 30.10.2016).
9. He G., L. Wang, Y. Ma, Z. Zhang, G. Wang, Y. Peng, T. Long, and X. Zhang. Processing of Earth Observation Big Data: Challenges and Countermeasures. *Chinese Science Bulletin (Chinese Version)*. 2015. Vol. 60. P. 470–478. doi:10.1360/ N972014-00907.
10. Salk, Carl, Tobias Sturn, Linda See, Steffen Fritz, and Christoph Perger. Assessing Quality of Volunteer Crowdsourcing Contributions: Lessons from the Cropland Capture Game.

International Journal of Digital Earth. 2016. Vol. 9 (4). P. 410–426. **11.** Lee, J. G., and M. Kang. Geospatial Big Data: Challenges and Opportunities. *Big Data Research*. 2015. doi:10.1016/j.bdr.2015.01.003. **12.** Guo H., L. Wang, and D. Liang. Big Earth Data from Space: A New Engine for Earth Science. *Chinese Science Bulletin*. 2016. Vol. 61 (7). P. 505–513. doi:10.1007/s11434-016-1041-y. **13.** Gore A. The Digital Earth: Understanding Our Planet in the 21st Century. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*. 1999. Vol. 65 (5). P. 528–530. **14.** Chen S. The 'Digital Earth' as a Global Strategy and Its Master Point. *Journal of Remote Sensing*. 1999. Vol. 3 (4). P. 247–253. **15.** Guo H., X. Fan, and C. Wang. A Digital Earth Prototype System: DEPS/CAS. *International Journal of Digital Earth*. 2009. Vol. 2 (1). P. 3–15. **16.** Annoni A., M. Craglia, M. Ehlers, Y. Georgiadou, A. Giacomelli, M. Konecny, N. Ostlaender, et al. A European Perspective on Digital Earth. *International Journal of Digital Earth*. 2011. Vol. 4 (4). P. 271–284. **17.** Craglia, Max, Kees de Bie, Davina Jackson, Martino Pesaresi, Gabor Remetey-Fulopp, Changlin Wang, Alessandro Annoni, et al. Digital Earth 2020: Towards the Vision for the Next Decade. *International Journal of Digital Earth*. 2012. Vol. 5 (1). P. 4–21. **18.** Goodchild M. F., H. Guo, A. Annoni, L. Bian, K. de Bie, F. Campbell, M. Craglia, et al. Next-Generation Digital Earth. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2012. Vol. 109 (28). P. 11088–11094. **19.** Grossner K., and K. Clarke. Is Google Earth, "Digital Earth?" - Defining a Vision. *Proceeding of the 5th International Symposium on Digital Earth*. Berkeley : CA, 2007. **20.** Butler Declan. Virtual Globes: The Web-Wide World. *Nature*. 2006. Vol. 439. P. 776–778. doi:10.1038/439776a. **21.** Goodchild M. F. Citizens as Sensors: The World of Volunteered Geography. *GeoJournal*. 2007. Vol. 69 (4). P. 211–221. **22.** Yokokawa M. Earth Simulator System. 2002. URL: http://www.thocp.net/hardware/nec_ess.htm. (дата звернення: 02.12.2023). **23.** URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/big_data_fact_sheet_final_1.pdf (дата звернення: 10.12.2023). **24.** Guo H., L. Wang, F. Chen, and D. Liang. Scientific Big Data and Digital Earth. *Chinese Science Bulletin*. 2014. Vol. 59 (35). P. 5066–5073. doi:10.1007/s11434-014-0645-3. **25.** Chen Xu, and Chaowei Yang. Introduction to Big Geospatial Data Research. *Annals of GIS*. 2014. Vol. 20 (4). P. 227–232. **26.** Cosulschi M., A. Cuzzocrea, and R. De Virgilio. Implementing BFS-Based Traversals of RDF Graphs over MapReduce Efficiently. *Presented at 13th IEEE/ACM International Symposium on Cluster, Cloud and Grid Computing (CCGrid)*, May. 2013. P. 569–574. **27.** Jiang H., Y. Chen, Z. Qiao, T. H. Weng, and K. C. Li. Scaling Up MapReduce-Based big Data Processing on Multi-GPU Systems. *Cluster Computing*. 2015. Vol. 18 (1). P. 369–383. **28.** Zhao J., L. Wang, J. Tao, J. Chen, W. Sun, R. Ranjan, and D. Georgakopoulos. A Security Framework in G-Hadoop for Big Data Computing Across Distributed Cloud Data Centres. *Journal of Computer and System Sciences*. 2014. Vol. 80 (5). P. 994–1007.

REFERENCES:

1. Lynch C. Big Data: How Do Your Data Grow? *Nature*. 2008. Vol. 455. P. 28–29. doi:10.1038/455028a. **2.** Adrian Merv. Big Data: It's Going Mainstream, and It's Your Next Opportunity. *Teradata Magazine*. 2011. URL: http://www.nxtbook.com/nxtbooks/mspcomm/teradata_2011q1/#/42. (дата звернення: 02.12.2023). **3.** URL: www.mckinsey.com/mgi/publications/big_data/pdfs/MGI_big_data_full_report.pdf (дата звернення: 10.12.2023). **4.** URL: www.dbms2.com/2011/09/n/big-data-has-jumped-the-shark/ (дата звернення: 10.12.2023). **5.** Gantz J., and D. Reinsel. The Digital Universe in 2020: Big Data, Bigger Digital Shadows, and Biggest Growth in the Far East. *IDC's Digital Universe Study Executive Summary*. 2012. URL: <http://idcdocserv.com/1414>.

(data zvernennia: 10.12.2023). **6.** Shekar S., and H. Xiong. Encyclopedia of GIS. New York : Springer, 2007. **7.** Guo H. China's Earth Observing Satellites for Building a Digital Earth. *International Journal of Digital Earth*. 2012. Vol. 5. P. 185–188. **8.** Ramapriyan H., J. Brennan, J. Walter, and J. Behnke. Managing Big Data: NASA Tackles Complex Data Challenges. *Earth Imaging Journal*. 2013. URL: <http://eijournal.com/print/articles/managing-big- data>. (data zvernennia: 30.10.2016). **9.** He G., L. Wang, Y. Ma, Z. Zhang, G. Wang, Y. Peng, T. Long, and X. Zhang. Processing of Earth Observation Big Data: Challenges and Countermeasures. *Chinese Science Bulletin (Chinese Version)*. 2015. Vol. 60. P. 470–478. doi:10.1360/ N972014-00907. **10.** Salk, Carl, Tobias Sturn, Linda See, Steffen Fritz, and Christoph Perger. Assessing Quality of Volunteer Crowdsourcing Contributions: Lessons from the Cropland Capture Game. *International Journal of Digital Earth*. 2016. Vol. 9 (4). P. 410–426. **11.** Lee J. G., and M. Kang. Geospatial Big Data: Challenges and Opportunities. *Big Data Research*. 2015. doi:10.1016/j. bdr.2015.01.003. **12.** Guo H., L. Wang, and D. Liang. Big Earth Data from Space: A New Engine for Earth Science. *Chinese Science Bulletin*. 2016. Vol. 61 (7). P. 505–513. doi:10.1007/s11434-016-1041-y. **13.** Gore A. The Digital Earth: Understanding Our Planet in the 21st Century. *Photogrammetric Engineering and Remote Sensing*. 1999. Vol. 65 (5). P. 528–530. **14.** Chen S. The 'Digital Earth' as a Global Strategy and Its Master Point. *Journal of Remote Sensing*. 1999. Vol. 3 (4). P. 247–253. **15.** Guo H., X. Fan, and C. Wang. A Digital Earth Prototype System: DEPS/CAS. *International Journal of Digital Earth*. 2009. Vol. 2 (1). P. 3–15. **16.** Annoni A., M. Craglia, M. Ehlers, Y. Georgiadou, A. Giacomelli, M. Konecny, N. Ostlaender, et al. A European Perspective on Digital Earth. *International Journal of Digital Earth*. 2011. Vol. 4 (4). P. 271–284. **17.** Craglia, Max, Kees de Bie, Davina Jackson, Martino Pesaresi, Gabor Remetey-Fulopp, Changlin Wang, Alessandro Annoni, et al. Digital Earth 2020: Towards the Vision for the Next Decade. *International Journal of Digital Earth*. 2012. Vol. 5 (1). P. 4–21. **18.** Goodchild M. F., H. Guo, A. Annoni, L. Bian, K. de Bie, F. Campbell, M. Craglia, et al. Next-Generation Digital Earth. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2012. Vol. 109 (28). P. 11088–11094. **19.** Grossner K., and K. Clarke. Is Google Earth, "Digital Earth?" - Defining a Vision. *Proceeding of the 5th International Symposium on Digital Earth*. Berkeley : CA, 2007. **20.** Butler Declan. Virtual Globes: The Web-Wide World. *Nature*. 2006. Vol. 439. P. 776–778. doi:10.1038/439776a. **21.** Goodchild M. F. Citizens as Sensors: The World of Volunteered Geography. *GeoJournal*. 2007. Vol. 69 (4). P. 211–221. **22.** Yokokawa M. Earth Simulator System. 2002. URL: http://www.thocp.net/hardware/nec_ess.htm. (дата звернення: 02.12.2023). **23.** URL: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/microsites/ostp/big_data_fact_sheet_final_1.pdf (data zvernennia: 10.12.2023). **24.** Guo H., L. Wang, F. Chen, and D. Liang. Scientific Big Data and Digital Earth. *Chinese Science Bulletin*. 2014. Vol. 59 (35). P. 5066–5073. doi:10.1007/s11434-014-0645-3. **25.** Chen Xu, and Chaowei Yang. Introduction to Big Geospatial Data Research. *Annals of GIS*. 2014. Vol. 20 (4). P. 227–232. **26.** Cosulschi M., A. Cuzzocrea, and R. De Virgilio. Implementing BFS-Based Traversals of RDF Graphs over MapReduce Efficiently. *Presented at 13th IEEE/ACM International Symposium on Cluster, Cloud and Grid Computing (CCGrid)*, May. 2013. P. 569–574. **27.** Jiang H., Y. Chen, Z. Qiao, T. H. Weng, and K. C. Li. Scaling Up MapReduce-Based big Data Processing on Multi-GPU Systems. *Cluster Computing*. 2015. Vol. 18 (1). P. 369–383. **28.** Zhao J., L. Wang, J. Tao, J. Chen, W. Sun, R. Ranjan, and D. Georgakopoulos. A Security Framework in G- Hadoop for Big Data Computing Across Distributed Cloud Data Centres. *Journal of Computer and System Sciences*. 2014. Vol. 80 (5). P. 994–1007.

Babych S. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-8669-7288],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Master,

Tykhonchuk L. Kh. [1: ORCID ID: 0000-0001-6807-8232],

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

GLOBAL BIG DATA EARTH INITIATIVE: PLANETARY DIGITALIZATION

Digitalization in Ukraine is an echo of a similar process on a planetary scale – the global Big Data Earth initiative. For two decades, in the digital aspect, the Earth has moved into a new stage characterized by «Big Data Earth», which initiates both new challenges and new opportunities. The article provides an overview of the development of the global Big Data Earth initiative, summarizing research achievements, discussing opportunities and challenges faced within the initiative. How the data-intensive approach to scientific research within the framework of the global Big Earth Data initiative provides a new vision and methodology for the Earth sciences. The advantages of Big Earth Data in the field of global change research are identified. The tendency of digital Earth development is estimated.

As an example of big data in the field of Earth science, Digital Earth has proven to be a comprehensive system for organizing, analyzing, modeling, presenting and analyzing data from the Earth system and creating knowledge from it.

In two decades of development, Digital Earth has evolved from a very original vision of representing the planet with a few key technologies to a new stage in the context of big data. Digital Earth has proven to be a useful tool to help us better understand the planet we live on, as well as to help stakeholders take appropriate action to address the challenges we face. Digital Earth offers a new vision and a new methodology with notable benefits for scientists in the study of the earth system, especially in the age of big data.

It is worth noting the importance of the work on this initiative by the Big Earth Data Science platform, which is working to formalize the process of information support for decision-making around the world. It is important to note that research on this issue was compiled in the form of a series of data reports in support of the Sustainable Development Goals, which were presented as part of official documents on digitalization submitted to the United Nations at the 74th and 75th sessions of the General Assembly.

Keywords: digital earth; big data; data-intensive science; digitalization; global changes; international relations.

Отримано: 11 грудня 2023 року
Прорецензовано: 16 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 338.439:330.341.1

<https://doi.org/10.31713/ve420236>

JEL: M21, Q12, D22

Безтелесна Л. І. [1; ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],

д.е.н., професор,

Буткевич В. О. [1; ORCID ID: 0009-0007-7680-0134],

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті розкрито питання інновацій та інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості регіону. Проаналізовано ключові аспекти впровадження інноваційних технологій, виробничих процесів та маркетингових стратегій на підприємствах, які займаються виробництвом харчових продуктів. Обґрунтовано важливість впровадження інноваційного розвитку та проаналізовано позитивний вплив інновацій на конкурентоспроможність заводів. Визначено, що останніми роками в Україні спостерігається позитивна динаміка інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості, проте рівень інноваційності галузі все ще залишається недостатнім. Проаналізовано рівні інноваційності ПРАТ «Пригощайся» та ТОВ «Родина», визначено їхні сильні сторони та якість впровадження інновацій. У результаті реалізації інноваційної діяльності ПРАТ «Пригощайся» вдалося збільшити обсяги виробництва та продажів продукції, а також підвищити її якість. ТОВ «Родина» завдяки впровадженню нових технологій виробництва змогло підвищити продуктивність праці та зменшити витрати. Проаналізовано фінансові результати діяльності підприємства та зроблено висновки про його динамічний розвиток. Зроблено висновок, що завдяки розробці нових видів продукції, підприємства можуть пропонувати споживачам ширший вибір товарів, які відповідають їхнім смакам та потребам. У статті проведено порівняння оцінювання інноваційного розвитку ПРАТ «Пригощайся» та ТОВ «Родина». Визначено, що в результаті реалізації інноваційної діяльності підприємства можуть підвищити свою конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Ключові слова: інновації; харчова промисловість; розвиток; підприємство; конкурентоспроможність; споживач; якість; технології; фінансові показники; динаміка.

Світ змінюється стрімкими темпами, і для того, щоб підприємцям вдало реалізувати свою продукцію, потрібно постійно вдосконалювати методи збуту та зацікавлювати чинних та потенційних клієнтів.

Дослідження інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості є важливим напрямом наукових досліджень багатьох вітчизняних дослідників, адже від нього залежить конкурентоспроможність галузі та її здатність задовольняти потреби споживачів. Серед дослідників цієї проблеми можна виділити П. П. Борщевського [1, С. 127–135], Д. Ф. Крисанова [3, С. 71–81], Ю. П. Лебединського, О. М. Кудирка [4, С. 102–107], М. Якубовського [5, С. 23–26] та ін.

У своїх працях дослідники аналізували теоретичні основи інноваційного розвитку, досліджували сучасний стан інноваційної діяльності підприємств харчової промисловості, фактори, які впливають на інноваційний розвиток, методи управління інноваційною діяльністю та ефективність інноваційної діяльності в Україні. Їхні дослідження дають важливе теоретичне та практичне значення для забезпечення інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості в Україні.

Проте, не заперечуючи актуальності проведених досліджень, вважаємо за доцільне проаналізувати і продемонструвати тенденції інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості на локальному рівні, що й стало предметом нашого дослідження.

Інновації – це нововведення, які засновані на досягненні науки та технічного прогресу. Впровадження інновацій у виробництві сприяє популяризації бренду та розширенню клієнтської бази, особливо, коли існує велика конкуренція. Інновації неабияк важливі для підприємства будь-якої сфери, адже це дає розширення продажів та приваблення нових ринків збуту.

Говорячи про інновації варто розглянути такий термін, як інноваційний розвиток. Інноваційний розвиток підприємства – це процес господарювання, що спирається на пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у змінюваних умовах зовнішнього середовища у межах обраної місії та прийнятої мотивації [7]. Проведено аналіз місцевих підприємств на рівень інноваційного розвитку. Для дослідження було обрано Гоцанський завод продтоварів «Пригощайся» та Костопільський маргариновий завод, ПП, ТМ «Родина». Дослідження дало змогу порівняти якість впровадження інновацій на підприємствах харчової промисловості Рівненщини.

Гоцанський завод продтоварів «Пригощайся» – виробництво ласощів, які приносять незабутнє задоволення. Завод розташований у місті Гоща та має фізичну адресу: вулиця Рівненська, 19, Гоща, Рівненська область, 35400. Ця кондитерська фабрика уже 10 років

працює та розвивається в ніші солодошів та цукерок. Фабрика має великі, чисті цехи і сучасне обладнання за допомогою чого вони створюють смачну продукцію, яка відповідає всім міжнародним стандартам якості. Їхні кондитерські вироби мають сертифікати ISO22000 і HALAL. Більшість цукерок на фабриці робиться вручну професійними майстрами кондитерського мистецтва. Фабрика має фірмові магазини в різних містах, зокрема: Київ; Рівне; Нетішин; Гоща. Мета організації полягає у здобутті лідерства по загальних обсягах виробництва і продажів кондитерських виробів в Україні. Одна зі складових збереження лідерства – постійні інновації в галузі обладнання і технологій [8]. Інновації у виробництві сухофруктів відіграють важливу роль у забезпеченні якості продукції та відповідності вимогам споживачів, вони сприяють збільшенню конкурентоспроможності на ринку та покращенню ефективності виробництва.

Розглянемо інноваційні підходи «Пригощайся». Можна стверджувати, що у цього заводу вдале маркетингове інноваційне впровадження, адже вони створили візуал бренду, який є впізнаваним в усій Україні. Підприємство створила широкий асортимент упаковки: подарункові, сувенірні та тематичні коробки та ящики, з окремими видами цукерок та різноманітних наборах асорті, щоб споживачі могли зробити чудовий подарунок для близьких. Маркетологи заводу досить вдало розробили різні тематичні упакування, до прикладу, набір цукерок «Любов у кожній цукерці» має дерев'яну упаковку з вирізьбленими візерунками, що безумовно зацікавляє клієнтів. До інноваційного розвитку «Пригощайся» можна віднести те, що на заводі постійно працюють над розширенням асортименту солодошів, створюють нові рецепти. Вони використовують сучасні технології та процеси для оптимізації виробничих процесів. Завод розробив інноваційні способи утилізації відходів та переробки їх у цінні ресурси.

Таблиця 1

Аналіз фінансових показників Гощанського заводу продтоварів
«Пригощайся», млн грн [9]

Назва показника	2020	2022	Абсолютне відхилення, млн	Темп росту, %
Дохід	9,86	33,95	+24,09	3,7
Чистий прибуток	319,800 тис.	692,600 тис.	+372,8 тис.	2,7

продовження табл. 1

Активи	14,57	22,74	+8,17	1,5
Зобов'язання	0	16,27	+16,27	100
Кількість працівників	0	46	+46	100

З аналізу фінансових показників підприємства, можна зробити висновок, що підприємство розвивається динамічно. Підприємство має позитивну статистику розвитку, адже порівнюючи 2020 та 2022 роки видно, що абсолютне відхилення є позитивним, доходи зросли на 3,7%, чистий прибуток на 2,7%, активи на 1,5%, а зобов'язання та кількість працівників на 100%. Ці позитивні показники свідчать про вдале інноваційне впровадження на підприємстві. Так, збільшення кількості працівників на 100% свідчить про те, що люди отримали робоче місце, а це позитивно впливає на економіку країни, адже працівники будуть отримувати зарплату та платити податки до держбюджету, чим будуть піднімати економіку країни.

Розрахуємо продуктивність праці підприємства у 2023 році: Гощанський завод продтоварів «Пригощайся» виробив 1000 тонн продукції. Кількість працівників заводу становить 100 осіб.

$$\begin{aligned} \text{Продуктивність праці} &= 1000 \text{ тонн} / 100 \text{ осіб} \\ &= 10 \text{ тонн/особу} \end{aligned}$$

Тобто, в середньому, один працівник Гощанського заводу продтоварів «Пригощайся» виробив 10 тонн продукції в 2023 році. Ця продуктивність праці є досить високою, оскільки відповідає середньому рівню продуктивності праці в Україні.

Підприємства, які хочуть вдало реалізувати свою продукцію, повинні представляти з себе не лише фізичне розташування, але й мати присутність в Інтернеті. Тому «Пригощайся» має свій власний сайт на якому просуває свій бренд. На сайті розміщений великий асортимент цукерок та наборів, наявна зручна навігація з контактами та адресою заводу. Активно ведуться соціальні мережі Instagram, Facebook де люди діляться враженнями-відгуками, чим створюють репутацію для бренду. Загальна кількість відгуків – 135. Відгуки присутні з 2021 року. Середня оцінка – 4.9, це свідчить про те, що споживачі задоволені якістю товару та якістю обслуговування, бо всі відгуки є позитивними [11]. Динаміка активності сайту за 3 місяці представлена на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка активності сайту за 3 місяці [11]

З аналізу сайту можна зробити висновок, що загальна кількість відвідувачів сайту зростає, та динаміка є позитивною.

Кількість відвідувань сайту «Пригощайся» за останній місяць представлено на рис. 2.

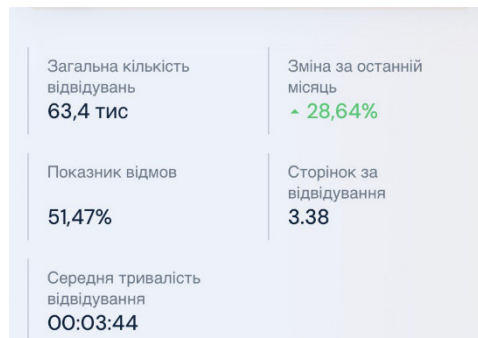

Рис. 2. Кількість відвідувань сайту «Пригощайся» за останній місяць

За останній місяць кількість відвідувань сайту зросла на 28,64%, а це свідчить про те, що на підприємстві вдало інноваційне впровадження та завод має конкурентоспроможність на вітчизняному ринку.

Костопільський маргариновий завод, ПП, ТМ «Родина» – це підприємство харчової промисловості, яке розташоване у місті Костопіль, Рівненської області. Завод спеціалізується на виробництві маргарину, майонезу, соусів, кетчупів, зефіру, солодоців, хліба та інших продуктах харчування, також нещодавно підприємство запустило м'ясоковбасне виробництво.

Розглянемо інноваційні підходи «Родини» – ця марка також є досить впізнаваною в регіоні, а це свідчить про вдале інноваційне просування бренду, торгова марка має власний сайт [12], на якому публікує актуальну інформацію та новинки, які неабияк зацікавлюють споживачів. Завод впроваджує нові технології виробництва соусів та кетчупів, які дозволяють зробити їх більш корисними та смачними. Цей інноваційний підхід дозволив підприємству розширити асортимент своєї продукції та задовольнити потреби різних категорій споживачів. Впроваджено автоматизовану систему управління виробництвом. Ця система дозволяє контролювати всі процеси виробництва, від закупівлі сировини до реалізації готової продукції. Це дозволяє підвищити ефективність виробництва та зменшити витрати. Впроваджено системи управління безпекою праці OHSAS 18001:2007. Ця система дозволяє підприємству гарантувати безпечні умови праці для своїх працівників. Крім того, Костопільський маргариновий завод активно співпрацює з науковими установами та освітніми закладами. Це дозволяє підприємству отримувати доступ до новітніх технологій та знань, а також готувати кадри для своєї роботи.

За даними Державної служби статистики України [15], у 2021 році в ТОВ «Родина» (м. Костопіль) працювало 150 осіб. У 2022 році кількість працівників збільшилася до 180 осіб. Це пов'язано з розширенням виробництва та відкриттям нових цехів.

Розрахуємо продуктивність праці підприємства у 2023 році: обсяг виробництва в 2023 році – 2000 тонн, то продуктивність праці становитиме:

$$\begin{aligned} \text{Продуктивність праці} &= 2000 \text{ тонн} / 180 \text{ осіб} \\ &= 11,11 \text{ тонн/особу.} \end{aligned}$$

В середньому один працівник Костопільського заводу «Родина» виробив 11,11 тонн продукції в 2023 році.

Ця продуктивність праці є високою, оскільки перевищує середній рівень продуктивності праці в Україні.

Однак, якщо взяти до уваги, що Костопільський завод «Родина» спеціалізується на виробництві високоякісних продуктів харчування, то його продуктивність праці можна вважати навіть вищою, ніж 11,11 тонн/особу.

У підприємства присутня онлайн-торгівля [14], що також свідчить про вдале інноваційно-маркетингове впровадження, адже це розширює канали збуту, та пришвидшує популяризацію бренду.

Динаміку активності сайту за 3 місяці представлено на рис. 3 [11].

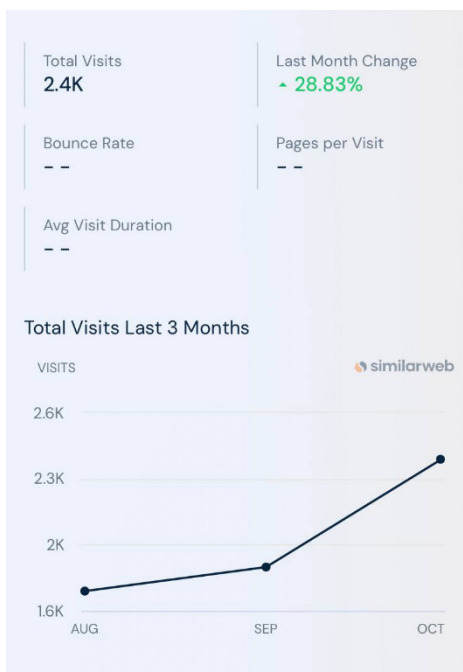

Рис. 3. Динаміка активності сайту за 3 місяці [11]

З аналізу сайту можна зробити висновок, що загальна кількість відвідувачів сайту зростає, а динаміка є позитивною. За останній місяць кількість відвідувань сайту зросла на 28,83%, а це свідчить про те, що на підприємстві вдале інноваційне впровадження та завод має конкурентоспроможність на вітчизняному ринку. Порівнюючи з «Пригощайся», можна зробити висновок, що відвідуваність сайту «Пригощайся» є значно вищою – 63,4 тис., тоді як в «Родини» всього 2,4 тис., проте в останній місяць показники підприємств знаходяться майже на однаковому рівні: 28,64% у «Пригощайся» та 28,83% у «Родини», це вкотре нам показує, що заводи мають позитивну динаміку та впевнено розвивають свої бренди.

Така інноваційна діяльність дозволяє Костопільському маргариновому заводу залишатися конкурентоспроможним на ринку і забезпечувати стабільний розвиток. Основні фінансові показники підприємства представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні фінансові показники ТОВ «РОДИНА КМ» за 2022 рік [13]

Показники	2022 рік	2021 рік	Зміна, %
Обсяг продажів, млрд грн	2,2	2,0	+10
Чистий прибуток, млн грн	200	160	+25
Рентабельність продажів, %	9,1	8,0	+13
Рентабельність активів, %	14,2	12,5	+14
Рентабельність власного капіталу, %	32,2	28,0	+15

За даними фінансової звітності ТОВ «РОДИНА» за 2022 рік, підприємство показало позитивні фінансові результати.

Обсяг продажів ТОВ «РОДИНА» у 2022 році склав 2,2 млрд грн, що на 10% більше ніж у 2021 році. Зростання обсягу продажів відбулося за рахунок збільшення обсягів виробництва та продажів на нових ринках збуту.

Чистий прибуток ТОВ «РОДИНА» у 2022 році склав 200 млн грн, що на 25% більше ніж у 2021 році. Зростання чистого прибутку відбулося за рахунок зростання обсягу продажів та зниження витрат.

Рентабельність продажів ТОВ «РОДИНА» у 2022 році склала 9,1%, що на 13% вище, ніж у 2021 році. Це свідчить про те, що підприємство отримує більше прибутку від кожної проданих одиниці продукції.

Рентабельність активів ТОВ «РОДИНА» у 2022 році склала 14,2%, що на 14% вище ніж у 2021 році. Це свідчить про те, що підприємство ефективно використовує свої активи для отримання прибутку.

Рентабельність власного капіталу ТОВ «РОДИНА» у 2022 році склала 32,2%, що на 15% вище ніж у 2021 році. Це свідчить про те, що підприємство отримує високий прибуток від своїх вкладень.

Аналізуючи фінансові показники, можна зробити висновок, що підприємство ефективно розвивається та завойовує нові ринки збуту, адже має позитивну динаміку.

Проведене дослідження дає можливість порівняти ці два підприємства на рівень інноваційного розвитку та зробити такий висновок:

ПРАТ «Пригощайся» та ТОВ «Родина» – це два найбільші підприємства харчової промисловості регіону, які спеціалізуються на виробництві кондитерських та харчових виробів. Обидва підприємства активно розвиваються та інвестують у вдосконалення виробництва, однак між ними є деякі відмінності в підходах до інноваційної діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Порівняльна таблиця інноваційного розвитку
ПРАТ «Пригощайся» та ТОВ «Родина»

Характеристика	ПРАТ «Пригощайся»	ТОВ «Родина»
Приклади інновацій	Впровадження нової технології виробництва шоколаду, яка дозволяє зменшити вміст цукру у продукції	Завод використовує енергозберігаючі технології для виробництва м'ясоковбасних виробів. Це дозволяє компанії зменшити витрати на енергоресурси та зробити виробництво більш екологічним
Мета інновацій	Відповідати потребам споживачів, які піклуються про своє здоров'я	Задовольнити потреби споживачів у якісній та привабливій продукції
Результати інновацій	Збільшення обсягів продажів, підвищення рентабельності	Збільшення обсягів продажів, розширення асортименту
Онлайн-присутність	Наявний сайт, відвідуваність сайту «Пригощайся» – 63,4 тис., зміни за останній місяць – 28,64%	Наявний сайт, відвідуваність сайту в «Родина» 2,4 тис., зміни за останній місяць – 28,83%
Продуктивність праці	10 тонн	11, 1 тонн
Фінансові показники	Позитивні	Позитивні

ПРАТ «Пригощайся» більшою мірою фокусується на впровадженні інновацій, які дозволяють підприємству відповідати сучасним тенденціям здорового харчування та задовольняти потреби споживачів, які піклуються про своє здоров'я. Наприклад, підприємство впровадило нову технологію виробництва шоколаду, яка дозволяє зменшити вміст цукру у продукції.

ТОВ «Родина», з іншого боку, більшою мірою фокусується на впровадженні інновацій, які дозволяють підприємству підвищити якість своєї продукції та зробити її більш привабливою для споживачів. Наприклад, впровадження автоматизованих систем управління виробництвом.

Отже, можна зробити висновок, що інноваційний розвиток підприємств харчової промисловості є важливим фактором їх успіху в сучасних умовах. Інновації дозволяють підприємствам підвищувати конкурентоспроможність своєї продукції, адаптуватися до сучасних

тенденцій ринку та задовольняти потреби споживачів. Впровадження інновацій є складним і витратним завданням. Однак, це вкрай важливий фактор для успіху підприємств харчової промисловості України в сучасних умовах. Прикметно, що впровадження нових технологій виробництва дозволяє підвищувати якість продукції, зменшити витрати та зменшити негативний вплив на навколишнє середовище. Розробка нових видів продукції дозволяє задовольняти зростаючі потреби споживачів та завойовувати нові ринки збуту. Впровадження автоматизованих систем управління дозволяє підвищувати ефективність виробництва та зменшувати витрати.

На прикладі підприємств ПРАТ «Пригощайся» та ТОВ «Родина» видно, що інноваційний розвиток може відбуватися в різних напрямках. ТОВ «Пригощайся» орієнтується на впровадження інновацій, які дозволяють підприємству відповідати сучасним тенденціям здорового харчування. ТОВ «Родина» натомість більше орієнтоване на впровадження інновацій, які дозволяють підприємству підвищити якість та привабливість продукції. Обидва інноваційні підходи ефективні та можуть допомогти бізнесу розвиватися та досягати своїх цілей.

1. Дейнеко Л. В., Старшинська Л. В., Коваленко А. О., Шелудько Е. І. Сучасний стан, проблеми та стратегія розвитку харчової промисловості України до 2011 року. *Економіка промисловості України*. К. : РВПС України НАН України, 2003. С. 127–135.
2. Драган І. В. Інноваційна діяльність як фактор прискореного розвитку промисловості. *Економіка та держава*. 2010. № 6. С. 34–36.
3. Крисанов Д. Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України. *Економіка України*. 2009. № 4. С. 71–81.
4. Кудирко О. М. Сучасний стан інноваційної діяльності в підприємствах харчової промисловості України. *Економіка АПК*. 2011. № 11. С. 102–107.
5. Якубовський М., Щукін В. Інфраструктура – фактор прискорення інноваційного розвитку промисловості. *Економіка України*. 2007. № 2. С. 27–38.
6. Луциків І. В. Інноваційна діяльність в Україні: реалії, сьогодення та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2010. № 4. С. 23–26.
7. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці : монографія / за заг. ред. С. М. Ілляшенка. Суми : ВТД «Університетська книга», 2012. 582 с.
8. Про виробництво ГЗПТ Пригощайся. URL: <https://gzpt.com.ua/o-nas/> (дата звернення: 10.12.2023).
9. Дані державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2023).
10. URL: <http://chocco-via.com.ua/pro-kompaniyu/> (дата звернення: 10.12.2023).
11. URL: <https://gzpt.com.ua/o-nas/> (дата звернення: 10.12.2023).
12. URL: <https://www.rodyna-tm.com.ua/uk/produktsiya> (дата звернення: 10.12.2023).
13. URL: <https://opendatabot.ua/c/00375987> (дата звернення: 10.12.2023).
14. URL: <https://www.rodyna-tm.com.ua/uk/produktsiya> (дата звернення: 10.12.2023).
15. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2023).

REFERENCES:

1. Deineko L. V., Starshynska L. V., Kovalenko A. O., Sheludko E. I. Suchasnyi stan, problemy ta stratehiia rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy do 2011 roku. *Ekonomika promyslovosti Ukrainy*. K. : RVPS Ukrainy NAN Ukrainy, 2003. S. 127–135.
2. Drahan I. V. Innovatsiina diialnist yak faktor pryskorenoho rozvytku promyslovosti. *Ekonomika ta derzhava*. 2010. № 6. S. 34–36.
3. Krysanov D. F. Innovatsiyni faktor rozvytku kharchovoi promyslovosti Ukrainy. *Ekonomika Ukrainy*. 2009. № 4. S. 71–81.
4. Kudyrko O. M. Suchasnyi stan innovatsiinoi diialnosti v pidpriemstvakh kharchovoi promyslovosti Ukrainy. *Ekonomika APK*. 2011. № 11. S. 102–107.
5. Yakubovskiy M., Shchukin V. Infrastruktura – faktor pryskorennia innovatsiinoho rozvytku promyslovosti. *Ekonomika Ukrainy*. 2007. № 2. S. 27–38.
6. Lutsykyv I. V. Innovatsiina diialnist v Ukraini: realii, sohodennia ta perspektyvy rozvytku. *Innovatsiina ekonomika*. 2010. № 4. S. 23–26.
7. Problemy upravlinnia innovatsiynym rozvytkom pidpriemstv u tranzytyvni ekonomitsi : monohrafiia / za zah. red. S. M. Illiashenka. Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2012. 582 s.
8. Pro vyrobnytstvo HZPT Pryhoshchaisia. URL: <https://gzpt.com.ua/o-nas/>. (data zvernennia: 10.12.2023).
9. Dani derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 10.12.2023).
10. URL: <http://chocco-via.com.ua/pro-kompaniyu/> (data zvernennia: 10.12.2023).
11. URL: <https://gzpt.com.ua/o-nas/> (data zvernennia: 10.12.2023).
12. URL: <https://www.rodyna-tm.com.ua/uk/produktsiya> (data zvernennia: 10.12.2023).
13. URL: <https://opendatabot.ua/c/00375987> (data zvernennia: 10.12.2023).
14. URL: <https://www.rodyna-tm.com.ua/uk/produktsiya> (data zvernennia: 10.12.2023).
15. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 10.12.2023).

Beztelesna L. I. [1: ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],

Doctor of Economics, Professor,

Butkevych V. O. [1: ORCID ID: 0009-0007-7680-0134],

Senior Student

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

The article discusses the issue of innovation and innovative development of food industry enterprises in the region. The key aspects of the implementation of innovative technologies, production processes and marketing strategies at enterprises engaged in the production of food products are analyzed. The importance of the implementation of innovative development is substantiated and the positive impact of innovations on the competitiveness of plants is analyzed. It was determined that in recent years, positive dynamics of innovative development of food industry enterprises have been observed in Ukraine, but the level of innovativeness of the industry still remains insufficient. The levels of innovativeness of «Prygoshchaysa» and «Rodyna» were analyzed, their strengths and the quality of the

implementation of innovations were determined. In today's conditions of globalization and increased competition on world markets, Ukrainian food industry enterprises must constantly improve their activities, introducing innovations. Innovations are an important factor in increasing the competitiveness of enterprises, as they allow them to: increase labor productivity and product quality; expand the range of products and meet the needs of consumers; reduce production and sales costs; to expand product sales markets. Emphasis can be placed on specific types of innovations that have the greatest impact on the competitiveness of food industry enterprises. For example, it can be technological innovations that allow to increase labor productivity and product quality, or product innovations that allow to expand the range of products and meet the needs of consumer. Enterprises can focus on specific factors that affect the innovative development of food industry enterprises. For example, these can be economic factors, such as the level of economic development of a country, or social factors, such as the level of education and qualifications of workers.

Keywords: innovations; food industry; development; enterprise; competitiveness; consumer; quality; technologies; financial indicators; dynamics.

Отримано: 11 грудня 2023 року
Прорецензовано: 16 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 35.081:352.07

<https://doi.org/10.31713/ve420237>

JEL: H11

Волощук Р. О. [1: ORCID ID: 0009-0005-8983-1218],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,

Антонова С. Є. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

к.е.н., доцент,

Дьякова Н. В. [1: ORCID ID: 0009-0003-2141-0658],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У статті наведено сутність інформаційної діяльності органів державної виконавчої влади як складного процесу, який включає інформаційну відкритість, інформаційну взаємодія, інформаційне забезпечення. Проаналізовано напрями інформаційного забезпечення діяльності державних установ та зазначено, що для ефективної реалізації державної інформаційної політики в Рівненському районі функціонує Програма поінформованості населення та сприяння розвитку інформаційного простору. Проаналізовано динаміку інформаційних заходів та встановлено зростання їх кількості впродовж 2021–2022 років. Відмічено, що в умовах воєнного стану важливим комунікаційним каналом інформаційної взаємодії влади із населенням є соціально мережі. Систематизовано сильні та слабкі сторони такої інформаційної взаємодії. Зазначено, що вагомим напрямом інформаційної діяльності райдержадміністрації є робота із зверненнями, у зв'язку із чим у Рівненському районі продовжено роботу щодо здійснення організаційних та практичних заходів для своєчасного і якісного розгляду звернень громадян. Зроблено висновок про необхідність інформаційної взаємодії органів влади з громадськістю, поширенню актуальної та правдивої інформації, своєчасне реагування на звернення громадськості.

Ключові слова: інформаційна діяльність; інформаційне забезпечення; інформаційна взаємодія; громадськість; органи державної влади.

Постановка проблеми. Інформація має доволі великий вплив на функціонування різних соціальних систем як на рівні держави, так і міжнародному рівні. Зважаючи на це, інформаційне забезпечення є невід'ємним і вагомим елементом таких процесів, як ефективне виконання функцій, які покладені на органи державної влади, органи місцевого самоврядування, громадськість, а також захист прав та законних інтересів громадян.

Метою статті є дослідження інформаційного забезпечення та інформаційної діяльності органів державної виконавчої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із інформаційним забезпеченням органів влади присвячені праці таких вчених, як-от: Вознюк П. Ф., Дзюба С. В., Корнієвський О. А., Лопушинський І. П., Набока С. І., Орлова Н. С., Стойка А. В., Яблонський В. М. та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок розвитку суспільних і виробничих відносин виникає низка питань, зокрема, щодо поширення та використання інформаційних технологій в роботі органів публічної влади, появи нових методів інформаційного забезпечення діяльності таких органів та інші питання, вирішення яких зумовлює підвищення рівня та продуктивності їх роботи [7].

Як зазначає Бузулук О.: «Інформаційна діяльність органів державної влади повинна бути скерована насамперед на усунення дефіциту довіри до влади, який перешкоджає просуванню по шляху реформ і утвердженню громадянського суспільства. У цьому розумінні ключовою проблемою є створення відкритого інформаційного середовища, що включає в себе забезпечення інформаційної прозорості органів місцевого самоврядування, необхідної для формування громадянського суспільства і досягнення взаємодії між населенням та владою на принципах довіри, порозуміння і ділового партнерства. Для вирішення цього завдання необхідно ще реалізувати комплекс юридичних, організаційно-технологічних і економічних заходів, про що ми говоритимемо в інших наукових розвідках» [2].

Крім того, у [1] відмічено, що: «Інформаційна діяльність органів публічної влади є сукупністю дій щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації, що реалізуються органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами, що здійснюють владні управлінські функції в межах визначеної законодавством компетенції, у тому числі на виконання делегованих повноважень, спрямованих на задоволення як власних інформаційних потреб, так і інформаційних потреб сторонніх суб'єктів» [1].

Інформаційна діяльність органів державної влади є складним процесом, що складається з багатьох елементів, серед яких інформаційна відкритість, інформаційна взаємодія, інформаційне забезпечення. Ефективна діяльність органів державної виконавчої

влади можлива за умови застосування продуктивних інформаційних зв'язків між ними, громадськістю та органами місцевого самоврядування. Ця умова є визначальною і впливає на всі процеси розвитку територій, як соціально-економічні, так і політичні. Саме інформаційна діяльність органів влади, їх інформаційна відкритість та взаємодія є визначальними факторами впливу на довіру до них населення, їх імідж.

Зважаючи на результати соціологічного опитування соціологічної служби Центру Разумкова: «в 2023 році більшість українців, а саме 64%, висловлюють недовіру державному апарату» [6]. Саме це зумовлює необхідність дослідження інформаційного забезпечення діяльності органів влади.

З метою вироблення ефективної державотворчої інформаційної політики в Рівненському районі Рівненської області функціонує відділ інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю райдержадміністрації, який спрямовує зусилля на «впровадження ефективних механізмів комунікацій між райдержадміністрацією та інститутами громадянського суспільства; сприяння реалізації конституційного права громадян на свободу слова та безперешкодній діяльності засобів масової інформації; участь у формуванні та реалізації державної та регіональної політики в інформаційній сфері; поширення інформації про діяльність районної державної адміністрації та її структурних підрозділів через засоби масової інформації та мережу Інтернет» [5]. Інформаційна політика району реалізовується через Районну програму забезпечення поінформованості населення та сприяння розвитку інформаційного простору Рівненського району на 2021–2023 роки, метою якої є: «створення умов для реалізації конституційних прав громадян на інформацію; зміцнення інформаційної безпеки району; забезпечення висвітлення засобами масової інформації району, Інтернет-виданнями та через соціальні мережі діяльності районної державної адміністрації; реалізація на території району державної інформаційної політики; утвердження в медіа-просторі європейських стандартів діяльності засобів масової інформації» [5].

Орієнтовний обсяг коштів, необхідних для виконання Програми, становить 150,0 тис. гривень, які спрямовані на виконання завдань Програми, серед яких:

- інформування громадян в засобах масової інформації про діяльність райдержадміністрації відповідно до укладених угод;
- донесення до громадян важливих ініціатив, пріоритетів державної та регіональної політики, у тому числі, із використання

соціальної реклами;

– проведення конференцій, засідань за «круглим» столом, брифінгів, прес-турів інших заходів за участю представників засобів масової інформації;

– моніторинг засобів масової інформації.

Основними інструментами реалізації вказаної програми є: повідомлення на офіційному вебсайті, пости в соціальних мережах Facebook і Telegram, матеріали в Інтернет-ЗМІ, сюжети на телебаченні/радіо, статті/публікації/інтерв'ю в друкованих ЗМІ місцевої, регіональної та загальноукраїнської сфери розповсюдження, брифінги для ЗМІ, пресури для ЗМІ, тематичні теле- та радіопрограми [5].

На виконання Програми, а саме інформування про діяльність даного органу були проведені впродовж 2021–2022 рр. заходи, спрямовані на висвітлення соціально-економічної, культурної, духовної ситуації в регіоні та безпосередньо роботи установи (табл. 1).

Таблиця 1

Інформація щодо кількості проведених інформаційних заходів

№	Захід	Роки		Відхилення +/-
		2021	2022	
1	Повідомлення на офіційному вебсайті ОДА	111	181	+70
2	Пости в соціальних мережах	360	625	+265
3	Матеріали в інтернет-ЗМІ	475	958	+483
4	Сюжети на телебаченні/радіо	196	384	+188
5	Статті/публікації/інтерв'ю в друкованих ЗМІ місцевої, регіональної та загальноукраїнської сфери розповсюдження	375	866	491
6	Брифінги для ЗМІ	23	19	-4
7	Тематичні теле- та радіопрограми	13	0	-13
8	Пресури для ЗМІ	10	9	-1
Всього		1563	3042	+1479

*Джерело: [4].

Проаналізувавши дані, що містяться в таблиці, можемо зробити висновок, що в 2022 році кількість проведених інформаційних заходів в порівнянні з 2021 роком збільшилася майже вдвічі. Якщо аналізувати частку кожного заходу в їх загальній кількості, то як в 2021 році так і в 2022 році найбільшу частку мають пости в соціальних мережах Facebook (23 і 21% відповідно), статті /публікації/інтерв'ю в друкованих ЗМІ місцевої, регіональної та загальноукраїнської сфери розповсюдження (24 і 28% відповідно) та матеріали в Інтернет-ЗМІ (30 і 31% відповідно).

Зважаючи на велику популярність соціальні мережі останніми роками є важливим комунікаційним каналом інформаційної взаємодії установи із населенням. Саме тому в 2016 р. було створено офіційну сторінку Рівненської районної адміністрації в мережі Facebook. На сторінку адміністрації підписано 4,8 тис. осіб, з них переважна більшість жінки (57%). Частка чоловіків дещо менша та становить 43%. Якщо аналізувати вік підписників сторінки Департаменту, то найбільшу частку становлять підписники віком від 35 до 44 років.

Нині в умовах воєнного стану, інформаційної війни Росії проти України інформування населення через соціальні мережі є найпоширенішим способом, який широко застосовується органами державної влади. При цьому виділяються як сильні, так і слабкі сторони такої інформвзаємодії, а саме:

1. Сильними сторонами є:

- оперативне та повне інформування населення про події, новини, застереження, відомості, ситуації, які відбуваються в районі та державі;
- співпраця з експертами, активістами, громадськими організаціями та створення завдяки цьому банку креативних ідей;
- розширення співпраці із різними інституціями, в тому числі ЗМІ;
- створення цікавого, пізнавального, необхідного та унікального контенту, спираючись на потреби цільової аудиторії;
- розробка брендбука та позитивного іміджу.

2. Слабкими сторонами є:

- відсутність можливостей для створення постійного та якісного контенту;
- відсутність належного фінансування даної роботи;
- втрата підписників у разі неактуальності та незацікавленості контентом;
- відсутність позитивного ефекту від інформаційної діяльності установи.

З огляду на викладене, офіційна сторінка установи в Facebook має чималу перспективу та повинна розвиватися.

Ще одним вагомим напрямком інформаційної діяльності райдержадміністрації є робота із зверненнями, у зв'язку із чим у Рівненському районі продовжено роботу щодо здійснення організаційних та практичних заходів для своєчасного і якісного розгляду звернень громадян, вирішення порушених у них питань, забезпечення контролю за їх виконанням (табл. 2). Реалізовується це постійно діючої комісії з питань розгляду звернень громадян при

райдержадміністрації, якою впродовж I півріччя 2023 року проведено 2 засідання. За вказаний період організовано та проведено 13 прийомів громадян з особистих питань, з них: голови Рівненської районної державної адміністрації – начальника районної військової адміністрації – 9, першого заступника голови райдержадміністрації – 2, заступників голови райдержадміністрації – 2 [3].

Таблиця 2

Звернення до Рівненської райдержадміністрації за I півріччя 2023 р.

№	Суб'єкт звернення	Кількість
1	Пенсіонери	43
2	Військовослужбовці – учасники АТО та членів їх сімей	7
3	Інваліди загального захворювання	8
4	Члени багатодітних сімей	19
5	Колективні звернення	8
Всього		85

**Джерело: [3].*

Як зазначено на сайті установи: «до райдержадміністрації письмово надійшло 85 звернень від громадян, що на 9 звернень менше, ніж за січень – червень минулого року та 7 електронних звернень. Серед заявників найбільша частка пенсіонерів. Із вищестоящих органів державної влади для розгляду та вирішення надійшло 43 звернення (59 звернень за I півріччя 2022 року), у тому числі 33 – до облдержадміністрації, 5 – до Офісу Президента України, 1 – до Кабінету Міністрів України, 3 – до Верховної Ради України, 1 – Міністерства соціальної політики України. До народних депутатів України звернень не надходило. Із зазначеної кількості звернень на 73 – дано відповідні роз'яснення, 8 – перебуває на розгляді до остаточного вирішення, 4 – вирішено позитивно» [3].

При райдержадміністрації діє телефон Довіри та телефонна «гаряча лінія». Протягом I півріччя 2023 року на «гарячу лінію» надійшло 6 звернень. За звітний період Рівненським обласним контактним центром надіслано до райдержадміністрації 739 звернень з урядової телефонної «гарячої лінії».

Серед найбільш популярних питань, які турбують жителів Рівненського району: питання соціального захисту населення (призначення та виплата соціальних допомог, виплати адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам, надання гуманітарної допомоги, нарахування пільг та житлово-комунальних субсидій), аграрної політики та земельних відносин, комунального господарства тощо.

Висновки. Проведене дослідження вказує на те, що ефективна

інформаційна діяльність органів державної виконавчої влади можлива за умови інформаційної взаємодії влади з громадськістю, поширенню актуальної та правдивої інформації, своєчасне реагування на звернення громадськості. Для ефективного вирішення завдань державної інформаційної політики необхідне й удосконалення її правового забезпечення, узгодження вітчизняного законодавства із сучасними вимогами, його адаптація до норм і стандартів законодавства ЄС. Систематизація інформаційного законодавства має здійснюватися шляхом прийняття Інформаційного кодексу України.

1. Антонова С. Є. *Інформаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та їх інформаційна відкритість*. Сучасний стан України в умовах війни: інформаційна політика, територіальні громади : монографія / Тихончук Л. Х., Маланчук Л. О., Антонова С. Є. та ін. Рівне : НУВГП, 2023. 388 с. С. 214–262. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26095/>. (дата звернення: 10.12.2023). 2. Бузулук О. Інформаційна діяльність органів місцевого самоврядування та утвердження громадянського суспільства. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2aM8MM41icJ:publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/download/5203/5225&cd=5&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. (дата звернення: 10.12.2023). 3. Доступ до публічної інформації Рівненської райдержадміністрації. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informatsiyi>. (дата звернення: 10.12.2023). 4. Інформаційно-аналітична довідка щодо стану виконання Закону України «Про звернення громадян», Указу Президента України від 07 лютого 2008 року № 109/2008, інших нормативно-правових актів та про стан роботи із зверненнями громадян, що надійшли до Рівненської районної державної адміністрації за I півріччя 2023 року. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/zvernennya-gromadyan/aktualno>. (дата звернення: 10.12.2023). 5. Районна програма забезпечення поінформованості населення та сприяння розвитку інформаційного простору Рівненського району на 2021–2023 роки. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/npas/pro-zminy-do-raionnoi-prohramy-zabezpechennia-poinformovanosti-naselennia-ta-spriannya-rozvytku-informatsiinoho-prostoru-rivnenskoho-raionu-na-20212023-roku>. (дата звернення: 10.12.2023). 6. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023 р.). URL: <https://rozumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>. (дата звернення: 10.12.2023). 7. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 28 лютого – 2 березня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. 462 с.

REFERENCES:

1. Antonova S. Ye. *Informatsiine zabezpechennia diialnosti orhaniv mistsevoho samovriadvannia ta yikh informatsiina vidkrytist*. Suchasnyi stan Ukrainy v umovakh

viiny: informatsiina polityka, terytorialni hromady : monohrafiia / Tykhonchuk L. Kh., Malanchuk L. O., Antonova S. Ye. ta in. Rivne : NUVHP, 2023. 388 s. S. 214–262. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26095/>. (data zvernennia: 10.12.2023). **2.** Buzuluk O. Informatsiina diialnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta utverdzhennia hromadianskoho suspilstva. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2aM8MM41icJ:publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/journalism/article/download/5203/5225&cd=5&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>. (data zvernennia: 10.12.2023). **3.** Dostup do publichnoi informatsii Rivnenskoï raiderzhadministratsii. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/dostup-do-publichnoyi-informaciyi>. (data zvernennia: 10.12.2023). **4.** Informatsiino-analytychna dovidka shchodo stanu vykonannia Zakonu Ukrainy «Pro zvernennia hromadian», Ukazu Prezydenta Ukrainy vid 07 liutoho 2008 roku № 109/2008, inshykh normatyvno-pravovykh aktiv ta pro stan roboty iz zvernenniamy hromadian, shcho nadiishly do Rivnenskoï raionnoi derzhavnoi administratsii za I pivrichchia 2023 roku. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/zvernennya-gromadyan/aktualno>. (data zvernennia: 10.12.2023). **5.** Raionna prohrama zabezpechennia poinformovanosti naseleennia ta spryiannia rozvytku informatsiinoho prostoru Rivnenskoho raionu na 2021–2023 roky. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/npas/pro-zminy-do-raionnoi-prohramy-zabezpechennia-poinformovanosti-naseleennia-ta-spryiannia-rozvytku-informatsiinoho-prostoru-rivnenskoho-raionu-na-20212023-roky>. (data zvernennia: 10.12.2023). **6.** Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini ta dii vlady, dovira do sotsialnykh instytutiv (liutyi-berezen 2023 r.). URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r>. (data zvernennia: 10.12.2023). **7.** *Pravovi zasady orhanizatsii ta zdiisnennia publichnoi vlady* : zbirnyk tez III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii, prysviachenoï svitlii pamiaty doktora yurydychnykh nauk, profesora, akademika-zasnovnyka NAPrNU, pershoho Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Leonida Petrovycha Yuzkova (m. Khmelnytskyi, 28 liutoho – 2 bereznia 2020 roku). Khmelnytskyi : Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2020. 462 s.

Voloshchuk R. O. ^[1: ORCID ID: 0009-0005-8983-1218],

Master,

Antonova S. Ye. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Diakova N. V. ^[1: ORCID ID: 0009-0003-2141-0658],

Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

INFORMATION SUPPORT AND INFORMATION ACTIVITIES OF STATE EXECUTIVE AUTHORITIES

This article describes the essence of the information activities of state executive authorities. It was established that it is a complex process and consists of many elements, including information openness, information

interaction, and information support. The areas of information support for the activities of state institutions, in particular the Rivne District State Administration, were analyzed. It is noted that for the effective implementation of the state information policy in the Rivne district, the Program of awareness of the population and promotion of the development of the information space is functioning. The purpose and main tasks of the program, as well as the amount of funding and the main tools for implementing the specified program, are given. The dynamics of information activities were analyzed and the increase in their number during 2021–2022 was established. It was noted that in the conditions of martial law, social networks are an important communication channel for the informational interaction of the authorities with the population. The strengths and weaknesses of such information interaction are systematized. It was noted that an important direction of informational activity of the district state administration is work with appeals, in connection with which the work on implementation of organizational and practical measures for timely and high-quality consideration of citizens' appeals has been continued in the Rivne district. The largest share of applicants are pensioners. The most popular issues that concern the residents of the Rivne district are issues of social protection of the population (appointment and payment of social benefits, payment of targeted assistance to internally displaced persons, provision of humanitarian aid, calculation of benefits and housing and communal subsidies), agrarian policy and land relations, communal economy, etc. A conclusion was made about the need for informational interaction between authorities and the public, dissemination of relevant and true information, timely response to public appeals.

Keywords: information activity; information support; information interaction; public; state authorities.

Отримано: 12 грудня 2023 року
Прорецензовано: 17 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Статтю присвячено організації державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування. Розкрито основні аспекти державного регулювання в сфері землекористування. Наголошено, що фундаментальним фактором розвитку збалансованого землекористування є вирішення проблеми залучення інвестицій у цю сферу. Зазначено, що під інвестиційним потенціалом сільськогосподарських земель слід розуміти можливість отримання максимального доходу у короткостроковій чи довгостроковій перспективі від здійснення капіталовкладень у землю з метою підвищення її родючості та забезпечення сталого і ефективного землекористування. Представлено методологічні засади формування ВВП за видами економічної діяльності (сільське господарство, лісове господарство та рибне).

Ключові слова: земельні відносини; державне регулювання; збалансоване землекористування; інвестиційна діяльність; природні ресурси; інвестиції.

Вступ. Фундаментальним фактором розвитку збалансованого землекористування є вирішення проблеми залучення інвестицій у цю сферу. інвестиції це соціально-економічна категорія, що виражає відносини між юридичними, фізичними особами та державою в процесі вкладення активів у здійснення розширеного відтворення суб'єктів господарювання з метою отримання прибутку у майбутньому. Під інвестиційним потенціалом сільськогосподарських земель розуміють можливість отримання максимального доходу у короткостроковій чи довгостроковій перспективі від здійснення капіталовкладень у землю з метою підвищення її родючості та забезпечення сталого і ефективного землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблематики державного регулювання землекористування в Україні було зроблено: Г. Гуцуляком, Д. Добряком, А. Крисак, А. Мартином, П. Саблуком, А. Сохничем, М. Ступенем, А. Третьяком та іншими. Проте, безсумнівно визнаючи значний доробок науковців у дослідженні державного регулювання

землекористування, варто зазначити, що низка питань потребує подальшого опрацювання та вивчення. Загальні принципи, правила та механізми розвитку землекористування зазначено у великій кількості міжнародних та національних публікаціях. Проте аналіз наукової літератури виявив, що й досі відсутнє узагальнення аспектів організації державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування. Потребують поглибленого дослідження методологічні засади формування ВВП за видами економічної діяльності (сільське господарство, лісове та рибне господарства).

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті суті та змісту організації державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування.

Викладення основного матеріалу. У процесі господарської діяльності землекористувач здійснює вкладення у земельні ресурси, здійснюючи таким чином внутрішні інвестиції. Здійснення внутрішніх інвестицій землекористувачами є логічною та закономірною процедурою, адже без вкладень коштів у землю не буде здійснюватися виробничий процес, тому земельні капіталовкладення в будь-якому разі матимуть місце у сільському господарстві питання лише в тому, щоб підвищувати зацікавленість землекористувачів до сільськогосподарської діяльності та раціонального використання земель [1]. Водночас існує незадоволена потреба залучення іноземних інвестицій у сільськогосподарські землі задля підвищення ефективності господарювання вітчизняних землекористувачів.

Варто зауважити, що на сьогодні міжнародна інвестиційна діяльність стає все більш актуальною в умовах глобалізації економічного розвитку, тому іноземний інвестор щораз змушений шукати нові вигідні об'єкти для інвестування. У зв'язку з цим можна очікувати певного підвищення інвестування коштів в українські землі.

Окремо варто зазначити, що інвестиції з країн Європейського Союзу дуже важливі для всіх галузей вітчизняної економіки. Практика свідчить, що розвиток економічної співпраці з Європейським Союзом історично сприяли розвитку економік сусідніх країн і поглибленню їх спеціалізації в міжнародному поділі праці.

Отже, головною проблемою на сьогодні є підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських земель, адже вкладати кошти у розвиток землекористування, що перебуває в занепаді, однозначно не є вигідною справою.

Тому основоположним завданням є формування нової інвестиційної політики, в основі якої лежатимуть стратегічні напрями мобілізації фінансових ресурсів землекористувачами, пошук та

обґрунтування способів покращання ситуації стосовно провадження інвестицій у землю сільськогосподарського призначення суб'єктами господарювання, у тому числі з-за кордону.

Основними з них повинні бути:

- вдосконалення законодавчого забезпечення;
- розвиток сільської інфраструктури;
- покращення макроекономічної ситуації в державі;
- становлення ринку сільськогосподарських земель тощо.

Залучення іноземних інвестицій сприятиме реалізації стратегічних завдань у напрямі підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства на світових ринках.

Інвестиційні ресурси є фундаментом для підтримки процесів розробки та впровадження інновацій у систему землекористування країни. Їх динаміку впродовж 2010–2020 років зображено на рис. 1.

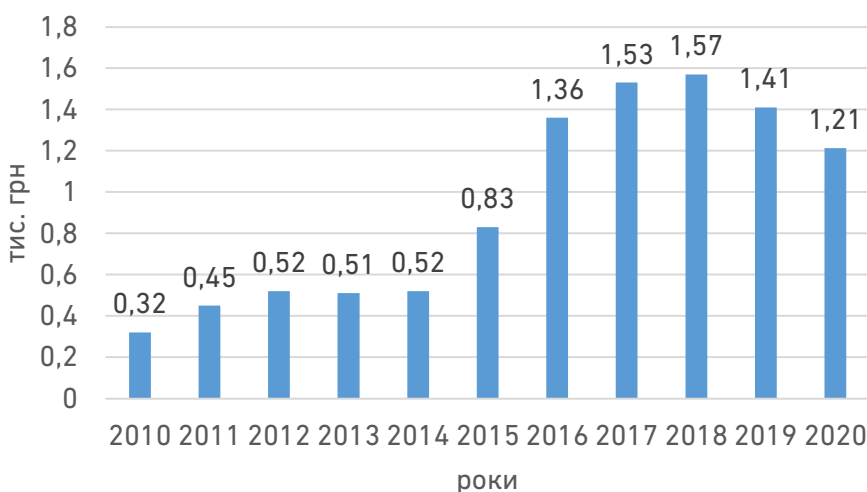

Рис. 1. Обсяг капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні у 2010–2020 роках

На рис. 2 зобразимо частку капітальних інвестицій в сільське господарство від усього розміру інвестицій.

Аналіз засвідчив, що до 2018 року спостерігається ріст обсягу капітальних інвестицій на 1 га сільськогосподарських угідь, що, безперечно, є позитивним моментом для аграрного сектору. Водночас, варто зауважити, що починаючи з цього року прослідковується зниження показників обсягу та частки капітальних інвестицій, що є наслідком поглиблення фінансової кризи, що охарактеризовувалася загальним зменшенням ВВП, знеціненням національної грошової валюти та зниженням її купівельної спроможності в цілому.

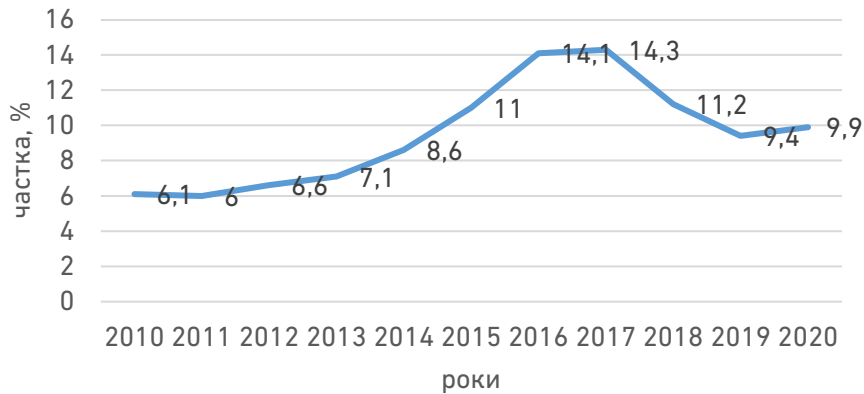

Рис. 2. Частка капітальних інвестицій в сільське господарство від всього розміру інвестицій

Таким чином, реальний потенціал інвестиційних ресурсів для підтримки реалізації масштабних проєктів в аграрному секторі є досить обмеженим. З одного боку, це може продемонструвати пріоритетне значення капітальних вкладень в аграрний сектор для інвесторів, незважаючи на деструктивну стагнацію національної економіки, а з іншого – протидіяти дестабілізуючому впливу загроз та забезпечити підтримку процесу економічного зростання, незважаючи на негативні соціально-економічні тенденції, з якими зіткнувся галузевий господарський комплекс аграрного сектору.

Водночас важливо підкреслити дуже низьку частку іноземних інвестицій у її загальній структурі (менше 2%). Така ситуація свідчить про те, що сьогодні іноземні інвестори зацікавлені переважно у використанні сировинного природно-ресурсного потенціалу вітчизняного аграрного сектору, а не в довгостроковому господарюванні, яке вимагає реалізації масштабних інвестиційних проєктів та дотримання принципів збалансованого природокористування з метою підтримання відтворювальної здатності аграрного сектору на перспективу.

Іноземний інвестиційний капітал створює багато можливостей для вітчизняних секторів економіки, таких як залучення додаткових резервів економічного зростання, полегшення доступу до зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції, впровадження інноваційних технологій та забезпечення високого рівня техніко-технологічної модернізації економіки та аграрного сектору, але водночас породжує певні дестабілізуючі процеси, що загрожують національній безпеці та економіці країни, може створювати ризики та загрози.

Державне регулювання інвестиційної діяльності в Україні здійснюється задля реалізації економічної, науково-технічної, екологічної та соціальної політик і визначається показниками

економічного, екологічного та соціального розвитку, регіональними і державними програмами економічного розвитку, а також обсягом коштів на передбачену інвестиційну діяльність. Політика державного регулювання інвестиційного розвитку землекористування в різних регіонах та країнах світу є багатогранною, що враховує можливості використання різних засобів як фінансового, так і не фінансового стимулювання землекористувачів.

Забезпечення організаційних умов для інвестування в сфері землекористування реалізується за допомогою:

- податкових ставок, пільг та системи оподаткування з диференціюванням суб'єктів і об'єктів оподаткування [2];
- проведення кредитної та амортизаційної політики, зокрема встановленням прискореної амортизацією основних фондів;
- наданням фінансової допомоги у виді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток галузей, виробництв тощо;
- системи антимонопольних заходів;
- роздержавлення й приватизації власності;
- визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами;
- системи державних норм і стандартів, ліцензування окремих видів робіт та експертизи інвестиційних проєктів у питаннях дотримання екологічних вимог.

Держава виступає гарантом стабільності умов провадження інвестиційної діяльності, дотримання прав і законних інтересів її суб'єктів. Державні посадові особи не мають права втручатися в діяльність суб'єктів інвестиційної діяльності, крім тих випадків, коли таке втручання дозволяється законодавством і здійснюється в межах компетенції цих посадових осіб.

За умови прийняття державними чи іншими органами актів, що порушують права інвесторів і учасників інвестиційної діяльності, то збитки, які завдаються суб'єктам інвестиційної діяльності, підлягають обов'язковому відшкодуванню у повному обсязі цими органами. Ніхто не має права обмежувати права інвесторів у виборі об'єктів інвестування, за винятком тих випадків, що передбачені законодавством.

Правове забезпечення створення та діяльності державних установ у сфері інвестицій у землекористування є необхідним елементом державного регулювання інвестиційних процесів.

Слід зауважити, що існуюча система права в сучасних умовах містить достатньо великий перелік законодавчих актів, проте більшість з них недостатньо є систематизованими. Це вимагає подальшого вдосконалення законодавчої бази реалізації системи державного регулювання інвестиційної діяльності у сфері землекористування.

З метою визначення напрямів подальшого розвитку державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування було розроблено організаційну схему її державного регулювання.

Суб'єкти державного регулювання інвестиційних процесів здійснюють свою діяльність на основі відповідного нормативного та методологічного забезпечення.

Представлений підхід в цьому аспекті відрізняється від існуючих нині тим, що в ньому акцентовано увагу на методології управління суб'єктами. Класична ідея державного регулювання інвестиційних процесів базується на визначенні лише нормативно-правової складової, що регулює дії основних його елементів. Вважаємо цей підхід неактуальним, оскільки процеси державного регулювання в інвестиційній сфері вимагають формування відповідної методології та розробки системи правил державного публічного адміністрування.

Одним із напрямків методологічного забезпечення державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування може бути реалізація програм з підготовки фахівців державної служби з управління інвестиційними проєктами, які б надавали кваліфіковану консультаційну підтримку тим землекористувачам, які хочуть максимально ефективно використати наявні ресурси на фінансування інвестиційних проєктів [3]. Ефективним могло б бути створення регіональних центрів інформаційного забезпечення землекористувачів у сфері імплементації інвестиційних проєктів та програм.

Наведемо організаційну схему державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування (рис. 3).

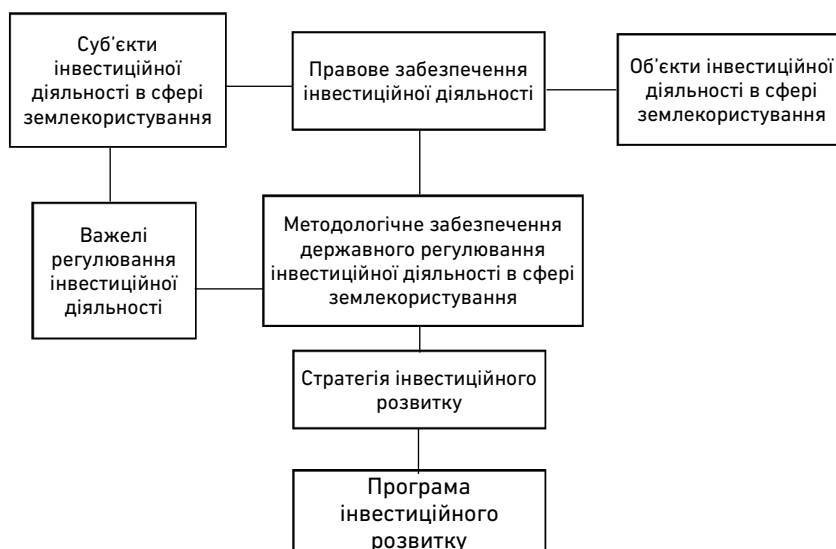

Рис. 3. Організаційна схема державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування

Адаптація методологічного забезпечення державного регулювання інвестиційної діяльності відповідно до сучасних вимог прискорить реформування цієї сфери в сільському господарстві, допоможе здійснити значний поступ в напрямку активізації інвестиційної діяльності у сфері землекористування.

На рис. 4 представимо методологічні засади формування ВВП за видами економічної діяльності (сільське господарство, лісове господарство та рибне).

Рис. 4. Методологічні засади формування ВВП за видами економічної діяльності (сільське господарство, лісове господарство та рибне)

Таким чином, реалізація запропонованих методологічних засад формування ВВП в сфері землекористування дасть можливість

збільшити обсяги залучення інвестицій та забезпечити їх оптимальний розподіл.

Висновки. Отже, запропоновані методологічні засади дадуть змогу підвищити ефективність інвестування у земельні ресурси. Практичне застосування даного функціоналу, для вирішення завдання підвищення ефективності державного регулювання землекористування, має лягти в основу розробки структурної схеми механізму регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування.

1. Спаський Г. В. Інвестиційна привабливість сільського господарства. *Економіка АПК*. 2018. № 2. С. 30–36. 2. Савіна Н. Б., Гарнага О. М. Економічні регулятори збалансованого землекористування. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. Рівне : НУВГП, 2023. Вип. 2(102). С. 200–208. 3. Урба С. І. Інвестиційно-інноваційне забезпечення аграрного сектора в системі економічної безпеки України. *Економіка та фінанси*. 2019. № 6. С. 72–86.

REFERENCES:

1. Spaskyi H. V. Investytsiina pryvablyvist silskoho hospodarstva. *Ekonomika APK*. 2018. № 2. С. 30–36. 2. Savina N. B., Harnaha O. M. Ekonomichni rehulyatory zbalansovanoho zemlekorystuvannia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. Rivne : NUVHP, 2023. Vyp. 2(102). S. 200–208. 3. Urba S. I. Investytsiino-innovatsiine zabezpechennia ahrarnoho sektora v systemi ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. *Ekonomika ta finansy*. 2019. № 6. S. 72–86.

Harnaha O. M. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-5236-7299],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associated Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ORGANIZATION OF STATE REGULATION OF INVESTMENT ACTIVITIES IN THE SPHERE OF LAND USE

In the process of economic activity, the land user invests in land resources, thereby making internal investments. Making internal investments by land users is a logical and natural procedure, because without investments in land, the production process will not be carried out, therefore land capital investments will take place in agriculture in any case, the only question is to increase the interest of land users in agricultural activities and rational land use.

Attracting foreign investments will contribute to the implementation of strategic tasks in the direction of increasing the competitiveness of domestic

agriculture on world markets. The real potential of investment resources to support the implementation of large-scale projects in the agricultural sector is quite limited. On the one hand, this can demonstrate the priority value of capital investments in the agrarian sector for investors, despite the destructive stagnation of the national economy, and on the other – to counteract the destabilizing influence of threats and ensure support for the process of economic growth, despite the negative socio-economic trends faced sectoral economic complex of the agrarian sector. At the same time, it is important to emphasize the very low share of foreign investments in its overall structure (less than 2%). Such a situation indicates that today foreign investors are mainly interested in using the raw natural resource potential of the domestic agricultural sector, and not in long-term management, which requires the implementation of large-scale investment projects and compliance with the principles of balanced nature management in order to maintain the reproductive capacity of the agricultural sector in the future.

Foreign investment capital creates many opportunities for domestic sectors of the economy, such as attracting additional reserves of economic growth, facilitating access to foreign markets for agricultural products, introducing innovative technologies and ensuring a high level of technical and technological modernization of the economy and the agricultural sector, but at the same time it generates certain destabilizing processes. that threaten the national security and economy of the country, may create risks and threats.

The presented approach differs from the existing ones in that it emphasizes the methodology of entity management. The classic idea of state regulation of investment processes is based on the definition of only the regulatory and legal component that regulates the actions of its main elements. We consider this approach irrelevant, since the processes of state regulation in the investment sphere require the formation of an appropriate methodology and the development of a system of rules of state public administration.

The proposed methodological principles will make it possible to increase the efficiency of investing in land resources. The practical application of this functionality, in order to solve the problem of increasing the effectiveness of state regulation of land use, should form the basis of the development of a structural diagram of the mechanism for regulating investment activities in the field of land use.

Keywords: land relations; state regulation; balanced land use; investment activities; natural resources; investments.

Отримано: 19 грудня 2024 року
Прорецензовано: 24 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

Doroshenko O. O. [1: ORCID ID: 0000-0002-6428-0326],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Dermanska M. O. [1: ORCID ID: 0000-0003-2950-6112],

Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

AUTOMATION OF THE ACCOUNTING PROCESS: PROBLEM ASPECTS IN THE CONTEXT OF MODERNIZING THE ACCOUNTING SYSTEM IN THE PUBLIC SECTOR

This article delves into the challenges surrounding the automation of accounting processes within the context of modernizing the accounting system in the public sector. It aims to thoroughly analyze key problematic aspects arising from the integration of automated solutions, such as electronic systems and artificial intelligence, into governmental accounting. The article also addresses the social and legal implications, including their impact on employment and compliance with legislation. By providing a comprehensive overview, it seeks to highlight both the significance and complexities associated with enhancing accounting systems in the public sector through automation.

Keywords: Automation; Accounting Systems; Modernization; Public Sector; Artificial Intelligence.

Formulation of scientific problem and its significance. In the modern era of the digital economy, there is no doubt about the need to automate many manual processes. Among them, a special place is given to the processes of public administration, since the final result – the effectiveness of public management as a whole, and the country's place in world rankings – largely depends on their speed, efficiency, accessibility, transparency.

Analysis of recent publications. Domestic and foreign scientists pay great attention to problematic aspects in the context of modernization of the accounting system in the public sector. Researchers point to general trends in the implementation of electronic accounting systems, the use of artificial intelligence and analytics to optimize processes, increasing attention to cyber security and data protection, as well as the need for integration with other systems to ensure effective information exchange. Such domestic scientists as Yu. Hrybovska, O. Hrytsai, Yu. Kashpur, T. Kobets, N. Khomyak, Zha. Kononenko,

I. Kryvetskyi, M. Matyushko, T. Nechiporenko, S. Oneshko, U. Peleh, T. Ponomaryova, S. Romashko, N. Shyshkova, A. Syrotynska, Z. Tenyukh, N. Tomilova-Yaremchuk, N. Yurchuk etc. Changes in the regulatory field and the need for adaptation of public sector entities, the development of the technological base of information technologies significantly actualize the need for further scientific research in this direction.

The purpose of the article is an in-depth analysis and disclosure of key problematic aspects related to the automation of the accounting process in the context of the modernization of the accounting system in the public sector. This article aims to provide a comprehensive view of the importance and potential challenges of improving accounting systems in the public sector through automation in the context of the variety of software products available for use.

Presentation of the main material. In recent years, Ukraine has done a lot to ensure the transparency of public finances. According to the Concept of creating an integrated information and analytical system «Transparent Budget» [4], the powerful information modules of the e-Data platform are currently Open Budget – regarding budget planning and implementation; Spending – regarding the use of public funds; Boost analysis is an analytical tool for researching indicators of budget execution at all levels; Proifi is a register of projects implemented with the involvement of funds from international financial organizations.

In the context of the digitization of many government processes, accounting, which is still carried out manually in many budget institutions, creates significant dissonances for further progressive changes, which in recent years have led Ukraine to become a leader in world rankings regarding the openness of public data.

The rationale for the importance of accounting automation in the public sector is multi-vector.

First, automation makes it possible to significantly reduce the time that public sector employees spend on routine accounting operations. This makes it possible to free up resources for performing more complex tasks and analyzing financial information.

Second, automation minimizes the risk of errors that can occur as a result of the human factor. This is especially important in the public sector, where the accuracy and reliability of financial information is of great importance for decision-making and compliance with applicable legal regulations.

Thirdly, the automation of accounting contributes to the improvement of the transparency of the financial activities of state

institutions. This allows the public and regulatory bodies to more easily monitor the costs and expenditures of the state budget.

Fourth, automation helps to optimize the use of financial resources, which is especially important in conditions of financial constraints and budget restrictions.

Fifth, automated accounting provides management of public sector entities convenient access to financial information necessary for strategic planning and decision-making.

Currently, there are many automated information systems on the software market that meet the requirements of the most demanding information users. The use of information systems in the management of enterprises helps to solve the following problems: reducing the complexity of decision-making (choosing a management decision from a set of possible solutions); increasing the efficiency of data processing and the reliability of information, which contributes to the adoption of more objective financial and management decisions [1].

It is worth noting that despite the rapid digitization of many processes in Ukraine, the level of coverage by automated accounting systems of public sector entities is still far from complete.

As noted by O. I. Hrytsai and Y. Ya. Kashpur, there are several reasons for non-automated accounting in the budget sector: outdated material and technical bases (updating a workplace takes 7–8 years); differences in the activities of budget institutions, because they cover educational, medical, social and other spheres; the lack of qualified personnel who have experience with updated software, as well as the insufficient level of wages, does not encourage young professionals to work in the budget sector [2].

Analyzing the practical experience of using software products by entities of the public sector of the Rivne region on the basis of a questionnaire of accountants of budgetary institutions of different functional areas, it should be noted that the most used software products are Excel and M.E.Doc. Paying tribute to the functionality of these programs, we note that they do not provide an opportunity to ensure a full-fledged automated accounting process. Of the specialized software products (in cases of automated accounting), the most frequently used ones are Is Pro, KBS, Debit Plus, MASTER: Budget institutions.

The main problem in such conditions is the differentiation of the processes that the accountant must perform: partly manually, partly in a software product (there may be several of them: Excel + M.e.Doc; specialized software product + M.e.Doc and other options), as well as entering the institution's data into e-Data, Prozorro, etc. Therefore, taking

into account the powerful development of digitization processes, the use of artificial intelligence capabilities, there is an urgent need to introduce an integrated information system that would generate generalized data on the functioning of state finances at various levels from micro-level business processes. Such a system would make it possible to unify the information environment both within the public sector entity, which would eliminate the need to use separate software products with similar functions and duplication of information; as well as at the state level – the formation of a complete information system of state finance management based on the principles of ERP systems.

The creation and implementation of an information-analytical system of accounting and financial reporting by public sector entities is one of the measures to modernize the accounting system in the public sector in accordance with the Strategy [5]. This set of measures includes the introduction of a software product for accounting and financial reporting integrated into the automation system in the public sector. Currently, such a product has not been introduced into the practice of public sector entities.

At the same time, it should be noted that the objectives of the Strategy [5] were formed back when the use of artificial intelligence systems in various social processes was not so widespread. Currently, their integration into the activities of budget institutions can not only simplify accounting, but also significantly improve financial planning, monitoring and internal control.

In addition to automating routine tasks (keeping logs, processing accounts, and forming financial statements), AI can analyze large volumes of financial data and make forecasts. This contributes to making more informed strategic decisions, as well as timely identification of trends and risks in the activities of public sector entities. AI can analyze costs, be used to forecast liquidity and plan financial resources to ensure the smooth operation of public sector entities by offering optimal solutions for the use of financial resources. In addition, AI systems can assist in maintaining and managing accounts, ensuring security and efficient access to financial information, automatically detect anomalies, unusual patterns or potential cases of fraud or errors in financial reporting, which improves the reliability of accounting.

At the same time, one should take into account the challenges facing public sector entities in the era of artificial intelligence development (Figure).

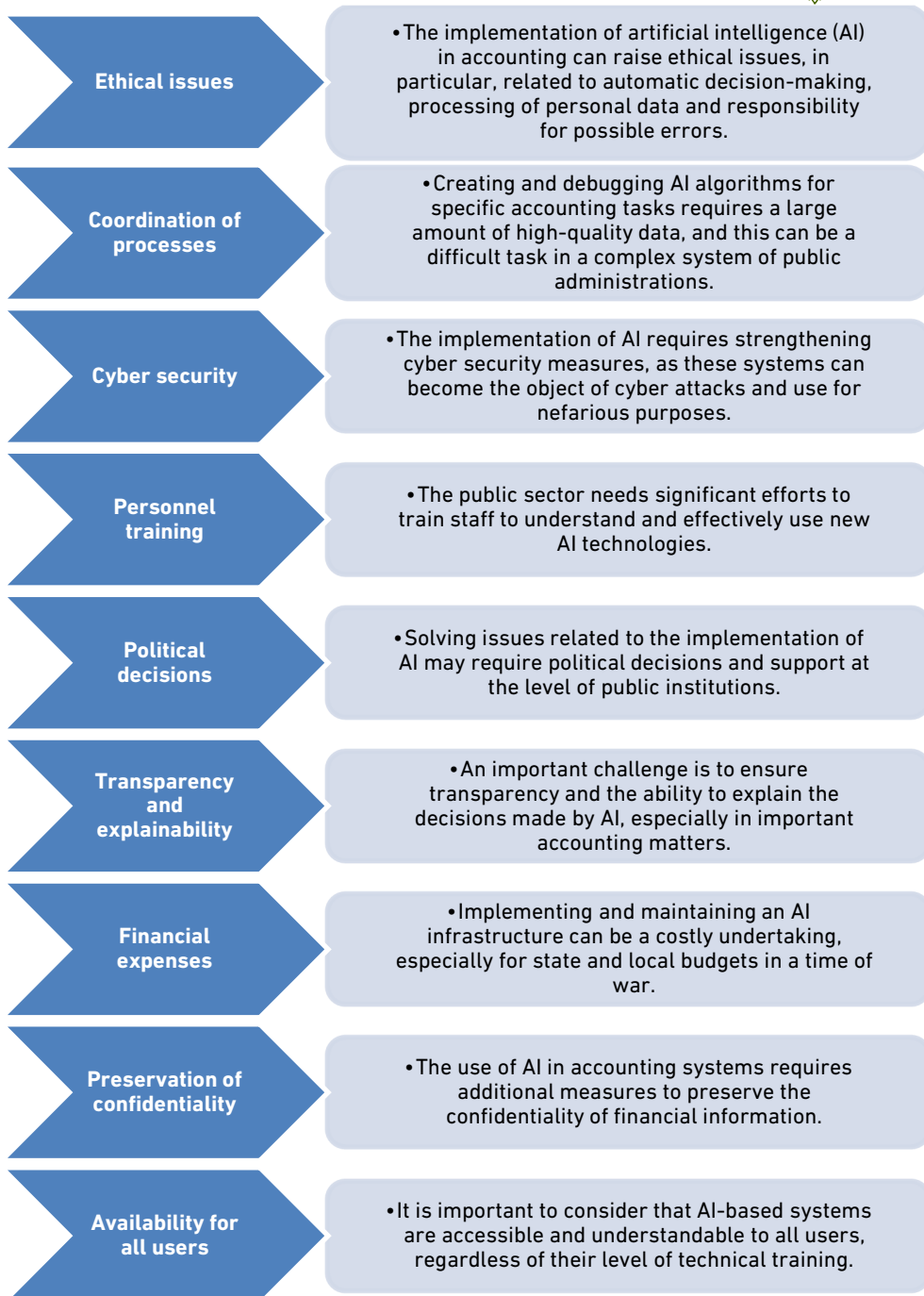

Figure. Challenges to public sector entities regarding the use of artificial intelligence

Within the framework of the implementation of the task of the Strategy on the creation and implementation of an information-analytical

system of accounting and financial reporting by public sector entities, the procedure for treasury service for the execution of budgets was modernized through the introduction of the «E-Treasury» information-analytical system, the operation of the «E-Data» portal was introduced», which make it possible to monitor the state of state and local budget accounts in real time, to estimate the amount of budget obligations, to carry out preventive control of expenses and their purpose, as well as to accept in an operational manner the financial reporting of managers of budget funds. The Treasury has created a System for submission of electronic reporting by managers and recipients of budget funds and state trust funds (AS «E-Reporting»), using which, starting with the report for the 1st half of 2018, financial and consolidated financial reporting on the implementation of state and local budgets is compiled according to the forms approved by the orders of the Ministry of Finance of Ukraine [3].

If we turn to the European experience, one of the popular programs for accounting in the public sector is «SAP for Public Sector». The platform allows you to create a single database for the country, which contains information on each object for which the institution is responsible [6]. Among the popular software solutions in global practice, it is also worth noting:

1. Oracle Financials for Public Sector: Oracle offers solutions for financial management and accounting that are used in the public sector by many countries [7].

2. Microsoft Dynamics 365 for Government: Microsoft has specialized solutions for government organizations that help manage finances, grants, and budgets [8].

3. Unit4 Financials (formerly Coda Financials): This system is used in the public sector to automate financial management and accounting [9].

The use of one of the above platforms as a basis for an integrated information and analytical system, or the development of one's own national system, is an extremely time-consuming process at the level of the public sector as a whole, as it requires the unification of data and processes, appropriate regulatory and legal regulation, systematic review of the technical data of the platforms and more. However, taking into account the powerful achievements of Ukraine in the field of digitization in recent years, recognized by the world community, these tasks are quite real and will soon be able to significantly increase the efficiency of information flows in the public sector.

1. Грибовська Ю., Кононенко Ж. Застосування інформаційних систем в управлінні підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84>. (дата звернення: 10.10.2023).
2. Грицай О., Кашпур Ю. Впровадження диджиталізації бухгалтерського обліку у державному секторі. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-146>. (дата звернення: 10.10.2023).
3. Публічний Звіт Голови Казначейства Тетяни Слюз про підсумки діяльності Державної казначейської служби України за 2021 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/zvit2021/zvit_2021-derjkazna.pdf. (дата звернення: 10.10.2023).
4. Про схвалення Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет»: розпорядження КМУ від 11 лютого 2016 р. № 92-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.10.2023).
5. Про схвалення Стратегії модернізації системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності в державному секторі на період до 2025 року: розпорядження КМУ від 20 червня 2018 р. № 437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80#Text>. (дата звернення: 10.10.2023).
6. SAP (САП) програми: що це, технології, продукти, плюси та мінуси. URL: <https://wezom.com.ua/ua/blog/sap-programmy-cho-eto>.
7. Oracle Public Sector Financials Setup Overview. (дата звернення: 10.10.2023).
8. Dynamics 365 US Government. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/power-platform/admin/microsoft-dynamics-365-government>. (дата звернення: 10.10.2023).
9. Unit4 Financials Reviews & Product Details. URL: <https://www.g2.com/products/unit4-financials/reviews> (дата звернення: 10.10.2023).

REFERENCES:

1. Hrybovska Yu., Kononenko Zh. Zastosuvannia informatsiinykh system v upravlinni pidpriemstvom. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84>. (data zvernennia: 10.10.2023).
2. Hrytsai O., Kashpur Yu. Vprovadzhennia dydzhytalizatsii bukhhalterskoho obliku u derzhavnomu sektori. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-146>. (data zvernennia: 10.10.2023).
3. Publichnyi Zvit Holovy Kaznacheistva Tetiany Sliuz pro pidsumky diialnosti Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy za 2021 rik. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik2018/zvit2021/zvit_2021-derjkazna.pdf. (data zvernennia: 10.10.2023).
4. Pro skhvalennia Kontseptsii stvorennia intehrovanoi informatsiino-analitychnoi systemy «Prozoryi biudzhet»: rozporiadzhennia KМУ vid 11 liutoho 2016 r. № 92-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-%D1%80#Text>. (data zvernennia: 10.10.2023).
5. Pro skhvalennia Stratehii modernizatsii systemy bukhhalterskoho obliku ta finansovoi zvitnosti v derzhavnomu sektori na period do 2025 roku : rozporiadzhennia KМУ vid 20 chervnia 2018 r. № 437-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2018-%D1%80#Text>. (data zvernennia: 10.10.2023).
6. SAP (SAP) prohramy: shcho tse, tekhnolohii, produkty, pliusy ta minusy. URL: <https://wezom.com.ua/ua/blog/sap-programmy-cho-eto>.
7. Oracle Public Sector Financials Setup Overview. (data zvernennia: 10.10.2023).
8. Dynamics 365 US Government. URL: <https://learn.microsoft.com/en-us/power-platform/admin/microsoft-dynamics-365-government>. (data zvernennia: 10.10.2023).

Дорошенко О. О. [1: ORCID ID: 0000-0002-6428-0326],

к.е.н., доцент,

Дерманська М. О. [1: ORCID ID: 0000-0003-2950-6112],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

АВТОМАТИЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ПРОЦЕСУ: АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ОБЛІКУ В ДЕРЖАВНОМУ СЕКТОРІ

Актуальність досліджуваної проблеми пов'язана з тим, що в сучасну епоху цифрової економіки немає жодних сумнівів щодо необхідності автоматизації багатьох ручних процесів. Серед них особливе місце займають процеси державного управління, оскільки від їх швидкості, ефективності, доступності, прозорості значною мірою залежить кінцевий результат – ефективність державного управління в цілому та місце країни у світових рейтингах. Зміни в нормативно-правовому полі та необхідність адаптації суб'єктів державного сектору, розвиток технологічної бази інформаційних технологій суттєво актуалізують необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є поглиблений аналіз та розкриття ключових проблемних аспектів, пов'язаних з автоматизацією облікового процесу в контексті модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі. Стаття має на меті надати комплексне уявлення про важливість і потенційні проблеми вдосконалення систем бухгалтерського обліку в державному секторі шляхом автоматизації в контексті різноманітності програмних продуктів, доступних для використання.

У статті розглядається важливість аспектів автоматизації бухгалтерського обліку в державному секторі. Проаналізовано стан використання в практичній діяльності бухгалтерських служб програмних продуктів автоматизованого обліку. Визначено можливості та ризики застосування штучного інтелекту у функціонуванні суб'єктів державного сектору.

Автори дійшли висновку, що використання однієї із проаналізованих платформ, що використовуються в міжнародному середовищі, як основи для інтегрованої інформаційно-аналітичної системи або розробка власної національної системи є надзвичайно трудомістким процесом на рівні державного сектору в цілому, оскільки вимагає уніфікація даних і процесів, відповідне нормативно-правове регулювання, систематичний

перегляд технічних даних платформ тощо. Проте, враховуючи потужні досягнення України у сфері цифровізації за останні роки, визнані світовою спільнотою, ці завдання є цілком реальними і вже незабаром зможуть значно підвищити ефективність інформаційних потоків у державному секторі.

Ключові слова: автоматизація; бухгалтерські системи; модернізація; державний сектор; штучний інтелект.

Отримано: 12 жовтня 2023 року
Прорецензовано: 17 жовтня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

Єремейчук С. Р. [1: ORCID ID: 0009-0004-7724-5513],
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня,
Антонова С. Є. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],
к.е.н., доцент,
Мартинюк Г. Ф. [1: ORCID ID: 0000-0003-1424-1289],
к.пед.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕМЛІ ДЛЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

У статті вказано на необхідність ефективного використання земельних ресурсів територіальних громад для підвищення їх спроможності. Відзначено, що поряд із позитивними змінами в інституційному та законодавчому плані, існують численні проблеми, які стримують подальший розвиток земельного ринку. Наведено деякі ключові новації земельного законодавства у воєнний час, які стали як викликами, так і завданнями земельної політики. Проаналізовано основні показники ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні за перший квартал 2023 року та надходження до бюджетів територіальних громад від сплати земельних податків. Відмічено, що за період повномасштабного вторгнення громади зазнали значних втрат, найбільші з яких зафіксовані в Харківській та Херсонській областях. Розглянуто виклики, з якими стикаються територіальні громади при управлінні земельними ресурсами, зокрема недоотримання надходжень від сплати за землю до місцевого бюджету. Наведені результати опитування «Вплив земельного ринку на добробут та відновлення громад» серед представників територіальних громад. Зроблено висновок про те, що наразі існує певний потенціал підвищення спроможності громад через покращення управління земельними ресурсами.

Ключові слова: бюджетні надходження; земельні ресурси; ринок землі; спроможність громад; територіальні громади.

Постановка проблеми. Ринок землі та впорядкування землекористування є одним із ключових напрямів розвитку держави та підвищення спроможності територіальних громад. Відкриття 1 липня 2021 року ринку землі мало сприяти цьому. Проте повномасштабне вторгнення Росії в Україну внесло свої корективи, наразі він працює абсолютно в інших умовах. Саме подальше регулювання земельних відносин має стати одним із індикаторів післявоєнного відновлення країни.

Метою статті є дослідження розвитку ринку землі для територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із розвитком та управлінням земельних відносин займались різні вчені, зокрема: Ю. Білик, А. Даниленко, М. Калюжний, М. Ковальський, М. Латинін, А. Мартин, А. Третяк та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне використання земельних ресурсів наразі посідає визначне місце у діяльності нашої держави. І саме від ефективності управління земельними відносинами залежить розвиток економіки, спроможність територіальних громад, можливість додаткового залучення ресурсів, пов'язаних із землею а відтак і соціальної сфери та добробуту громадян країни. Варто підкреслити, що діяльність держави може бути ефективною лише у тому разі, коли всі суб'єкти земельних відносин як з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, так і з боку юридичних та фізичних осіб, спрямовують зусилля на реалізацію намічених кроків спільно.

Протягом останніх років в Україні вжито значних заходів на інституційному та законодавчому рівні для створення ефективного механізму задля активізації раціонального використання земельних ресурсів. Незважаючи на це, виникли численні проблеми, які гальмують дієвість такого механізму. Державні органи до цього часу не досягли значущих успіхів у впровадженні раціонального та ефективного землекористування в країні [1]. Зазначається, що заходи, спрямовані на підтримку раціонального землекористування та залучення інвестицій, є локальними та недостатньо ефективними для зміни сформованих негативних тенденцій [1]. Це великою мірою пов'язано із повномасштабним вторгненням Росії до України, що значно впливає на розвиток ринку землі та землекористування, а також реалізацію національних економічних інтересів та національної безпеки.

Протягом останніх п'яти років відбулися значущі зміни в земельних відносинах, зокрема, було прийнято 49 підзаконних актів, ще 4 знаходяться на стадії розробки, 11 – очікують ухвалення. Найгірше становище спостерігається щодо розробки та ухвалення нормативно-правових документів у сфері управління землями історико-культурного призначення», саме ці аспекти реформи залишаються нерозвиненими [1]. Нові виклики та завдання, пов'язані з збройною агресією, вимагали вжиття заходів щодо захисту прав на землю та одночасної реалізації земельних відносин. Зокрема, був

прийнятий закон, який тимчасово спростив регулювання орендних відносин та відновив електронні земельні аукціони [3]. Зауважується, що деякі обмеження на передачу земель громадянам у приватну власність залишаються в силі під час воєнного стану [3].

Як свідчать дані Держгеокадастру на червень 2023 року було зареєстровано 72,3% земель в ДЗК, що становить 43,6 млн га, з яких 32,7 млн га є сільськогосподарськими землями. Нормативна грошова оцінка ріллі наразі більше 27,5 тис. грн, а середньозважена ціна купівлі-продажу сільськогосподарської землі становить більше 30 тис. грн/га (таблиця).

Таблиця

Основні показники ринку землі сільськогосподарського призначення в Україні станом на 01.07.2023 р.

№	Показники	Значення
1	Зареєстровано земель в Державному земельному кадастрі, млн га	43,6
2	Зареєстровано с/г земель в Державному земельному кадастрі, млн га	32,7
3	Середня нормативна грошова оцінка ріллі, грн/га	27520
4	Середньозважений розмір орендної плати за ділянки с/г призначення комунальної власності (на земельних торгах), грн/га	10261
5	Середньозважена ціна купівлі-продажу ділянки с/г призначення, грн/га	34777
6	Прокредитовано під заставу земель с/г призначення площею, га	2636
7	Середня кількість угод купівлі-продажу на день в червні 2023 р., од.	232
8	Середній розмір земельної ділянки угоди купівлі-продажу, га	2,22
9	Кількість укладених угод купівлі-продажу, всього, од.	152035
10	Площа зареєстрованих угод купівлі-продажу, всього, га	338272

**Джерело: [1].*

Варто зауважити, що за даними «Прозорро. Продажі»: «з листопада 2021 року станом на 1 липня 2023 року, більші ділянки отримують більшу вагу при розрахунку середньої ціни за гектар, 1% найдорожчих та 1% найдешевших ділянок не враховуються при розрахунку» [4].

Проте ринок землі після повномасштабного вторгнення зазнав значних втрат, оскільки внаслідок війни не було укладено понад 102 тис. угод купівлі-продажу сільськогосподарських земель сукупною площею 282 тис. га та загальною вартістю 312,8 млн дол. США, або

майже 11,5 млрд грн. Найбільші втрати були зафіксовані в Харківській (понад 2,7 млрд грн) та Херсонській (1,17 млрд грн) областях, найменші – у західних областях.

Управління земельними ресурсами тепер є великим викликом для територіальних громад. Серед основних труднощів можна виділити такі:

- невизначені межі об'єднаних територіальних громад;
- місцеві бюджети недоотримують значні суми кошти від платежів за землю;
- брак інформації про земельні ресурси, що ускладнює планування виробничої діяльності;
- недостатнє утримання та догляд за меліоративними землями;
- забруднення земель;
- відмова у наданні земельних ділянок для задоволення потреб громадян;
- недостатні пропозиції для залучення інвесторів та розвитку бізнесу в громадах;
- невідведення перспективних територій для розвитку громад;
- незаконне використання необроблених лісових угідь.

Використання земель в Україні є платним, як це визначено статтею 206 Земельного кодексу. Будь-який власник земельної ділянки, частки або паю зобов'язаний сплачувати податок, що призводить до надходжень у бюджети громад. У першому кварталі 2023 року громади зібрали понад 61,8 млрд грн податкових надходжень, з яких майже 13% або близько 8 млрд грн пов'язані із землею. Деякі регіони, зокрема Кіровоградська (24%) та Дніпропетровська (20%) області, отримують 20% і більше усіх податкових надходжень від земельних податків. У західних областях цей внесок менший, становлячи у середньому 9% від усіх податкових надходжень. Так, за даними офіційного бюджетного вебпорталу Міністерства фінансів України OpenBudget: «загальна сума податкових надходжень, зібраних громадами в I кварталі 2023 року, становила 61,8 млрд грн [4], з яких майже 8 млрд грн, або 13%, були пов'язані із землею» [4] (рисунок).

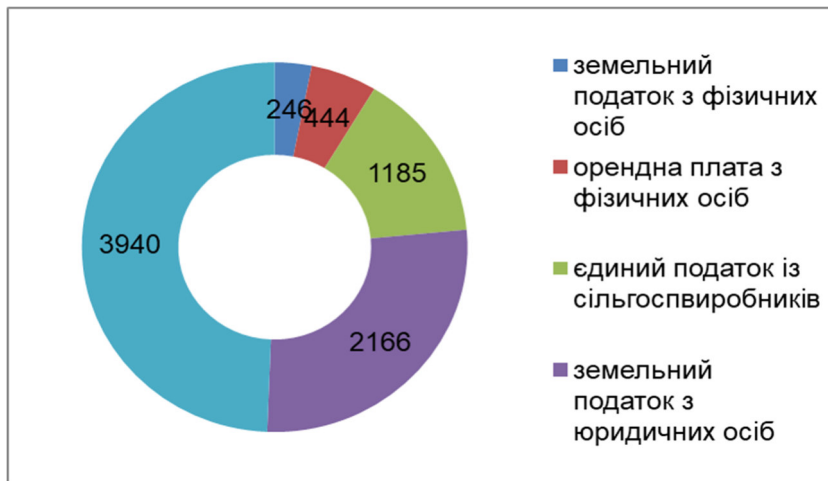

Рисунок. Надходження до бюджетів територіальних громад від сплати земельних податків у I кварталі 2023 р.

У деяких регіонах такі податки формують 20% і більше від усіх податкових надходжень, зокрема у Кіровоградській (24%) та Дніпропетровській (20%) областях. Натомість на заході України громади менше залежать від пов'язаних із с/г землею податків, – там земля генерує в середньому 9% від усіх податкових надходжень.

Аналітичний огляд, проведений у 2023 р., щодо стану земельного ринку в Україні свідчить, що за результатами в I кварталі 2023 року 1 гектар земель сільськогосподарського призначення приніс до бюджетів територіальних громад в середньому 202 грн. Найбільше коштів надходило в регіонах, до складу яких входять великі міста, а саме Дніпропетровська (664 грн/га), Львівська (352 грн/га), Одеська (324 грн/га) та Київська (310 грн/га). Особливо серед лідерів варто виділити Івано-Франківську область з показником 366 грн/га. Незважаючи на те, що її обласний центр є невеликим містом, однак регіон має високу середньозважену ціну на сільськогосподарські землі і найменшу площу сільськогосподарських угідь в Україні. Відповідно найменші суми земельного податку у відносному значенні надходять від громад областей, значна частина яких є тимчасово окупованою або де проходять активні бойові дії. Серед них Луганська (8 грн/га), Херсонська (12 грн/га), Донецька (70 грн/га), Миколаївська (99 грн/га) та Запорізька області (116 грн/га)» [1].

У зв'язку із необхідністю вирішення земельних проблем у громадах та з метою оцінки результатів функціонування ринку землі, у 2023 році реалізовано опитування «Вплив земельного ринку на добробут та відновлення громад», учасниками якого стали

представники територіальних громад. В загальній чисельності опитаних 37,6% представники міських та селищних громад, а решта – сільські. В результаті виявлено, що:

- більше 80% опитаних позитивно оцінили вплив відкриття земельного ринку на покращення економічного добробуту своєї громади;

- більше 60% респондентів вважають, що відкриття земельного ринку підвищило матеріальний стан власників земель сільськогосподарського призначення;

- близько 80% респондентів висловились про те, що розвиток ринку сільськогосподарських земель позитивно вплине на післявоєнне відновлення їхніх громад;

- більше 82% опитаних стверджують, що цьому сприятиме зняття мораторію на продаж державних та комунальних земель;

- понад половина респондентів позитивно ставляться до скасування безоплатної передачі сільськогосподарських земель у власність громадян як одну з передумов для економічного відновлення;

- 22% опитаних громад ще не завершили процес взяття на баланс колишніх державних земель, що були взяті громадами внаслідок земельної децентралізації;

- майже в усіх опитаних громадах 19% від переданих земель ще не були взяті на баланс [1].

Висновки. Дослідження свідчить про те, що існують певні можливості, які сприятимуть підвищенню спроможності громад через покращення управління земельними ресурсами. Це може забезпечити розробка комплексних планів просторового розвитку територіальної громади, внесення повної інформації в Державний земельний кадастр про землі сільськогосподарського призначення, розробка та реалізація загальнодержавної цільової програми щодо відновлення ґрунтів та їх родючості, що зазнали негативного впливу внаслідок воєнних дій.

1. Земельний ринок в Україні: аналітичний огляд. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/10/Analitichnii---oglyad-stanu-zemel'nogo-rinku-v-Ukrai--ni.-Drugii---kvartal-2023.pdf> (дата звернення: 01.12.2023). 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20>. (дата звернення: 01.12.2023). 3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель : Закон України від 19.10.2022 р. № 2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20> (дата

звернення: 01.12.2023). 4. Прозорро. Продажі. URL: <http://surl.li/niwhi> (дата звернення: 01.12.2023).

REFERENCES:

1. Zemelnyi rynek v Ukraini: analitychnyi ohliad. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/10/Analitichnii---oglyad-stanu-zemelnogo-rinku-v-Ukrai--ni.-Drugii---kvartal-2023.pdf> (data zvernennia: 01.12.2023).
2. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo osoblyvosti rehuliuвання zemelnykh vidnosyn v umovakh voiennoho stanu : Zakon Ukrainy vid 12.05.2022 r. № 2247-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20>. (data zvernennia: 01.12.2023).
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vidnovlennia systemy oformlennia prav orendy zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia ta udoskonalennia zakonodavstva shchodo okhorony zemel : Zakon Ukrainy vid 19.10.2022 r. № 2698-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20> (data zvernennia: 01.12.2023).
4. Prozorro. Prodazhi. URL: <http://surl.li/niwhi> (data zvernennia: 01.12.2023).

Yeremeichuk S. R. ^[1: ORCID ID: 0009-0004-7724-5513],

Master,

Antonova S. Ye. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Martyniuk H. F. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-1424-1289],

Candidate of Pedagogic Sciences (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

ANALYSIS OF THE LAND MARKET DEVELOPMENT FOR TERRITORIAL COMMUNITIES

This article updates the need for effective use of land resources of territorial communities to increase their capacity. It was noted that along with the positive changes in the institutional and legislative plan, there are numerous problems that hold back the further development of the land market. At the same time, among the numerous factors that cause negative trends and the full-scale invasion of Russia into Ukraine. Some key innovations of land legislation during wartime, which became both challenges and tasks of land policy, are presented. The main indicators of the agricultural land market in Ukraine for the first quarter of 2023, given by the State Geocadastre, were analyzed. It was noted that during the period of the full-scale invasion, communities suffered significant losses, the largest of which were recorded in the Kharkiv and Kherson regions. The challenges faced by territorial communities in the management of land resources are considered, in particular, the non-compliance of revenues from payment for land to the

local budget. Revenues to the budgets of territorial communities from the payment of land taxes in the 1st quarter of 2023, which amounted to UAH 8 billion, were analyzed. It was established that 1 hectare of agricultural land brought an average of UAH 202 to the budgets of communities. The leading regions according to this indicator are Dnipropetrovsk, Lviv, Odesa, Ivano-Frankivsk, and Kyiv regions. The results of the survey «Impact of the land market on the well-being and restoration of communities» among representatives of territorial communities are presented. It was concluded that there is currently a certain potential to increase the capacity of communities through the improvement of land resource management, in particular through the development of comprehensive plans for the spatial development of the territorial community, the entry of complete information into the State Land Cadastre about agricultural land, the development and implementation of a national target program for soil restoration and their fertility, which has been negatively affected by hostilities.

Keywords: budget revenues; land resources; land market; capacity of communities; territorial communities.

Отримано: 13 грудня 2023 року
Прорецензовано: 18 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ОЦІНКИ

У статті розглядається економічна сутність поняття «ділова активність» та різні підходи до його трактування. Теоретико-методологічну основу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Визначено також поняття «управління діловою активністю підприємства». Новизна дослідження полягає у систематизації та обґрунтуванні сутності ділової активності. Запропонована схема визначення поняття «управління діловою активністю підприємства», в якій показаний взаємозв'язок між управлінням підприємством та його діловою активністю.

Ключові слова: підприємство; управління підприємством; ділова активність.

Постановка проблеми. Ділова активність – складний і динамічний процес, ефективність підприємницької діяльності та використання ресурсів. Організаційні рівні ділової активності відображають етапи життєвого циклу (зародження, ріст, підйом, занепад, криза, депресія) і відображають ступінь адаптації до швидкозмінних умов ринку, якість менеджменту. Ділова активність визначається як підвищення продуктивності стійкої економічної діяльності організацією для підтримки позитивної динаміки, підвищення зайнятості та ефективності використання ресурсів, а також підтримки конкурентоспроможності на ринку.

Ділова активність відображає ефективність використання матеріальних, трудових, фінансових та інших загальних ресурсів у виробництві та характеризує якість управління, можливості фінансового зростання та ефективність використання капіталу організації. Сутність і функція ділової активності має багато критеріїв, тому управління якістю дозволить компаніям збільшити корпоративний потенціал, зменшити ризики та невдачі в умовах невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем ділової активності, як комплексної характеристики ефективності функціонування підприємств, займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Значну увагу питанням обґрунтування економічної сутності ділової активності підприємства та методики її аналізу приділено у працях провідних зарубіжних і вітчизняних науковців сучасності, а саме: Анісімова О. М., Беляєвський І. К., Коваленко Л. О., Ковальов В. В., Куриленко Т. П., Мельник А. Є., Мешкова Н. Л., Ремньова Л. М., Сорокопуд О. О., Ткачук Г. Ю., Хелферт Е., Цал-Цалко Ю. С. та інші.

Крім того, управлінню підприємством приділяють значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені як Горошанська О. О., Журавльова І. В., Зайцев О. К., Іванова Т. Ю., Калюжна Н. Г., Кащена Н. Б., Малюкіна А. О., Меренкова Л. О., Новицький Н. І. та Пашуто В. П., Полтініна О. П., Польова Т. В., Приходько В. І. та Сабліна Н. В.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз результатів дослідження виявив, що найбільше висвітлюються та розглядаються в науковій літературі фінансові аспекти ділової активності. Недостатньо досліджено розвиток системи управління ділової активності в розрізі її складових.

Метою дослідження статті є проведення аналізу підходів до визначення сутності поняття «ділова активність підприємства» та підходів щодо її оцінки.

Виклад основного матеріалу. В умовах гострої конкуренції та невизначеності ринкового середовища діяльність будь-якого суб'єкта господарювання потребує якісно розробленої та ефективної системи регулювання його господарської діяльності. Сьогодні не кожна компанія має хорошу систему управління бізнесом, тому отримує не прибуток, а в гіршому випадку – збитки. Тому сьогодні для його визначення актуальним є не лише об'єктивний рівень господарської діяльності підприємства, а й управління ним.

Управління діловою активністю передбачає розробку процесів, які сприятимуть збільшенню обсягів виробництва та зниженню витрат при збереженні ресурсів, що використовуються у виробництві. Слід зазначити, що зниження собівартості не повинно впливати на якість продукції підприємства, оскільки це призведе до погіршення якості продукції та зниження попиту, а отже, і продажів.

Управління діловою активністю має бути комплексним, систематично охоплювати всі види фінансової діяльності: виробництво, фінанси, збут, маркетинг, інвестиції тощо. Успіх і

ефективність кожного виду підприємницької діяльності впливає на кінцевий результат всього бізнесу. Хоча трактування ділової активності може бути різним, виділимо наступні етапи визначення її сутності: макроекономічний; мікроекономічний; особистісний; комплексний.

По-перше, термін «ділова активність» належить до макроекономічних досліджень, пов'язаних з природою хвильової динаміки, яка спостерігається за допомогою теорії циклічних коливань у межах різних концепцій економічних циклів [1]. Зауважимо, що в макроекономіці немає цілісної (комплексної) теорії економічного циклу, а виділяють дво- та чотирифазну моделі економічного циклу.

У вітчизняну наукову школу ділова активність увійшла в 1990-х роках. Із здобуттям Україною незалежності, розвитком ринкової економіки, підприємництва та появою таких понять, як підприємницький ризик та банкрутство бізнесу, їх запобігання вимагало від підприємців активних дій [2].

Термін «ділова активність» нещодавно почав використовуватися у вітчизняній бухгалтерській та аналітичній літературі, що відповідає ідентифікації загальновідомих практик аналізу фінансової звітності з точки зору аналітичних коефіцієнтів.

У широкому розумінні ділова активність означає всі зусилля, які необхідно застосувати для просування продуктів, товарів, послуг і капіталу компанії на ринки. При розгляді економічних і фінансових показників компанії під діловою активністю у вузькому сенсі розуміють поточні показники виробництва і продажів компанії, і цей термін є невдалим перекладом англійського терміну «business activity», який характеризує набір коефіцієнтів індикатерної системи.

Характеристика визначень сутності ділової активності підприємства представлено у таблиці. Як показано в таблиці, різні науковці розглядають сутність та зміст ділової активності підприємства по-різному.

Цал-Цалко Ю. С. у своїх працях підкреслює, що ділова активність базується на внутрішній і зовнішній ефективності. Внутрішня ефективність забезпечується організацією діяльності, зовнішня пов'язана з кращим асортиментом готової продукції, товарів, праці, послуг. У списку дій компанії розрізняють два поняття: комерційне, яке визначається потребами ринку, і технологічне, яке будується на інноваційних можливостях.

Таблиця

Підходи до визначення сутності та змісту економічної категорії
«ділова активність підприємства»

Автор, джерело	Сутність та зміст
1	2
І. Ансоф [3]	Ділова активність визначається шляхом порівняльного аналізу набору відповідних ринкових показників конкретного підприємства в порівнянні з аналогічними показниками підприємств-конкурентів, для оцінки ринкової позиції підприємства та його успіху на ринку, з певними часовими межами
Антипенко Є. Ю., Ногіна С. М., Піддубна Ю. С. [4]	Комплексний опис діяльності підприємства, включаючи оцінку ступеня напруженості та виконання плану за всіма видами показників діяльності; комплекс заходів, спрямованих на підвищення прибутковості підприємства та інвестиційної готовності, полягає в пошуку можливих резервів підвищення ефективності виробництва, праці, нематеріальних та фінансових ресурсів, прагнення лідерства на ринку
Гарасюк О. А., Ігнатенко М. Ю. [5]	Ділова активність підприємства оцінюється за набором сукупністю кількісних і якісних параметрів, включаючи зростання економічного потенціалу підприємств, обсяги експорту, імідж підприємства, його соціальну та екологічну активність
Соловей Н. В., Гудима В. Ю. [6]	Всі зусилля підприємства, спрямовані на підвищення його конкурентоспроможності на ринку товарів, праці та капіталу
Масюк Ю. В., Качур В. С. [7]	Весь спектр зусиль підприємства, спрямованих на просування на ринках продукції, праці, капіталу

Синькевич Н. І. та Співак С. М. також зазначають, що ділова активність підприємства є комплексною, але автори додають аргумент, що комплексність корпоративної діяльності включає оцінку ступеня інтенсивності та виконання плану за всіма видами показників ефективності; всі зусилля щодо підвищення прибутковості компанії та планування інвестицій, пошук можливих резервів підвищення ефективності виробництва, аналіз ефективності використання трудових, матеріальних та фінансових ресурсів, уміння правильно використовувати ресурси, характер діяльності.

Дончак Л. Г. та Ціхановська О. М. [2] визначають ділову активність підприємства як проблему корпоративного бізнесу, яка

визначає її платоспроможність, фінансову стійкість і стабільність, а також позицію підприємства на ринку, безпеку та ефективність усіх видів ресурсів і фінансової діяльності.

Визначення ділової активності підприємства Ткачук Г. Ю. [8, С. 89] розглядає як рівень ефективності активів та їх походження, а також як характеристику ефективного управління ними, і функціонування та зростання компанії.

На думку Воронко Р. М. та Воронко О. С., «ділова активність підприємства є складною категорією, яка потребує раціонального використання ресурсів та прибуткової господарської діяльності» [9, С. 68] або «ділова активність – це комплексна категорія, яка виражається через систему взаємопов'язаних економічних показників, що оцінюються за сукупністю кількісних та якісних критеріїв» [9, С. 65].

Куриленко П. Т. [10] вважає, що ділова активність підприємства, як функція управління ефективністю, з розширеними суб'єктами економічних відносин на макро- та мікрорівнях, спрямована на їх зростання, збільшення зайнятості та ефективне використання всіх видів ресурсів для досягнення конкуренції на ринках і для генерації сучасних інновацій та інвестицій по відношенню до ринків і загальної національної економіки.

Таким чином, ділову активність підприємства можна розглядати з точки зору ефективності, наприклад операційної ефективності, використання активів або ресурсів, інтенсивності виробництва або операційної ефективності. Це також залежить від загальних результатів (продуктивності), комбінації результатів, поточних результатів виробництва та продажів або результатів бізнес-середовища.

Узагальнюючи погляди науковців на концепцію управління підприємством, це поняття можна визначити, як позитивний вплив на діяльність підприємства з метою досягнення ефективності, прибутковості та досягнення поставленої мети.

Таким чином, спираючись на визначення поняття «управління підприємством» та поняття «ділова активність підприємства» можна сформулювати поняття «управління діловою активністю підприємства». Пояснення цього поняття показано на рисунку.

Рисунок. Схема визначення поняття «управління діловою активністю підприємства»

**сформовано автором*

Куриленко Т. П. [10] виокремлює два основних аспекти управління діловою активністю підприємства, а саме соціально-економічне управління та управління ефективністю господарської діяльності. Єршова Н. зауважує, що управління економічною діяльністю будь-якої підприємницької структури починається з постановки мети, а саме: підвищення рівня ділової активності. Досягнення цієї мети потребує використання кращих практик та інструментів, як економічного, так і неекономічного характеру, які складають основу механізму управління діловою активністю. Науковець зазначає, що управління діловою активністю варто здійснювати за такими напрямками:

- соціально-екологічне управління;
- управління ефективністю виробничих процесів;
- управління фінансово-господарською діяльністю.

На думку Годящева М. О. [11], управління діловою активністю підприємства це комплекс заходів (організаційних, аналітичних, управлінських) з регулювання інтенсивності використання потенціалу підприємств, що спрямовані на узгодження їхньої діяльності із вимогами динамічного зовнішнього середовища. Також автор зазначає, що дія управлінського впливу на ділову активність підприємства здійснюється у відповідних функціональних зонах, окремих сферах ділової активності з однаковими властивими характеристиками.

Висновки. Таким чином, у підсумку можна сказати, що управління діловою активністю підприємства також слід визначити як сукупність послідовних заходів як організаційного, так і аналітичного характеру, метою яких є підвищення її ефективності для збільшення ресурсів та якості роботи.

1. Павелко О. В., Попчук Д. О. Ліквідність, ділова активність і рентабельність : характеристика та особливості визначення окремих показників. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки.* 2022. № 4 (100). С. 115–131. 2. Дончак Л. Г., Ціхановська О. М. Ділова активність підприємства та шляхи її зміцнення. *Економіка і суспільство.* Мукачеве, 2017. № 10. С. 250–255. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/44.pdf (дата звернення: 30.10.2023). 3. Ansoff H. I. *Strategic management.* London : Macmillan, 1979. 236 p. 4. Антипенко Є. Ю., Ногіна С. М., Піддубна Ю. С. Аналіз теоретичних аспектів ділової активності підприємства та існуючих підходів до її оцінювання. *Сталий розвиток економіки.* 2023. № 3. С. 76–80. 5. Гарасюк О. А., Ігнатенко М. Ю. Проблеми щодо сутності поняття «ділова активність». *Вісник КТУ.* 2022. № 22. С. 63–67. 6. Соловей Н. В., Гудима В. Ю. Аналіз ділової активності підприємства як основа підвищення ефективності його діяльності. *Молодий вчений.* 2019. № 1 (65), січень. С. 247–249. 7. Масюк Ю. В., Качур В. С. Економічна сутність ділової активності підприємств та підходи до її оцінки. *Ефективна економіка : електронне фахове видання.* 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/45.pdf (дата звернення: 15.10.2023). 8. Ткачук Г. Ю. Оцінка ділової активності підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки.* 2022. Вип. 13. Ч. 4. С. 88–90. 9. Воронко Р. М., Воронко О. С. Аналіз ділової активності в системі управління розвитком підприємства. *Підприємництво і торгівля.* 2018. Вип. 23. С. 64–69. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/61> (дата звернення: 30.10.2023). 10. Куриленко Т. П. Теоретичні аспекти визначення ділової активності. *Вісник аграрної науки Причорномор'я.* 2022. № 4 (47). С. 87. 11. Годящев М. О. Удосконалення інструментарію управління діловою активністю підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля. Сєверодонецьк, 2018. 20 с.

REFERENCES:

1. Pavelko O. V., Popchuk D. O. Likvidnist, dilova aktyvnist i rentabelnist : kharakterystyka ta osoblyvosti vyznachennia okremykh pokaznykiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky.* 2022. № 4 (100). S. 115–131. 2. Donchak L. H., Tsikhanovska O. M. Dilova aktyvnist pidpryiemstva ta shliakhy yii zmitsnennia. *Ekonomika i suspilstvo.* Mukachevo, 2017. № 10. S. 250–255. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/44.rdf (data zvernennia: 30.10.2023). 3. Ansoff H. I. *Strategis management.* London : Masmillan, 1979. 236 r. 4. Antypenko Ye. Yu., Nohina S. M., Pidubna Yu. S. Analiz teoretychnykh aspektiv dilovoi aktyvnosti pidpryiemstva ta isnuichykh pidkhodiv do yii otsiniuvannia. *Stalyi rozvytok ekonomiky.* 2023. № 3. С. 76–80. 5. Harasiuk O. A., Ihnatenko M. Yu. Problemy shchodo sutnosti poniattia «dilova aktyvnist». *Visnyk KТУ.* 2022. № 22. S. 63–67. 6. Solovei N. V., Hudyma V. Yu. Analiz dilovoi aktyvnosti pidpryiemstva yak osnova pidvyshchennia

efektyvnosti yoho diialnosti. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 1 (65), sichen. S. 247–249. **7.** Masiuk Yu. V., Kachur V. S. Ekonomichna sutnist dilovoi aktyvnosti pidpriemstv ta pidkhody do yii otsinky. *Efektyvna ekonomika* : elektronne fakhove vydannia. 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/45.pdf (data zvernennia: 15.10.2023). **8.** Tkachuk H. Yu. Otsinka dilovoi aktyvnosti pidpriemstva. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*. 2022. Vyp. 13. Ch. 4. S. 88–90. **9.** Voronko R. M., Voronko O. S. Analiz dilovoi aktyvnosti v systemi upravlinnia rozvytkom pidpriemstva. *Pidpriemnytstvo i torhivlia*. 2018. Vyp. 23. S. 64–69. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/61> (data zvernennia: 30.10.2023). **10.** Kurylenko T. P. Teoretychni aspekty vyznachennia dilovoi aktyvnosti. *Visnyk ahrarynoi nauky Prychornomia*. 2022. № 4 (47). S. 87. **11.** Hodiashchev M. O. Udoshkonalennia instrumentarii upravlinnia dilovoiu aktyvnistiu pidpriemstv : avtoief. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.04. Skhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet im. V. Dalia. Sievierodonetsk, 2018. 20 s.

Zaiachkivska O. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-8792-9204],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Stoliar A. L. [1: ORCID ID: 0009-0003-9217-4939],

Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

ECONOMIC ESSENCE OF THE BUSINESS ACTIVITY OF THE ENTERPRISE AND APPROACHES TO ITS ASSESSMENT

The article examines the economic essence of the concept of «business activity» and various approaches to its interpretation. The theoretical and methodological basis of the research is made up of the works of domestic and foreign scientists. However, the analysis of the research results showed that the financial aspects of business activity are mainly highlighted and considered in the scientific literature. The issue of developing a business activity management system in terms of its components has not been sufficiently investigated. The novelty of the research lies in the systematization and substantiation of the essence of business activity. The business activity of the enterprise can be studied from the point of view of efficiency, for example, the efficiency of operations, the use of assets or resources, from the point of view of the intensity of productivity or the quality of work, as well as from the point of view of a complex characteristic (performance), a set of quantitative characteristics, characteristics of current production and sales activities or characteristics of the business environment. The article pays attention to the concept of «management of the business activity of the enterprise». The scheme for defining the concept of «management of the business activity of the enterprise» is proposed, which shows the relationship between the management of the enterprise and its business activity. In conclusion, we can say that the management of the

business activity of the enterprise should also be defined as a set of consecutive measures of both an organizational and analytical nature, the purpose of which is to increase its efficiency to increase resources and quality of work.

Keywords: enterprise; enterprise management; business activity.

Отримано: 01 листопада 2023 року
Прорецензовано: 06 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 657.1

<https://doi.org/10.31713/ve4202312>

JEL: M41

Zinkevych O. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-8908-9368],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Dermanska M. O. [1: ORCID ID: 0000-0003-2950-6112],
Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

ACCOUNTING PROBLEMS OF INVESTMENT REAL ESTATE

The article summarizes the vision of the accounting problems of investment real estate by domestic scientists. The analysis of theoretical and practical accounting problems of investment real estate objects. Methodological problems of recognition, classification, assessment and accounting of investment real estate objects are considered. It has been proven that the reliability of accounting information regarding investment real estate first of all requires the definition of clear criteria for distinguishing objects of operational and investment real estate.

Keywords: real estate; investment real estate; operational real estate; accounting policy; recognition; valuation; accounting.

Problem Statement. In the context of market relations development, researching various aspects of real estate becomes increasingly important. In particular, accounting for this asset, which is key in providing information to users for making effective management decisions, requires significant attention. Accounting data serves as the main source of such information and should meet the needs of both internal and external users. However, the existing accounting system is imperfect and does not fully meet management requirements.

Analysis of Research and Publications. The issues of recognition, valuation, reflection in accounting, and financial reporting of investment real estate objects have been addressed by the works of many Ukrainian researchers, including Chudovets V. V., Zhurakivska I. I., Valkova N. V., Ogneva A. M., Shushliakova O. V., Pylypenko S. M., Novak U. P., Shutka S. Ye., Kyrlyuk N. R., Suprunova I. V., Yaremchuk N. F., among others. A careful analysis of the identified problems in accounting for investment real estate has led to the necessity of a more detailed examination of specific aspects of its accounting and analytical support, which are of practical importance.

Objective. The article summarizes the results of studies by domestic scientists on the problems of accounting for investment real estate objects.

Presentation of Research Material. An overview of scientific publications by individual domestic researchers on the problems of accounting for investment real estate objects has allowed to summarize them in Table 1.

Table 1

Issues of Accounting for Investment Real Estate Objects Addressed in the Works of Domestic Scholars

The question, that poses a problem	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
Recognition of real estate as an investment	+	+	+			+
Valuation of investment real estate upon recognition	+	+		+	+	
Principles of accounting for investment real estate	+		+	+	+	
The impact of accounting policy on investment real estate on the taxable income subject to corporate income tax	+	+	+	+	+	+
The valuation of investment real estate as of the balance sheet date	+	+	+	+	+	
The procedure for selling investment real estate		+				
Displaying information about investment real estate in financial reporting	+				+	+

Elaborating on the above summary, let's focus on the main aspects.

Real estate is a broad term encompassing any property or asset that cannot be easily moved. It includes land, buildings, structures, as well as ownership rights to such objects.

Real estate as an object of accounting and financial reporting includes investment real estate, operational real estate, and non-current assets held for sale.

In the National Accounting Standard (Standard) 32 «Investment Property» (in the version that will come into force on January 3, 2024) (hereinafter – NAS 32), the interpretation of the terms «investment property» and «operational property» is as follows.

Investment property is property (land plot, structure, building (part of a building), or their combination) held by the owner or lessee under a financial lease agreement to receive lease payments and/or increase

equity, not for use in production or the supply of goods, provision of services, for administrative purposes, or for sale in the ordinary course of business.

Operational property is property (land plot, building, structure (part of a building or their combination) held by the owner or lessee under a financial lease agreement for use in production and the supply of goods, provision of services, or for administrative purposes.

Non-current assets held for sale are objects whose accounting principles are determined by the National Accounting Standard (Standard) 27 «Non-Current Assets Held for Sale and Discontinued Operations» (hereinafter – NAS 27).

Valkova N. V., Ogneva A. M. [3] identify inaccuracies in defining the term «investment property» In particular:

- 1) the lack of a clear definition of directions for increasing equity as a result of holding investment property;
- 2) the use of investment property to receive lease payments – requires clarification regarding the use of investment property by enterprises whose main type of economic activity is leasing real estate [3, P. 94].

The presence of problems regarding the recognition of investment property objects is noted by Chudovets V. V., Zhurakivska I. I. [2, P. 184], Shushlyakova O. V. [4].

Next, after recognition of real estate as investment property, the issue of valuation of such real estate arises on the recognition date. Considering that NAS 32 regulates the valuation of investment property on the date of acquisition/creation at the initial cost and lists the components of the initial cost depending on the method of acquisition of these assets, the list of such acquisition methods does not include receiving investment property as a contribution to the enterprise's authorized capital, receiving it for free, or exchanging it for other assets [3, P. 95] with the corresponding clarification of the valuation method of investment property obtained through such means.

Each of the scholars whose works were considered [2–7] emphasizes that, given the existence of relevant legislative acts, including NAS 32 [1] and the Methodological Recommendations on the Accounting Policy of an Enterprise [8], the order on the enterprise's accounting policy must contain clear criteria for distinguishing between investment and operational real estate. To achieve this, it is necessary to define the elements of the accounting policy regarding real estate. Yaremchuk N. F. includes the following elements of the accounting policy regarding real estate:

- criteria for identifying real estate: operational and investment;
- methods of depreciating real estate accounted for at cost;
- procedures for revaluation and the frequency of recording revaluation amounts to retained earnings;
- frequency and objects of inventory;
- Chart of Accounts [7, P. 147].

Yaremchuk N. F. [7] proposes opening analytical accounts in the Chart of Accounts to provide analytics for various types of investment real estate:

- 1001 «Investment real estate in the form of land plots»
- 1002 «Investment real estate in the form of buildings»
- 1003 «Investment real estate in the form of structures»
- 1004 «Investment real estate in the form of perennial plantings»
- 1005 «Other investment real estate» [7, P. 148].

The author also emphasizes that in addition to outlining the specified elements of the accounting policy, it is necessary to form appendices to the order on the accounting policy, which should include a list of primary documents, a document flow schedule, a list of accounting registers, and reporting forms in which the enterprise will reflect information about real estate.

Shushlyakova O. V. [4] proposes a different analysis. Her reasoned approach involves separate representation of investment real estate assets valued at cost and assets valued at fair value (sub-accounts 1001 «Investment real estate at fair value» and 1002 «Investment real estate at cost»).

The valuation of investment real estate assets on the balance sheet date is carried out at fair value if it can be reliably determined, or at cost reduced by the amount of accumulated depreciation, considering impairment losses and benefits of their restoration, as recognized in the National Accounting Standard (Standard) 28 «Impairment of Assets» [1; 10]. NAS 32 emphasizes that the fair value measurement of investment property is based on prices in an active market for similar assets in the same location and condition, under similar lease agreements or other contracts, as of the balance sheet date and does not include future costs for improving the property and corresponding future benefits associated with future costs to improve investment property [1]. NAS 32 also provides methods of valuation of investigated objects in the absence of an active market. The shortcomings of the proposed valuation methods identified by Chudovets V. V., Zhurakivska I. I. include:

- absence of an active market in the same location and under the same conditions;

- difficulty in obtaining reliable information from the active market;
- the last market price may not reflect price levels on the reporting date;
- impossibility of clear identification of significant changes;
- absence of mechanisms for adjusting known market prices for real estate considering the individual characteristics of the investment property object, etc. [2, P. 184].

The problematic nature of valuing investment real estate on the balance sheet date is confirmed by Valkova N. V., Ogneva A. M., citing the main obstacles to the reliability of such valuation as the absence of active investment real estate markets or the limited functioning of existing markets [3, P. 95]. Pylypenko S. M., Novak U. P., Shutka S. Ye. emphasize that due to the insufficient development of the real estate market in Ukraine, it is important to delineate the boundaries of the appropriateness and justification of valuing investment real estate at fair value [5, P. 868]. The advantage of valuing investment real estate at cost over fair value is cited as documentary evidence and the absence of a significant number of assumptions and calculation methods.

Valkova N. V., Ogneva A. M. mention another problem of accounting for investment real estate, which is the disposal of such assets. Since NAS 32 provides for the reclassification of investment property to non-current assets held for sale if necessary to prepare such assets for sale (ceases depreciation if the cost model is applied; operational activities), or retention in investment property if the object does not require such preparation (depreciation continues; other activities).

Forms of financial reporting that reflect the presence and movement of investment property include the Balance Sheet (Statement of Financial Position) (line 1015 «Investment property»), the Statement of Comprehensive Income (line 2000 «Net income from sales of goods (works, services)»), 2120 «Other operating income», 2180 «Other operating expenses»), and the Notes to the Annual Financial Statements (line 105 «Investment property»). The main problem in forming indicators of financial reporting regarding investment property, as identified by Kyryliuk N. R., Suprunova I. V. [6], is the absence of a separate section for investment property in the Notes to the Annual Financial Statements that would contain information about each group of investment property regardless of the valuation method. The list of such information is determined by paragraph 34 of the National Accounting Standard (NAS) 32.

Conclusions. The identified problems of accounting for investment property objects are evidence of the need to continue research on the

evaluation and accounting methodology of such assets in modern economic conditions. The contradictions identified require resolution taking into account the theory and practice of accounting. Addressing these issues will serve as a basis for more accurate reflection of information about investment property objects in accounting and financial reporting and will enhance the effectiveness of managerial decisions regarding such objects.

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Чудовець В. В., Жураковська І. В. Проблеми обліку інвестиційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами. *Бізнес Інформ*. 2016. № 3. С. 183–187.
3. Валькова Н. В., Огнєва А. М. Проблеми обліку інвестиційної нерухомості. *Вісник Хмельницького національного університету. Сер. Економічні науки*. 2018. № 4. С. 93–97. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-93-97 (дата звернення: 12.10.2023).
4. Шушлякова О. В. Проблемні питання обліку інвестиційної нерухомості. URL: <https://cutt.ly/twVBTtai> (дата звернення: 12.10.2023).
5. Пилипенко С. М., Новак У. П., Шутка С. Є. Інвестиційна нерухомість: проблеми обліку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 865–869.
6. Кирилук Н. Р., Супрунова І. В. Особливості відображення інвестиційної нерухомості в обліку підприємства. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/72.pdf> (дата звернення: 12.10.2023).
7. Яремчук Н. Ф. Нерухомість підприємства в контексті облікової політики. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 143–151. URL: <https://cutt.ly/QwVBVqK> (дата звернення: 12.10.2023).
8. Методичні рекомендації щодо облікової політики підприємства : наказ Міністерства фінансів України від 27.06.2013 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність» : наказ Міністерства фінансів України від 07.11.2003 р. № 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03#top>. (дата звернення: 12.10.2023).
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» : наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2004 р. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

REFERENCES:

1. Natsionalne polozhennia (standart) bukhgalterskoho obliku 32 «Investytsiina nerukhomist» : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 02.07.2007 r. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07#Text> (data zvernennia: 12.10.2023).
2. Chudovets V. V., Zhurakovska I. V. Problemy obliku investytsiinoi nerukhomosti za natsionalnymi ta mizhnarodnymi standartamy. *Biznes Inform*. 2016. № 3. S. 183–187.
3. Valkova N. V., Ohnieva A. M. Problemy obliku investytsiinoi nerukhomosti. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*. 2018. № 4. S. 93–97. DOI: 10.31891/2307-5740-2018-260-4-93-97 (data zvernennia: 12.10.2023).
4. Shushliakova O. V. Problemni pytannia obliku investytsiinoi nerukhomosti. URL:

<https://cutt.ly/twVBTtai> (data zvernennia: 12.10.2023). 5. Pylypenko S. M., Novak U. P., Shutka S. Ye. Investytsiina nerukhomist: problemy obliku. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. 2017. Vyp. 17. S. 865–869. 6. Kyryliuk N. R., Suprunova I. V. Osoblyvosti vidobrazhennia investytsiinoi nerukhomosti v obliku pidpriumstva. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/72.pdf> (data zvernennia: 12.10.2023). 7. Yaremchuk N. F. Nerukhomist pidpriumstva v konteksti oblikovoi polityky. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*. 2017. № 4. S. 143–151. URL: <https://cutt.ly/QwVBVqK> (data zvernennia: 12.10.2023). 8. Metodychni rekomendatsii shchodo oblikovoi polityky pidpriumstva : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 27.06.2013 r. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635201-13#Text> (data zvernennia: 12.10.2023). 9. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 27 «Neoborotni aktyvy, utrymuvani dlia prodazhu, ta pryypynena diialnist» : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 07.11.2003 r. № 617. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-03#top> (data zvernennia: 12.10.2023). 10. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 28 «Zmenschennia korysnosti aktyviv» : nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 24.12.2004 r. № 817. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05#Text> (data zvernennia: 12.10.2023).

Зінкевич О. В. [1; ORCID ID: 0000-0002-8908-9368],

к.е.н., доцент,

Дерманська М. О. [1; ORCID ID: 0000-0003-2950-6112],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПРОБЛЕМИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ

У статті узагальнено бачення проблем бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості вітчизняними науковцями. Проведено аналіз теоретичних і практичних проблем бухгалтерського обліку об'єктів інвестиційної нерухомості. Розглянуто методичні проблеми визнання, класифікації, оцінки та обліку об'єктів інвестиційної нерухомості. Визначено сукупність елементів облікової політики щодо інвестиційної нерухомості, зокрема: критерії ідентифікації нерухомості (операційної чи інвестиційної); методи нарахування амортизації нерухомості, що обліковується за первісною вартістю; порядок переоцінки та періодичність зарахування сум дооцінки до нерозподіленого прибутку; періодичність та об'єкти проведення інвентаризації; робочий План рахунків. До проблем достовірної оцінки об'єктів інвестиційної нерухомості віднесено: відсутність активного ринку; складність отримання достовірної інформації; неможливість чіткої ідентифікації суттєвих змін; відсутність механізмів коригування відомих ринкових цін на нерухомість з урахуванням індивідуальних особливостей об'єкта інвестиційної нерухомості тощо.

Наведено перелік аналітичних рахунків щодо обліку об'єктів інвестиційної нерухомості (як в розрізі видів, так і в розрізі видів оцінки), запропонованих вітчизняними науковцями. Визначено проблемою обліку інвестиційної нерухомості відображення реалізації такого об'єкту. Констатовано відсутність інформації щодо інвестиційної нерухомості, представлення якої передбачене Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» у формах фінансової звітності. Доведено, що достовірність облікової інформації щодо інвестиційної нерухомості насамперед передбачає визначення чітких критеріїв розмежування об'єктів операційної та інвестиційної нерухомості.

Ключові слова: нерухомість; інвестиційна нерухомість; операційна нерухомість; облікова політика; визнання; оцінка; бухгалтерський облік.

Отримано: 13 жовтня 2023 року
Прорецензовано: 18 жовтня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 658.153

<https://doi.org/10.31713/ve4202313>

JEL: G30

Ляхович О. О. [1; ORCID ID 0000-0002-6770-7970],

к.е.н., доцент,

Смикова Є. В. [1; ORCID ID 0009-0007-0471-2637],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

У статті висвітлено теоретико-практичні аспекти аналізу та управління грошовими потоками підприємства. У процесі дослідження було здійснено аналіз управління грошовими потоками на прикладі ПрАТ «Реноме». Виокремлено основні показники ефективності формування грошових потоків підприємства, а також основні напрями покращення механізму їх управління.

Ключові слова: грошові потоки; підприємство; механізм управління; інвестиційна діяльність; фінансова діяльність; операційна діяльність.

Вступ. У реаліях сучасного світу в українських підприємств спостерігається низка спільних характеристик. Вони стосуються певних негативних тенденцій їх розвитку, серед яких спостерігається: зниження рівня фінансової стабільності, погіршення платоспроможності, зростання заборгованості як перед співробітниками підприємства, так і перед державою і партнерами. Серед численних ймовірних причин цього явища можна виокремити одну найбільш поширену – відсутність знань щодо ефективного управління грошовими потоками підприємства. Варто відмітити, що цей аспект управління фінансово-економічною діяльністю підприємства є одним з найкритичніших, адже є основною функцією фінансового менеджменту. Актуальність тематики ефективного управління грошовими потоками підприємства наразі є надзвичайно важливою, оскільки суб'єктам господарювання доводиться самостійно шукати джерела для створення своїх фінансових резервів та гарантувати оптимальне використання цих ресурсів з метою досягнення максимальних фінансових показників.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Економічна сутність, загальні основи аналізу та управління грошовими потоками підприємств досліджено відомими вітчизняним вченими, як-от: І. Бланк, Г. Крамаренко, М. Білик, Ф. Бутинець, В. Гриньова,

Г. Кірейцев, І. Маркіна, А. Поддєрьогін, А. Кравченко, Ю. Кулик, В. Ясишена, І. Сисова, а також багатьма зарубіжними: А. Гроппеллі, Ю. Брігхем, Р. Брейлі, Дж. ван Хорн та ін. Усіма ними зроблено значний внесок у розроблення теоретико-методологічних засад визначення сутності грошових потоків і управління ними. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень у даному напрямі, проблеми ефективного управління грошовими потоками та їх оптимізації потребують подальшого вивчення та нових розробок.

Метою статті є обґрунтування теоретичних та практичних засад управління грошовими потоками підприємства в системі фінансового менеджменту.

Основна частина. Усі господарські та економічні операції, які здійснюються на підприємстві відображаються у фінансовій звітності у вигляді грошових потоків. Саме вони дають змогу оцінити рух фінансових ресурсів та активів підприємства, а точніше відобразити, які були надходження та витрати за певний період. Адже рух грошових потоків здійснюється у часі та просторі незалежно від виду господарської діяльності. Рівень ефективності управління підприємством, та зокрема фінансового менеджменту, завжди залежить від того чи забезпечення грошовими ресурсами підприємства було повним та вчасним. Грошові потоки підприємства характеризується сукупними доходами і витратами, що забезпечуються надходженнями і виплатами грошових коштів і відповідно позитивним та негативним їх рухом [1].

Походження поняття «грошовий потік» можна спостерігати саме у зарубіжній літературі, де фігурував термін «cash-flow», що дослівно перекладається «рух коштів». Звернувшись до М(С)БО 7 «Звіт про рух грошових коштів», бачимо наступне визначення грошового потоку – це надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів [3].

Розглянувши рівні визначення даного поняття, можна сформулювати визначення терміну «грошовий потік», яке на нашу думку, найчіткіше описує його сутність. Отже, грошові потоки – це найважливіший самостійний об'єкт фінансового аналізу, який визначається сукупністю розподілених по інтервалах часу надходжень і виплат грошових коштів, що генеруються його господарською діяльністю.

Що стосується класифікацій грошових потоків підприємства, то їх існує безліч. Враховуючи індивідуальність та особливість кожного окремого господарства, специфіку їх роботи, а також короткострокових та довгострокових цілей та побажань управлінського персоналу підприємства, на нашу думку, варто

встановлювати свої статті руху грошових коштів. Адже єдиної «ідеальної» класифікації не існує, для усіх підприємств вона буде різною. Проте, при необхідності виділити один найголовніших критерій, за яким можна поділяти усі грошові потоки, ми можемо це зробити. В такому випадку, цією класифікаційною ознакою буде вид господарської діяльності, за якою грошові потоки бувають: від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Саме поділ за цією ознакою дає можливість у подальшому забезпечити ефективне управління грошовими потоками в залежності від виду господарської діяльності та їх особливостей.

Управління будь-якими процесами на підприємстві, в тому числі і грошовими потоками, повинно базуватись на результатах його господарсько-економічної діяльності. Для цього використовується аналіз грошових потоків. Цей процес має дуже важливе значення для керівництва та для зовнішніх користувачів, адже чітко відображає ефективність діяльності підприємства, а також допомагає визначити необхідність вже визначених стратегій його розвитку, або застосування нових.

Отже, аналіз грошових потоків – це дослідження показників діяльності підприємства, вивчення шляхів формування грошових потоків, а також розкриття ключових тенденцій та закономірностей їх розвитку для збільшення ефективності їх управління та пошуку відповідних резервів для цього.

Існує безліч підходів не тільки до визначення сутності аналізу грошових потоків, а й до ідентифікації етапів даного аналізу. На нашу думку, можна виокремити 3 основних етапи: 1) підготовчий; 2) основний; 3) заключний. Підготовчий етап полягає у пошуку необхідної інформації про грошові операції підприємства. Під час другого етапу проводиться основний аналіз наявності, динаміки та структури грошових потоків, а також визначається ефективність їх використання. На заключному етапі відбувається формування висновків щодо загального стану підприємства, та зокрема грошових потоків, здійснюється прогнозування їх майбутніх тенденцій та розробляються необхідні управлінські рішення.

Практичні аспекти аналізу грошових потоків відобразимо на прикладі ПрАТ «Реноме». Основними показниками які використовуються при аналізі грошових потоків – це показники ліквідності, платоспроможності, показники динаміки і структури грошових потоків підприємства (грошовий потік від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності, валовий і чистий грошовий потік тощо).

Чистий грошовий потік за всіма видами діяльності визначається як сума чистих грошових потоків від операційної, інвестиційної і фінансової діяльності:

$$\text{ЧГП}_{\text{ЗАГ}} = \text{ЧГП}_{\text{ОД}} + \text{ЧГП}_{\text{ІД}} + \text{ЧГП}_{\text{ФД}}, \quad (1)$$

де $\text{ЧГП}_{\text{ОД}}$ – чистий грошовий потік від операційної діяльності;

$\text{ЧГП}_{\text{ІД}}$ – чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності;

$\text{ЧГП}_{\text{ФД}}$ – чистий грошовий потік від фінансової діяльності.

Для початку розрахуємо чистий грошовий потік від операційної діяльності ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр. у таблиці 1.

Таблиця 1

Операційні грошові потоки ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр.

Показники	Роки		
	2020	2021	2022
Надходження			
Реалізація продукції	3638	8388	14175
Аванси від покупців і замовників	1816	306	140
Повернення авансів	57	39	0
Відсотки за залишками коштів на поточних рахунках	0	971	1122
Інші надходження	18753	1987	286
Вхідний грошовий потік	24264	11691	15723
Витрачання			
Оплата товарів	3172	6082	3886
Оплата праці	7124	3676	3103
Соціальні заходи	958	892	860
Податки і збори	5261	3286	3041
Оплата авансів	4009	5137	4016
Повернення авансів	420	0	0
Інші витрачання	845	111	43
Вихідний грошовий потік	21789	19184	14949
ЧГП_{ОД}	2465	-7493	774

**Джерело: розраховано автором [6].*

Бачимо, що протягом досліджуваного періоду немає однозначної тенденції, щодо розміру ЧГП від операційно діяльності. Таким чином у 2021 році цей показник був від'ємним, а саме -7493 тис. грн, а у 2020 та 2022 роках вхідні перевищували вихідні грошові потоки на 2465 тис. грн та 774 тис. грн відповідно.

Далі розрахуємо чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр. у таблиці 2.

Таблиця 2

Інвестиційні грошові потоки ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр.

Показники	Роки		
	2020	2021	2022
Надходження			
Реалізація фінансових інвестицій	2418	3	0
Реалізація необоротних активів	4198	2265	55
Отримані дивіденди	24410	5173	1162
Інші надходження	81723	46162	12738
Вхідний грошовий потік	112749	53603	13955
Витрачання			
Придбання фінансових інвестицій	0	20000	7200
Придбання необоротних активів	3190	0	0
Інші платежі	70922	62293	19844
Вихідний грошовий потік	74112	82293	27044
ЧГП_{ід}	38637	-28690	-13089

**Джерело: розраховано автором [6].*

Отже, бачимо, що у 2020 році ЧГП від інвестиційної діяльності був додатнім та становив 38637 тис. грн, проте, починаючи з 2021 року вихідні грошові потоки перевищували над вхідними, і ЧГП становив – 28690 тис. грн, та – 13089 тис. грн відповідно.

Наступним етапом повинен бути розрахунок чистого грошового потоку від фінансової діяльності, проте у 2021–2022 роках сплата дивідендів не відбувалась, що є єдиною статтею фінансових грошових потоків. Тому у 2020 році ЧГП становив – 2794 тис. грн, а у 2021 та 2022 рр. був відсутній.

Проаналізувавши грошові потоки від різних видів діяльності, необхідним є визначення загального чистого грошового потоку по підприємству. Цю інформацію наводимо у табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз чистого руху грошових коштів ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр.

Показники	Роки		
	2020	2021	2022
Чистий рух грошових коштів від операційної діяльності	2465	-7493	774
Чистий рух грошових коштів від інвестиційної діяльності	38637	-28690	-13089
Чистий рух грошових коштів від фінансової діяльності	-2794	0	0
Чистий рух грошових коштів за звітний період	38308	-36183	-12280
Залишок коштів на початок року	19940	58248	22065
Залишок коштів на кінець року	58248	22065	9785

**Джерело: розраховано автором [6].*

Отже, бачимо, що чистий рух грошових коштів також є від'ємним у 2021–2022 роках. Це було спричинене високим рівнем вихідних грошових потоків від інвестиційної діяльності.

Для розрахунку ефективності системи управління грошовими потоками на ПрАТ «Реноме» розраховуємо показники ефективності формування грошових потоків підприємства. Вихідні дані та отримані розрахунки наводимо у табл. 4.

Таблиця 4

Показники ефективності формування грошових потоків
ПрАТ «Реноме» у 2020–2022 рр.

№	Показник	2020	2021	2022
1.	Коефіцієнт участі операційної діяльності у формуванні вхідного потоку	0,177	0,179	0,530
2.	Коефіцієнт участі інвестиційної діяльності у формуванні вихідного потоку	0,751	0,811	0,644
3.	Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку	0,817	-4,316	-2,026
4.	Коефіцієнт ліквідності чистого грошового потоку	1,388	0,643	-0,059
5.	Коефіцієнт ефективності грошового потоку	0,388	-0,357	0,938
6.	Коефіцієнт якості чистого грошового потоку	0,465	-0,598	-4,361

**Джерело: розраховано автором [6; 7].*

На основі першого коефіцієнта бачимо, що у 2022 році вхідний грошовий потік від операційної діяльності складає більше половини загального вхідного грошового потоку по підприємству, а з другого – що вихідні грошові потоки від інвестиційної діяльності займають більше половини у загальній величині вихідного грошового потоку по підприємству.

Коефіцієнт достатності чистого грошового потоку характеризує достатність грошових потоків для фінансування виплат за зобов'язаннями, приросту запасів та виплат дивідендів, бачимо що даний коефіцієнт у 2021 та 2022 році є від'ємним. Це свідчить про недостатність коштів для фінансування зазначених потреб.

Оскільки коефіцієнт ліквідності чистого грошового потоку є меншим одиниці, то підприємству необхідно вжити заходів щодо залучення фінансових ресурсів. А коефіцієнт ефективності грошового потоку, а саме його додатне значення, свідчить що надходження перевищувало відтоки за цей період.

Отже, проаналізувавши грошові потоки підприємства ПрАТ «Реноме», а саме: структуру та динаміку грошових потоків за видами діяльності, вихідні та вхідні грошові потоки, чистий грошовий потік, а також показники ефективності формування грошових потоків, ми

побачили чимало проблем. Серед основних характеристик грошових потоків ПрАТ «Реноме» за досліджуваний період є:

- низький рівень надходжень грошових коштів від операційної діяльності. Так, у 2021 році спостерігалось переважання виплат над ними, що створюють від'ємний чистий грошовий потік від операційної діяльності, а у 2022 році бачимо вже переважання вхідного грошового потоку, проте незначне;

- значне скорочення надходжень від інвестиційної діяльності протягом досліджуваного періоду, а також, збільшення рівня вихідних грошових коштів від інвестиційної діяльності у 2021 році та скорочення у 2022 році. Такі зміни спричинили перевагу виплат над надходженнями, і як результат – наявний від'ємний чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності;

- відсутність надходжень та виплат від фінансової діяльності у 2021 та 2022 роках;

- від'ємний чистий грошовий потік у 2021 та 2022 роках;

- низька якість, ефективність, достатність та ліквідність сформованого грошового потоку;

Отож, як бачимо, найголовнішою проблемою управління грошовими потоками на підприємстві є переважання відтоку грошових коштів над притоками, що в результаті, призводить до негативного чистого грошового потоку по підприємстві в цілому. Таким чином, на ПрАТ «Реноме» спостерігається низька якість сформованого грошового потоку, про що свідчать низькі, або навіть від'ємні, показники коефіцієнтів достатності, якості та ефективності грошового потоку. Також, не має одної чіткої тенденції до зміни даних показників, тобто немає однозначності та їх запланованих показників на наступні періоди. За аналізований період, тільки 2020 рік характеризувався притоком грошових коштів, а вже у 2021 та 2022 роках показники характеризувалися відтоком.

Визначивши основні проблеми, необхідно перейти до шляхів їх вирішення. Найперше, варто виокремити одні з найпоширеніших напрямків для зменшення негативного грошового потоку підприємства в довгостроковому періоді. Для цього можна [2]: скоротити об'єм реальних інвестиційних програм; відмовитися від фінансового інвестування; знизити суму постійних витрат підприємства.

Протилежним, до попереднього шляху, є стимулювання та збільшення притоку грошових коштів. Насамперед, це можна зробити саме за рахунок зовнішніх джерел фінансування, а саме [5]: торгових кредитів; кредитів банків; цінних паперів і векселів.

Одним із напрямів покращення ефективності управління грошовими потоками є балансування вхідних та вихідних грошових потоків. Адже саме забезпечення їх оптимального співвідношення допоможе зменшити розрив між їх надходженнями та виплатами. Найактуальніше це буде для підприємств, на яких грошові потоки надходять тільки після значних витрачачь.

Управління грошовими потоками насправді акцентує увагу на досягненні їх рівноваги за різними параметрами, такими як види, обсяги, тимчасові інтервали та інші характеристики. Цей процес реалізується через впровадження в підприємство системи планування, обліку, аналізу і контролю. Важливо враховувати, що саме планування та прогнозування можуть значно позначитися на результативності управління всіма аспектами підприємницької діяльності. Наприклад, це може призвести до таких покращень [4]: визначення оптимальної структури грошових потоків; ефективне використання вільних грошових коштів через реалізацію фінансових інвестицій підприємства.

Також для забезпечення збалансованості грошових потоків на короткострокову перспективу можна використовувати систему «прискорення/сповільнення обороту платежів». Це включає в себе розробку заходів для прискорення збору коштів та сповільнення їх витрат.

Планування та прогнозування, насамперед, сприяє визначенню потреби у грошових коштах, а також допомагає встановити те, з яких джерел вони будуть формуватися. Саме це допоможе мінімізувати вартість їх залучення. Адже, тільки за професійного та ефективного планування, можна забезпечити раціональне використання фінансових ресурсів з власних джерел фінансування, з мінімізацією залежності від залучених джерел. Такі результати сприятимуть зменшенню ризику виникнення неплатоспроможності на підприємстві.

Висновок з проведеного дослідження. Отже, для забезпечення ефективного управління грошовими потоками та підприємством загалом, необхідно проводити аналіз грошових потоків, що дозволить побачити динаміку основних показників та сформулювати стратегії їх покращення. Таким чином, бачимо, що у досліджуваного підприємства показник чистого грошового потоку є від'ємним, що пояснюється низькими вхідними грошовими потоками від операційної діяльності, та в загальному вхідним потоками по підприємству, а також високим рівнем вихідних грошових потоків від інвестиційної діяльності.

Можна виділити ряд заходів щодо поліпшення ефективності управління грошовими потоками підприємства та його діяльності загалом: формування чіткого механізму управління грошовими потоками підприємства; запровадження на підприємстві інтегрованої інформаційної системи, що допоможе забезпечити оперативне та достовірне управління аналітичною інформацією про фінансово-господарську діяльність підприємства, а також ввести написання платіжного календаря; зменшення суми вихідних грошових потоків (відмова від фінансового інвестування; скорочення сум інших інвестиційних платежів; зменшення суми постійних витрат підприємства); збільшення сум вхідних грошових потоків (залучення фінансових ресурсів з зовнішніх джерел (торгові кредити, кредити банків); збільшення виробництва та реалізації продукції; реалізація необоротних активів підприємства); визначити свою потребу в обсязі грошових коштів на наступний період, встановити джерела їх формування, а також забезпечити мінімальну вартість для їх залучення.

1. Багорка М. О. Диверсифікація як фактор підвищення ефективності діяльності підприємств в сучасних умовах. *Інновації та розвиток*. 2019. № 10. С. 17–23.
2. Дергалюк Б. В., Ночовна А. С. Управління грошовими потоками з метою підвищення ефективності діяльності підприємства. *Сучасні проблеми економіки та підприємництва*. 2014. Вип. 15. С. 87–91.
3. Коробко С. А. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. URL: <https://economics.studio/management-finansovyy/finansovyy-management-konspekt-lektsiy-dlya762.html> (дата звернення: 10.12.2023).
4. Литвин І. С. Шляхи удосконалення системи управління грошовими потоками. *Економічна наука*. 2017. № 2. С. 50–55.
5. Майборода О. Є., Реплюк О. В. Напрями управління грошовими потоками підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 305–309.
6. Офіційний сайт ПрАТ «Реноме». URL: <https://renome.ua> (дата звернення: 10.12.2023).
7. Піскульова І. В., Мавріна М. І. Методичні підходи до управління грошовими коштами підприємств: сучасний аспект. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9900> (дата звернення: 15.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.88.

REFERENCES:

1. Bahorka M. O. Dyversyfikatsiia yak faktor pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriumstv v suchasnykh umovakh. *Innovatsii ta rozvytok*. 2019. № 10. S. 17–23.
2. Derhaliuk B. V., Nochovna A. S. Upravlinnia hroshovymy potokamy z metoiu pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti pidpriumstva. *Suchasni problemy ekonomiky ta pidpriumnytstvo*. 2014. Vyp. 15. S. 87–91.
3. Korobko S. A. Finansovyi menedzhment : navch. posib. URL: <https://economics.studio/management-finansovyy/finansovyy-management-konspekt-lektsiy-dlya762.html>. (data zvernennia: 10.12.2023).
4. Lytvyn I. S. Shliakhy udoskonalennia systemy upravlinnia hroshovymy potokamy. *Ekonomichna nauka*. 2017. № 2. S. 50–55.
5. Maiboroda O. Ye., Repluk O. V. Napriamy

upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva. *Ekonomika i suspilstvo*. 2017. Vyp. 10. S. 305–309. **6.** Ofitsiyni sait PrAT «Renome». URL: <https://renome.ua> (data zvernennia: 10.12.2023). **7.** Piskulova I. V., Mavrina M. I. Metodychni pidkhody do upravlinnia hroshovymy koshtamy pidpriemstv: suchasnyi aspekt. *Efektivna ekonomika*. 2022. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9900> (data zvernennia: 15.12.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.88.

Liakhovych O. O. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-6770-7970],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Smykova Y. V. ^[1: ORCID ID: 0009-0007-0471-2637],
Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

FEATURES OF ANALYSIS OF THE ENTERPRISE'S CASH FLOWS IN THE FINANCIAL MANAGEMENT SYSTEM

The article highlights the theoretical, methodological and practical aspects of the analysis and management of the company's cash flows. Based on a theoretical study of the economic essence of the company's cash flows, it was found that there is no specific definition of this term, but on the contrary, there are many different approaches to its interpretation. Therefore, based on them, a generalized definition of the company's cash flows was formulated. Cash flows are the most important independent object of financial analysis, which is determined by the totality of cash receipts and disbursements distributed over time intervals, generated by its economic activity.

The analysis of the cash flows of the enterprise should be understood as the process of researching the system of indicators, their formation at the enterprise, identifying the main trends and regularities in order to find out the reserves for further improving the efficiency of their management. Its purpose is to identify the level of sufficiency of the formation of monetary funds, the efficiency of their use, and to determine the causes of a deficit or surplus of money.

Analysis of cash flows is carried out in various directions. In the process of research, it was established that scientists justify the use of different stages. However, in our opinion, it is advisable to reduce all these stages to three main ones: the preparatory stage – includes the selection of information sources, which highlight information about transactions with monetary funds; the main stage – involves the implementation of an analytical assessment of the presence, dynamics, structure and effectiveness of their use; the final stage – involves summarizing and forming generalized conclusions about the state of cash flows based on the analysis, as well as their forecasting for the following periods and proposals for studying alternatives to management decisions.

In the course of the research, an analysis of the cash flow management of «Renome» was carried out. The main indicators of the effectiveness of the formation of cash flows of the enterprise are highlighted, as well as the main directions for improving the mechanism of their management.

Keywords: cash flows; enterprise; management mechanism; investment activity; financial activity; operational activity.

Отримано: 16 грудня 2023 року
Прорецензовано: 21 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті наведено теоретичні підходи до визначення системи управління витратами на підприємстві та визначено основні принципи її функціонування. Проведено аналіз існуючих методів управління витратами. Виокремлено особливості управління витратами на промислових підприємствах. Обґрунтовано напрями вдосконалення системи управління витратами виробничого підприємства.

Ключові слова: управління витратами; витрати; методи та принципи управління витратами підприємства.

Постановка проблеми. У зв'язку з загальною економічною кризою, переходом до нерегульованого ринку, втратою державного контролю над економічними процесами та недосконалістю законодавства стосовно приватизації, собівартість продукції значно зросла, а багато підприємств стали неефективними. Це створює потребу в постійній роботі над оптимізацією витрат і забезпеченням їх стійкого позитивного розвитку. Тому особливо актуальним в умовах сьогодення стає пошук шляхів формування та удосконалення системи управління витратами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти витрат та системи управління ними розглянуто у роботах І. А. Басманова, Є. А. Бельтюкова, О. С. Бородкіна, Ф. Ф. Бутинця, М. П. Войнаренко, С. Ф. Голова, М. Г. Грещака, Т. П. Карпової, Г. В. Козаченко, П. П. Новіченка, Я. В. Соколова, М. Г. Чумаченка, А. Д. Серед найбільш фундаментальних зарубіжних досліджень з цієї проблеми варто відзначити праці К. Друрі, В. Говіндараджана, Р. Манна, Е. Майєра, Дж. Сігела, Дж. Фостера, Ч. Хорнгрена.

Постановка завдання. Метою статті є визначення та обґрунтування особливостей оптимізації витрат виробництва та їх системи управління як ключового напрямку удосконалення господарської діяльності виробничого підприємства.

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління витратами відіграє ключову роль у процесі відтворення, оскільки забезпечує покриття витрат на виробництво продукції, що дозволяє підприємствам відновлювати і розширювати масштаби виробництва. Рівень прибутку підприємства безпосередньо залежить від обсягу його витрат, адже витрати впливають на ефективність виробництва, цінову політику та конкурентоспроможність продукції на ринку. Крім того, аналіз витрат допомагає в ухваленні рішень про доцільність функціонування підприємства.

Наукова література по-різному пояснює сутність терміну «витрати», схильючись більше до підходу економічного та бухгалтерського. Так, з економічної точки зору витрати – це сукупність виражених в грошовій формі видатків підприємства, пов'язаних з виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт і їхньою реалізацією.

Витрати в бухгалтерському обліку – зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками)

Створення ефективної системи управління витратами передбачає постійний моніторинг фактичних витрат і їх динаміки під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, а також прийняття рішень з метою вдосконалення структури собівартості продукції.

Управління витратами – це складний багатоаспектний та динамічний процес, що включає управлінські дії, метою яких є досягнення високого економічного результату діяльності підприємства [1, С. 127]. В умовах сучасного управління витратами важливо створити єдину, оптимізовану, прозору та стійко працюючу систему, що має чітко визначені цілі та взаємопов'язані компоненти.

Одним із найважливіших принципів управління витратами є системний підхід. Згідно з системним підходом до управління витратами, його оцінюють за ефективністю найбільш слабкої ланки. Це може бути: низький рівень нормування витрат, низький рівень мотивації персоналу до зниження витрат, незадовільний за обсягом і якістю проведений аналіз, система обліку затрат не забезпечує запити керівництва. Всі ці фактори мають значний вплив на функціонування системи управління витратами і підприємства

загалом. Саме найбільш слабка ланка підприємства визначає надійність роботи всієї виробничої системи.

Управління витратами на усіх стадіях життєвого циклу продукту теж є не менш важливим. Як засвідчує практика – керівництво підприємства зосереджується на формуванні витрат на стадіях виробництва, реалізації продукції та проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Завданням щодо витрат, пов'язаних з утилізацією продукції, майже ніхто не займається, тому це призводить до невиправданих витрат на підприємстві.

Управління витратами на підприємстві передбачає виконання всіх функцій управління, тобто функції повинні реалізовуватись через елементи управлінського процесу: прогнозування, планування, нормування, організація, калькулювання, мотивація та стимулювання, облік, аналіз, регулювання та контроль витрат [2, С. 55].

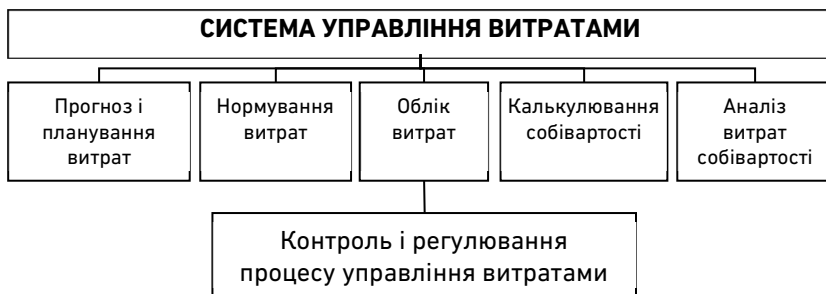

Рис. 1. Аналітичні елементи системи управління

Завдяки налагодженій роботі всіх функцій управління, ці взаємопов'язані підсистеми умовно можна поділити на керуючу, що виступає суб'єктом управління, та керовану – об'єкт управління. Суб'єктами управління витратами є фахівці, керівники, менеджери, та спеціалісти, які беруть участь у реалізації відповідних функцій та елементів управління витратами, а об'єктом управління виступає безпосередньо виробництво, реалізація продукції.

Управління витратами на промислових підприємствах має свої особливості через специфічні характеристики та складнощі організаційно-виробничої структури промислових виробництв. Основні аспекти управління витратами на промислових підприємствах включають:

великі обсяги виробництва, що вимагає деталізованого контролю над ресурсами та витратами;

комплексні технологічні процеси, що потребують розуміння специфіки виробництва при управлінні витратами;

нормування запасів та забезпечення безперервного виробництва при уникненні понаднормованих залишків сировини та матеріалів;

енергоефективність: оскільки промислові підприємства часто споживають значні обсяги енергії, управління витратами повинно включати стратегії для підвищення енергоефективності та зниження витрат на енергію;

потреба в технічному обслуговуванні та ремонті обладнання, а тому управління витратами на технічне обслуговування та ремонт обладнання повинно сприяти забезпеченню його ефективності та тривалості експлуатації;

потреба у кваліфікованому персоналі та навчання його для впровадження нових технологій, що повинна забезпечити система управління витратами;

забезпечення високої якості виробів та процесів є важливим елементом, оскільки неякісна продукція може призвести до додаткових витрат на повернення та рекламації;

використання сучасних ІТ-рішень для автоматизації управління витратами, моніторингу запасів та виробничих процесів.

Узагальнюючи, зазначимо, що ефективне управління витратами на промислових підприємствах вимагає комплексного підходу, врахування специфіки виробництва та постійного вдосконалення процесів.

Для забезпечення ефективного управління витратами потрібно організувати їх управління в різних аспектах, зокрема: за використовуваними технологіями (звичайні, інтенсивні тощо), центрами формування, видами продукції, за конкретними особами. Це дозволяє провести всебічний аналіз рівня витрат та перевірити їх відповідність установленим нормам, на основі чого розробити власну стратегію управління витратами, використовуючи ефективні методи та механізми на всіх рівнях управління [3]. В сучасних умовах процес управління витратами обумовлюється господарською та фінансовою самостійністю підприємств.

Існує кілька методів управління витратами, які можуть бути використані на промислових підприємствах, зокрема:

бюджетування – при цьому статичне бюджетування засновано на фіксованих планах і витратах, а динамічне бюджетування адаптується до змін в обсязі виробництва чи інших факторів;

аналіз витрат для виявлення областей оптимізації та зменшення зайвих витрат через проведення вартісного, факторного аналізу, ABC-аналізу, бенчмаркінгу;

контролінг витрат, що забезпечує належний облік і звітність, логічну систематизацію витрат підприємства та можливість їх детального й глибокого аналізу, а також правильне розподілення витрат на відповідні підрозділи, служби, функції та конкретні особи, що передбачає визначення ступеня відповідальності за їх використання.

Сучасні підходи до управління витратами відрізняються між собою та включають кілька методик як на рівні окремого підприємства, так і в галузі в цілому. Більшість вчених визначають тісний зв'язок, перш за все, між функціями та методами управління витратами. Для кращого розуміння цих аспектів ми можемо представити основні методи обліку та калькулювання витрат у вигляді таблиці, яка описує їх застосування відповідно до вітчизняної та світової практики [4, С. 127].

Таблиця

Основні методи управління витратами

Методи обліку та калькулювання витрат	
Вітчизняна практика	Зарубіжна практика
Попроцесний (облік ведуть за окремими замовленнями)	Директ-костинг (неповних витрат)
	Стандарт-костинг (нормативний метод)
Позамовний (використовують при масовому виробництві однорідної продукції)	Метод АВС (калькулювання за видами діяльності)
	Кайдзен-костинг (постійне зниження витрат)
Попередільний	Кост-кілінг (калькуляція максимального зниження витрат)
Нормативний (облік витрат за нормами, відхиленнями від норм та змінами норм)	Таргет-костинг (метод управління за цільовою ціною)
	LCC-аналіз (розрахунок витрат за етапами життєвого циклу)
Директ-костинг (використовують на невеликій кількості підприємств)	Система «Точно в строк» (Just-in-Time) (стимулює зниження собівартості)
	CVP-аналіз (аналіз витрат – обсяг виробництва – прибуто, визначення критичної точки виробництва)

Багато підприємств застосовують нормативний метод формування витрат та собівартості продукції у зв'язку з особливостями їх діяльності. Цей прогресивний метод обліку витрат на виробництво дозволяє ефективно використовувати облікові дані для виявлення можливостей зниження собівартості та оперативного управління виробництвом. Відмінність цього методу полягає в тому,

що собівартість розраховується протягом процесу виробництва, а не після завершення звітного періоду [5, С. 25].

Зарубіжний досвід управління витратами, який впроваджують вітчизняні підприємства, іноді описують як новітні методи, оскільки вони почали використовуватися недавно. Ці нові підходи до обліку та калькулювання витрат, які широко використовуються в зарубіжній практиці, виявляються досить ефективними для різних форм господарювання в нашій країні, зокрема, методи ABC, кайдзен-костинг, таргет-костинг та інші [6, С. 360].

Один із способів підвищення ефективності управління витратами на підприємстві полягає в удосконаленні організації та методики проведення внутрішнього контролю витрат. Вдосконалення системи внутрішнього контролю на підприємстві допомагає керівництву отримувати інформацію про фактичний фінансовий стан і визначити шляхи зниження собівартості продукції та підвищення його конкурентоспроможності шляхом виявлення відхилень витрат від бажаних значень, а також причин їх виникнення. Під час проведення внутрішнього контролю витрат на підприємстві велике значення має розрахунок витрат на виробництво для формування прибутку і, відповідно, для оподаткування і виплати дивідендів власникам.

Системі управління витратами підприємства можуть бути поставлені такі завдання:

зменшення загальної суми витрат підприємства в цілому та за окремими напрямками його діяльності;

забезпечення стійкого розподілу витрат у просторі та часі з метою збереження фінансової стійкості підприємства та уникнення його неплатоспроможності.

Розглянемо детальніше складові системи управлінського обліку витрат на виробничому підприємстві (рис. 2) [4, С. 10].

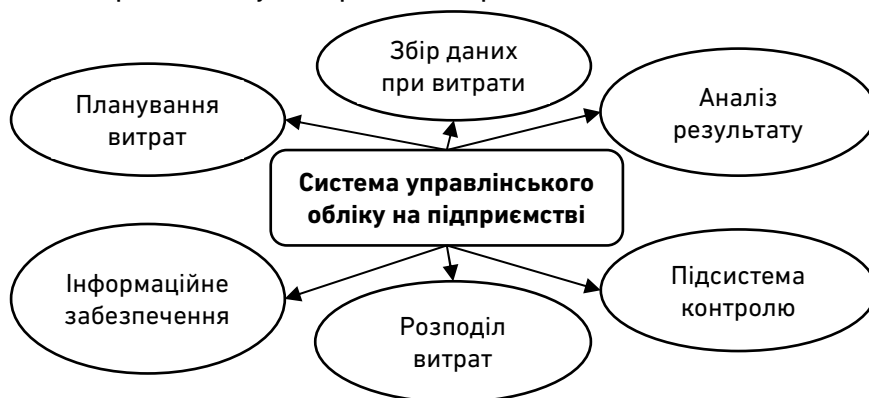

Рис. 2. Система управлінського обліку витрат на виробничому підприємстві

Ефективне управління витратами в сучасних умовах господарювання в Україні набуває особливого значення, як для окремого підприємства, так і для економіки країни в цілому, що пов'язано з необґрунтованим підвищенням цін на продукцію, роботи та послуги вітчизняного виробництва.

Напрямами удосконалення управління витратами є:

застосування системи бюджетування;

фінансове планування;

оптимізація розподілу накладних витрат;

факторний аналіз і моделювання собівартості;

використання ефективних технологій з мінімізацією відходів і збереженням енергії;

визначення пріоритетів у розвитку виробництва та наукових дослідженнях;

використання систем управлінського обліку [5, С. 98].

Розглядаючи детальніше заходи оптимізації витрат виробничого підприємства, варто виокремити такі:

1. Підвищення технічного рівня виробництва включає в себе впровадження передових технологій, використання нових матеріалів і сировини, застосування інноваційного обладнання та автоматизацію виробничих процесів.

2. Удосконалення організації виробництва та праці означає зміну методів та форм праці, оптимізацію управлінського апарату, а також зниження транспортних витрат.

3. Зміни в обсязі та структурі продукції включають в себе зміни у номенклатурі та асортименті продукції, зниження матеріало- та трудомісткості виробництва.

4. Поліпшення використання природних ресурсів включає в себе використання більш економічних матеріалів, рециклінг та безвідходні технології.

5. Впровадження нового виробництва, відкриття цехів та виробничих одиниць сприяє диверсифікації виробництва.

6. Використання альтернативних методів обліку та класифікації витрат, таких як виокремлення витрат на управління, та калькулювання витрат на різних етапах життєвого циклу продукції.

7. Аналіз причин браку та скорочення витрат від непродуктивних процесів допомагає знизити собівартість продукції та покращити ефективність виробництва [7, С. 24].

Удосконалена система управління витратами повинна забезпечувати керівництво підприємства достовірною інформацією, що сприяє прийняттю управлінських рішень з урахуванням їхніх

економічних наслідків; контролю витрат та порівняння їх з нормами, формуванню економічної стратегії, оцінювання формування собівартості та прибутку протягом виробничого періоду, оцінювання витрат за структурними підрозділами підприємства, прийняттю рішень щодо доцільності функціонування окремих виробництв.

Витрати виробництва найкраще контролювати на місцях, де вони виникають чи то виробничий процес, чи обслуговування його. Усі структурні підрозділи, незалежно від ступеня автономності та форми діяльності, є центрами витрат і відповідальності за них. Отже, облік, аналіз та нормування витрат повинні проводитися там, де вони виникають, і базуватися на ієрархічному принципі.

Висновки. Підприємство має використовувати механізм формування витрат, щоб отримати повну інформацію про витрати на виробництво. Своєчасне реагування на відхилення витрат від нормативних значень дозволить попередити зростання витрат, що впливає на собівартість продукції та прибуток. Тому для ефективного використання ресурсів слід створити комплексну систему управління витратами, оскільки це сприяє пошуку та виявленню резервів економії ресурсів, плануванню і зниженню витрат для підвищення ефективності діяльності підприємства.

1. Давидович І. Є. Управління витратами : навч. посібн. Центр учбової літератури, 2018. 320 с. 2. Первуляк І. В. Особливості формування фінансового результату через управління витратами. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 54–59. 3. Дідик А. М. Процес планування поточних витрат у корпорації. *Науковий вісник*. 2006. Вип. 16.3. С. 134–141. 4. Погорелов Ю. С. Вибір і обґрунтування методів управління затратами підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Ін-т економіки промисловості НАН України. Донецьк, 2016. 18 с. 5. Рижикова Н. І., Накісько О. В. Управління витратами : навч. посіб. Харків : ХНТУСГ, 2017. 198 с. 6. Піскунова Н. В. Аналіз витрат виробництва як важлива ланка ефективного управління промислового підприємства. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць. Тернопіль, 2017. С. 357–364. 7. Лебедєв В. Г. Управління витратами на підприємстві. *Актуальні проблеми управління витратами підприємства*. 2018. № 2 (1). С. 23–29.

REFERENCES:

1. Davydovych I. Ye. Upravlinnia vytratamy : navch. posibn. Tsentr uchbovoi literatury, 2018. 320 s. 2. Pervuliak I. V. Osoblyvosti formuvannia finansovoho rezultatu cherez upravlinnia vytratamy. *Ahrosvit*. 2020. № 15. S. 54–59. 3. Didyk A. M. Protse planuvannia potochnykh vytrat u korporatsii. *Naukovyi visnyk*. 2006. Vyp. 16.3. S. 134–141. 4. Pohorielov Yu. S. Vybir i obgruntuvannia metodiv upravlinnia zatratamy pidpriemstva : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / In-t ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. Donetsk, 2016. 18 s. 5. Ryzhykova N. I., Nakisko O. V. Upravlinnia vytratamy : navch. posib. Kharkiv : KhNTUSH, 2017. 198 s. 6. Piskunova N. V. Analiz vytrat vyrobnytstva yak vazhlyva lanka efektyvnoho upravlinnia promysloвого pidpriemstva. *Ekonomichnyi*

analiz : zb. nauk. prats. Ternopil, 2017. S. 357–364. 7. Lebediev V. H. Upravlinnia vytratamy na pidpriemstvi. *Aktualni problemy upravlinnia vytratamy pidpriemstva*. 2018. № 2 (1). S. 23–29.

Melnyk L. V. [1; ORCID ID: 0000-0003-3628-9160],

Doctor of Economics, Professor,

Duma V. L. [1; ORCID ID: 0000-0002-6568-8884],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Hodzhal D. A. [1; ORCID ID: 0009-0000-1977-555X],

Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

IMPROVEMENT OF THE COST MANAGEMENT SYSTEM AT MANUFACTURING ENTERPRISES

To ensure the successful operation of enterprises in the conditions of the negative consequences of the financial and economic crisis, special attention should be paid to the development and implementation of effective methods of cost management. The purpose of the article is to define and substantiate the features of optimization of production costs and their management system in the activity of a manufacturing enterprise.

The article provides theoretical approaches to defining the cost management system at the enterprise and defines the main principles of its functioning. Cost management is a complex multifaceted and dynamic process that includes management actions aimed at achieving a high economic result of the enterprise. The operating principles of the cost management system include: system approach; cost management at all stages of the enterprise's life cycle; improvement of information support regarding the level of costs; increasing the interest of production units in reducing costs.

An analysis of existing cost management methods was carried out. These include: budgeting; cost analysis through cost, factor analysis, ABC analysis, benchmarking; cost controlling, which ensures proper accounting and reporting, logical classification of the company's costs and the possibility of their complete and in-depth analysis, the correct allocation of costs to the relevant divisions.

Features of cost management at industrial enterprises are singled out, in particular: large volumes of production; availability of complex technological processes; the need for stock rationing; the need to ensure energy efficiency, maintenance and repair of equipment, qualified personnel; the need to ensure high quality of products and the use of modern IT solutions.

The areas of improvement of the cost management system of the production enterprise are substantiated: increasing the technical level of production; improvement of production and labor organization; change in volume and structure of products; improving the use of natural resources; use of alternative cost accounting methods; studying the causes of defects and reducing cost by reducing costs from defects.

Keywords: cost management; costs; methods and principles of enterprise cost management.

Отримано: 08 грудня 2023 року
Прорецензовано: 13 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА ЕФЕКТИВНЕ УПРАВЛІННЯ СТРУКТУРОЮ КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

У статті розглянуто наукові підходи до визначення сутності капіталу підприємства та його структури. Виокремлено методи оптимізації структури капіталу підприємства. Визначено основні чинники, що формують структуру капіталу. Встановлено основні критерії та фактори впливу на формування оптимальної структури капіталу підприємства.

Ключові слова: капітал; управління; оптимізація; структура капіталу; ефективність формування капіталу.

Постановка проблеми. Діяльність підприємства будь-якої форми власності в умовах ринкової економіки безпосередньо залежить від величини фінансового капіталу та його структури. Саме капітал відіграє ключову роль у суспільстві, особливо в економічній і політичній сферах. Недосконале управління капіталом може призвести до різних негативних наслідків, таких як економічні кризи, зниження конкурентоспроможності, нерівномірний розвиток регіонів, корупція тощо. Тому важливо розглядати процес формування капіталу з різних точок зору, включаючи оптимізацію структури капіталу, раціональне використання різних джерел фінансування та підвищення якості управління капіталом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження питань, пов'язаних з оптимізацією структури капіталу підприємства висвітлено у працях зарубіжних вчених: Дж. Бейкера, С. Майерса, М. Міллера, Ф. Модільяні, Дж. К. Ван Хорна, Дж. Вільямса, а також вітчизняних науковців, як-от: Балабанов І. Т., Байстрюченко Н. О., Бланк І. О., Дем'яненко М. А., Лук'яненко І. Г., Стецюк П. А., Щербань О. Д., Школьник І. О. та ін. Вплив структури капіталу на результати діяльності підприємства досліджувався вченими

Дж. Зечнером, Т. Оплером, С. Тітманом, Е. Ф. Фамом, К. Р. Френчем, Р. Хенкелем.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз управління структурою капіталу акціонерного товариства з метою посилення його ролі у забезпеченні ефективної діяльності корпорації, дослідження основних критеріїв та показників оцінки ефективності управління капіталом підприємства та його структурою.

Виклад основного матеріалу. Ефективний фінансовий менеджмент на підприємстві вимагає ретельного планування, аналізу і прийняття обґрунтованих рішень для забезпечення сталого розвитку підприємства та збереження його фінансової стійкості. На момент створення підприємства його капітал формується за рахунок надання засновниками коштів, або інших матеріальних і нематеріальних активів. Зміни в економічному середовищі, валютні коливання, зміни в законодавстві та інші зовнішні фактори можуть впливати на фінансове становище підприємства. Своєчасне та ефективне реагування на ці зміни є необхідною умовою ефективного функціонування акціонерного товариства.

Можна виділити декілька підходів у трактуванні капіталу підприємства різними дослідниками. Так, одні науковці під капіталом підприємства розуміють всю власність, що знаходиться у розпорядженні підприємства, сформовану як за рахунок власних, так і за рахунок залучених засобів. Інші автори при визначенні капіталу підприємства виключають короткострокові зобов'язання, залишаючи в його складі тільки активи, сформовані за рахунок власного капіталу і довгострокових фінансових зобов'язань [1, С. 286]. Треті автори взагалі поняття капіталу ототожнюють з поняттям власного капіталу. Кожен з наведених аспектів вказує на якусь характеристику капіталу, яка виявляє його сутність, в такому випадку – джерела формування.

На нашу думку, капітал підприємства являє собою загальну вартість ресурсів у всіх їх формах (грошовій, матеріальній, нематеріальній), які формуються та використовуються в процесі фінансово-господарської діяльності підприємства з метою отримання доходу задля забезпечення розширеного відтворення. Це найбільш комплексний підхід, який акцентує увагу на джерела формування капіталу (власні та залучені), а також на напрями його використання (необоротні та оборотні активи).

Економічна теорія виокремлює три основні складові, що забезпечують економічну діяльність виробничих компаній: капітал; природні ресурси; робоча сила. Капітал відіграє пріоритетну роль

серед перерахованих факторів виробництва, оскільки об'єднує всі фактори в єдиний виробничий комплекс.

Динаміка капіталу підприємства є найважливішим показником ефективності його фінансово-господарської діяльності. Зростання капіталу через збільшення у його структурі власного капіталу свідчить про високу ефективність розподілу прибутку та належний рівень фінансової стійкості підприємства. Вкладення капіталу в оборотні активи також позитивно характеризує ділову активність компанії. І, навпаки, зменшення капіталу, спрямування його переважно в необоротні активи є, як правило, наслідком неефективного фінансового менеджменту на підприємстві.

Динаміка капіталу може визначатись кількома ключовими показниками. Так, зміни у розмірі акціонерного капіталу та нерозподіленого прибутку свідчать про те, як підприємство генерує чистий прибуток та яким чином розподіляє його між акціонерами та для розвитку підприємства. Рух показників позичкових коштів та інших зобов'язань може вказувати на зміни в залученому капіталі та фінансовій стійкості підприємства. Зміна рентабельності капіталу визначає, яка частина власного та залученого капіталу використовується для генерації прибутку. Висока рентабельність капіталу свідчить про ефективне використання ресурсів. Зростання оборотності капіталу вказує на те, наскільки ефективно підприємство використовує свій капітал для генерації обороту та прибутку.

Як правило, під структурою капіталу розуміють сукупність фінансових ресурсів підприємства з різних джерел фінансування, тобто співвідношення власних і позичкових фінансових коштів, використовуваних у господарській діяльності. По суті, коли мова йде про структуру капіталу, насамперед звертають увагу на співвідношення розділів пасиву балансу підприємства. У зв'язку з цим в акціонерних товариствах виділяють три основні типи структур капіталу:

капітал з високим ступенем власних коштів – коли велику частину капіталу компанії формують кошти акціонерів. Це може зменшити фінансовий ризик, але також може збільшити витрати на залучення капіталу та обмежити доступ до додаткових ресурсів;

капітал з високим ступенем залученого капіталу – коли компанія має значну величину позичкового капіталу. Це може забезпечити доступ до швидких грошових ресурсів, але також підвищує ризик заборгованості та зобов'язання щодо виплати відсотків;

збалансований капітал – при цьому компанія має раціональний баланс між власним та залученим капіталом, шукаючи компроміс між доступністю ресурсів та управлінням фінансовим ризиком.

На нашу думку, при оцінці структури капіталу варто зіставляти не лише розділи пасиву, а й розглядати співвідношення між необоротними та оборотними активами, тобто аналізувати структуру активу балансу. Цей підхід дасть змогу більш достовірно оцінити ефективність фінансового менеджменту підприємства та визначити шляхи оптимізації капіталу.

Структура капіталу важлива для підприємства, оскільки вона впливає на його фінансовий стан, вартість капіталу та ризики. Визначення оптимальної структури капіталу є важливим завданням для будь-якої компанії.

Компанії можуть вибрати різні стратегії структури капіталу залежно від своєї галузі, ринкових умов, потреб у розвитку та інших факторів. Варто зазначити, що загальновизнаних критеріїв формування оптимальної структури капіталу не існує. Підхід до кожної компанії повинен бути індивідуальним і враховувати як галузеву специфіку бізнесу, так і стадію життєвого циклу підприємства. Те, що добре для структури капіталу великої промислової компанії, що спеціалізується, наприклад, на виготовленні мінеральних добрив, недоречно для підприємства побутового обслуговування чи торгівельної фірми. Менеджмент підприємства повинен уважно аналізувати ці чинники для прийняття рішення щодо оптимальної структури капіталу.

Оптимальна структура капіталу акціонерного товариства – це співвідношення між зобов'язаннями та власним капіталом підприємства, необоротними та оборотними активами, яке збільшує величину власного капіталу підприємства і як наслідок – прибутки його акціонерів. Оптимальну структуру капіталу кількісно визначити не можливо, проте керівництво підприємства може знати приблизне її значення, розраховане на підставі чинників впливу та власного практичного досвіду, яке максимально наближає планову структуру до оптимального значення [2].

При визначенні оптимальної структури капіталу слід враховувати, що головною метою діяльності будь-якого підприємства є максимізація прибутку в довгостроковому періоді. Оптимальною буде така структура капіталу підприємства, за якої досягається оптимальне співвідношення між ризиком структури капіталу та рентабельністю власного капіталу, наслідком чого буде максимізація ринкової вартості підприємства і його корпоративних прав [3, С. 91].

Управління капіталом підприємства є системою принципів та методів розробки управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням з різних джерел, а також забезпечення ефективного його використання в різних видах господарської діяльності.

Оптимізацію структури капіталу вітчизняних підприємств варто здійснювати за допомогою послідовного виконання деяких етапів [4, С. 69] Тому детальніше розглянемо процес оптимізації структури капіталу акціонерного товариства (рис. 1).

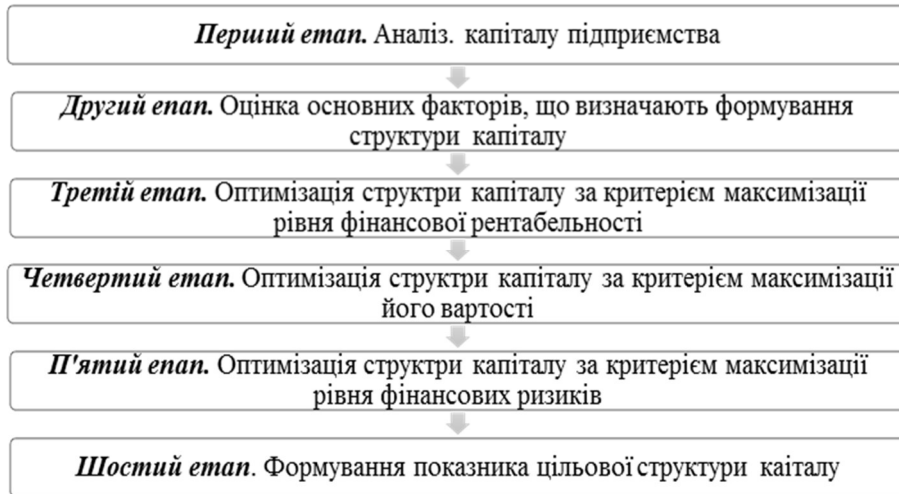

Рис. 1. Процес оптимізації структури капіталу підприємства

Аналіз економічної літератури свідчить про виокремлення трьох методів оптимізації структури капіталу:

- оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності. Цей метод ґрунтується на багато варіантних розрахунках рівня фінансової рентабельності (рентабельності власного капіталу) при різній структурі капіталу. Остання виражається через такий показник, як ефект фінансового важеля;

- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації його вартості. Метод ґрунтується на попередній оцінці власного і запозиченого капіталів за різних умов їх формування, обслуговування і здійснення багатоваріантних розрахунків середньозваженої вартості капіталу і, таким чином, пошуку найбільш реальної ринкової вартості підприємства;

- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків. Він пов'язаний з процесом диференційованого вибору джерел фінансування різних складових частин активів

підприємства: необоротних активів, оборотних активів (з розбиттям їх на постійну і змінну частини) [5, С. 101].

Визначення оптимальної структури капіталу вимагає застосування як кількісних, так і якісних оцінок структури фінансових джерел. Одним з представників групи методів кількісної оцінки структури капіталу і створення макету його оптимальної структури відносять метод витрат на капітал. Згідно з цим методом оптимальною визначається така структура капіталу, при якій досягається максимальна вартість корпорації на фінансовому ринку при мінімальній ціні капіталу. Основна ідея методу полягає в мінімізації витрат на капітал або бар'єрної ставки прибутковості капіталу. Сукупні витрати на капітал розраховуються як середньозважена величина [3, С. 90].

Незважаючи на те, що розрахункова середньозважена вартість капіталу змінюється у досить вузькому діапазоні, вона все ж залишається одним із ключових факторів цінності бізнесу, виконуючи роль бар'єрної ставки доходності капіталу. Досягнення мінімального рівня такої бар'єрної ставки збільшує можливості підприємства у плані здійснення ефективних інвестицій та робить його інвестиційну політику більш гнучкою.

Також важливо виокремити основні чинники, що визначають структуру капіталу підприємства (рис. 2) [6, С. 23].

Основною метою в управлінні акціонерним капіталом є збільшення ринкової вартості бізнесу, оптимальне поєднання власного та залученого капіталу, зростання рівня рентабельності, раціональне використання доступних ресурсів бізнесу та ефективна співпраця зі стейкхолдерами. Процес управління акціонерним капіталом вимагає створення цілісної системи, яка включає суб'єкти управління, об'єкт, на який спрямований менеджмент, відповідне забезпечення та завдання.

Рентабельність власного капіталу також пов'язана із дивідендною політикою товариства, адже оптимально сформована структура капіталу дозволить підтримувати стабільні дивіденди і збагачуватиме акціонерів.

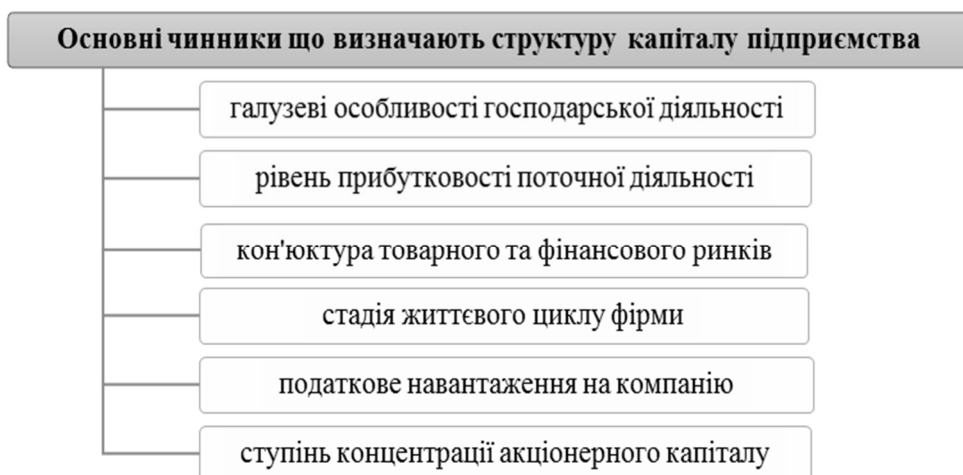

Рис. 2. Основні чинники, що визначають структуру капіталу підприємства

Для визначення оптимальної структури фінансових ресурсів підприємства важливе значення мають два основних показники: коефіцієнт фінансової незалежності, який характеризує частку власного капіталу в загальній сумі капіталу, авансованого у діяльність та коефіцієнт фінансового левериджу, який характеризує залежність підприємства від позикового капіталу і визначається відношенням суми позикового капіталу до власного капіталу [7, С. 79].

В акціонерних товариствах, особливо тих, акції яких котируються на біржі, частка власного капіталу є майже в 2 рази більшою ніж у підприємств інших форм організації бізнесу. Це можна пояснити тим, що звітність акціонерних товариств публікується в пресі та для інвесторів, які оцінюють ризиковість своїх вкладень, причому рівень заборгованості підприємства відіграє вирішальну роль. Саме тому акціонерні товариства прагнуть підвищити рівень показника своєї фінансової незалежності.

Коефіцієнт фінансового левериджу ще називають коефіцієнтом фінансового ризику або плечем фінансового важеля. Підвищення рентабельності власного капіталу за рахунок залучення позикового капіталу називається ефектом фінансового левериджу (ЕФЛ) [8, С. 58].

Не менш важливим в управлінні структурою капіталу є оцінка вартості капіталу, тому розглянемо її важливість та сферу використання (рис. 3) [9, С. 80].

Визначення оптимальної структури капіталу вимагає вибору компромісу між ризиком та доходністю, між переважною частиною власного або ж позикового капіталу у загальній сумі капіталу. При цьому існує необхідність урахування певних факторів, які можуть вплинути на рішення. Проте оптимізація структури капіталу повинна,

насамперед, спиратись на певні критерії, які є індикаторами визначення оптимального поєднання власних та позикових джерел формування капіталу, залежно від цілей діяльності акціонерного товариства. Основними з критеріїв є мінімізація середньозваженої вартості капіталу, максимізація рентабельності власного капіталу при одночасній мінімізації ризику [10, С. 85].

Рис. 3. Сфера використання оцінки вартості капіталу підприємства

Висновки. Маючи можливість залучати капітали з різних джерел, акціонерні товариства можуть оптимізувати структуру капіталу таким чином, щоб знизити вартість капіталу, мінімізувати фінансовий ризик і забезпечити оптимальний баланс між власним та залученим капіталом.

Залучення капіталу з різних джерел, таких як емісія акцій, залучення боргового капіталу чи використання інших фінансових інструментів, дозволяє підприємству диверсифікувати свої фінансові ресурси та зменшити залежність від конкретного джерела фінансування.

Такий підхід може впливати на рентабельність, прибутковість акцій та ринкову вартість підприємства. Забезпечення ефективності управлінської системи та постійне вдосконалення процесів оптимізації структури капіталу є ключовими завданнями для досягнення успіху та стабільності підприємства на ринку.

1. Щербань О. Д., Невдачина О. І. Теоретичні аспекти визначення сутності та структури капіталу підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3 (14). С. 284–289.
2. Михайленко О. В. Управління акціонерним капіталом підприємства. *Інтернаука* : Міжнародний науковий журнал. 2018. № 1 (2).
3. Грицино О. М., Бусленко В. В. Оптимізація структури капіталу підприємств України. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. Вип. 1 (29). С. 77–97.
4. Великий Ю. М.

Управління оптимізацією структури капіталу підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 29 (1). С. 68–72. **5.** Комазов П. В. Управління структурою капіталу підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 4(1). С. 99–103. **6.** Сахарук Б. С. Фактори впливу на структуру акціонерного капіталу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2018. Вип. 29. Ч. 2. С. 20–23. **7.** Литовченко О. Ю. Оптимізація структури капіталу як складова стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 59. С. 78–130. **8.** Бровко Л. І., Бровко Є. І., Крижановський О. О. Формування фінансових ресурсів підприємств в умовах нестабільності. *Економіка та держава*. 2019. № 9. С. 57–63. **9.** Косова Т. Д., Дєєва Н. Е. Фінансові механізми оцінки вартості капіталу акціонерного товариства. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30-2. С. 80–84. **10.** Щербань О. Д., Насібова О. В., Сухоруков Р. В. Методи регулювання та оптимізації структури капіталу підприємства. *Економіка та держава*. 2017. № 12. С. 82–88.

REFERENCES:

1. Shcherban O. D., Nevdachyna O. I. Teoretychni aspekty vyznachennia sutnosti ta struktury kapitalu pidpriemstva. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*. 2019. Vyp. 3 (14). S. 284–289. **2.** Mykhailenko O. V. Upravlinnia aktsionernym kapitalom pidpriemstva. *Internauka : Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*. 2018. № 1 (2). **3.** Hrytsyno O. M., Buslenko V. V. Optymizatsiia struktury kapitalu pidpriemstv Ukrainy. *Finansy, oblik i audyt*. 2017. Vyp. 1 (29). S. 77–97. **4.** Velykii Yu. M. Upravlinnia optymizatsiieiu struktury kapitalu pidpriemstva. *Prychornomorski ekonomichni studii*. 2018. № 29 (1). S. 68–72. **5.** Komazov P. V. Upravlinnia strukturoiu kapitalu pidpriemstva. *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*. 2016. Vyp. 4(1). S. 99–103. **6.** Sakharuk B. S. Faktory vplyvu na strukturu aktsionernoho kapitalu. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*. 2018. Vyp. 29. Ch. 2. S. 20–23. **7.** Lytovchenko O. Yu. Optymizatsiia struktury kapitalu yak skladova stratehii zabezpechennia finansovoi bezpeky pidpriemstva. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2016. № 59. S. 78–130. **8.** Brovko L. I., Brovko Ye. I., Kryzhanovskiy O. O. Formuvannia finansovykh resursiv pidpriemstv v umovakh nestabilnosti. *Ekonomika ta derzhava*. 2019. № 9. S. 57–63. **9.** Kosova T. D., Dieieva N. E. Finansovi mekhanizmy otsinky vartosti kapitalu aktsionernoho tovarystva. *Prychornomorski ekonomichni studii*. 2018. Vyp. 30-2. S. 80–84. **10.** Shcherban O. D., Nasibova O. V., Sukhorukov R. V. Metody rehuliuвання ta optymizatsii struktury kapitalu pidpriemstva. *Ekonomika ta derzhava*. 2017. № 12. S. 82–88.

Melnyk L. M. [1; ORCID ID: 0000-0003-1731-1860],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Duma V. L. [1; ORCID ID: 0000-0002-6568-8884],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Hodzhal I. A. [1; ORCID ID: 0009-0008-8490-4838],
Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

OPTIMIZATION AND EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE JOINT STOCK COMPANY CAPITAL STRUCTURE

The article examines scientific approaches to determining the essence of an enterprise's capital and its structure. The capital of the enterprise represents the total value of resources in all their forms (monetary, material, intangible), which are formed and used in the process of financial and economic activity of the enterprise with the aim of obtaining income to ensure extended reproduction.

The assessment of the capital structure involves determining the ratio of own and borrowed financial resources used in the economic activity of the enterprise and the ratio between non-current and current assets, which makes it possible to more reliably assess the effectiveness of the financial management of the enterprise and determine ways to optimize capital.

Depending on the ratio of own and borrowed funds in joint-stock companies, three main types of capital structures are distinguished: capital with a high degree of own funds; capital with a high degree of leveraged capital; balanced capital, in which the company has a rational balance between own and borrowed capital.

The main factors that determine the capital structure are determined, in particular, the industry specifics of the business, the level of profitability of the enterprise; financial and commodity market conditions; stage of the life cycle of the enterprise; tax burden; degree of concentration of share capital.

The methods of optimizing the capital structure of the enterprise are singled out, which include: optimization of the capital structure according to the criterion of maximizing the level of projected financial profitability; by the criterion of maximizing its value; according to the criterion of minimizing the level of financial risks.

Optimization of the capital structure of domestic enterprises should be carried out with the help of the following stages: analysis of capital; assessment of factors determining the formation of the capital structure; selection of capital optimization assessment criteria; formation of the indicator of the target capital structure.

Based on the conceptual principles of optimizing the capital structure of domestic joint-stock companies, the main criteria and influencing factors on the formation of the optimal capital structure of the enterprise are determined.

Keywords: capital; management; optimization; capital structure; efficiency of capital formation.

Отримано: 14 грудня 2023 року
Прорецензовано: 19 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 336.1

<https://doi.org/10.31713/ve4202316>

JEL: H60, H63

Мельник Л. М. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-1731-1860],

к.е.н., доцент,

Кондрацька Н. М. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-9103-6241],

к.е.н., доцент,

Ярута Н. А. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-6329-3953],

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМ БОРГОМ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено теоретичні аспекти державного боргу. Проведено аналіз державного боргу залежно від джерел його формування за період 2018–2022 роки. Оцінено показники динаміки і структури загального та прямого державного боргу України. Досліджено фінансові інструменти залучення ресурсів до державного бюджету. Визначено напрямки оптимізації боргової політики та заходи щодо зменшення боргового навантаження для України в умовах війни.

Ключові слова: державний борг; боргові зобов'язання; внутрішні та зовнішні позики; управління державним боргом.

Постановка проблеми. Великий державний борг завжди був актуальною проблемою для України, а з початком повномасштабного воєнного вторгнення у 2022 році ситуація стала ще складнішою. Значні обсяги внутрішніх та зовнішніх запозичень, здійснюваних Україною у 2022 році на соціальний захист населення та внутрішньо переміщених осіб, фінансування військових витрат, відновлення пошкодженої інфраструктури, призвели до значного зростання величини державного боргу, і зараз Україна, як ніколи, залежить від зовнішньої фінансової допомоги та кредитів міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання формування державного боргу, оцінювання ефективності управління ним постійно знаходяться в полі зору вітчизняних науковців, зокрема: Вахненко Т. П., Даневича О. С., Козюка В. В., Кравчук Н. О., Стоян В. І., Юрія С. І. та багатьох інших. Проте реалії сьогодення потребують пошуку шляхів ефективного управління державним боргом та напрямків його оптимізації, зважаючи на величину та стрімке зростання.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів державного боргу, особливостей структури боргових зобов'язань України та управління державним боргом в умовах

воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Практично всі розвинені країни світу стикаються з проблемами нестачі власних ресурсів для реалізації пріоритетних напрямків фінансової політики. Не є винятком і Україна, яка неодноразово наражалася на складні випробування та виклики, що вимагали від уряду та народу країни неабияких зусиль. Один з таких викликів – державний борг країни, який суттєво зріс під час повномасштабних бойових дій.

Зазначимо, що проблема державного боргу в Україні існувала ще на етапі становлення її як незалежної держави. Проте єдиного погляду на сутність поняття «державний борг» не існує донині, оскільки одні науковці розглядали державний борг відповідно до його змісту, інші спиралися на його форму, треті – на його юридично-правовий статус тощо.

У економічному сенсі державний борг – це: «загальна сума заборгованості держави, яка складається із усіх прийнятих та непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи боргові зобов'язання держави, що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язання, що виникають на підставі законодавства або договору» [1, С. 83].

Відповідно до Бюджетного кодексу України: «Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення» [2]. Державні внутрішні та зовнішні запозичення здійснюються в межах, визначених законом про Державний бюджет України, з дотриманням граничного обсягу державного боргу. Покриття бюджетного дефіциту за допомогою запозичень має багато переваг, при умові правильного та розумного управління боргом, але має і негативні наслідки.

Основні фактори, що, на нашу думку, мають позитивний вплив в умовах збільшення державного боргу – це насамперед:

- пришвидшення темпів економічного зростання за рахунок додаткового фінансування;
- стабілізація економіки за рахунок погашення заборгованостей та покриття дефіциту бюджету;
- залучення коштів на довгостроковий термін користування;
- можливість залучення масштабних капіталовкладень на реалізацію перспективних проєктів розвитку країни;
- збереження необхідного рівня економічної активності держави;
- покращення рівня життя населення за рахунок інвестицій [3, С. 58; 4].

Звичайно, що при розгляді питання державного боргу вважаємо

за потрібне розглянути й негативні наслідки збільшення державного боргу. Головні з них:

- збільшення залежності від країни-кредитора;
- нестабільні валютні курси, що призводить до збільшення заборгованості;
- погіршення фінансової стійкості країни;
- великі витрати на обслуговування боргу в майбутньому;
- збільшення податків задля можливості погашення боргів;
- погіршення якості життя населення;
- розширення обсягів тіньової економіки з метою уникнути оподаткування [5, С. 335].

Частка прямого державного боргу України у загальній сумі боргу становить вагомую частину – близько 90%, відповідно на гарантований державою борг припадає близько 10%. За період 2018–2022 років спостерігається зростання загального боргу, який збільшився протягом досліджуваного періоду на 88%, причому основне зростання відбулося саме у 2022 році, що пов'язане з воєнним вторгненням на територію України. У 2022 році порівняно з попереднім роком загальний борг збільшився на 1400 млрд грн, що становить 52,4%. При цьому прямий державний борг зріс на 1352,63 млрд грн, або на 57%; гарантований борг – на 47,2 млрд грн, або на 15,2%. І, на жаль, ця тенденція збережеться і в 2023–2024 роках.

Динаміка боргу представлена на рис 1. Варто зауважити, що у 2019 році відбувся невеликий спад як загального боргу, так і прямого, але вже з 2020 спостерігаємо тенденцію до зростання всіх видів боргу.

Враховуючи той факт, що кожного дня з держбюджету України витрачається 2 мільярди гривень на фінансування воєнних дій, а збитки для економіки країни становлять 4 мільярди доларів, навантаження на бюджет буде тільки зростати.

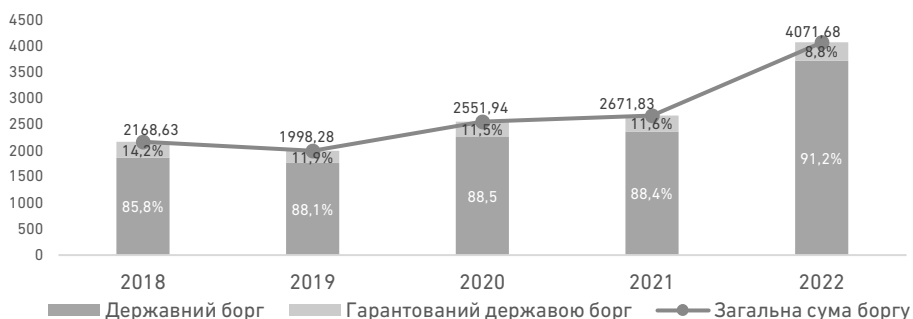

Рис. 1. Динаміка прямого та гарантованого державного боргу України за 2018–2022 роки

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [6].

Оскільки сьогодні витрати, пов'язані з війною, майже повністю фінансуються за рахунок запозичень [7, С. 120], доцільно провести аналіз державного боргу в розрізі зовнішнього та внутрішнього кредитування у його структурі.

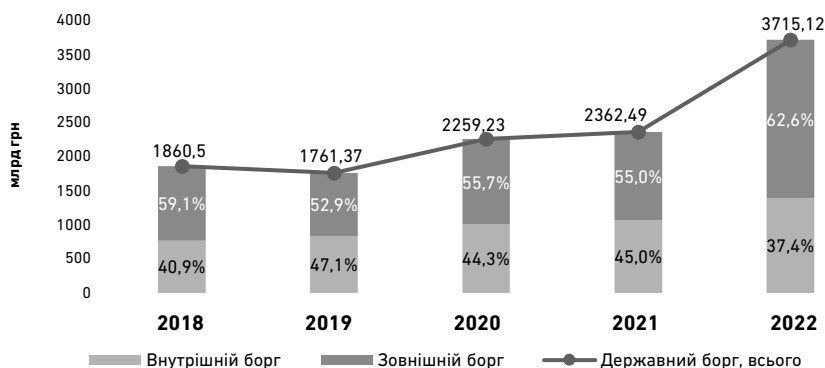

Рис. 2. Динаміка та структура державного боргу України залежно від кредиторів

Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [6]

Очевидно, що у структурі державного бюджету переважає зовнішня заборгованість, яка в середньому складає 60% від загального державного боргу, відповідно близько 40% припадає на внутрішню заборгованість. Як бачимо обидва типи боргів за досліджувані роки мали тенденцію до зростання: внутрішній борг зріс на 628,6 млрд грн або 83% і у 2022 році становив 1 389,69 млрд грн, зовнішній – на 1226,03 млрд грн або 112% і у 2022 році становив 2 325,43 млрд грн.

Слід також зауважити, що внутрішній борг займав найбільшу частку у 2019 році і становив 47% державного боргу, що ймовірно пов'язане з корона кризою, оскільки фінансову допомогу у той час потребували всі країни і фінансування дефіциту бюджету в більшій мірі відбувалось за рахунок внутрішніх позик. Далі частка внутрішніх боргів має тенденцію до зменшення, а відповідно зовнішня заборгованість з цього року має тенденцію до зростання.

Окремо слід розглянути зміни у структурі боргу за 2022 рік порівняно з попереднім: внутрішній борг за рік повномасштабного вторгнення на територію України зріс з 1062,56 млрд грн до 1 389,69 млрд грн, тобто на 30% за рік; зовнішній борг зріс з 1299,93 млрд грн до 2 325,43 млрд грн, тобто на 80%.

Державний борг з'являється в результаті фінансування дефіциту державного бюджету, який, у свою чергу, відображає перевищення бюджетних видатків над надходженнями і насамперед податковими.

Абсолютні значення державного боргу можуть бути великими, проте борг завжди має перебувати у відповідній пропорції до рівня бюджетного дефіциту і темпів зростання ВВП. Маастрихтським договором для країн ЄС встановлено два основних критерії, які стосуються державних фінансів – державний борг не має перевищувати 60% ВВП, а бюджетний дефіцит – 3% ВВП.

Відповідно до цього всі країни ЄС розробили і реалізували програми з фіскальної консолідації, центральним завданням яких було досягнення встановлених обсягів боргу і дефіциту. Світовий банк вважає критичним рівень державного зовнішнього боргу, якщо він перевищує 80–100% ВВП країни. Україна керується саме Маастрихтським договором при визначенні граничного обсягу свого державного боргу. Оскільки абсолютний розмір державного боргу є не дуже показовим макроекономічним індикатором, вважаємо за потрібне проаналізувати динаміку державного боргу по відношенню до ВВП (рис. 3).

Як можна побачити з наведених даних, державний борг зростає протягом п'яти досліджуваних років і досяг у 2022 році значення 3715,12 млрд грн. Валовий внутрішній продукт у 2018 році становив 3558,71 млрд грн, з кожним роком зростає та досяг у 2021 році максимального значення, а саме 5459,57 млрд грн. У 2022 році спостерігаємо різке падіння ВВП у зв'язку з воєнними діями до 3821,70 млрд грн, або на 30%. У 2022 році державний борг майже дорівнює величині ВВП – 97,2%.

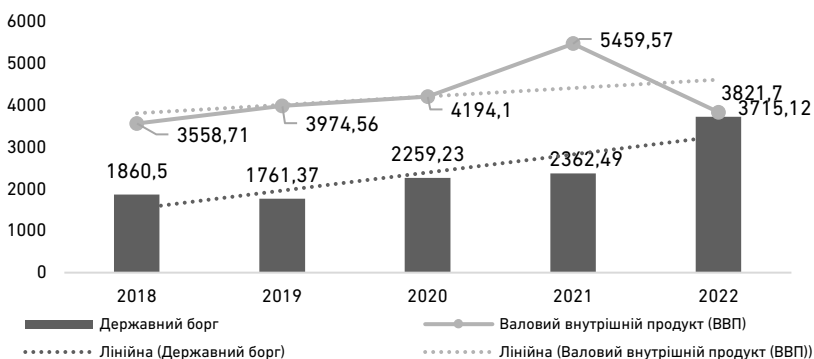

Рис. 3. Порівняльний аналіз динаміки Державного боргу України і ВВП
Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [6].

Розглядаючи питання державного боргу України, не можна оминати питання, за допомогою яких інструментів були залучені фінансові ресурси (рис. 4).

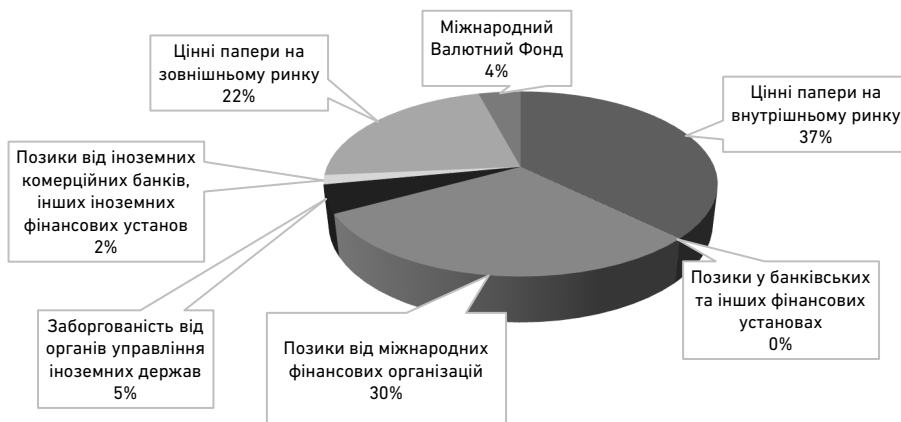

Рис. 4. Структура зовнішнього та внутрішнього боргу України за 2022 рік
Джерело: складено за даними Міністерства фінансів України [8].

Як бачимо, вагому частину запозичень у структурі державного боргу займають ОВДП на внутрішньому ринку, позики від міжнародних фінансових організацій, ОВДП на зовнішньому ринку – відповідно 37%, 30%, 22%. Вважаємо, що позики під час воєнного стану це об'єктивне явище, оскільки держава не була готова до перебігу таких подій і відповідно великих коштів на фінансування воєнних дій не передбачалося.

За даними Міністерства фінансів України, місяць війни в Україні обходиться державному бюджету в близько 130 мільярдів гривень [9], тому можемо спостерігати, що українська влада активно запозичає ресурси на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках, в тому числі і за рахунок військових облігацій.

Впродовж досліджуваного нами періоду Національний банк України збільшив суми вкладень в ОВДП від 348 млрд грн у 2018 р. до 644,5 млрд грн у 2022 р., тобто в 1,9 рази, а суб'єкти економіки від 756 млрд грн до 1289 млрд грн, а саме в 1,7 рази.

Зростання величини державного та валового зовнішнього боргу призвело до значного погіршення рівня боргової безпеки України. Як вважають у Світовому банку, перевищення державного боргу відносно ВВП країни на 1% понад 64% коштує економіці 0,02% зростання. Це означає, що борг до 108% від ВВП, який прогнозують у 2023 році може уповільнити зростання української економіки на 0,84% на рік.

У 2023 році держава має сплатити внутрішнього боргу у сумі 567,14 млрд грн, що становить більш як 80% його загальної річної величини. У 2024 року обсяг виплат за внутрішнім державним боргом знижується і у співвідношенні обсягів внутрішнього та зовнішнього

бору настає паритет. З 2025 року тиск боргу на державні фінанси суттєво зросте і переважну частину цих виплат потрібно буде робити саме за зовнішніми позиками.

Очевидно, що запобігання ослабленню державних фінансів у період екзистенціальної боротьби з ворогом вимагає гармонізації монетарної та фіскальної політик для уникнення непродуктивних втрат бюджету.

Основні зусилля уряду сьогодні спрямовані на пошук безповоротних грошей, які дадуть змогу уникнути накопичення надмірного боргового навантаження і не створять додаткового тиску на державні фінанси у майбутньому. За період від початку повномасштабної війни і до кінця 2022 року в Україну надійшло 480,6 млрд грн грантів, які дозволили профінансувати соціальні потреби, заробітні плати, допомогу ВПО, медичні послуги. Це безпрецедентна для України сума, яка становить 46% від усіх залучених Україною зовнішніх ресурсів протягом повномасштабної війни, лівову частку якої було надано США. Саме гранти, оскільки це безповоротна допомога, є найефективнішим інструментом забезпечення фінансової стійкості країни в умовах наймасштабніших дисбалансів, основним із яких є війна.

Крім того, варто починати готуватись до переговорів із кредиторами про реструктуризацію боргу, і що, найважливіше, зосередитися на формуванні привабливого інвестиційного середовища.

Однією з основних стратегій зниження державного боргу є економічна стабілізація країни. Це може бути досягнуто шляхом збільшення експорту, залучення інвестицій, стимулювання внутрішнього виробництва чи зменшення витрат держави. Також можуть бути використані інші методи зниження державного боргу, такі як реструктуризація боргу, конвертація боргу в інші валюти.

Вважаємо, що найбільш дієвими способами оптимізації боргової політики та зменшення боргового навантаження для України в умовах війни є:

- досягнення політичної підтримки з боку міжнародних партнерів щодо безповоротної міжнародної фінансової допомоги;
- затвердження нової боргової стратегії в умовах воєнного стану;
- здійснення реструктуризації боргових зобов'язань за погодженням з кредиторами щодо зміни терміну сплати платежів, зниження суми або процентної ставки;

– подання заявки до Міжнародного валютного фонду та Світового банку щодо прийняття України у перелік країн, що мають змогу пройти процедури списання заборгованості тощо.

Висновки. Отже, основним викликом сьогодення у забезпеченні боргової безпеки України є потреба у комплексному вдосконаленні державної боргової політики та розробка нової боргової стратегії в умовах воєнного стану. Зниження та ефективно управління державним боргом України – це складний та тривалий процес, який потребує комплексного підходу та ефективної стратегії, тому вищезгадані заходи варто взяти до уваги.

1. Рожко О. В. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України. *Банківська справа*. Київ, 2018. № 4. С. 81–89. 2. Бюджетний кодекс України : Закон України (зі змінами та доповненнями) від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.11.2023). 3. Слав'юк Н. Р. Зовнішні державні запозичення та економічний розвиток країни. Київ : НаУКМА, 2019. 172 с. 4. Kose M. A., Ohnsorge F., Sugawara N. Benefits and Costs of Debt. The Dose Makes the Poison. World Bank Group. 2020. URL: https://elibrary.worldbank.org/doi/10.1596/978-1-4648-1544-7_ch2 (дата звернення: 20.11.2023). 5. Барановський О. І. Дослідження теоретичних засад боргової безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Вип. 1(1). С. 327–337. 6. Офіційний сайт МінФін. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 20.11.2023). 7. Каленська В. П. Аналіз основних макроекономічних показників України під час війни 2022. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Сер. Економічна. Сер. Юридична*. 2023. № (36). С. 116–122. 8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Державний борг та гарантований державою борг. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg> (дата звернення: 20.11.2023). 9. Арбашина К. У Мінфіні підраховали, скільки Україні коштує місяць війни. URL: <https://vesti.ua/uk/business-uk/economics-uk/u-minfini-pidrahuvali-u-skilki-ukrayini-obhoditsya-misyats-vijni> (дата звернення: 20.11.2023).

REFERENCES:

1. Rozhko O. V. Ekonomichna pryroda ta znachennia derzhavnoho kredytu v ekonomitsi Ukrainy. *Bankivska sprava*. Kyiv, 2018. № 4. S. 81–89. 2. Biudzhetni kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy (zi zminamy ta dopovnenniamy) vid 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (data zvernennia: 20.11.2023). 3. Slaviuk N. R. Zovnishni derzhavni zapozychennia ta ekonomichni rozvytok krainy. Kyiv : NaUKMA, 2019. 172 s. 4. Kose M. A., Ohnsorge F., Sugawara N. Benefits and Costs of Debt. The Dose Makes the Poison. World Bank Group. 2020. URL: https://elibrary.worldbank.org/doi/10.1596/978-1-4648-1544-7_ch2 (data zvernennia: 20.11.2023). 5. Baranovskiy O. I. Doslidzhennia teoretychnykh zasad borhovoї bezpeky derzhavy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. 2016. Vyp. 1(1). S. 327–337. 6. Ofitsiyniy sait MinFin. Derzhavnyi borh Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (data zvernennia: 20.11.2023). 7. Kalenska V. P. Analiz osnovnykh makroekonomichnykh pokaznykiv Ukrainy pid chas

viiny 2022. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Ser. Ekonomichna. Ser. Yurydychna.* 2023. № (36). S. 116–122. **8.** Ofitsiyni sait Ministerstva finansiv Ukrainy. Derzhavnyi borh ta harantovanyi derzhavoiu borh. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg> (data zvernennia: 20.11.2023). **9.** Arbashyna K. U Minfimi pidrakhuvaly, skilky Ukraini koshtuie misiats viiny. URL: <https://vesti.ua/uk/business-uk/economics-uk/u-minfimi-pidrahuvali-u-skilki-ukrayini-obhoditsya-misyats-vijni> (data zvernennia: 20.11.2023).

Melnyk L. M. [1: ORCID ID: 0000-0003-1731-1860],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Kondratska N. M. [1: ORCID ID: 0000-0001-9103-6241],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Yaruta N. A. [1: ORCID ID: 0000-0001-6329-3953],

Senior Student

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

PROBLEMS AND PROSPECTS OF STATE DEBT MANAGEMENT IN THE MODERN CONDITIONS

The purpose of the article is to study the theoretical aspects of the state debt, the peculiarities of the structure of Ukraine's debt obligations and the management of the state debt under martial law.

State debt is defined as the total amount of the state's debt obligations for the return of received and outstanding credits (loans) as of the reporting date, arising as a result of state borrowing.

The article analyzes the state debt depending on the sources of its formation for the period 2018–2022. It was established that the structure of the state budget is dominated by external debt, which on average makes up 60% of the total state debt, and about 40% is internal debt. Both the internal and external debt during the years under study had a growing tendency, and the rate of growth of the external debt was significantly higher.

The indicators of the dynamics and structure of the general and direct public debt of Ukraine were evaluated. It was determined that the share of direct state debt in the total amount of debt is about 90%, the state-guaranteed debt accounts for about 10%. According to the Budget Code, the state debt should not exceed 60% of GDP, and the budget deficit should not exceed 3% of GDP. In 2022, the national debt of Ukraine is almost equal to the value of GDP – 97.2%.

Financial instruments for attracting resources to the state budget have been studied. It was established that a significant part of borrowings in the structure of the state debt is occupied by government bonds on the domestic market, loans from international financial organizations, government bonds

on the foreign market (37%, 30%, 22%).

The directions for optimizing the debt policy and measures to reduce the debt burden for Ukraine in war conditions have been determined: achieving political support from international partners regarding irreversible international financial assistance; approval of a new debt strategy under martial law conditions; implementation of restructuring of debt obligations in agreement with creditors regarding changes in the term of payment of payments, reduction of the amount or interest rate; submission of an application to the International Monetary Fund and the World Bank regarding Ukraine's inclusion in the list of countries eligible for debt cancellation procedures.

Keywords: public debt; debt obligations; internal and external loans; public debt management.

Отримано: 21 листопада 2023 року
Прорецензовано: 26 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

ANALYTICAL SUPPORT OF THE EFFICIENCY USE OF FORESTRY ENTERPRISES LABOR POTENTIAL

The analytical support of the efficiency use of forestry enterprises labor potential is studied in the article. The essence of the concept of «labor potential» is analyzed. Its factors and constituent elements are identified. The indicators of labor potential in the context of labor potential components and objects of analysis are determined. The main tasks of analyzing employee benefits are outlined. An analysis of the dynamics of wages and salary intensity of the State Enterprise «Dubno Forestry» for 2020–2022 is carried out. The structure of the payroll fund is analyzed. Measures aimed at increasing the value of the profitability of labor costs of the State Enterprise «Dubno Forestry» are proposed. The share of current payables for labor remuneration in the total amount of sources of financing and the indicator of the share of current payables for labor remuneration in the total amount of borrowed capital are analyzed. A sequence of actions to solve the problematic issues of assessing and managing the labor potential of the studied forestry enterprise is proposed. The key rules that should be used in development of a motivation system are determined.

Keywords: analytical support; efficiency; labour potential; forestry enterprise; profitability.

Relevance of the topic. A company seeks to strengthen its economic position by gaining advantages over its competitors in a competitive environment. A company achieves a competitive advantage by reducing production costs or offering better quality goods. The availability of labor resources and their rational use is supposed to be the important prerequisites for a company's competitiveness.

One of the key problems of innovative development of the market economy in the system of world relations is the management of the labor potential of forestry enterprises. There is a need to create a scientifically based system for managing the processes of formation, efficient use and development of labor potential in the context of reforming the economic mechanism of enterprises and the innovative orientation of their activities. the main task of management is to make human resources productive. Management of the labor potential of forestry enterprises

under such conditions is of particular importance, as it allows to implement and generalize a whole range of issues of adaptation of an individual to innovations, to stimulate the innovative activity of personnel. In order to solve strategic tasks, an enterprise needs to timely assess and analyze its labor potential for the following reasons.

First, knowledge of the real state of the company's labor potential and its individual elements will allow managers to objectively assess the possibilities in the field of labor resources use and purposefully manage their characteristics. Secondly, the correlation of the labor potential with the final results of its functioning will create a comprehensive view of the degree of labor force utilization, help determine the directions of optimization of the labor potential structure and ways of its further increase and improvement. However, as practice shows, most companies do not know the capabilities of their employees' labor potential, do not know how to analyze and evaluate it quantitatively and qualitatively, and do not know what conditions are necessary to fully realize the potential capabilities of their staff. In addition, enterprises lack information that would allow for a holistic assessment of the labor potential of each individual employee and the entire company's staff.

Analysis of recent research and publications. The problems of labor potential are in the focus of attention of many foreign and domestic scholars. Among the foreign authors of scientific publications are the studies of M. Amstrong, Y. Medviedev, V. Patrushev, S. Sink, M. Slezinger, F. Taylor, S. Shekshny. A significant contribution to the improvement of methods of managing the labor potential of enterprises in the regions and the country as a whole was made by domestic scientists A. Amosha, S. Bandur, N. Belopolsky, D. Bohynia, O. Vlasiuk, V. Herasymchuk, S. Zlupko, S. Kalinina, I. Kryzhko, R. Larina, N. Lukianchenko, O. Novikova, V. Onikienko, O. Pavelko, Y. Petrov, S. Pirozhkov, N. Chumachenko, A. Yagodynskyi. However, the analytical issues of using the labor potential of forestry enterprises remain poorly investigated.

The purpose of the article. The purpose of our study is to formulate recommendations for research and improvement of the analytical support of the system of managing the forestry enterprises labor potential.

Summary of the main material. Labor potential is the total social ability to work, the potential capacity of society, its labor resources. But the concept of «labor potential» is much broader than the concept of «labor resources». While the latter includes only people able to work on certain formal grounds, the concept of «labor potential» covers both those who are still preparing for effective work (children) and those who

have already left the employment sector (pensioners). It depends on demographic, professional and qualification, socio-economic factors and consists of many components: health; education; morality, motivation and ability to work in a team; creative potential; activity; organization; professionalism; and working time resources.

Labor potential is a form of manifestation of the human factor in production. Some scholars define labor potential as an independent object of innovation, its development and argue that it is one of the ultimate goals of implementing an innovative socially oriented model of a market economy. The levels of manifestation of labor potential are considered to be: individual (human); collective (enterprise); social (society). The labor potential of society is a specific form of materialization of the human factor, an indicator of the level of development and the limits of creative activity of employees. The labor potential of an enterprise is the maximum amount of possible participation of workers in the production process, taking into account psychophysiological characteristics, level of professional knowledge, work experience in the presence of the necessary organizational and technical conditions [1; 2; 6].

Human labor potential is a part of the personality potential that is formed on the basis of natural abilities, education, upbringing and life experience. The labor potential of an employee is his or her possible labor capacity, his or her resource capabilities in the field of labor, which are formed on the basis of natural data (abilities), education, upbringing and life experience.

The following components can be distinguished in the labor potential of an employee: psychophysiological potential, which is such characteristics as the ability and experience of a person, his state of health, work capacity, type of nervous system, etc., qualification potential; excessive volume, depth and versatility of general and special knowledge, work skills and abilities that determine the employee's ability to perform work of a certain content and complexity, personal potential is characterized by the level of public consciousness and social maturity, the degree of employment of the employee, the formation of work, value orientation, interests, a need in the field of work [5; 6].

The labor potential of an enterprise is the aggregate qualifications and professional abilities of all employees of the enterprise, as well as the achievements of the enterprise in the effective organization of labor and personnel development. Qualitative factors include psychophysiological performance, general educational and professional

qualification level of personnel, level of culture, moral maturity, tendency of labor carriers to mobility, and labor activity.

The structure of the labor potential of an enterprise is a correlation of various demographic, social, functional, professional and other characteristics of groups of employees and relations between them. The labor potential of an enterprise can be divided into the following components: personnel, professional, qualification and organizational.

The labor potential of an enterprise includes several gender and age groups of employees with different potential capabilities. It is qualitatively characterized by the educational and professional qualification level, as well as the length of service in the chosen specialty. Important indicators of the labor potential of an enterprise are the number of employees and the total labor force, measured in man-hours.

When analyzing the total labor pool, it is necessary to highlight the amount of unused working time due to unfavorable working conditions in jobs where a reduced working day is legally established, as well as the time of absenteeism of employees who receive additional leave due to unfavorable working conditions. This analysis allows us to organize targeted work to fundamentally improve working conditions and effectively manage this process.

The size of the total potential working time fund of an enterprise is the difference between the calendar fund and the total amount of non-redundancy absences and breaks. The latter include regulated costs that are necessary by their legal and economic nature and cannot serve as a reserve for increasing the time of direct work (weekends, holidays, basic and additional vacations, other legally required absences and breaks).

The main indicators of labor potential are shown in Table 1.

Natural units of measurement define labor potential based on the amount of generated and expected material economic benefits.

Table 1

Labor potential indicators

Components of labor potential	Objects of analysis and corresponding indicators		
	person	company	society
Health	Ability to work, time away from work due to illness	Loss of working time due to illnesses and injuries, costs of ensuring staff health	Average life expectancy, healthcare costs, mortality by age
Morality	Attitude towards others	Relationships between employees, losses from conflicts, fraud	Attitudes towards the disabled, children, the elderly, crime, social tensions

Continuation of the table 1

Creative potential	Creative abilities	Number of inventions, patents, innovations, and new products per employee	Income from copyrights, the number of patents and international awards per inhabitant of the country
Activity	Striving for the realization of abilities	Entrepreneurship	The pace of technological progress
Organization	Accuracy, rationality, discipline, commitment, decency, friendliness	Losses from violations of discipline, Cleanliness, diligence, effective cooperation	Quality of legislation, quality of roads and transportation, compliance with contracts and laws
Education	Knowledge, number of years of study at school and university	Share of specialists with higher and secondary education in the total number of employees, expenditures on staff development	The average number of years of study at school and university, the share of expenditures on financing this area in the state budget
Professionalism	Skills, level of qualification	Product quality, losses from defects	Export revenues, losses from accidents
Working time resources	Time of employment during the year	Number of employees. Number of hours of work per year per employee	Working-age population. The number of employed people. Unemployment rate. Number of hours of employment per year

Source: [5; 8; 9].

An example is the number of products that an employee can produce at his or her workplace (taking into account his or her possible professional development). The cost measurement of labor potential allows integrating all financial costs and results from the activities of an enterprise (organization) on this basis, but at the same time it involves taking into account a range of limitations. The biggest challenges in using value-based labor potential estimates are avoiding changes in the time value of money and adequately expressing the value of non-financial components. Conventional units of labor potential measurement inherently reflect subjective judgments about the nature and factors that

determine the size of labor potential. These include various synthetic coefficients, ratings, scores, etc. [10].

The system of factors for assessing the management potential of an enterprise:

1. Organizational and managerial characteristics: abilities and skills to organize a team; objectivity in assessing subordinates; ability to control work invisibly and effectively; the ability to delegate authority and distribute responsibility; the ability to properly select and place personnel; the ability to create the right social climate; the ability to develop, set and communicate to subordinates the goals of the activity; the ability to materially and morally stimulate subordinates in accordance with their expectations and final results; the ability to organize information support; the ability to listen to the opinions of subordinates; innovation, etc.

2. Individual and personal characteristics: demandingness; punctuality; organization; quality of presentation of own thoughts; criticality; tactfulness; ability to gain and maintain authority; independence; determination; ability to keep promises; integrity; purposefulness; energy; concern for subordinates; liberality of moral and ethical views; professional training; general level of erudition; psychological stability; creativity, etc.

Most often, the method of expert assessments is used to assess the potential of personnel engaged in creative work. To conduct an assessment by this method, it is necessary to form a system of criteria and indicators characterizing the state of human resources potential and by which the assessment should be carried out, and to determine the weight (in % or relative values) of each indicator by experts (but so that the sum of the weighting coefficients is 100% or 1). This method makes it possible to evaluate indicators with different units of measurement (quantitative and qualitative).

The criteria used are the components of human resources potential and the factors that influence it. The expert assessment method can be used both to assess the creative potential of individual employees and to assess the creative potential of the organization's staff as a whole. The latter can be assessed by the following criteria: qualifications and professionalism of the staff; qualification and professionalism of the staff; efficiency of innovation management in the organization; efficiency of creative activity; psychometric data.

The results of labor potential functioning should be analyzed. Let's take the state enterprise «Dubno Forestry» as an object of analysis. It is based on the state form of ownership, established in accordance with the order of the Ministry of Forestry of Ukraine and coordinated by the Rivne Regional Forestry and Hunting Administration. Its short name is SE Dubno Forestry. According to its charter, the company was established

to conduct forestry, protection, conservation, rational use and reproduction of forests; hunting, conservation, reproduction and rational use of the state hunting fund on the territory of hunting grounds provided for use.

An analysis of employee benefits in an enterprise is the process of examining and evaluating various aspects related to the benefits that employees receive for their skilled labor. This analysis may involve analyzing various elements such as salaries, bonuses, social benefits, other fringe benefits, etc. Its results help businesses better understand how their labor costs affect various aspects of their operations.

The main objectives of the analysis of employee benefits include the following: determining the structure and dynamics of payroll components, determining the availability of jobs and labor resources; analyzing the dynamics of payroll performance indicators and labor productivity; determining the level and dynamics of the average salary; analyzing the ratio of changes in productivity and remuneration. Analyzing employee benefits at an enterprise is an important step that requires a sound information base. For SE Dubno Forestry, compliance with the requirements and regulations related to its activities is key to ensuring legality and further successful operation. In the context of studying labor potential, it is necessary to use regulatory documents governing the relationship between employer and employee, ensuring the creation of the necessary working conditions and determining the process of calculating remuneration and other aspects. In order to effectively study labor potential, it is important to use the regulatory documents governing the relationship between employer and employee. Regulatory documents used in the analysis of employee benefits are summarized in table 2.

Table 2

Information base for the economic analysis of payments to employees of the State Enterprise «Dubno Forestry»

No.	Documents	Document titles
1.	Reporting forms	<i>Financial statements:</i> Form No. 1 «Balance Sheet (Statement of Financial Position)», Form No. 2 «Statement of financial results (Statement of comprehensive income)», Form No. 3 «Statement of Cash Flows», <i>Statistical reporting:</i> Form No. 1-PV «Labor Report» (monthly), Form No. 1-PV «Labor Report» (quarterly). <i>Tax reporting:</i> Form 1 DF «Tax calculation of the amounts of income accrued (paid) in favor of individuals and the amounts of tax withheld from them»

Continuation of the table 2

2.	Primary documents	P-1 «Order (instruction) on hiring», P-2 «Personal card of the employee», P-3 «Order (instruction) on granting vacation», P-5 «Time sheet for the use of working time», P-8 «Order (instruction) on termination of an employment agreement (contract)», Order (instruction) on granting annual leave, Order (instruction) on termination of an employment agreement (contract), Order on release from duties in connection with mobilization, Order on transfer, Order on reservation of persons liable for military service, Order on transfer to full-time employment, Statement for payment of money, Payroll statement
3.	Analytical and synthetic accounting registers	Analysis of accounts 23, 91, 92, 93, 64, 651, 661 Balance sheet of accounts
4.	Other documents	Charter of the enterprise, Order on the accounting policy of the enterprise, Working chart of accounts of the enterprise, Job descriptions, Staffing lists, Regulations on labor remuneration

The key source for analyzing the remuneration of employees of SE Dubensky Forestry is accounting information.

The structure of the payroll fund of SE Dubensky Forestry is represented by the predominance of the basic salary fund (75% in the structure of the payroll fund in 2022). Its component is the salary accrued for the work performed in accordance with the established labor standards at piece rates. Additional salaries (18% of the payroll in 2022) include bonuses and surcharges to salaries, bonuses, payment for work on weekends, and payment for employees' study-related leaves. Other incentive and compensation payments (7% of the payroll structure in 2022) consist of financial assistance and compensation for unused vacation leave upon dismissal.

Using the data from the Statement of Financial Performance (Statement of Comprehensive Income) of the State Enterprise "Dubno Forestry" for 2020–2022, we will analyze the dynamics of the efficiency of employee benefits (Table 3).

Table 3

Analysis of the dynamics of wage rate and wage intensity
of the State Enterprise «Dubno Forestry» for 2020–2022

No.	Indicators UAH thousand	2020	2021	2022	2021/2020		2022/2021	
					+, -	The rate of growth, %	+, -	The rate of growth, %
1.	Net income from sales of products (goods, works, services)	86656	155672	337808	69016	179,64	182136	217,00
2.	Payroll fund	22547	51243	83371	28696	227,27	32128	162,70
3.	Salary efficiency, UAH/ UAH	3,84	3,04	4,05	-0,81	79,04	1,01	133,38
4.	Salary intensity, UAH/ UAH	0,26	0,33	0,25	0,07	126,51	-0,08	74,98

Source: Financial statements of SE Dubno Forestry.

In 2021, SE Dubno Forestry showed a decrease in wage productivity by 0.8 UAH/USD, which indicates a deterioration in the efficiency of using the available payroll. However, in 2022, we can see that the wage productivity of Dubno Forestry increased by 0.07 UAH/USD. This dynamics is explained by changes in net income and payroll. While in 2021, net income per UAH 1 of the payroll amounted to UAH 3.0, in 2022 it was already UAH 4.1.

The growth of the indicator in 2022 is assessed positively for SE Dubno Forestry. The payroll of SE Dubno Forestry is growing every year, due to the fact that the minimum wage is constantly increasing and the company changes its staffing table, as it adjusts the size of official salaries upwards. The analysis of the wage intensity of Dubno Forestry SE shows an increase in 2021 by UAH 0.07 and a decrease in 2022. The dynamics of this indicator in 2022 is considered positive, as it indicates an increase in the efficiency of the use of the payroll. The dynamics of the indicators of the State Enterprise «Dubno Forestry» is shown in Fig. 1.

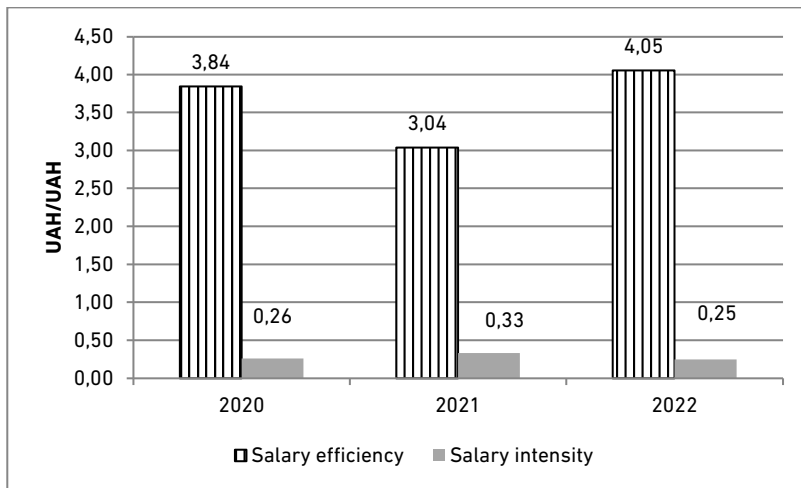

Fig. 1. Dynamics of performance indicators of payments of the State Enterprise «Dubno Forestry» for 2020–2022

One of the key indicators used to assess the effectiveness of employee benefits is the return on labor costs. This indicator indicates how much profit is generated from each hryvnia spent on labor costs. Profit is a part of the value created. The amount of profit of SE Dubno Forestry directly depends on the efficiency of the company's labor potential. The profitability of labor costs is calculated as a share of the division of net profit and the amount of labor costs.

In the current business environment and martial law in Ukraine, companies may not always pay wages on time. It is advisable to consider the dynamics of the share of current payroll accounts payable in the total amount of funding sources. The growth of this indicator indicates an increase in the company's debt dependence. Also worthy of attention is the indicator of the share of current payroll payables in the total amount of borrowed capital (Table 4).

The return on labor costs of Dubno Forestry increased by 12.45% in 2021 and decreased by 12.46% in 2022. To improve this indicator, it is important to take measures aimed at increasing profits without increasing labor costs. Increasing the profitability of labor costs at SE Dubno Forestry may require a comprehensive approach and the implementation of various strategies.

Table 4

Analysis of the dynamics of payout performance indicators
of the State Enterprise «Dubno Forestry» for 2020–2022

No.	Indicators UAH thousand	2020	2021	2022	2021/2020		2022/2021	
					+, -	The rate of growth, %	+, -	The rate of growth, %
1.	Payroll fund	22547	51243	83371	28696	227,27	32128	162,70
2.	Net profit	1184	3026	4310	1842	255,57	1284	142,43
3.	The company's current payroll debt	592	1973	27	1381	333,28	-1946	1,37
4.	Borrowed capital	13969	32005	12891	18036	229,11	-19114	40,28
5.	Balance sheet currency	19714	36286	30404	16572	184,06	-5882	83,79
6.	Profitability of labor costs, %.	0,05	0,06	0,05	0,01	112,45	-0,01	87,54
7.	Share of current payables in total assets, %.	3,00	5,44	0,09	2,43	181,07	-5,35	1,63
8.	Share of current payables for labor remuneration in the amount of borrowed funds, %	4,24	6,16	0,21	1,93	145,46	-5,96	3,40

Source: Financial statements of SE Dubno Forestry.

Here are some possible measures:

- efficient use of resources: implementing a time management system, optimizing workflows, and using technology can help increase productivity and reduce costs;
- improving staff skills: investing in employee training and development can lead to improved performance and greater value for the company;
- optimizing the remuneration structure: a review of the compensation system, including bonuses, bonuses and other incentive programs, can help to increase employee motivation and deliver better results;

- maintaining the working environment: creating a comfortable and safe working environment can have a positive impact on productivity and reduce medical and sickness costs;
- stimulating innovation: introducing the latest technologies and innovations can lead to more efficient operations and increased competitiveness;
- budget analysis and planning: Careful analysis and planning of the labor budget allows to rationalize costs and ensure efficient use of resources.

The application of these strategies at SE Dubno Forestry can contribute to a significant increase in the profitability of labor costs. Let's show the dynamics of this and other indicators in Fig. 2.

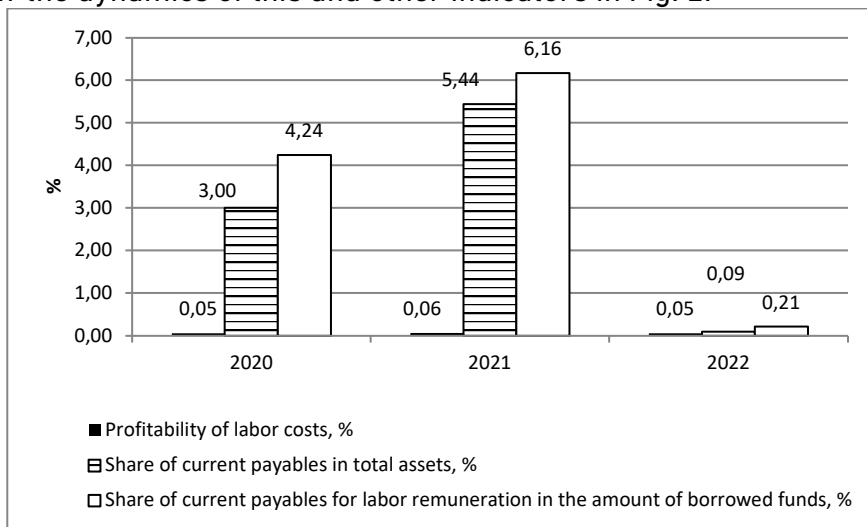

Fig. 2. Dynamics of cost efficiency indicators on labor costs of the State Enterprise «Dubno Forestry» for 2020–2022

As for the share of current payables for wages and salaries in the total assets of SE Dubno Forestry, it increased in 2021 by 81.07% and decreased in 2022 by 98.37%. This is due to the fact that the value of the company's current debt on payroll settlements as of the end of 2022 has significantly decreased. SE Dubno Forestry tried to pay off existing payroll debts as much as possible. The share of current payables in the amount of borrowed funds also has similar dynamics: it increases by 45.46% in 2021 and decreases by 96.6% in 2022. As of the end of 2022, SE Dubno Forestry owed employees only UAH 27 thousand, which is insignificant compared to the total payroll.

Conclusions and prospects for further research. Effective organization of analysis is one of the measures aimed at improving

enterprise management, which ensures a high level of fulfillment of its tasks and a clear order in its conduct.

In order to solve the problematic issues of assessing and managing the labor potential of an enterprise, the following algorithm can be recommended:

1. Division of the company's employees into homogeneous groups according to professional, qualification, gender, age and other criteria. Segmentation of the company's personnel should be carried out based on the purpose of the analysis and the similarity of the reaction of the groups' representatives to typical management decisions. The end result of this step is the creation of minimal labor segments of the enterprise, which will allow avoiding unnecessary costs for researching the labor potential of each individual employee and simplifying the procedure for determining the integral indicator.

2. Creating a system of factors that determine labor intensity and efficiency in the context of individual labor segments of the enterprise. This includes the internal factors of each group (group dynamics and leadership), as well as general corporate factors of influence (organizational climate, corporate culture, etc.). Formation of quantitative and qualitative mechanisms for identifying and accounting for the structure of factors. The end result of this step is the identification of significant factors influencing the size of the labor potential of individual segments of the enterprise.

3. Comprehensive description and evaluation of the company's performance in the context of various structuring systems (segment systems) with a factor analysis of their size.

4. Assessment of the labor potential of certain segment groups of employees of the enterprise.

5. Analysis of the size and factor dependencies of the labor potential of groups of employees, as well as the development of a system of management measures for each of the identified significant factors.

Thus, the concept of managing the labor potential of an enterprise is based on the growing role of the employee's personality, knowledge of his or her motivational attitudes, and the ability to formulate and direct them in accordance with the tasks facing the organization. Analysis plays an important role in management.

The analysis of employee benefits at an enterprise is one of the main places. In order to effectively conduct an economic analysis of employee benefits, the first thing to do is to select the subject of the study. The subject can be an employee of the company or an external analyst.

Then, to conduct the analysis, it is necessary to determine the object of diagnostics and, depending on the object, to formulate the tasks of the analysis. The object of diagnostics is the company's personnel and their educational level; the company's expenses for increasing the value of human capital; the return on human capital; loss of working time; the number of products manufactured (work performed, services rendered).

The analysis of the company's labor potential should be carried out in terms of creating conditions for the work and improvement of each employee and the future benefits of the company from this. The key rules for developing an incentive system are as follows: when determining the list of group and individual targets to be used for calculating the bonus amount, those that have the greatest impact on the company's bottom line, i.e. profitability, should be selected from the general list of indicators. When determining the level of targets, thresholds should be set for which no bonus is paid. The targets should correspond to the level of indicators that correspond to best practices or be realistic and achievable. The level of influence of each indicator on the final indicator should be realistically set.

One of the most important issues when conducting a labor potential assessment is the choice of research methods. The practice of applying economic and statistical modeling methods shows that such an assessment can be carried out by building and analyzing factor and correlation-regression models. Mathematical and statistical methods, including correlation analysis, principal component analysis, factor analysis, and others, can most accurately and fully reveal the essence and nature of the labor potential of an enterprise. Improving the management of labor potential in the domestic economy involves the continuous development and accumulation of human capital, full and efficient use of labor at all levels of management. The human factor of production and labor potential are of key importance for the functioning of all enterprises and regions, for the economic growth and its entry into the world economy in the current conditions of market relations.

1. Акулов М. Г. Економіка праці та соціально-трудо́ві відносини : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
2. Басько Г. М. Структура компонентів кадрового потенціалу підприємства. *Економіка і держава*. 2007. № 5. С. 5–10.
3. Бачевський Б. Є., Заблодська І. В., Решетняк О. О. Потенціал і розвиток підприємства : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2009. 400 с.
4. Економіка і організація інноваційної діяльності : підручник / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан та ін. К. : ВД «Професіонал», 2004. 960 с.
5. Йохна М. А., Стадник В. В. Економіка і організація інноваційної діяльності : навч. посіб. К. : «Академія», 2005. 400 с.
6. Немцов В. Д., Довгань Л. Є., Сініок Г. Ф. Менеджмент організацій : навч.

посіб. К. : ТОВ «УВПК «Екс об», 2000. 392 с. **7.** Ровенська В. В. Трудовий потенціал підприємства: поняття, структура. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності* : зб. наук. праць. Маріуполь, 2011. Т. 3. С. 286–291. **8.** Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення : монографія. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. 316 с. **9.** Мартюшева Л. С., Калишенко В. О. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження. *Фінанси України*. 2002. № 10. С. 61–66. **10.** Смоляр Л. Г. Дослідження тенденцій розвитку кадрового потенціалу на промислових підприємствах України. *Економіка і держава*. 2008. № 5. С. 96–99. **11.** Якуба М. М. Кадровий потенціал як ключовий елемент потенціалу підприємства в умовах глобалізації. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. № 7. С. 302–305. **12.** Поліщук Д. І. Мотивація як чинник підвищення продуктивності на підприємстві. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2017. Вип. 21.8. С. 209–213. **13.** Бугас В. В., Науменко О. М. Трудовий потенціал підприємства: сутність та структура. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6051>. (дата звернення: 20.11.2023). **14.** Бажан І. І. Економічна природа та сутність категорії «трудовий потенціал». *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2020. № 2(10). С. 84–89. **15.** Pavelko O. V., Blyshchuk V. P., Savchuk A. V. Payroll accounting of construction companies: aspects of organization and automation in competitiveness potential management. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. 2023. Вип. 1(101). С. 98–115. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26165/>. (дата звернення: 20.11.2023). **16.** O. Osadcha etc. Motivational component of national corporate social responsibility: funding, accounting and reporting aspects. *International Journal of Business and Society*. 2020. Vol. 21. No. 3. P. 1012–1032. URL: <https://publisher.unimas.my/ojs/index.php/IJBS/article/view/3308>. (дата звернення: 20.11.2023). **17.** Павелко О. В., Попчук Д. О. Ліквідність, ділова активність і рентабельність: характеристика та особливості визначення окремих показників. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. 2022. Вип. 4(100). Рр. 115–131. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/25969/> (дата звернення: 20.11.2023). **18.** Миронець М. А., Ширко Б. Ф., Іванів Р. Г. Підприємницький потенціал: економічна сутність, види та значення. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки*. 2022. Вип. 4(100). С. 101–114.

REFERENCES:

1. Akulov M. H. *Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny* : navch. posib. K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2012. 328 s.
2. Basko H. M. *Struktura komponentiv kadrovoho potentsialu pidpriemstva*. *Ekonomika i derzhava*. 2007. № 5. S. 5–10.
3. Bachevskiy B. Ye., Zablodskaya I. V., Reshetniak O. O. *Potentsial i rozvytok pidpriemstva* : navch. posib. K. : Tsentр uchbovoi literatury, 2009. 400 s.
4. *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* : pidruchnyk / O. I. Volkov, M. P. Denysenko, A. P. Hrechak ta in. K. : VD «Profesional», 2004. 960 s.
5. Yokhna M. A., Stadnyk V. V. *Ekonomika i orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* : navch. posib. K. : «Akademiia», 2005. 400 s.
6. Niemtsov V. D., Dovhan L. Ye., Siniok H. F. *Menedzhment orhanizatsii* : navch. posib.

К. : TOV «UVPK «Eks ob», 2000. 392 s. **7.** Rovenska V. V. Trudovyi potentsial pidpriemstva: poniattia, struktura. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti* : zb. nauk. prats. Mariupol, 2011. T. 3. S. 286–291. **8.** Chukhray N. Formuvannia innovatsiinoho potentsialu pidpriemstva: marketynhove ta lohystychnе zabezpechennia : monohrafiia. Lviv : Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika», 2002. 316 s. **9.** Martiusheva L. S., Kalyshenko V. O. Innovatsiinyi potentsial pidpriemstva yak ob'ekt ekonomichnoho doslidzhennia. *Finansy Ukrainy*. 2002. № 10. S. 61–66. **10.** Smoliar L. H. Doslidzhennia tendentsii rozvytku kadrovoho potentsialu na promyslovykh pidpriemstvakh Ukrainy. *Ekonomika i derzhava*. 2008. № 5. S. 96–99. **11.** Yakuba M. M. Kadrovyi potentsial yak kliuchovyi element potentsialu pidpriemstva v umovakh hlobalizatsii. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2009. № 7. S. 302–305. **12.** Polishchuk D. I. Motyvatsiia yak chynnyk pidvyschennia produktyvnosti na pidpriemstvi. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. 2017. Vyp. 21.8. S. 209–213. **13.** Buhas V. V., Naumenko O. M. Trudovyi potentsial pidpriemstva: sutnist ta struktura. *Efektyvna ekonomika*. 2018. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6051>. (data zvernennia: 20.11.2023). **14.** Bazhan I. I. Ekonomichna pryroda ta sutnist katehorii «trudovyi potentsial». *Visnyk Berdianskoho universytetu menezhmentu i biznesu*. 2020. № 2(10). S. 84–89. **15.** Pavelko O. V., Blyshchuk V. P., Savchuk A. V. Payroll accounting of construction companies: aspects of organization and automation in competitiveness potential management. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2023. Vyp. 1(101). S. 98–115. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/26165/>. (data zvernennia: 20.11.2023). **16.** Osadcha O. etc. Motivational component of national corporate social responsibility: funding, accounting and reporting aspects. *International Journal of Business and Society*. 2020. Vol. 21. No. 3. P. 1012–1032. URL: <https://publisher.unimas.my/ojs/index.php/IJBS/article/view/3308>. (data zvernennia: 20.11.2023). **17.** Pavelko O. V., Popchuk D. O. Likvidnist, dilova aktyvnist i rentabelnist: kharakterystyka ta osoblyvosti vyznachennia okremykh pokaznykiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2022. Vyp. 4(100). Pp. 115–131. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/25969/> (data zvernennia: 20.11.2023). **18.** Myronets M. A., Shyrko B. F., Ivaniv R. H. Pidpriemnytskyi potentsial: ekonomichna sutnist, vydy ta znachennia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2022. Vyp. 4(100). S. 101–114.

Миронець М. А. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-1905-3877],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено аналітичне забезпечення ефективності використання трудового потенціалу підприємствами лісового господарства. Проаналізовано сутність поняття «трудоий потенціал». Ідентифіковано його чинники та складові елементи (кадровий, професійний, кваліфікаційний і організаційний). Виокремлено організаційно-управлінські та індивідуально-особисті характеристики в

системі факторів оцінки управлінського потенціалу підприємства. Визначено показники трудового потенціалу у розрізі компонентів трудового потенціалу та об'єктів аналізу. Окреслено основні завдання аналізу виплат працівникам.

Виконано аналіз динаміки зарплатовіддачі та зарплатомісткості ДП «Дубенський лісгосп» за 2020–2022 роки. Визначено, що в ДП «Дубенський лісгосп» в 2021 р. наявне зменшення зарплатовіддачі на 0,8 грн/грн, що вказує на погіршення ефективності використання наявного фонду оплати праці. Однак у 2022 р. спостерігається її незначне зростання, що пояснюється зміною значень чистого доходу і величини фонду оплати праці.

Проаналізовано структуру фонду оплати праці ДП «Дубенське лісове господарство». Запропоновано заходи, спрямовані на підвищення значення рентабельності витрат на оплату праці ДП «Дубенський лісгосп», зокрема ефективне використання ресурсів, підвищення кваліфікації персоналу, оптимізацію структури оплати праці, підтримку робочого середовища, стимулювання інновацій, аналіз та планування бюджету. Проаналізовано частку поточної кредиторської заборгованості з оплати праці в загальній сумі джерел фінансування та показник частки поточної кредиторської заборгованості з оплати праці в загальній сумі позикового капіталу. Запропоновано послідовність дій з метою вирішення проблемних питань оцінки та управління трудовим потенціалом досліджуваного підприємства лісового господарства. Визначено ключові правила, які слід використовувати, при розробці системи мотивації.

Ключові слова: аналітичне забезпечення; ефективність; трудовий потенціал; лісгосподарське підприємство; рентабельність.

Отримано: 22 листопада 2023 року
Прорецензовано: 27 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹ Національний авіаційний університет, м. Київ

² Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл

³ Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ У ПОКРАЩЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Вивчення актуальних проблем та принципів управління еколого-економічним розвитком у повоєнне відновлення територій України ускладнилось під впливом зміни суспільних орієнтирів, підвищенням рівня небезпеки в країні, перерозподілом трудового потенціалу та зміною інших систем, які мали вплив на центри аналітичних досліджень та діяльність підприємств. У зв'язку з цим склалась ситуація зменшення відповідальності за наслідки виробничої діяльності, зменшився горизонт планування життєдіяльності, що створив необхідність використання дієвих моделей покращення еколого-економічного стану території України. В процесі дослідження встановлено, що користування моделями, які сприяють зменшенню екологічного навантаження та підвищенню автоматизації і інноваційності виробництва мають позитивний ефект на економічний стан країни, а своєчасний аудит виробничих процесів і аналіз подальших дій за допомогою використання бізнес-моделей має позитивний ефект для всього суспільства України. Також досліджено вплив підприємницької активності на рівень залученості у екологічні проєкти, що допоміг зробити висновок про підвищення рівня екологічної відповідальності за наявності знань про можливості впровадження циркулярної економічної системи та лідерських якостей індивіда, що сприятиме побудові моделей підвищення еколого-економічного потенціалу країни для осіб, що мають високий рівень толерантності до проблем збереження екосистеми.

Ключові слова: циркулярна економіка; модель еколого-економічного росту; показники оцінки потенціалу підприємства; підприємництво.

Постановка проблеми. В процесі формування концепції сталого розвитку, ресурсозбереження стало невід'ємною складовою успішного функціонування держави. Традиційні виробничі лінійні процеси у розвинутих країнах з часом втрачають свою популярність та модифікуються у циклічні, що створило нову економічну циркулярну систему, яка базується на збільшенні життєвого циклу кожного товару при максимізації його суспільної корисності.

Українські вчені зробили висновок, що підприємницький сектор України сьогодні не усвідомлює свої ролі та відповідальності у соціальному розвитку держави, не бачить власних стратегічних інтересів [1].

Аналіз досліджень і публікацій. В літературних джерелах стверджується, що циркулярні бізнес-моделі мають на меті ліквідувати відходи – не лише з виробничих процесів, а систематично протягом різних життєвих циклів і використання продуктів та їх компонентів, що говорить про необхідність їх системному впровадженню та пріоритетом у довгостроковій перспективі [2].

Також на кожному підприємстві необхідним є організація виробництва з використанням принципів циркулярної економіки, тоді як українські вчені зазначають, що створення організаційних бізнес-процесів є складним завданням, але воно є одним із пріоритетних для будь-якої організації, яка прагне працювати ефективно та результативніше [3].

Для досягнення цілей від діяльності підприємства, окрім побудови бізнес-моделей, необхідним є те, щоб цілі, що зазначені у стратегії підприємства, були вимірювані, тому при інноваційному розвитку слід встановити індикатори, які дозволяють виміряти ефективність переробки матеріалів, зменшення відходів або збільшення використання вторинної сировини, окрім звичайних показників економічної ефективності. Цілі повинні враховувати наявні ресурси, технологічні можливості та обмеження, що доводять публікації українських дослідників [4].

Вчені наголошують, що незважаючи на слабкі сторони та загрози при впровадженні циркулярної економіки, переважають сильні сторони та можливості реалізації концепції українськими підприємствами, тоді як поступово будуть зникати такі бар'єри, як недостатнє розуміння споживачами засад виробництва екологічної продукції, відсутність компетентних працівників у цій сфері, а використання принципів циркулярної економіки підприємствами стане основою підвищення конкурентоспроможності не лише на ринку України, а й на світовому [5].

Водночас, у роботах українських вчених розглядається система впровадження екологічного страхування, циркулярної економічної моделі та екологічної сертифікації, що зводяться до спільного знаменника – єдиної скерованості у напрямку злиття фінансової, екологічної та господарської систем на основі функціональної сучасної нормативно-правової бази, яка створить основу формування майбутньої економіки [6].

Постановка завдання. Аналізуючи необхідність покращення еколого-економічного стану України, визначено мету написання даної статті, яка формується у акумуляції знань щодо доведення безпосереднього зв'язку екології та економіки, обґрунтування необхідності створення нових показників дослідження діяльності підприємств та вивчення інструментів стимулювання впровадження концепції циркулярної економіки з урахуванням досвіту різних країн, що базується на визначенні груп осіб, які мають схильність до впровадження змін.

Для досягнення поставленої мети в роботі використано загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення і порівняння, аналізу і синтезу, монографічний метод – для вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку циркулярної економіки та особливостей створення екоорієнтованих підприємств; системного аналізу – для оцінювання характеру впливу сукупності мікро- та макроекономічних методів, важелів й інструментів, що впливають на цільову функцію, метод ранжування – для визначення рейтингу в опитуванні за досліджуваними ознаками, метод анкетування – для дослідження факторів впливу на показник підприємливості, що притаманний керівникам бізнесу в Україні, який можна розглядати як психолого-емоційний показник якості, що сприятиме впровадженню циркулярної економіки.

Основні результати дослідження. Вважається, що уряди відіграють важливу роль у перехідній економіці та методах циркулярної вуглецевої економіки для більш сталого управління природними ресурсами, однак також необхідно надавати перевагу інвестуванню в технології чистої енергії, розвитку альтернативних джерел енергії і інноваційних моделей розвитку [7]. Екологічна стійкість може бути досягнута через соціально-економічну стійкість і збереження всіх енергетичних і природних ресурсів, що ще раз підтверджує тісні зв'язки між всіма наявними системами.

Одночасно існують твердження, що ставлять під питання можливості впровадження зелених технологій в реальне життя,

зазначаючи, що зелена економіка є державним інструментом, який сприяє завоюванню та зміні екосистеми, захищаючи та просуваючи технокапіталістичні траєкторії, водночас пропагуючи віру в пом'якшення екологічної та кліматичної катастрофи і заробляючи на цьому кошти [8].

Проте, більшість вчених схиляється до того, що інноваційні технології та відновлювані джерела енергії країн, що розвиваються, повинні бути інтегровані з фінансовою доступністю, щоб забезпечити довгострокове пом'якшення екологічної шкоди та стале зростання [9].

Зробивши аналіз сучасних парадигм розвитку економічного стану країн світу, можна зробити висновок про наявність зв'язку між екологічною та економічною системами, що наголошує на необхідності створення моделі покращення рівня розвитку країни, враховуючи реалії України на наявність підвищення рівню ризиків та невизначеності.

Для покращення еколого-економічного стану регіону України після війни доцільно використовувати досягнення розвинутих країн, що будуть засновані на принципах, зазначених у моделі, зображеній на рис. 1. Така модель може бути адаптована для кожної області та громади, включати у себе інноваційні досягнення та мати динамічний характер, що буде притаманним всім системам в Україні внаслідок відновлення та розвитку регіонів. Концептуальний рівень містить основні принципи, яких необхідно дотримуватись в процесі відбудови країни. На методичному рівні розглянуто основні методи, які можливо використовувати для досягнення поставлених цілей, однак вони також повинні бути доповнені методами, які можуть бути дієвими в певному регіоні залежно від особливостей певних населених пунктів. Технологічний, інтелектуальний та модельний рівень безпосередньо відображатимуть основні позиції, які необхідно впроваджувати для покращення якості життя населення та підвищення показників суспільної корисності регіону. Одночасно необхідно підготувати кваліфіковано експертну групу, де були б задіяні місцеві мешканці населених пунктів для створення ефективних змін, залучити провідних закордонних спеціалістів, створити умови для обмін досвідом та підвищення компетентностей щодо інноваційної відбудови серед українців, для чого можна також використовувати сучасні додатки та ресурси, що розміщені в мережі інтернет. Модель покращення еколого-економічного стану на підприємстві змогу визначити сукупність техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів, а також оптимальні параметри цих заходів, за

яких забезпечується впровадження основних принципів циркулярної економіки і сприяють її швидкому впровадженню.

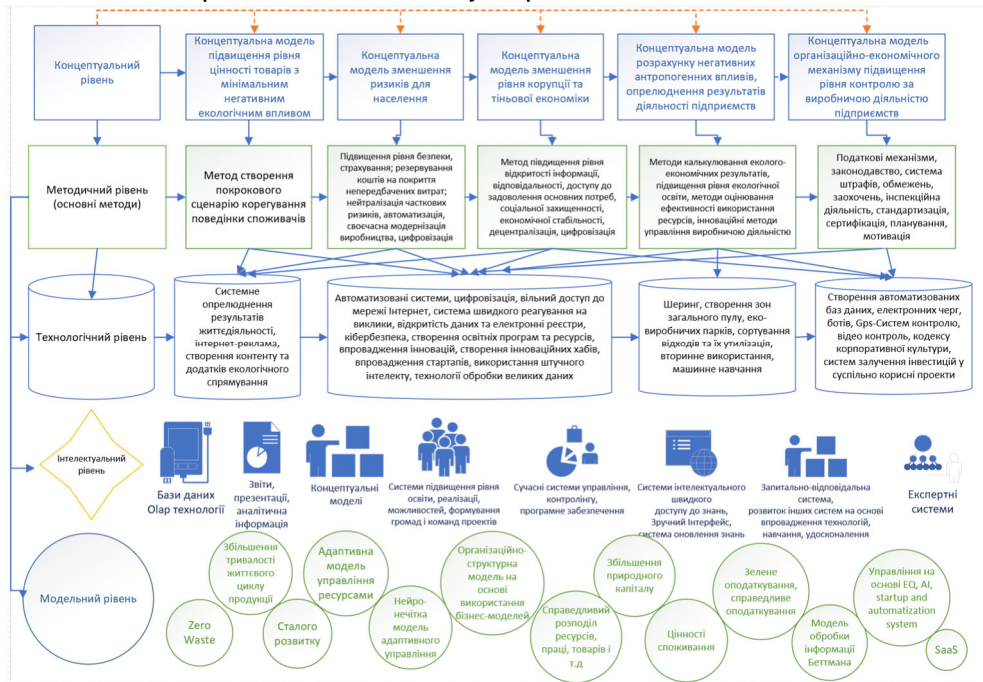

Рис. 1. Процесно-орієнтована модель покращення еколого-економічного стану регіону

З рис. 1 можна побачити, що при максимальному впровадженні наведених моделей на підприємствах і у суспільному житті на території України допоможе суттєво вплинути на економічні макропоказники та сприяти швидкому відновленню екологічного середовища, що підвищить інвестиційний потенціал та залучить необхідні ресурси для відбудови. Водночас такі зміни повинні супроводжуватись змінами на законодавчому рівні, широко підтримуватись на рівні держави для підвищення ефективності, мати контроль на рівні громад.

При врахуванні негативних впливів від виробничої діяльності та ефектів від запланованих змін, бажаним є дотримання бізнес-моделі, яка б містила кроки, що допомагають аналізувати кожну зміну з метою дослідження її на еколого-економічну ефективність і створення цільової функції мінімізації впливу на екосистему. Тобто такі зміни повинні сприяти максимальному збереженню навколишнього середовища щодо його модифікації людиною. В такому випадку збільшиться кількість створених природовиробничих екопарків, які поєднували би виробництво суспільно-корисного продукту з еко-ландшафтами, які притаманні даному регіону. На рис. 2 зображено

бізнес-модель дослідження ефективності змін чи наявних виробничих процесів, які сприятимуть екологізації виробництва за наявності аналітичного відділу на підприємствах, які будуть функціонувати після закінчення бойових дій.

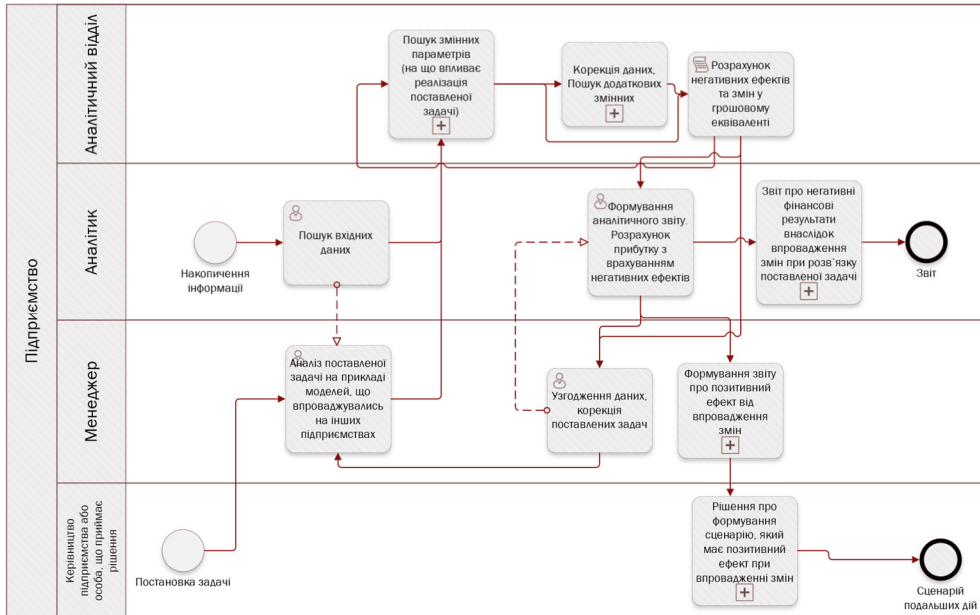

Рис. 2. Бізнес-модель впровадження змін (введення нових операцій чи процесів, аналіз існуючих) з врахуванням негативних впливів на екосистему

Важливим фактором впровадження змін на підприємстві є наявність кваліфікованого менеджменту і персоналу, які б сприяли покращенню рівня конкурентоспроможності продукції з урахуванням зменшення ризиків при виробничій діяльності. Наявність еколого-економічного аналізу та співробітників відділу збільшить видатки цих підприємств, що вплине на підвищення собівартості продукції, проте зменшення негативного екологічного сліду необхідно розглядати як маркетингову стратегію, що має багато позитивних властивостей. Однією з них є підтримка екологічних проєктів на міжнародному рівні та наявність податкових пільг, можливість міжнародної співпраці та залучення коштів.

По-друге, підтримка з боку держави та місцевих громад, оскільки збереження навколишнього середовища є одним з пунктів стратегічного плану розвитку країни. Окрім цього, підвищується рівень безпеки на підприємстві, зменшується кількість ризиків,

зростає рівень конкурентоспроможності підприємства, який є основою його успішного розвитку та впровадження інновацій.

Водночас за наявності трьох основних факторів виробництва продукції та інформації і підприємливості менеджменту компанії, підприємство стає менш залежним від стану зовнішнього середовища (рис. 3).

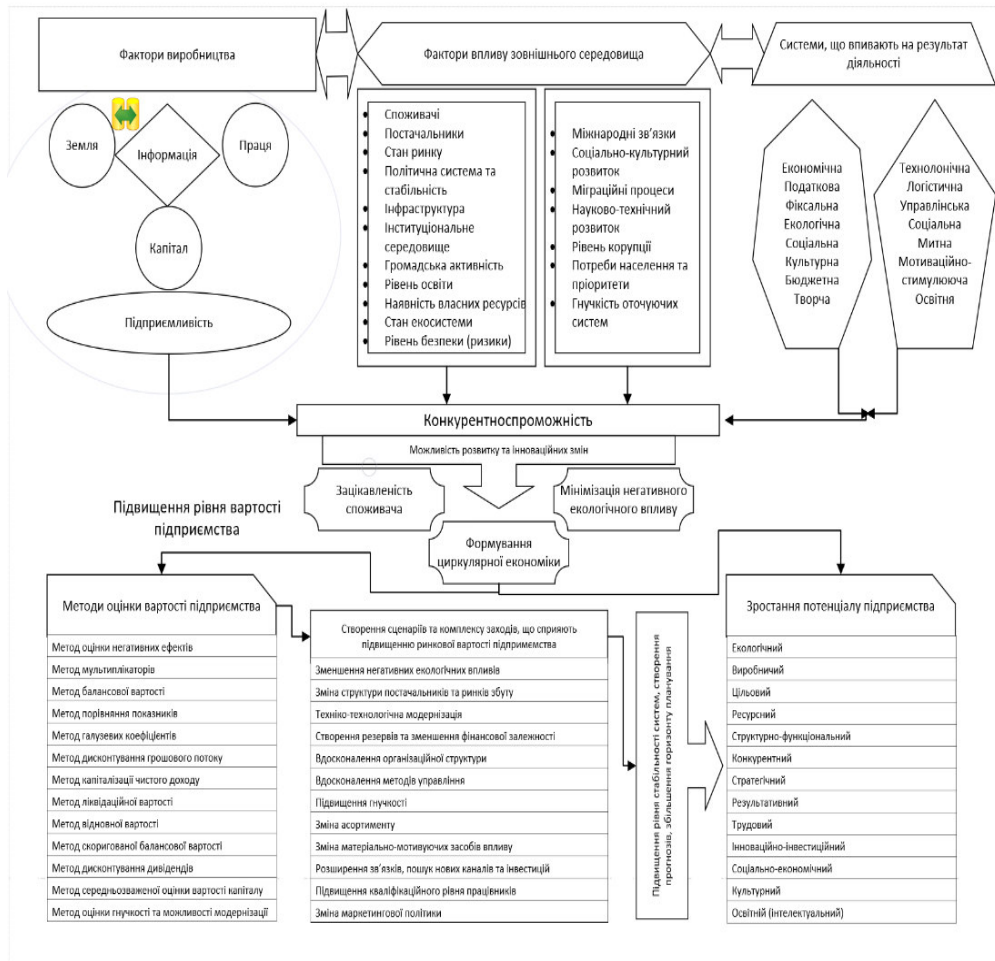

Рис. 3. Модель оцінювання потенціалу зростання ринкової вартості підприємства

Сформовані в країні системи, які впливають на результат діяльності компанії, також є динамічними системами, що мають прагнути до стабілізації при закінченні воєнних дій, тоді як в процесі глобалізації у світі збільшується невизначеність, зменшується горизонт планування. Найкращим інструментом стабілізації таких систем, на нашу думку, є сформована та покрокова модель

державного управління як на законодавчому та стратегічному макрорівні, так і на рівні громад і державних установ. За наявності чітко сформованої державної політики, відсутності корупції та реалізації безпекових і соціальних гарантій, конкурентоспроможність підприємства буде зростати на міжнародному ринку, що можна сьогодні побачити на прикладах підприємств Швейцарії, тоді вартість підприємства також буде збільшуватись, що сприятиме створенню резервних фондів та сценаріїв впровадження циркулярної економіки.

Також такі зміни сприяють зростанню потенціалу підприємства на всіх рівнях та дозволяють розвивати компанію в різних напрямках з метою збільшенню функції суспільної корисності.

За допомогою моделі оцінювання потенціалу зростання ринкової вартості підприємства можна визначити не тільки вартість підприємства на ринку, а і проаналізувати показники, які зменшують потенціал та гальмують розвиток. Своєчасний контроль та дослідження показників виробничої діяльності створюють умови для швидкої реакції керівництва компанії до зовнішніх змін та підвищують рівень адаптації підприємства до впливу ризик-факторів. Наявність оцінки негативних екологічних ефектів є дієвим інструментом для створення суспільно корисного продукту, що сприятиме розбудові держави. Оскільки рівень корупції та демократичність уряду є основними елементами впливу на результати змін з боку внутрішніх факторів, системні зміни повинні відбуватись саме за вказаними напрямами. Інноваційні стратегії, що сприятимуть створенню демократичної, стабільної країни підвищать потенціал українських підприємств і рівень впровадження циркулярної економіки.

З метою забезпечення позитивного інвестиційного клімату в країні, орієнтири на інновації та створення ефективних стратегій перебудови суспільства допоможуть підвищити горизонт планування в Україні. Створення суспільно орієнтованої, екологічної моделі розвитку економіки підвищить фінансову стабільність та збільшить резервні фонди, тому необхідна системна робота бізнесу, громади і державних інституцій, що працюватимуть в межах визначеної стратегії.

Необхідним є створення норм і нормативів, формування резервів, встановлення лімітів, створення стимулів і санкцій, удосконалення нормативно-правового забезпечення з боку держави для покращення роботи існуючих інституцій. Децентралізація і підтримка екологічно безпечного бізнесу на локальному рівні підвищує шанси створення нових підприємств, які б збільшували податкові надходження в підвищували економічний рівень держави,

а створення податково обґрунтованого менеджменту на локальному рівні здатне значно покращити якість використання коштів з метою підвищення результативності їх застосування.

Одним з необхідних факторів виробництва у період відбудови є підприємливість, що базується на наявності лідерських якостей особистості, прагненні до розвитку та схильності до відповідальності за процеси, які відбуваються на підприємстві.

Нами було досліджено основні психоемоційні особливості 200 підприємців України, що дозволило виділити такі показники, які мали кореляційну залежність від наявності підприємливості у індивіда і можуть сприяти впровадженню циркулярної економіки в країні.

Основними показниками стали: «наявність знань щодо впровадження циркулярної економіки» (z), «наявність створення екологічного проєкту або участь у екоорієнтованих проєктах» (y), що мають показники кореляції з результуючим значення «лідерство» (x) 0,896 та 0,842 відповідно, що говорить про прямий тісний зв'язок та чутливість щодо змін визначених параметрів.

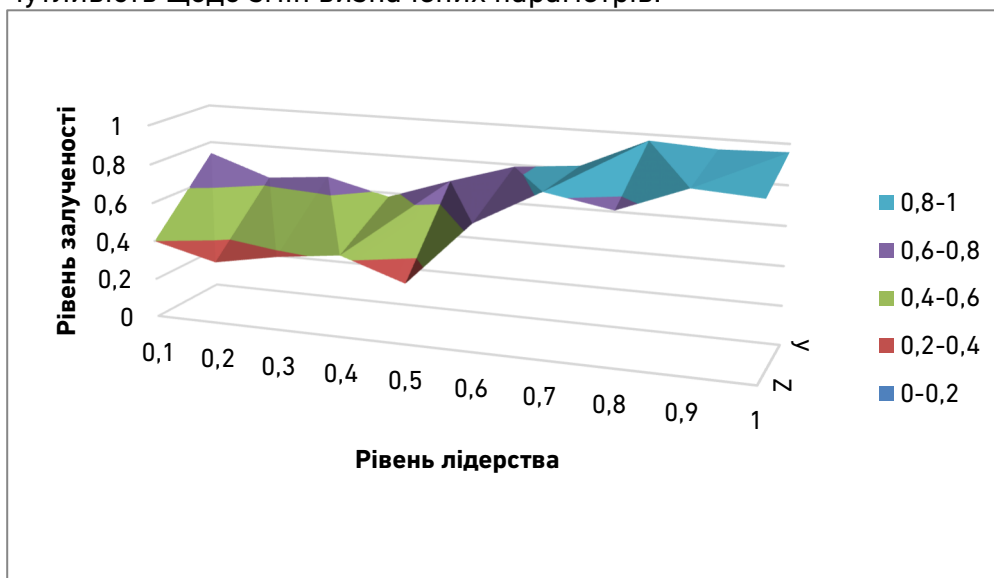

Рис. 4. Залежність рівня лідерства (підприємливості) від наявності знань щодо впровадження циркулярної економіки проєкти

З рис. 4 бачимо, що зростання рівня знань та відгуку до залученості у екопроєкти впливає на рівень лідерства як результуючої функції. Так, більшість опитаних, які мали лідерські якості (комунікативність (0–25%), стратегічне бачення розвитку власного бізнесу (0–25%), ініціативність (0–25%), прагнення до змін та розвитку (0–25%), що в сумі цих показників за наявності позитивного відгуку створює 1 бал) також зазначили, що мають знання щодо

впровадження циркулярної економіки, проходять постійні курси підвищення кваліфікації та обміну знаннями; брали участь у проєктах з екологічною цільовою функцією чи самостійно розробляли екопроєкти.

З цього дослідження можна зробити висновок, що лідерські якості за наявності знань щодо екологічних проєктів та досвіду їх створення можуть позитивно вплинути на рівень впровадження циркулярної економіки, сприятимуть екологічному відновленню та технологічності виробничих процесів. Водночас респонденти, що зазначали відсутність знань щодо функціонування циркулярної економіки, також мали менші за значенням показники, що визначають лідерські якості керівника.

Одночасно підприємливість як фактор виробництва може стати і причиною пошуку шляхів уникнення відповідальності за неекологічні дії та створення стратегій максимізації прибутку з можливістю порушення чинного законодавства, що потребує додаткового дослідження і уточнення з метою формування ефективної державної стратегії щодо впровадження циркулярної економіки в Україні.

Розроблений метод дозволяє проводити удосконалення інструментів впровадження циркулярної економіки на виробництві, створювати графіки необхідних змін для персоналу підприємств, виконувати пошук ефективних методів підвищення кваліфікації для українців, залучати групи підприємців, які мають схильність до лідерства, до спільних екопроєктів та використовувати їх знання як інформацію, що надає «лідер думок», тим самим наголошуючи на необхідності оцінки вартості підприємства шляхом визначення ефектів від створених сценаріїв і процесів на виробництві, усвідомленні необхідності мінімізації негативного екологічного сліду від створення засобів і предметів життєдіяльності.

Висновки. Проаналізувавши основні перспективи повоєнної відбудови України, зроблено висновок, що необхідним є зміна існуючих систем, починаючи з концептуального рівня, що повинен сприяти мінімізації ризик-факторів, закінчуючи використанням сучасних інноваційних моделей, серед яких основними є зменшення залежності від цін на ресурси та запровадження екоорієнтованих технологій, які повинні використовуватись, як на рівні держави, так і на рівнях громад, бізнесу, суспільства.

В країні спостерігаються негативні тенденції щодо динаміки виробництва у промисловості, скорочення витрат на підвищення кваліфікації працівників та зосередження подальшого розвитку на збереження державності і військових потребах, тоді як нами

пропонується створення гармонійного розвитку всіх напрямів, шляхом побудови аналітичних відділів на підприємстві, які б могли проаналізувати майбутні зміни і розробити стратегії подальших дій з мінімальним навантаженням на екологію як пріоритетного напрямку підвищення рівня якості життя населення, що матиме в довгостроковій перспективі кращі економічні результати ніж функціонування лінійного виробництва з мінімальним аналізом результатів діяльності.

Для досягнення поставлених задач пропонується використання моделі оцінювання потенціалу зростання ринкової вартості підприємства, яка би містила в собі елементи екоаналітики і стала інструментом для дослідження методів підвищення конкурентоспроможності підприємства та регіонів України.

Запропоновані пріоритетні орієнтири відбудови країни, які базуються на наявності психолого-емоційних якостей бізнеса, де основним фактором виробництва визначено підприємливість, що базується на наявності лідерських якостей особистості, прагненні до розвитку та схильності до відповідальності за процеси, які відбуваються на підприємстві, що сприятимуть впровадженню циркулярної економіки. Зроблено висновок, що наявність знань щодо впровадження циркулярної економіки та створення екологічного проєкту або участь у екоорієнтованих проєктах позитивно впливає на лідерські якості керівників і сприяє впровадженню концепції сталого розвитку країни.

1. Ситник Й., Юрченко Г. Актуалізація концепції корпоративної соціальної відповідальності в моделі економічного розвитку України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. С. 1–12. 2. Руда М. В., Мирка Я. В. Циркулярні бізнес-моделі в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2020. Вип. 2 (1). С. 107–121. 3. Фадєєва І. Г., Орлова Н. В., Макарова В. В. Моделювання бізнес-процесів організації: сутність, складові та методологія впровадження в умовах формування глобальної економіки стійкого розвитку. *Академічні візії*. 2023. № 17. 4. Павліха Н. В., Корнелюк О. А., Цимбалюк І. О. Методології проєктного менеджменту для циркулярних бізнес-моделей: переваги та можливості. *Інтелект XXI*. 2023. № 3. 5. Горбаль Н. І., Ломага Ю. Р. Циркулярна економіка – основа сталого розвитку підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. *Проблеми економіки та управління*. 2022. № 6(1). С. 9–24. 6. Решетілов Г. О. Розвиток циркулярної економіки регіону : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 051 – Економіка (05-Соціальні та поведінкові науки). Миколаївський національний аграрний університет, 2023. 7. Hassan S. T., Wang P., Khan I., Zhu B. The impact of economic complexity, technology advancements, and nuclear energy consumption on the ecological footprint of the USA: Towards circular economy initiatives. *Gondwana Research*. 2023. № 113. С. 237–246. 8. Dunlap A. The green economy as counterinsurgency, or the ontological power affirming permanent

ecological catastrophe. *Environmental Science & Policy*. 2023. № 139. С. 39–50. **9.** Saqib N., Ozturk I., Usman M. Investigating the implications of technological innovations, financial inclusion, and renewable energy in diminishing ecological footprints levels in emerging economies. *Geoscience Frontier*. 2023. № 14(6). С. 10166. **10.** Мануїлова К., Несененко П. Перспективні напрямки управління відбудовою України в контексті Європейського зеленого курсу. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2022. № 28. Т. 1. С. 104–111.

REFERENCES:

1. Sytnyk Y., Yurchenko H. Aktualizatsiia kontseptsii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v modeli ekonomichnoho rozvytku Ukrainy. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2021. № 24. С. 1–12. **2.** Ruda M. V., Myrka Ya. V. Tsyrukliarni biznes-modeli v Ukraini. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*. 2020. Vyp. 2 (1). С. 107–121. **3.** Fadieieva I. H., Orlova N. V., Makarova V. V. Modeliuvannia biznes-protsesiv orhanizatsii: sutnist, skladovi ta metodolohiia vprovadzhenia v umovakh formuvannia hlobalnoi ekonomiky stiikoho rozvytku. *Akademichni vizii*. 2023. № 17. **4.** Pavlikha N. V., Korneliuk O. A., Tsybaliuk I. O. Metodolohii proiektneho menedzhmentu dlia tsyrkuliarnykh biznes-modelei: perevahy ta mozhlyvosti. *Intelekt XXI*. 2023. № 3. **5.** Horbal N. I., Lomaha Yu. R. Tsyrukliarna ekonomika – osnova staloho rozvytku pidpriemstv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. Ser. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia*. 2022. № 6(1). С. 9–24. **6.** Reshetilov H. O. Rozvytok tsyrkuliarnoi ekonomiky rehionu : dys. ... d-ra filosofii za spetsialnistiu 051 – Ekonomika (05-Sotsialni ta povedinkovi nauky). Mykolaivskiy natsionalnyi ahraryni universytet, 2023. **7.** Hassan S. T., Wang P., Khan I., Zhu B. The impact of economic complexity, technology advancements, and nuclear energy consumption on the ecological footprint of the USA: Towards circular economy initiatives. *Gondwana Research*. 2023. № 113. С. 237–246. **8.** Dunlap A. The green economy as counterinsurgency, or the ontological power affirming permanent ecological catastrophe. *Environmental Science & Policy*. 2023. № 139. С. 39–50. **9.** Saqib N., Ozturk I., Usman M. Investigating the implications of technological innovations, financial inclusion, and renewable energy in diminishing ecological footprints levels in emerging economies. *Geoscience Frontier*. 2023. № 14(6). С. 10166. **10.** Manuilova K., Nesenenko P. Perspektyvni napriamky upravlinnia vidbudovoi Ukrainy v konteksti Yevropeiskoho zelenoho kursu. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*. 2022. № 28. Т. 1. С. 104–111.

Mikhno I. S. [1: ORCID ID: 0000-0003-3661-1965],
Candidate in Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Koval V. V. [2: ORCID ID: 0000-0003-2562-4373],
Doctor of Economics, Professor,
Mazur Yu. V. [3: ORCID ID: 0000-0002-4728-4640],
Candidate in Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Iordanov O. M. [1: ORCID ID: 0009-0004-5736-7900],
Post-graduate Student

¹ *National Aviation University, Kyiv*

² *Izmail State University of Humanities, Izmail*

³ *Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

TOOLS FOR THE IMPLEMENTATION OF THE CIRCULAR ECONOMIC SYSTEM IN IMPROVING THE ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC CONDITION AND RESTORATION OF THE COMPETITIVENESS OF THE TERRITORIES OF UKRAINE

The study of current problems and principles of management of ecological and economic development in Ukraine during the war became complicated under the influence of changes in social orientations, an increase in the level of danger in the country, redistribution of labour potential and changes in other systems that had an impact on analytical research centres and the activities of enterprises. In connection with this, a situation of reduced responsibility for the consequences of production activity has developed, the horizon of life planning has decreased, which has created the need to use effective models for improving the ecological and economic state of the territory of Ukraine. In the process of research, it was established that the use of models that contribute to the reduction of environmental load and the increase of automation and innovation of production have a positive effect on the economic state of the country, and the timely audit of production processes and analysis of further actions using business models has a positive effect on the entire society of Ukraine. The influence of entrepreneurial activity on the level of involvement in environmental projects was also investigated, which helped to draw a conclusion about the increase in the level of environmental responsibility in the presence of knowledge about the possibilities of implementing a circular economic system and the leadership qualities of an individual, which will contribute to the construction of models for increasing the ecological and economic potential of the country for persons who have a high level of tolerance for ecosystem preservation

problems. To achieve the objectives, it is proposed to use a model for assessing the growth potential of the market value of the enterprise, which would contain elements of eco-analytics and become a tool for researching methods of increasing the competitiveness of the enterprise and regions of Ukraine.

Keywords: circular economy; model of ecological and economic growth; indicators of enterprise potential assessment; entrepreneurship.

Отримано: 23 грудня 2023 року
Прорецензовано: 28 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

Мошинський В. С. [1: ORCID ID: 0000-0002-1661-6809],

д.с.-г.н., професор,

Міщук Г. Ю. [1: ORCID ID: 0000-0003-4520-3189],

д.е.н., професор,

Жомирук Р. В. [1: ORCID ID: 0000-0002-5579-4042],

к.т.н., доцент,

Джоші О. І. [1: ORCID ID: 0000-0002-1205-0318],

к.т.н., доцент

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДАНИХ ПОПИТУ НА ОСВІТНІ ПОСЛУГИ (ВИЩА ОСВІТА) НА ПРИКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Здійснено інтелектуальний аналіз даних попиту на освітні послуги (вища освіта) на прикладі НУВГП за період з 2018 по 2023 роки на основі поданих заяв абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу, тобто тих, хто здійснював свій професійний вибір вперше.

Вирішення задач інтелектуального аналізу освітніх даних здійснювалось з використанням RStudio.

Визначено, що динаміка попиту на освітні послуги, яку можна оцінити такими показниками, як кількість поданих заяв, пріоритет заяви, конкурсний бал, обрана спеціальність та форма навчання, ідентифікатори унікальності абітурієнтів, тощо є нестаціонарною та неергодичною. Результати проведеного кластерного аналізу дозволили виявити відмінності в обраних абітурієнтами стратегіях під час вступних кампаній.

Очікується, що отримані результати сприятимуть подальшому покращенню якісної підготовки кваліфікованих фахівців, яка здійснюється в НУВГП, для розбудови України.

Ключові слова: вища освіта; освітній рівень бакалавр; інтелектуальний аналіз даних (Data Mining); великі дані (Big Data); RStudio.

Інтелектуальний аналіз освітніх даних (ІАОД) – сукупність методів і алгоритмів аналізу даних, що накопичуються в навчальному закладі в процесі його діяльності з метою виявлення прихованих, неочевидних, практично корисних та інтерпретованих знань про навчальний процес і його учасників для підтримки ухвалення рішень [1]. Головною метою ІАОД є підвищення якості підготовки фахівців.

На сьогоднішній день актуальною задачею є інтелектуальний аналіз (Data Mining) великих даних (Big Data) – структурованих і

неструктурованих даних величезних розмірів і значного розмаїття, які продукуються в сфері освіти, зокрема і вищої освіти, вирішення якої, як наслідок, дозволяє отримувати корисну інформацію з освітніх даних для підтримки прийняття рішень з питань управління якістю освіти. Особливої уваги заслуговує дослідження попиту на освітні послуги вищої освіти на прикладі Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП) для тих абітурієнтів, громадян України, які здійснюють свій професійний вибір вперше, тобто для яких рік видачі документу про повну загальну середню освіту (ПЗСО) співпадає з роком вступу до закладу вищої освіти (ЗВО).

Сьогодні методи Data Mining отримали поширення в різних сферах діяльності. Дослідженнями в цій області свої наукові праці присвятили такі вчені, як А. А. Барсегян, М. С. Купріянов, Г. Пятецкий-Шапіро, Х. Ромесбург, Дж. Хан. Проблеми аналізу даних освітнього процесу розглядалися в роботах таких вчених, як Р. Бакер, Л. І. Григор'єв та інші [3–4; 6–10].

Вирішення задач інтелектуального аналізу даних попиту на освітні послуги (вища освіта) на прикладі НУВГП здійснювалось з використанням RStudio (вільного та відкритого інтегрованого середовища розробки для мови програмування обчислювальної статистики та візуалізації даних R).

Динаміка кількостей заяв [2], допущених до конкурсу на освітній рівень бакалавр із базою вступу ПЗСО до НУВГП, а також кількостей заяв, поданих абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу до ЗВО, та кількостей абітурієнтів, які здобули ПЗСО в тому ж році, що і рік вступу до ЗВО, за період з 2018 по 2023 роки, наведена на рис. 1. При цьому середні конкурсні бали за період з 2018 по 2023 роки, для заяв, допущених до конкурсу, були наступними: у 2018 році – 152.3; у 2019 році – 156.0; у 2020 році – 154.5; у 2021 році – 158.2; у 2022 році – 155.7; у 2023 році – 146.4. В порівнянні з минулими роками, у 2023 році спостерігається суттєве збільшення кількості поданих заяв та зменшення значення середнього конкурсного балу.

У системі освіти діє Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО) – автоматизована система, функціями якої є збір, верифікація, оброблення, зберігання та захист інформації про систему освіти [2]. При подачі заяв на місця державного (регіонального) замовлення (бюджет) до ЗВО абітурієнти мають можливість присвоїти їм пріоритети. Максимальна кількість пріоритетів для заяв, поданих у 2018 та 2019 роках, становила 7, а, починаючи з 2020 по 2023

включно, максимальна кількість пріоритетів дорівнює 5 (перший пріоритет – найбільш бажане місце навчання для абітурієнта).

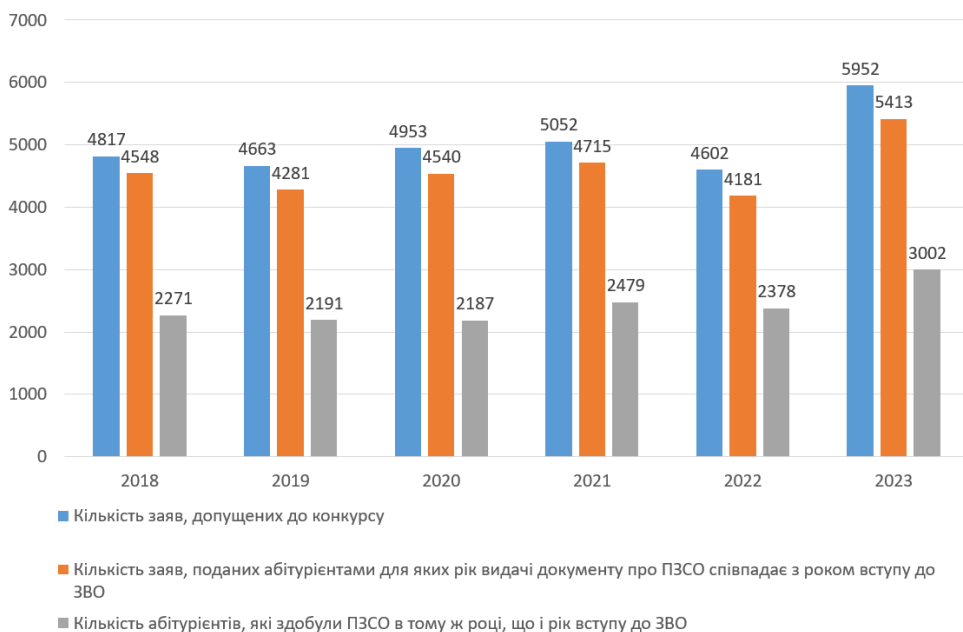

Рис. 1. Динаміка кількостей заяв та кількостей абітурієнтів до НУВГП за період 2018–2023 роки

За період з 2018 по 2023 роки можна спостерігати зростання кількості заяв до НУВГП з пріоритетом 1, поданих абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу, – від 573 до 1123 відповідно (рис. 2). Аналогічною динамікою також характеризуються подані до НУВГП заяви і з іншими пріоритетами. Наприклад, кількість поданих заяв з пріоритетом 2 за цей період змінилась від 474 до 893; кількість поданих заяв з пріоритетом 3 – від 450 до 777. Що стосується заяв, в яких не зазначено пріоритет (тільки контракт), то у 2018 році їх кількість становила 1747, у 2019 році – 1601, у 2020 році – 1643, у 2021 році – 1134, у 2022 році – 618, та у 2023 році – 1341.

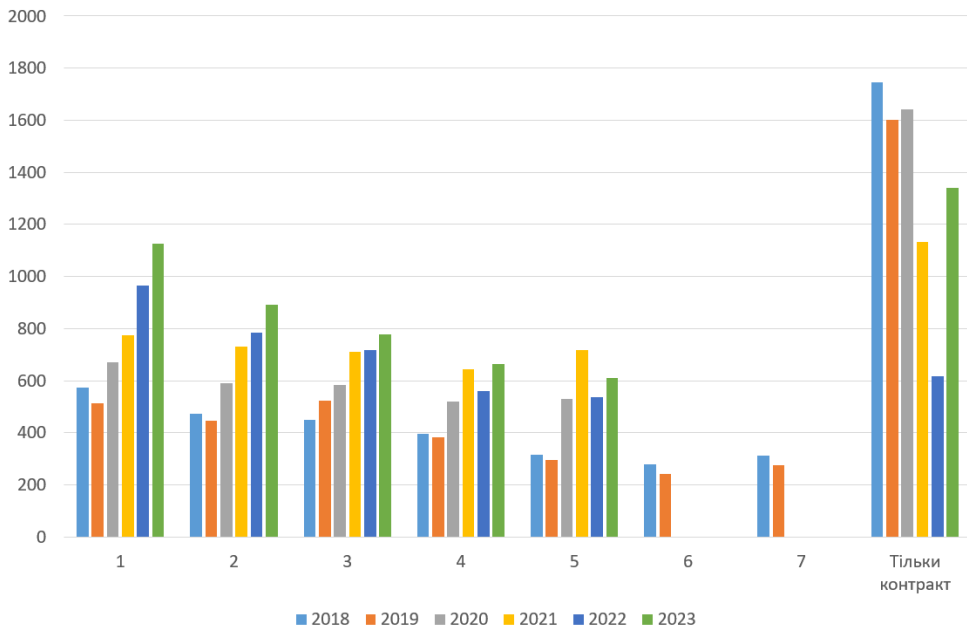

Рис. 2. Динаміка розподілу поданих заяв до НУВГП за пріоритетами за період 2018–2023 роки

Результати аналізу такого показника, як пріоритет заяв, поданих абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу до НУВГП, залежно від статі абітурієнтів (жіноча стать – червоний колір, чоловіча стать – синій колір) та обраних ними для відповідної заяви форми навчання (денна форма навчання – знизу, заочна форма навчання – згори), можна представити у вигляді скрипкових діаграм (violin plots), які відображають особливості розподілу відповідних показників на прикладі 2018 та 2023 років наведено на рис. 3. Зокрема, у 2023 році абітурієнти жіночої статі взагалі не подавали до НУВГП заяви на заочну форму навчання з пріоритетом 5, що свідчить про стратегію ціленаправленого вибору.

Національний університет водного господарства та природокористування пропонує абітурієнтам для здобуття вищої освіти широкий вибір спеціальностей. В період з 2018 по 2023 роки кількості спеціальностей в НУВГП, на які абітурієнти мали можливість подавати заяви, становили відповідно 41, 43, 46, 45, 46 та 48.

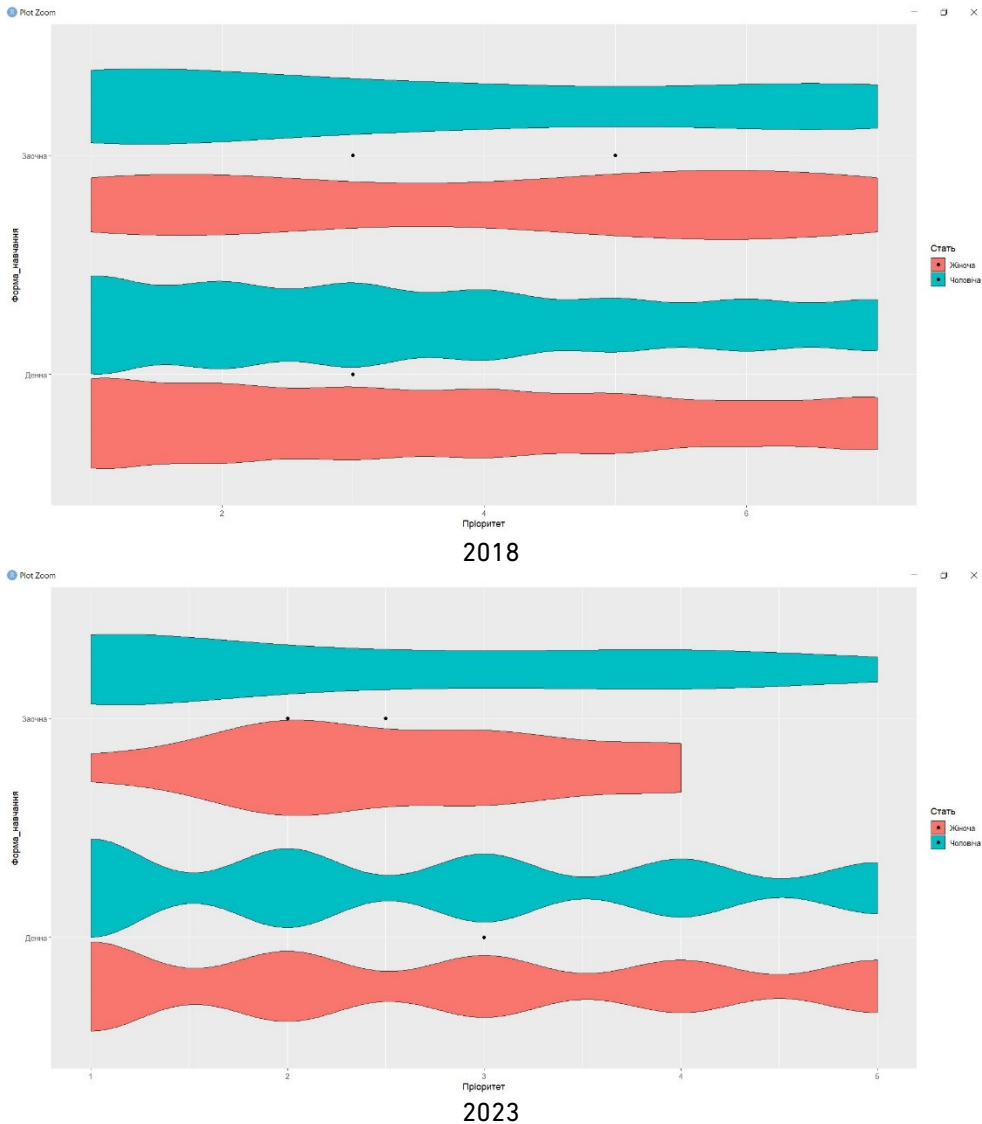

Рис. 3. Динаміка розподілу поданих заяв за пріоритетами залежно від статі абітурієнтів та обраних ними форм навчання

Щодо популярності спеціальностей, то у 2018–2020 роках найбільше заяв було подано на спеціальність 081 Право – 459, 430, 353 відповідно. У 2021 та 2022 роках найбільше заяв було подано на спеціальність 192 Будівництво та цивільна інженерія – 343 та 349 відповідно. У 2023 році найбільше заяв було подано на спеціальність 081 Право – 414. ТОП-5 спеціальностей НУВГП за кількістю поданих заяв в період з 2018 по 2023 роки наведено на рис. 4.

2018		2021	
081 Право	459	192 Будівництво та цивільна інженерія	343
073 Менеджмент	258	122 Комп'ютерні науки	269
122 Комп'ютерні науки	208	081 Право	244
242 Туризм	190	073 Менеджмент	240
193 Геодезія та землеустрій	189	121 Інженерія програмного забезпечення	201

2019		2022	
081 Право	430	192 Будівництво та цивільна інженерія	349
073 Менеджмент	282	081 Право	241
122 Комп'ютерні науки	198	122 Комп'ютерні науки	234
193 Геодезія та землеустрій	191	073 Менеджмент	208
076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність	163	121 Інженерія програмного забезпечення	206

2020		2023	
081 Право	353	081 Право	414
073 Менеджмент	289	192 Будівництво та цивільна інженерія	409
122 Комп'ютерні науки	197	073 Менеджмент	308
192 Будівництво та цивільна інженерія	190	122 Комп'ютерні науки	304
075 Маркетинг	189	075 Маркетинг	271

Рис. 4. ТОП-5 за кількістю поданих заяв до НУВГП в розрізі спеціальностей за період 2018–2023 роки

Серед ТОП-5 незмінною популярність серед абітурієнтів, крім зазначених вище спеціальностей, характеризуються наступні: 081 Менеджмент та 122 Комп'ютерні науки.

Результати інтелектуального аналізу даних, виконаного в Rstudio, щодо визначення розподілу кількості абітурієнтів-громадян України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу, залежно від кількості поданих заяв на 1 особу за роками вступу до НУВГП наведено в табл. 1.

Частки абітурієнтів за період з 2018 по 2023 роки, які подали до НУВГП лише одну заяву, відповідно становлять: у 2018 році – 52,36%; у 2019 році – 54,91%; у 2020 році – 55,46%; у 2021 році – 58,21%; у 2022 році – 61,61%; у 2023 році – 59,33%. Решта абітурієнтів подали до НУВГП дві і більше заяв. Це означає, що за досліджуваний період більше половини абітурієнтів НУВГП переважно впевнено здійснюють свій вибір. Решта абітурієнтів обирають обережну стратегію своєї поведінки під час вступної кампанії. Наприклад, максимальна кількість заяв поданих одним абітурієнтом до НУВГП становила 18 у 2020 році.

У складі НУВГП функціонують 8 навчально-наукових інститутів (НІ): кібернетики, інформаційних технологій та інженерії (НІКІТІ) – до 02.01.2024 інститут мав назву автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки (НІАКОТ); агроекології та землеустрою (НІАЗ); будівництва та архітектури (НІБА); енергетики, автоматики та водного господарства (НІЕАВГ) – до 31.08.2023 інститут мав назву

водного господарства та природооблаштування (ННІВГП); економіки та менеджменту (ННІЕМ); охорони здоров'я (ННІОЗ); права (ННІП); механічний (ННМІ) [5].

Таблиця 1

Результати інтелектуального аналізу даних щодо визначення розподілу кількості абітурієнтів за роками вступу до НУВГП залежно від кількості поданих ними заяв на 1 особу

Кількість заяв поданих 1 особою	Кількість абітурієнтів					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	1189	1203	1213	1443	1465	1781
2	501	471	400	476	459	610
3	254	237	247	252	213	291
4	202	165	127	132	106	151
5	53	48	109	116	103	126
6	33	25	35	24	20	23
7	19	15	15	11	4	5
8	7	9	12	13	4	7
9	7	6	7	3	1	5
10	3	3	8	4	2	2
11	-	3	6	1	1	1
12	1	2	1	2	-	-
13	-	1	4	-	-	-
14	1	1	1	1	-	-
15	-	2	-	1	-	-
16	1	-	-	-	-	-
17	-	-	1	-	-	-
18	-	-	1	-	-	-
Загальна кількість абітурієнтів	2271	2191	2187	2479	2378	3002
Загальна кількість заяв	4548	4281	4540	4715	4181	5413

Розподіл кількостей заяв, поданих абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу до ЗВО, залежно від статі абітурієнтів та поданими ними заявами у відповідні ННІ НУВГП, наведено в табл. 2. Аналіз показує, що серед абітурієнтів жіночої статі найбільшою популярністю користуються спеціальності закріплені за ННІЕМ, а серед абітурієнтів чоловічої статі, спеціальності закріплені за ННІКІТІ (ННІАКОТ).

Таблиця 2

Результати інтелектуального аналізу даних розподілу попиту на освітні послуги залежно від статі абітурієнтів та поданих ними заяв до навчально-наукових інститутів

ННІ	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Стать жіноча						
ННІАЗ	310	391	326	318	254	318
ННІБА	73	50	83	142	114	134
ННІЕАВГ (ННІВГП)	115	47	54	63	42	34
ННІЕМ	884	1047	1051	989	782	1090
ННІКІТІ (ННІАКОТ)	106	60	154	200	162	195
ННІОЗ	58	67	60	62	83	130
ННІП	359	259	218	154	159	280
ННМІ	14	19	37	26	60	83
Стать чоловіча						
ННІАЗ	309	320	283	307	232	306
ННІБА	196	149	219	332	339	410
ННІЕАВГ (ННІВГП)	247	104	113	144	130	154
ННІЕМ	538	494	595	466	288	426
ННІКІТІ (ННІАКОТ)	745	726	773	999	885	1069
ННІОЗ	54	51	70	56	77	125
ННІП	209	171	135	90	82	134
ННМІ	331	326	369	367	492	525
Всього	4548	4281	4540	4715	4181	5413

Однією із задач інтелектуального аналізу даних є кластерний аналіз – метод багатомірного статистичного дослідження, до якого належать збір даних або побудова вибірок, що містять інформацію про вибіркові об'єкти, та упорядкування їх в порівняно однорідні, схожі між собою групи. Сутність кластерного аналізу полягає у здійсненні класифікації об'єктів дослідження за допомогою численних обчислювальних процедур. В результаті цього утворюються кластери або групи дуже схожих об'єктів. Цей вид аналізу дає можливість класифікувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно.

Показниками, за якими здійснюється розподіл місць державного (регіонального) замовлення (бюджет), залежно від обраних абітурієнтами спеціальностей, є конкурсний бал та пріоритет поданої заяви. Результат візуалізації простору розсіювання заяв абітурієнтів у 2023 році залежно від конкурсного балу, обраної спеціальності та пріоритету (символьні позначення: ○ – 1 пріоритет, Δ

– 2 пріоритет, + – 3 пріоритет, × – 4 пріоритет, ◊ – 5 пріоритет), отриманого в RStudio за допомогою інструменту scatterplot3d, наведено на рис. 5.

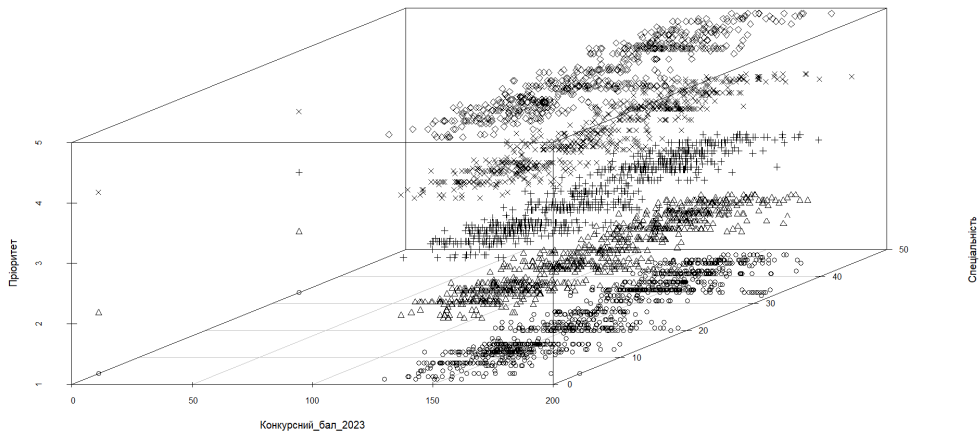

Рис. 5. Простір розсіювання заяв абітурієнтів для 2023 року

Результати кластерного аналізу (densityMclust) в RStudio, залежно від значення конкурсного балу абітурієнтів та обраних ними спеціальностей, для вибірок заяв за відповідні роки, поданих абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу до ЗВО, з яких було вилучено ті заяви, які отримали статус «Скасовано», наведено на рис. 6. Динаміка попиту на освітні послуги в НУВГП за період 2018–2023 роки є нестационарною (її статистичні характеристики змінюються в часі) та неергодичною (не характеризується однорідністю).

Залежно від значень тих самих показників (конкурсних балів абітурієнтів та обраних ними спеціальностей), в RStudio також було здійснено кластерний аналіз на основі статистичних моделей (Mclust). Кількості заяв в кластерах та характеристики кластерного аналізу для 2023 року наведено на рис. 7. Отримані кластери характеризуються притаманною їм поведінкою (стратегією) абітурієнтів – кількістю поданих заяв, пріоритетом заяв, вибором спеціальності і форми навчання; та ідентифікаторами унікальності абітурієнтів (ПІБ, дата народження, стать, документ про ПЗСО тощо).

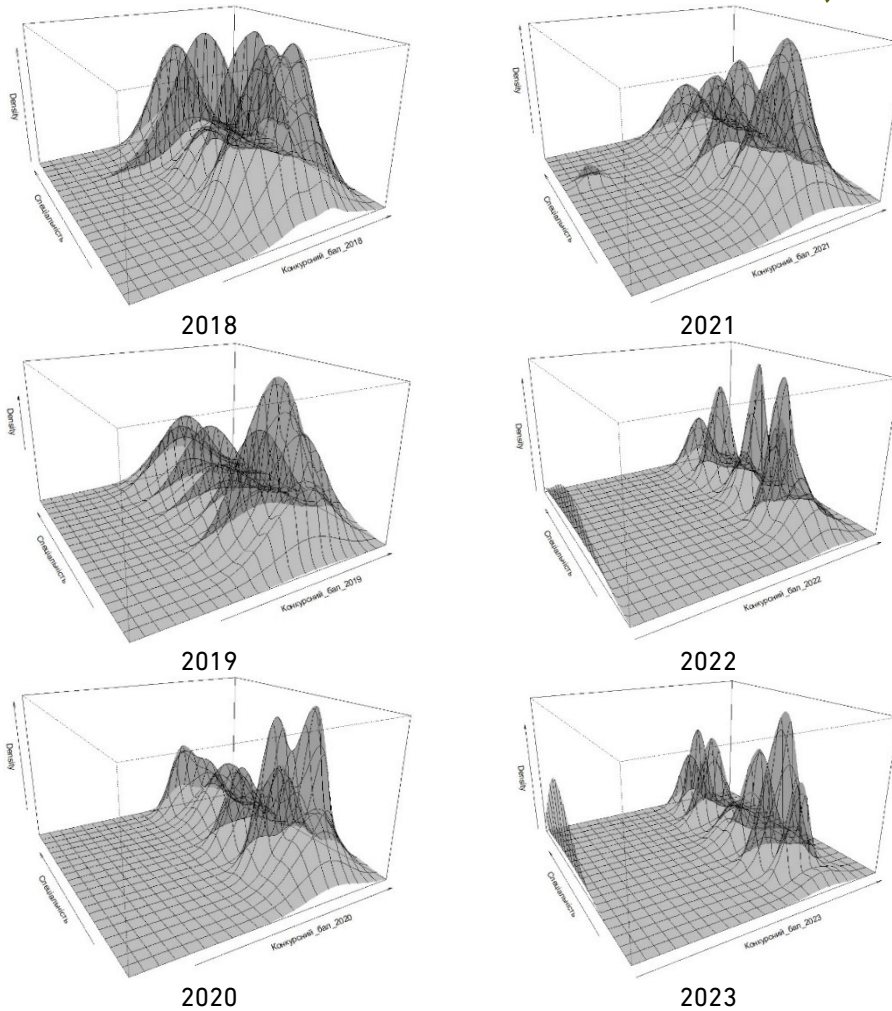

Рис. 6. Результати кластерного аналізу (densityMclust)

Gaussian finite mixture model fitted by EM algorithm

Mclust VEV (ellipsoidal, equal shape) model with 9 components:

log-likelihood	n	df	BIC	ICL
-40489.73	5216	45	-81364.64	-82460.76

Clustering table:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
179	166	871	325	973	754	1061	697	190

Рис. 7. Характеристики кластерів для 2023 року

Наприклад, у 2023 році загальна кількість заяв, поданих абітурієнтами-громадянами України до НУВГП, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу до ЗВО, за винятком

заяв із статусом «Скасовано», становила 5216. Ця загальна кількість сформувала 9 кластерів з відповідними кількостями заяв – 179, 166, 871, 325, 973, 754, 1061, 697, 190. Перший кластер (рис. 6, рис. 7) сформували заяви абітурієнтів із середнім конкурсним балом 174,7, які обрали шість спеціальностей з ННІАКОТ. Другий кластер характеризується середнім конкурсним балом 164,1. До цього кластеру потрапили заяви абітурієнтів, які надали перевагу десяти гуманітарним спеціальностям. Для п'ятого кластера середній конкурсний бал становить 153,8. В цей кластер потрапили заяви абітурієнтів, які обрали десять інженерних спеціальностей. Дев'ятий кластер сформували заяви абітурієнтів, які брали участь у конкурсному відборі на основі мотиваційних листів (конкурсний бал відповідає 0) за 19 спеціальностями. Для решти кластерів середній конкурсний бал знаходиться на рівні 143.

Візуалізацію результатів кластерного аналізу (Mclust) засобами RStudio, залежно від значення конкурсного балу абітурієнтів та обраних ними спеціальностей на прикладі 2023 року (рис. 6, рис. 7), наведено на рис. 8.

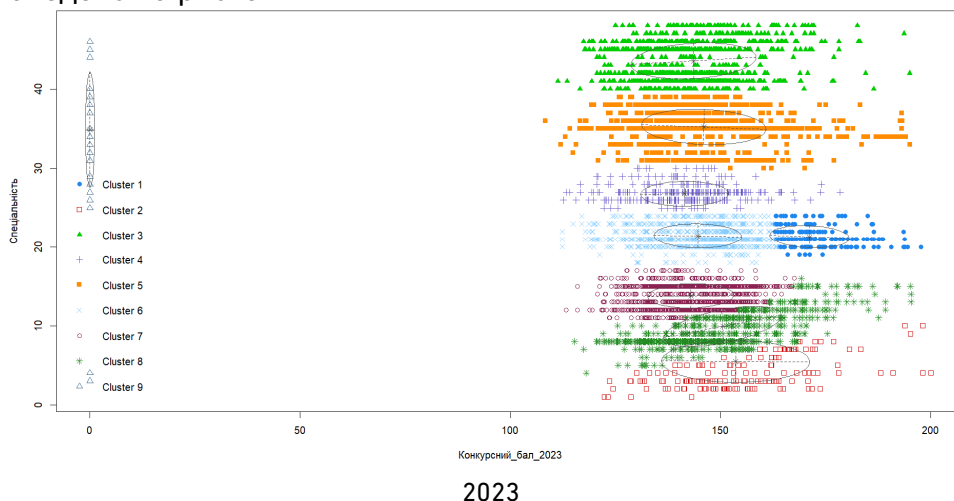

Рис. 8. Приклади результатів кластерного аналізу (Mclust)

Як підсумок, за результатами конкурсного відбору на підставі поданих заяв абітурієнтами-громадянами України, для яких рік видачі документу про ПЗСО співпадає з роком вступу, на перший курс було зараховано студентами, залежно від попередньо зазначених в заявах пріоритетів, наведені нижче кількості студентів (рис. 9). При цьому загальні кількості зарахованих студентів на 1 курс, відповідно становлять: у 2018 році – 713 осіб; у 2019 році – 648 осіб; у 2020 році – 798 осіб; у 2021 році – 756 осіб; у 2022 році – 1023 осіб; у 2023 році – 1272 осіб. А відповідні частки зарахованих студентів на 1 курс до 222

загальної кількості зареєстрованих абітурієнтів, які подали заяви до НУВГП, є наступними: у 2018 році – 31,44%; у 2019 році – 29,58%; у 2020 році – 36,49%; у 2021 році – 30,50%; у 2022 році – 43,02%; у 2023 році – 42,37%. Отже, починаючи з 2022 року спостерігається значне збільшення даних показників.

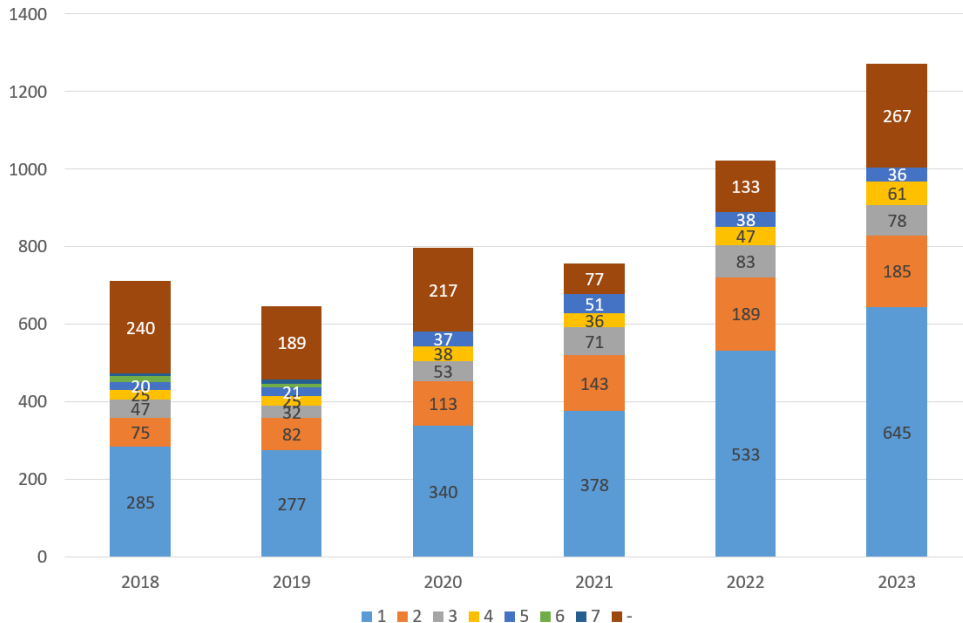

Рис. 9. Результати інтелектуального аналізу даних щодо визначення розподілу кількості зарахованих студентів на 1 курс, за роками вступу до НУВГП, залежно від зазначених ними у заявах пріоритетів

До того ж, частки абітурієнтів (які здійснювали свій професійний вибір вперше) з тих хто подав до НУВГП заяви з першим пріоритетом (рис. 2) та були зараховані на 1 курс (рис. 8), є наступними: у 2018 році – 49,7%; у 2019 році – 53,8%; у 2020 році – 50,6%; у 2021 році – 48,7%; у 2022 році – 55,3%; у 2023 році – 57,3%. Аналогічною динамікою також характеризуються частки абітурієнтів, які подали до НУВГП заяви з другим пріоритетом. Вони є наступними: у 2018 році – 15,8%; у 2019 році – 18,4%; у 2020 році – 19,1%; у 2021 році – 19,6%; у 2022 році – 24,1%; у 2023 році – 20,7%. Загалом за 2018–2023 роки спостерігається позитивна тенденція динаміки даних показника – часток абітурієнтів, які подавали заяви до НУВГП, із зазначенням в заявах 1 та 2 пріоритети.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження на прикладі НУВГП, за період з 2018 по 2023 роки, було підтверджено актуальність застосування методів інтелектуального аналізу даних попиту на освітні послуги (вища освіта). Отримані результати

сприятимуть подальшому покращенню якості підготовки кваліфікованих фахівців в Україні.

1. Оськін А. Ф. Інтелектуальний аналіз освітніх даних: кому він потрібен і що дає. *Прикладні науково-технічні дослідження* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, 3–5 квітня 2019. Івано-Франківськ, 2019. С. 40. URL: <https://kit.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/70/2020/10/UTSA2019.pdf#page=41> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://info.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Болюбаш Н. М. Задачі та методи інтелектуального аналізу освітніх даних. *Наукові праці. Педагогіка*. 2019. Вип. 311. Том 323. С. 26–29 URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2019/323-311-5.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Огнівчук Л. М. Застосування методів інтелектуального аналізу даних для розв'язання освітніх та управлінських завдань. *Наукова молодь-2015* : зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених. Вип. 205. С. 73–74. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13312>, <http://surl.li/pddmp>. (дата звернення: 10.11.2023).
5. Офіційний сайт Національного університету водного господарства та природокористування. URL: <https://nuwm.edu.ua/> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Снісарчук І. Статистичний аналіз маркетингового потенціалу освітнього простору України. *Evropský Časopis Ekonomiky A Managementu. European Journal Of Economics And Management*. 2019. Vol. 5, Iss. 1. Pp. 99–106. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/15.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
7. Шевченко І., Цема В. Кластерно-картографічний аналіз ринку освітніх послуг ЗВО України за критерієм інтернаціоналізації. *Проблеми та перспективи розвитку підприємництва*. 2022. № 29. С. 106–122. URL: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/268930> (дата звернення: 10.11.2023).
8. Mengash H. A. Using Data Mining Techniques to Predict Student Performance to Support Decision Making in University Admission Systems. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. Pp. 55462–55470. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9042216> (дата звернення: 10.11.2023).
9. Nakhkob B., Khademi M. Predicted increase enrollment in higher education using neural networks and data mining techniques. *Journal of Advances in Computer Research*. 2016. Vol. 7(4). Pp. 125–140. URL: https://jacr.sari.iau.ir/article_651013_21c550160a84f9914ed723b86e24b970.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
10. Tarmizi S. S. A., Mutalib S., Hamid N. H. A., Rahman S. A. A review on student attrition in higher education using big data analytics and data mining techniques. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2019. Vol. 11(8). Pp. 1–14. URL: <https://mecs-press.net/ijmecs/ijmecs-v11-n8/IJMCS-V11-N8-1.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES:

1. Oskin A. F. Intelektualnyi analiz osvitnikh danykh: komu vin potriben i shcho daie. *Prykladni naukovo-tekhnichni doslidzhennia* : materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 3–5 kvitnia 2019. Ivano-Frankivsk, 2019. S. 40. URL: <https://kit.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/70/2020/10/UTSA2019.pdf#page=41> (data zvernennia: 10.11.2023).
2. Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity. URL: <https://info.edbo.gov.ua/> (data zvernennia: 10.11.2023).
3. Boliubash N. M. Zadachi ta metody intelektualnogo analizu osvitnikh danykh. *Naukovi pratsi. Pedagogika*. 2019.

- Vyp. 311. Tom 323. S. 26–29 URL:
<https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2019/323-311-5.pdf>. (data zvernennia: 10.11.2023). **4.** Ohnivchuk L. M. Zastosuvannia metodiv intelektualnogo analizu danykh dlia rozviazannia osvitnikh ta upravlinskykh zavdan. *Naukova molod-2015* : zb. materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh uchenykh. Vyp. 205. S. 73–74. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/13312>, <http://surl.li/pddmp> (data zvernennia: 10.11.2023). **5.** Ofitsiyni sait Natsionalnogo universytetu vodnogo hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. URL: <https://nuwm.edu.ua/> (data zvernennia: 10.11.2023). **6.** Snisarchuk I. Statystychnyi analiz marketynhovoho potentsialu osvithnoho prostoru Ukrainy. *Evropský Časopis Ekonomiky A Managementu. European Journal Of Economics And Management*. 2019. Vol. 5, Iss. 1. Pp. 99–106. URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2019/eujem_2019_5_1/15.pdf (data zvernennia: 10.11.2023). **7.** Shevchenko I., Tsema V. Klasterno-kartohrafichnyi analiz rynku osvithnikh posluh ZVO Ukrainy za kryteriiem internatsionalizatsii. *Problemy ta perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva*. 2022. № 29. S. 106–122. URL: <http://ppb.khadi.kharkov.ua/article/view/268930> (data zvernennia: 10.11.2023). **8.** Mengash H. A. Using Data Mining Techniques to Predict Student Performance to Support Decision Making in University Admission Systems. *IEEE Access*. 2020. Vol. 8. Pp. 55462–55470. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/abstract/document/9042216> (data zvernennia: 10.11.2023). **9.** Nakhkob B., Khademi M. Predicted increase enrollment in higher education using neural networks and data mining techniques. *Journal of Advances in Computer Research*. 2016. Vol. 7(4). Pp. 125–140. URL: https://jacr.sari.iau.ir/article_651013_21c550160a84f9914ed723b86e24b970.pdf (data zvernennia: 10.11.2023). **10.** Tarmizi S. S. A., Mutalib S., Hamid N. H. A., Rahman S. A. A review on student attrition in higher education using big data analytics and data mining techniques. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2019. Vol. 11(8). Pp. 1–14. URL: <https://mecspress.net/ijmecs/ijmecs-v11-n8/IJMECS-V11-N8-1.pdf> (data zvernennia: 10.11.2023).

Moshynskyi V. S. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-1661-6809],

Doctor of Agricultural Sciences, Professor,

Mishchuk H. Yu. ^[1: ORCID ID: 0000-0003-4520-3189],

Doctor of Economics, Professor,

Zhomyruk R. V. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-5579-4042],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor,

Dzhoshi O. I. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-1205-0318],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

DATA MINING DEMAND FOR EDUCATIONAL SERVICES (HIGHER EDUCATION) AS THE EXAMPLE OF THE NATIONAL UNIVERSITY OF WATER AND ENVIRONMENTAL ENGINEERING

Data mining of educational data is an urgent task because it allows

obtaining useful information to support decision-making on issues of education quality management. A study of the demand for educational services of higher education was conducted on the example of the National University of Water and Environmental Engineering (NUWEE) for those applicants, citizens of Ukraine, who made their professional choice for the first time at the bachelor's level of education based on complete general secondary education for the period from 2018 to 2023. In the article, data mining tasks were solved using RStudio.

Based on the results of the analysis, it was established that during this period there was an increase in the number of applications to NUWEE with priority 1. The results of the intelligent data analysis performed in Rstudio showed that during the studied period, more than half of the NUWEE entrants mostly confidently make their choice. The rest of the applicants choose a cautious strategy of their behavior during the admission campaign.

The results of cluster analysis (densityMclust) in RStudio, depending on the value of the competitive score of applicants and their chosen specialties, showed that the dynamics of demand for educational services in NUWEE for the period 2018–2023 is non-stationary (its statistical characteristics change over time) and non-ergodic (not characterized by homogeneity).

Depending on the values of the applicants' competitive scores and their chosen specialties, cluster analysis based on statistical models (Mclust) was also performed in RStudio. The resulting clusters are characterized by their inherent behavior (strategy) of applicants.

In general, for the period of 2018–2023, a positive trend can be observed in the dynamics of the shares of applicants who submitted applications to the NUWEE, indicating priorities 1 and 2 in the applications.

Thus, according to the results of the research conducted on the example of NUWEE, for the period from 2018 to 2023, the relevance of the application of methods of intellectual analysis of data on the demand for educational services (higher education) was confirmed. The obtained results will contribute to the further improvement of the quality training of qualified specialists in Ukraine.

***Keywords:* higher education; educational level bachelor; Data Mining; Big Data; RStudio.**

Отримано: 11 листопада 2023 року
Прорецензовано: 16 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 658.155.26

<https://doi.org/10.31713/ve4202320>

JEL: G21

Нестеренко С. С. [1; ORCID ID: 0000-0001-9090-3470],

д.е.н., професор,

Рейнська В. Б. [2; ORCID ID: 0000-0002-3969-2054],

к.е.н., доцент,

Беседа Ю. О. [1; ORCID ID: 0009-0007-9927-3170],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

²Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТУ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА АНАЛІЗУ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ КРЕДИТНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Статтю присвячено аналізу та аудиту ефективності діяльності кредитних організацій і визначенню ролі різних джерел інформації у цьому процесі. Автори розглядають зовнішні та внутрішні джерела інформації, які використовуються для проведення аудиту та аналізу ризиків в банківському секторі.

В статті визначено п'ять груп інформаційних джерел: нормативно-правові, нормативно-планові, облікові, аналітичні та позаоблікові. Нормативно-правові джерела включають офіційні документи, що регулюють діяльність економічних суб'єктів, як-от кодекси, постанови та стандарти аудиту. Нормативно-планові джерела охоплюють усі види планів та внутрішні стандарти кредитних організацій.

Облікові джерела інформації включають бухгалтерські, управлінські, податкові та статистичні дані, які використовуються для підготовки та аудиту фінансової звітності кредитних організацій. Автори відзначають, що ці дані є ключовими для оцінки ефективності та аналізу ризиків.

Стаття також розглядає такі аналітичні інформаційні джерела, як аналітичні звіти та огляди щодо виконання вимог кредитних організацій. Позаоблікові джерела включають господарсько-правові акти, договори та рішення судових органів.

Особлива увага приділяється фінансовій звітності кредитних організацій як основному джерелу інформації для аналізу їх діяльності. Зазначено, що фінансова звітність надає інформацію щодо змін у фінансовому становищі, майні, ризиках та ефективності діяльності. Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, кожна кредитна організація зобов'язана складати річну бухгалтерську звітність.

Стаття визначає важливість різних джерел інформації у проведенні аудиту та аналізі ефективності діяльності кредитних організацій і вказує на їхню ключову роль у процесі прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: аудит ефективності; інформаційне забезпечення; аналіз ризиків; кредитні організації.

Актуальність теми. Ефективність діяльності будь-якого економічного суб'єкта є оціночною характеристикою, яка визначає виникнення спеціальних критеріїв, методів і методик її оцінки. Важливість і необхідність оцінювання результативності діяльності підприємств спричинили розвиток контролю в цій галузі та виникнення аудиту ефективності. У сучасних умовах світова практика проведення аудиту характеризується тенденціями розширення його ролі не тільки як перевірки достовірності звітності, а й як аналітичного заходу, який містить додаткові консультаційні послуги, що, у свою чергу, сприяє розвитку таких послуг аудитора як аудит ефективності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань забезпечення фінансової стабільності банківських установ присвячено праці вітчизняних та закордонних вчених: Т. М. Болгар, О. Б. Васильчишиної, М. І. Зубок, В. В. Коваленко, О. Є. Костюченко, Г. Дж. Шиназі, Б. В. Шпильового та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Огляд літературних джерел за темою дослідження виявив проблему обмеженості методичних розробок у сфері аудиту ефективності комерційних підприємств, а також відсутності таких у сфері аудиту ефективності кредитних організацій. Ця обставина підтверджує досить високий рівень актуальності проведеного дослідження.

Мета дослідження полягає у розвитку теоретико-методичного обґрунтування та розробці методики аудиту ефективності кредитних організацій, спрямованих на підвищення результативності фінансово-господарської діяльності на базі дослідження вітчизняного та зарубіжного досвіду проведення такого роду контрольних заходів.

Викладення основного матеріалу. Склад, зміст та якість інформації, яка долучається до аудиту та аналізу під час оцінки ефективності діяльності кредитних організацій, відіграє визначальну роль у результатах заходів [1]. Джерела інформації для проведення аудиту ефективності та аналізу ризиків кредитних організацій можна поділити на внутрішні та зовнішні [2]. Зовнішні джерела інформації, насамперед, формуються за рахунок нормативно-правової бази, що містить у собі дані щодо обліку, аналізу, контролю діяльності організації [3]. Внутрішні джерела інформації визначає внутрішньогосподарська управлінська, річна бухгалтерська, а також інша інформація про діяльність кредитної організації.

Сукупність інформаційних джерел аудиту ефективності

діяльності та аналізу ризиків кредитних організацій можна поділити на п'ять груп:

- нормативно-правові інформаційні джерела;
- нормативно-планові інформаційні джерела;
- облікові джерела інформації;
- аналітичні інформаційні джерела;
- позаоблікові інформаційні джерела.

Нормативно-правові інформаційні джерела містять офіційні документи, які регламентують діяльність економічних суб'єктів: кодекси, постанови, нормативну базу НБУ, стандарти аудиту та фінансової звітності та іншу нормативно-правову інформацію, що стосується діяльності кредитної організації [4].

До нормативно-планових джерел зараховують усі типи планів, які розробляють кредитні організації, а також нормативні матеріали та внутрішні стандарти, насамперед, щодо управління всіма видами ризику в цій сфері, а саме, стандарти, положення, які формують порядок виявлення ризиків, їх оцінку, процедури контрольних дій за результатами управління ризиками, а також механізм взаємодії органів з управління ризиками.

Облікові джерела інформації – це інформаційні джерела, які містять бухгалтерські, управлінські, податкові та статистичні дані, а саме будь-який паперовий або електронний документ, що свідчить про будь-які ділові або фінансові транзакції і формується для підготовки, перевірки та аудиту фінансової звітності організації кредитної організації. Серед таких документів можна виділити наказ про облікову політику економічного суб'єкта, первинні документи, реєстри обліку, усі види звітності. Головна роль в інформаційному забезпеченні аудиту ефективності та аналізу ризиків належить обліковим даним і звітності, в яких відображаються усі факти господарського життя та підсумки діяльності, що дає змогу оцінити її результативність. Дані статистичного обліку, що містять кількісну характеристику явищ і процесів, використовуються з метою глибшого дослідження і розуміння взаємозв'язку показників діяльності організації. Аналітичні інформаційні джерела, до яких належать аналітичні звіти та огляди щодо виконання вимог відповідними підрозділами кредитних організацій, дотримання встановлених нормативів та управління банківськими ризиками [5].

Позаоблікові джерела інформації формують документи, що регулюють діяльність кредитної організації, які не належать до вищезазначених груп. Сюди входять господарсько-правові акти: договори, угоди, рішення арбітражних і судових органів, технічні та

технологічні документи [6].

Варто сказати, що фінансова звітність кредитної організації містить у собі внутрішньоорганізаційні дані, які необхідні для здійснення керівництвом таких функцій: перша функція – це функція планування, друга функція – це функція регулювання здійснюваних в організації процесів діяльності, і, нарешті, третя функція – це функція контролю. Що стосується змісту, а також форми цих відомостей, то вони залежать від потреб менеджменту конкретної організації, але мають строго регламентований характер.

Фінансову звітність можна розглядати як зовнішню бухгалтерську звітність, яка містить у собі дані про всі зміни, що безпосередньо відбулися у фінансовому становищі кредитної організації, а також необхідні керівництву для прийняття оптимальних управлінських рішень економічного характеру.

Фінансова звітність кредитної організації є джерелом інформації для аналізу її діяльності. На основі показників звітності надається оцінка стану майна та його джерел, стану економічних нормативів, рівня ризиків, також на її основі визначається фінансова стійкість кредитної організації, її платоспроможність і ліквідність, і загалом ефективність діяльності [7], і з цим не можна не погодитися.

Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, кожна кредитна організація зобов'язана складати фінансову звітність за підсумками звітного періоду. Найбільший інтерес для зацікавлених сторін становить річна бухгалтерська звітність, яка містить відомості про результати фінансової діяльності банку за підсумками календарного року.

Бухгалтерський баланс виступає основною інформаційною формою річної звітності кредитної організації, яка складається станом на перше січня календарного року. Дані в балансі відображаються на перше січня поточного року, а також відповідну дату минулого звітного періоду. Складання балансу відбувається на підставі розроблювальної таблиці, в якій наведено групування активів і пасивів відповідно до номерів балансових рахунків, на яких вони обліковуються.

Роль бухгалтерського балансу у фінансовій звітності організації велика. Ця форма є засобом оцінки фінансового становища будь-якої організації. Бухгалтерський баланс показує інформацію про розподіл фінансових ресурсів, наявних у кредитної організації, фінансовий стан, про рух її капіталу [8].

Бухгалтерський баланс фахівці розглядають зазвичай з погляду

головного аналітичного документа, що використовується з метою аналізу ефективності діяльності кредитної організації. За рахунок нього, поряд з аналізом статей балансу, здійснюється також і обчислення всіляких коефіцієнтів, які безпосередньо визначають співвідношення тих чи інших фінансових показників. Однак бухгалтерський баланс не виступає як одне єдине інформаційне джерело. Кредитні організації досить активно використовують різні інформаційно-аналітичні показники, і вони можуть бути згруповані між собою.

Звіт про фінансові результати. Це форма звітності кредитної організації, яка складається за період на основі розроблювальної таблиці і за всіма значеннями показників має відповідати квартальному (піврічному) звіту про фінансові результати. У звіті відомості про доходи, витрати і фінансові результати подано за минулий і поточний звітний періоди.

Цей звіт важливий фахівцям з погляду напрямів функціонування та подальшого розвитку кредитної організації, дає змогу взаємопов'язати державне регулювання з параметрами внутрішньобанківського контролю та аналізу. Крім цього, формує стійке розуміння дотримання встановлених НБУ нормативів під час управління фінансовою стійкістю, а також дає змогу керівним структурам кредитної організації визначати політику діяльності з погляду прибутковості операційних процесів.

Пояснення до бухгалтерського балансу та звіту про фінансові результати використовуються фахівцями щодо:

- здатності кредитної організації продовжувати безперервно свою діяльність в осяжному майбутньому,
- встановленого рівня достатності власного капіталу для покриття найбільш ризикових операцій,
- обов'язкових показників фінансового важеля і нормативів ліквідності короткострокового характеру такого роду організацій,
- руху грошових потоків.

Річна бухгалтерська звітність кредитної організації підлягає обов'язковому аудиту. Отже, роль бухгалтерської звітності зводиться насамперед до того, що вона є джерелом інформації для проведення аналізу та оцінки стану майна кредитної організації та її джерел, оцінки ефективності діяльності. Тобто бухгалтерська звітність дає змогу виявляти тенденції розвитку такого роду організацій. Бухгалтерська звітність забезпечує агрегування, систематизацію та

фільтрацію облікових даних. У ній відображаються тільки найнеобхідніші показники, що свідчать про діяльність кредитної організації. Усі звітні показники, представлені в бухгалтерській звітності, систематизовані, що значною мірою полегшує їх використання.

Крім того, кредитні організації формують звітність згідно з МСФЗ. «Вміст цієї звітності відповідає вимозі «МСФЗ (IAS) 1 «Подання фінансової звітності»: звіт про фінансовий стан; звіт про прибутки або збитки та інший сукупний дохід; звіт про зміни у власному капіталі; звіт про рух грошових коштів; примітки до фінансової звітності». Банківські групи складають консолідовану фінансову звітність щодо діяльності всієї групи компаній». При її складанні керуються МСФЗ (IFRS) 10 «Консолідована фінансова звітність».

У межах даного дослідження розглядатиметься методика аудиту ефективності та аналізу ризиків кредитних організацій на основі фінансової звітності, складеної за вітчизняними стандартами.

З метою аналізу ризиків кредитних організацій у процесі проведення аудиту ефективності необхідно використовувати аналітичні інформаційні джерела, зокрема звітність про внутрішні процедури оцінки достатності капіталу (далі – ВПОДК) [9].

Структуру звітності, що складається в результаті проведення ВПОДК, подано на рисунку 1.

Для здійснення управління ризиками в кредитних організаціях необхідне формування крім стратегії управління ризиками та капіталом також інших процедур, представлених на рисунку 2.

Усі процедури, які формуються в процесі здійснення управління ризиками, необхідно базувати на розробленій стратегії з розвитку кредитної організації. Вона обумовлює серед іншого напрями майбутнього розвитку організації, планові обсяги здійснюваних операцій, підсумковий рівень капіталу за планом і рівень його достатності.

Рис. 1. Структура і склад звітності ВПОДК кредитної організації, що використовується з метою аналізу ризиків
Джерело: складено авторами за даними [8].

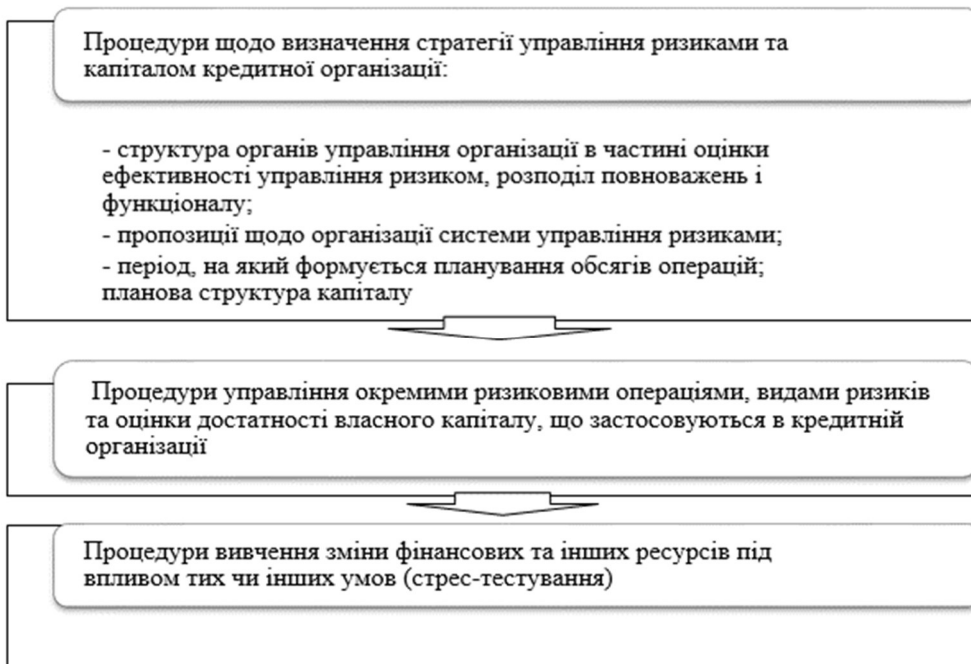

Рис. 2. Процедури, що застосовуються для здійснення управління ризиками в кредитних організаціях
Джерело: складено авторами за даними [3] [8].

Висновки. Таким чином, сукупність інформаційних джерел аудиту ефективності діяльності та аналізу ризиків кредитних

організацій можна, на наш погляд, поділити на відповідні групи: нормативно-правові інформаційні джерела, що формуються в рамках законодавчих і нормативних актів, які стосуються діяльності економічного суб'єкта; нормативно-планові інформаційні джерела, які затверджуються у кредитній організації та спрямовані на розуміння й оцінювання контрольного середовища та управління ризиками; облікові джерела інформації, які містять інформацію про фінансову звітність кредитної організації.

Фінансова звітність кредитної організації складається за вітчизняними і за міжнародними нормами, узагальнює і подає інформацію про її діяльність у вигляді певного набору звітних форм і звітних показників.

Незважаючи на різноманітність існуючих форм звітності, найбільший інтерес становить річна звітність кредитної організації, яка використовується як база для оцінювання ефективності діяльності. Крім того, з метою аналізу ризиків кредитних організацій у процесі проведення аудиту ефективності необхідно використовувати аналітичні джерела, зокрема звітність ВПОДК.

1. Барановський О., Лагно А. Природа фінансової безпеки банківської системи. *Світ фінансів*. 2022. № 3 (72). С. 141–155.
2. Кулиняк І. Я., Прокопишин-Рашкевич Л. М., Бородавко А. П. Оцінювання рівня фінансової безпеки комерційних банків України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка*. 2019. № 12. С. 113–118.
3. Лелеко Т. Ю. Ризик втрати фінансової стійкості та його місце в класифікації ризиків. *Теоретичні та практичні аспекти соціально-економічних наукових досліджень*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 30 жовтня 2020 р). Київ: Східноєвропейський центр наукових досліджень, 2020. С. 109–111.
4. Журибіда Н. Р., Копилюк О. І. Комплексний підхід до оцінювання рівня економічної безпеки банків України. *Регіональна економіка*. 2020. № 1. С. 92–99.
5. Гребенюк Н. О. Фінансова безпека банків: система розпізнання загроз та усунення ризиків. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. Економічна*. 2016. Вип. 91. С. 53–64.
6. Дячек С. М., Виговський В. Г. Система внутрішньобанківського контролю як напрям попередження появи проблемних кредитів у банках. *Вісник ЖДТУ*. 2019. Вип. 1 (87). С. 197–202.
7. Кравченко О. І., Кравченко Л. В. Аудит ефективності підприємств: методологія та сучасні виклики. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Економіка, агробізнес, право*. 2019. № 296. С. 82–89.
8. Мельниченко І. В., Дрозда І. С. Аудит ефективності управління: недоліки та переваги застосування. *Економічна наука сьогодні*. 2018. № 2. С. 84–88.
9. Таратута Л. В. Письмові запевнення істотних учасників небанківських фінансових установ як об'єкт незалежного аудиту наявності власних коштів, джерел їх формування та оцінки фінансового стану і платоспроможності. *Розвиток обліку, аудиту та оподаткування в умовах інноваційної трансформації соціально-економічних систем*: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції, 17 листопада 2022 р. Кропивницький: ЦНТУ, 2022. С. 271–273.

REFERENCES:

1. Baranovskyi O., Lahno A. Pryroda finansovoi bezpeky bankivskoi systemy. *Svit finansiv*. 2022. № 3 (72). S. 141–155.
2. Kulyniak I. Ya., Prokopysyn-Rashkevych L. M., Borodavko A. P. Otsiniuvannya rivnia finansovoi bezpeky komertsii bankiv Ukrainy. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Ser. *Ekonomika*. 2019. № 12. S. 113–118.
3. Leleko T. Yu. Ryzyk vtraty finansovoi stiikosti ta yoho mistse v klasyfikatsii ryzykiv. *Teoretychni ta praktychni aspekty sotsialno-ekonomichnykh naukovykh doslidzhen* : materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (Kyiv, 30 zhovtnia 2020 r). Kyiv : Skhidnoevropeyskyi tsestr naukovykh doslidzhen, 2020. S. 109–111.
4. Zhurybida N. R., Kopyliuk O. I. Kompleksnyi pidkhd do otsiniuvannya rivnia ekonomichnoi bezpeky bankiv Ukrainy. *Rehionalna ekonomika*. 2020. № 1. S. 92–99.
5. Hrebeniuk N. O. Finansova bezpeka bankiv: systema rozpoznavannya zahroz ta usunenня ryzykiv. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina*. Ser. *Ekonomichna*. 2016. Vyp. 91. S. 53–64.
6. Diachek S. M., Vyhovskyi V. H. Systema vnutrishnobankivskoho kontroliu yak napriam poperedzhennia poiavy problemnykh kredyiv u bankakh. *Visnyk ZhDTU*. 2019. Vyp. 1 (87). S. 197–202.
7. Kravchenko O. I., Kravchenko L. V. Audyt efektyvnosti pidpriemstv: metodolohiia ta suchasni vyklyky. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*. Ser. *Ekonomika, ahrobiznes, pravo*. 2019. № 296. S. 82–89.
8. Melnychenko I. V., Drozda I. S. Audyt efektyvnosti upravlinnia: nedoliky ta perevahy zastosuvannya. *Ekonomichna nauka sohodennia*. 2018. № 2. S. 84–88.
9. Taratuta L. V. Pysmovi zapevnenня istotnykh uchasnykiv nebankivskykh finansovykh ustanov yak obiekt nezalezhnogo audytu naiavnosti vlasnykh koshtiv, dzherel yikh formuvannya ta otsinky finansovoho stanu i platospromozhnosti. *Rozvytok obliku, audytu ta opodatkovannya v umovakh innovatsiinoi transformatsii sotsialno-ekonomichnykh system* : materialy X Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, 17 lystopada 2022 r. Kropyvnytskyi : TsNTU, 2022. S. 271–273.

Nesterenko S. S. [1; ORCID ID: 0000-0001-9090-3470],

Doctor of Economics, Professor,

Reinska V. B. [2; ORCID ID: 0000-0001-6161-7344],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Beseda Yu. O. [1; ORCID ID: 0009-0007-9927-3170],

Master

¹Open International University of Human Development «Ukraine»

²National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

INFORMATION SUPPORT SYSTEM FOR PERFORMANCE AUDIT AND RISK ANALYSIS OF CREDIT INSTITUTIONS

This article is devoted to the analysis and audit of the performance of credit institutions and the role of various sources of information in this process. The authors examine external and internal sources of information used for audit and risk analysis in the banking sector.

The article identifies five groups of information sources: regulatory, regulatory and planning, accounting, analytical and non-accounting. Regulatory and legal sources include official documents that regulate the activities of economic entities, such as codes, regulations and audit standards. Regulatory and planning sources include all types of plans and internal standards of credit institutions.

Accounting sources of information include accounting, management, tax and statistical data used to prepare and audit financial statements of credit institutions. The authors note that these data are key for performance evaluation and risk analysis.

The article also discusses analytical information sources, such as analytical reports and reviews on the compliance of credit institutions. Off-accounting sources include commercial legal acts, contracts and court decisions.

Particular attention is paid to the financial statements of credit institutions as the main source of information for analysing their activities. It is noted that financial statements provide information on changes in financial position, property, risks and performance. According to accounting standards, each credit institution is required to prepare annual financial statements.

Summarising, the article identifies the importance of various sources of information in the audit and analysis of the efficiency of credit institutions and points out their key role in the process of making management decisions.

***Keywords:* performance audit; information support; risk analysis; credit institutions.**

Отримано: 01 грудня 2023 року
Прорецензовано: 06 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

В науковій статті досліджено тенденції розвитку сільського господарства в Україні. Проаналізовано динаміку обсягу реалізованої продукції суб'єктами господарювання виду економічної діяльності А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство». Обґрунтовано, що в структурі рослинництва найбільшу частку займають зернові та зернобобові культури. Визначено, що на 1 січня 2023 року кількість сільськогосподарських тварин в загальній сукупності становила 8377,3 тисяч голів.

Ключові слова: сільське господарство; суб'єкти господарювання; рослинництво; тваринництво; зернові культури; птиця; велика рогата худоба.

Постановка проблеми. Умови функціонування економіки України та всіх її суб'єктів безсумнівно зазнали значних трансформацій з 24 лютого 2022 року. Усі без винятку види економічної діяльності відчули суттєві зміни. Однією з основних галузей, яка постраждала від прямого впливу війни, є сільське господарство. Однак, незважаючи на значні руйнування інфраструктури, мінування полів, зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції, експерти відзначають, що цей сектор залишається ключовим для економіки України [1; 2]. Навіть при всіх викликах і перешкодах сільське господарство продовжує виконувати стратегічну роль у забезпеченні України та інших країн світу продуктами харчування. Незважаючи на труднощі, викликані війною, саме сільське господарство має потенціал допомогти Україні зберегти свою позицію світового лідера у цьому виді економічної діяльності. Адже наразі Україна перебуває на шляху євроінтеграції, що позитивно змінює підходи та інструменти, обрані державною владою для національного економічного розвитку. Сільськогосподарська діяльність, яка є більш орієнтованою на міжнародний ринок, є перевагою для України, оскільки це впливає на нашу

конкурентоспроможність серед інших держав світу [3]. Шляхом розумного використання технологій, розвитку інновацій, а також підтримку уряду та неурядових установ, сільське господарство може стати фундаментом для повоєнного відновлення економіки та зміцнення незалежності України в умовах геополітичних викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розвитку сільського господарства є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Р. Бірнер (R. Birner), В. Бондаренко, В. Головачко, Д. Кіршке (D. Kirschke), Ю. Лупенко, Г. Морозова, В. Нелеп, Н. Пудлик, А. Ситнік, М. Сотт (M. Sott), О. Ходаківська, О. Хоменко, А. Шевченко, О. Шпикуляк, В. Юр'єв та багато інших науковців вивчають та аналізують стан, тенденції та перспективи розвитку сільського господарства. Водночас, в умовах повномасштабної війни в Україні, діяльність суб'єктів господарювання в сфері сільського господарства зазнає суттєвих змін, перебуває під впливом внутрішніх та зовнішніх ризиків. Відтак дослідження тенденцій розвитку сільського господарства в Україні в умовах системних викликів є актуальним науковим завданням.

Метою роботи є дослідження тенденцій розвитку сільського господарства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи динаміку обсягу реалізованої продукції суб'єктами господарювання виду економічної діяльності А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство», варто відмітити поступове збільшення обсягу з 2010 року до 2022 року (рис. 1).

Темп приросту в 2022 році відносно 2010 року становив 210%. Однак в умовах повномасштабної війни в Україні обсяг реалізованої продукції суб'єктами господарювання цього виду економічної діяльності зменшився на -3754195791,80 тис. грн, або на 24,6%. Це ще один негативний наслідок воєнних дій на території України, який доповнює прямі та непрямі збитки галузі сільського господарства. Так, у вересні 2022 року вони сягнули 127 млрд дол. США та постійно зростають. Лише за перший рік війни внаслідок бойових дій знищено понад 84 тисячі одиниць техніки та обладнання агропромислових підприємств. Окрім того, продовжується знищення та розкрадання вже виробленої сільськогосподарської продукції [4].

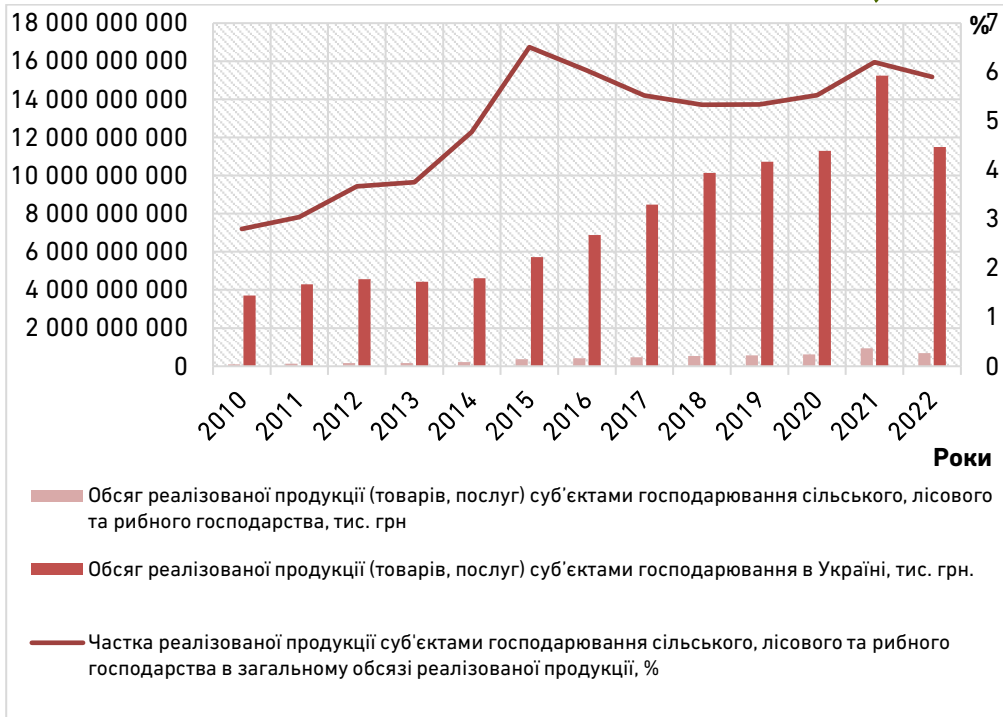

Рис. 1. Динаміка реалізованої продукції суб'єктами господарювання в Україні та суб'єктами господарювання виду економічної діяльності А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство»
Джерело: складено авторами за даними [5].

З 2010 по 2015 рік частка реалізованої продукції суб'єктами господарювання виду економічної діяльності А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» постійно зростала, досягнувши найвищого значення 6,51% у 2015 році. З 2016 року простежується поступове зменшення частки з стрімким зростанням до 6,2% в 2021 році.

В структурі сільського господарства України можна виділити два основні напрями господарювання:

- рослинництво, яке орієнтоване на вирощування пшениці, кукурудзи, ячменю, картоплі, насіння культур олійних та інших круп;
- тваринництво, що традиційно характеризується поголів'ям птиці та худоби.

В структурі рослинництва найбільшу частку займають зернові та зернобобові культури (таблиця). Можемо пов'язати дані результати з тим, що зернові та зернобобові культури складають одну з найбільших часток експорту, а наша країна посідала до повномасштабної війни четверте місце за експортом зерна у світі [6].

Таблиця

Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур в Україні в 2010–2022 роках

Роки	Обсяг виробництва (валовий збір) сільськогосподарських культур, тис. т					
	культури зернові та зернобобові	буряк цукровий фабричний	соняшник	картопля	культури овочеві	культури плодові та ягідні
2010	39271	13749	6772	18705	8122	1747
2011	56747	18740	8671	24248	9833	1896
2012	46216	18439	8387	23250	10017	2009
2013	63051	10789	11051	22259	9873	2295
2014	63859	15734	10134	23693	9638	1999
2015	60126	10331	11181	20839	9214	2153
2016	66088	14011	13627	21750	9415	2007
2017	61917	14882	12236	22208	9286	2048
2018	70057	13968	14165	22504	9440	2571
2019	75143	10205	15254	20269	9688	2119
2020	64933	9150	13110	20838	9653	2024
2021	86010	10854	16392	21356	9935	2235
2022	53864	9942	11329	20900	7512	1995
Мінімальне значення	39271	9150	6772	18705	7512	1747
Максимальне значення	86010	18740	16392	24248	10017	2571
Середнє значення	62098,6	13138,0	11716,1	21755,3	9355,9	2084,5
Абсолютне відхилення 2022/2021, тис. т	-32146	-912	-5063	-456	-2423	-240
Темп приросту 2022/2021, %	-37,37	-8,40	-30,89	-2,14	-24,39	-10,74
Абсолютне відхилення 2022/2010, тис. т	14593	-3807	4557	2195	-610	248
Темп приросту 2022/2010, %	37,16	-27,69	67,29	11,73	-7,51	14,20

Джерело: розраховано авторами за [7].

Динаміка показників в 2022 році відносно 2010 року більшості сільськогосподарських культур є позитивною. Найбільший темп приросту характерний для соняшника – 67,29%. Варто зауважити, що Україна є одним з лідерів із вирощування цієї культури у світі. Валовий збір зернобобових та зернових культур зріс на 37,16% у досліджуваному періоді, що також зумовлено високими показниками експорту та наявністю придатних для вирощування земель. Від’ємне значення темпу приросту характерне для обсягу виробництва цукрового буряка та овочевих культур.

Водночас з початком повномасштабної російської воєнної агресії на території України темп приросту валового збору усіх аналізованих сільськогосподарських культур в 2022 році відносно 2021 року є негативним, що підтверджує суттєві прямі та непрямі збитки для галузі внаслідок втрати території, великою кількістю непридатних земель для використання, проблемами з експортом тощо.

Аналізуючи тенденції розвитку та структуру тваринництва України варто відмітити, що на 1 січня 2023 року кількість сільськогосподарських тварин в загальній сукупності становила 8377,3 тисяч голів. При цьому найбільшу частку займає птиця – 180500 тисяч голів, на другому місці свині – 4948,3 тисяч голів. Велика рогата худоба замикає чільну трійку лідерів зі значенням 2307,1 тисяч голів [8].

Порівняльний аналіз свідчить, що галузь рослинництва є більш популярна, що взаємозалежно з постійно високим попитом на сільськогосподарську продукцію. Водночас тваринництво передбачає значні витрати на утримання тварин за відповідними нормами, яких знано більше, чим у рослинництві. Варто зауважити, що наразі багато суб’єктів господарювання поєднують ці два види діяльності, що розширює можливості стійкого розвитку, зростання дохідності та рентабельності діяльності.

З-поміж іншого, саме суб’єкти господарювання, які здійснюють свою діяльність на ринку сільськогосподарської продукції, є одними з основних місць працевлаштування мешканців сільської місцевості. Однак, порівняно з 738566 найманих працівників у виді економічної діяльності А «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство» у 2010 році, їхня кількість зменшилася до 448393 осіб у 2022 році, тобто майже на 40% (рис. 2). Ця тенденція частково зумовлена модернізацією сільськогосподарської техніки та обладнання, використанням комп’ютерів та сучасних технологій, які не потребують великої кількості працівників для виконання професійних завдань. З іншого боку, така ситуація може бути

обумовлена міграцією сільського населення у міські населені пункти.

Рис. 2. Динаміка кількості найманих працівників у суб'єктах господарювання в Україні та за видом економічної діяльності А «Сільське, лісове та рибне господарство»

Джерело: складено авторами за даними [9].

Варто зазначити, що продуктивність праці в сільському господарстві продовжує підвищуватися завдяки використанню сучасних досягнень науки і техніки, розвитку машин і технологій. Отже, ми можемо зробити висновок про підвищення ефективності використання трудового потенціалу в сфері сільського господарства України.

Висновки. Таким чином, сільське господарство було і залишається одним з найбільш важливих видів економічної діяльності, оскільки відіграє ключову роль у забезпеченні населення продуктами харчування та є основою для виробництва сировини, необхідної для промисловості. Розвиток аграрного сектору є важливою складовою продовольчої безпеки країни. Україна, завдяки сприятливим умовам, має потенціал для вдосконалення сільського господарства, що може призвести до виробництва високоякісної та

екологічно чистої сільськогосподарської продукції. Це, в свою чергу, сприятиме внутрішньому споживанню та збільшенню експорту сільськогосподарської продукції на світовий ринок.

1. Томчук В., Капула І. Вплив особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств на формування обліково-аналітичної інформації. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-25> (дата звернення: 10.11.2023). 2. Шевченко А. А., Петренко О. П., Бірагова О. В. Виробничий потенціал аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Modern Economics*. 2023. № 41(2023). С. 156–162. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-22). 3. Lupenko Yu., Khodakivska O., Nechyporenko O., Shpykuliak O. The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine. *Scientific Horizons*. 2022. № 25 (6). P. 121–128. 4. Дідур С., Труніна І., Білик М. Трансформаційні процеси агропромислових підприємств в умовах війни та у післявоєнний період. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-5> (дата звернення: 10.11.2023). 5. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010–2022 роках. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023). 6. Сільське господарство в Україні. DLF Attorneys-at-law. URL: <https://dlf.ua/ua/silске-gospodarstvo-v-ukrayini/#1> (дата звернення: 10.11.2023). 7. Рослинництво України 2022. Статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. 2023. 183 с. URL: https://csr2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/zb_rosl_2022.pdf. (дата звернення: 10.11.2023). 8. Тваринництво (1990–2022). *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (дата звернення: 10.11.2023). 9. Кількість найманих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності у 2010–2022 роках. *Державна служба статистики України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES:

1. Tomchuk V., Kapula I. Vplyv osoblyvostei diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv na formuvannya oblikovo-analitychnoi informatsii. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 54. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-25> (data zvernennia: 10.11.2023). 2. Shevchenko A. A., Petrenko O. P., Birahova O. V. Vyrobnychyi potentsial ahrarnykh pidpriemstv v umovakh nevyznachenosti. *Modern Economics*. 2023. № 41(2023). S. 156–162. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-22](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-22). 3. Lupenko Yu., Khodakivska O., Nechyporenko O., Shpykuliak O. The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine. *Scientific Horizons*. 2022. № 25 (6). P. 121–128. 4. Didur S., Trunina I., Bilyk M. Transformatsiini protsesy ahrpromyslovykh pidpriemstv v umovakh viiny ta u pisliavoiennyi period. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-5> (data zvernennia: 10.11.2023). 5. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010–2022 rokakh. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 10.11.2023). 6. Silske gospodarstvo v Ukraini. DLF Attorneys-at-law. URL: <https://dlf.ua/ua/silске-gospodarstvo-v-ukrayini/#1> (data zvernennia: 10.11.2023). 7. Roslynyntstvo Ukrainy 2022. Statystychnyi zbirnyk. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. 2023. 183 s. URL:

https://csrv2.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/zb_rosL_2022.pdf. (data zvernennia: 10.11.2023). 8. Tvarynnytstvo (1990–2022). *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. (data zvernennia: 10.11.2023). 9. Kilkist naimanykh pratsivnykiv u subiektiv hospodariuvannia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2010–2022 rokakh. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 10.11.2023).

Oliinyk O. O. [1: ORCID ID: 0000-0002-3941-2286],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Malashynska Yu. V. [1: ORCID ID: 0009-0008-6708-9544],
Senior Student

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

DEVELOPMENT TRENDS OF AGRICULTURE IN UKRAINE

The scientific article examines trends in the development of agriculture in Ukraine. The dynamics of the volume of products sold by business entities of the type of economic activity A «Agriculture, forestry and fisheries» were analyzed. As a result of the analysis, a gradual increase in volume from 2010 to 2022 was determined. However, in the conditions of a full-scale war in Ukraine, the volume of products sold by business entities of this type of economic activity decreased by -3754195791.80 thousand UAH or by 24.6%. From 2010 to 2015, the share of products sold by business entities of the type of economic activity A «Agriculture, forestry and fisheries» constantly increased, reaching the highest value of 6.51% in 2015. Since 2016, there has been a gradual decrease in the share with a rapid increase to 6.2% in 2021. In the structure of crop production, the largest share is occupied by grain and leguminous crops. Analyzing development trends and the structure of animal husbandry in Ukraine, it was determined that as of January 1, 2023, the total number of farm animals was 8,377.3 thousand heads. At the same time, the largest share is taken by poultry – 180,500 thousand heads, followed by pigs – 4,948.3 thousand heads. Cattle close the top three leaders with a value of 2307.1 thousand heads. The number of employees was analyzed. It was determined that compared to 738,566 employees in the type of economic activity A «Agriculture, forestry and fisheries» in 2010, their number decreased to 448,393 people in 2022, that is, by almost 40%. It was determined that labour productivity in agriculture continues to increase thanks to the use of modern achievements of science and technology, the development of machines and technologies.

Keywords: agriculture; economic entities; plant breeding; animal breeding; grain crops; poultry; cattle.

Отримано: 14 грудня 2023 року
Прорецензовано: 19 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 657

<https://doi.org/10.31713/ve4202322>

JEL: M21

Pavelko O. V. [1: ORCID ID: 0000-0002-2483-2245],
Doctor of Economics, Professor,
Blyschyk V. P. [1: ORCID ID: 0009-0006-9908-5498],
Post-graduate Student,
Popchuk D. O. [1: ORCID ID: 0000-0002-5782-2676],
Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ANALYSIS OF CONSTRUCTION COMPANIES PROFITABILITY FROM THE POSITION OF THEIR COMPETITIVENESS POTENTIAL MANAGEMENT: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

The concepts of competition and competitiveness are examined in article. The approaches to identification of the concepts of «competitive potential of company» and «potential of competitiveness of company» are worked out. The structure of the company's competitiveness potential is studied. The levels of competitiveness of the company's potential are characterized. The components of the strategy for ensuring the competitiveness of company are analyzed.

The stages that embody the process of assessing the competitiveness of company's potential are formulated. The consequences of the military invasion of the Russian Federation on the economy of Ukraine are characterized. The dynamics of the construction products index for 2018–2022 is studied. The negative trends in the construction industry in Ukraine in all areas of construction work are analyzed. The dynamics of the volume of construction products produced by type in 2018–2022 is presented. The measures that should be implemented to improve the methods of comprehensive assessment of the economic efficiency of construction company are proposed. The profitability of assets, attracted capital, products, sales, equity for 2020–2022 of the construction company Renome-Eurobud LLC, which has been successfully operating in the construction market since 1996, is determined.

Keywords: analysis; competitiveness; construction company; profitability; competitiveness potential; management.

Relevance of the topic. Competitiveness of companies in today's conditions is one of the important factors of successful activity, which can ensure the ability of a company to adapt to market conditions, take a leading position in the market and stay there for a certain period of time. The problems of managing and increasing the level of competitiveness of

a company lie in the complexity of company's management due to the influence of external factors.

In modern conditions assessing the state of profitability of a construction company allows to determine the most rational ways of using resources and form the structure of the company's funds, as well as allows the manager to ensure effective management decisions and promptly respond to environmental factors that affect the profitability of the construction company and remain competitive.

Competition forces companies of all forms of ownership to constantly monitor changes in supply and demand, the cost of material resources, reduce production costs, improve the quality of their products and services sold on the market, and increase their competitiveness. As for construction companies, the desire to feel competitive in the construction market encourages them to work more efficiently, which is reflected in setting competitive prices for construction products and trying to improve the quality of construction work.

Analysis of recent research and publications. Domestic theorists who have studied the competitive potential are N. Karachina, L. Pertsata, Y. Lisun, A. Rudyi, V. Matveev, V. Hrosul, M. Afanasieva and A. Yanchev. Also the works of K. Kuznetsova on resource provision of the company's competitiveness potential are noteworthy. The theoretical and methodological foundations of the scientific understanding of sustainable development as a conceptual basis for the formation of competitiveness of construction companies are formed in the works of V. Shevchuk, A. Ivanchenko, G. Daly, V. Kukhar, B. Danilishyn, V. Zahorsky, E. Borshchuk, I. Zholobchuk, L. Zaitseva, T. Tsyfra, E. Derkach, Y. Zapecheska, O. Hrytsenko, S. Stetsenko, A. Hoiko.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical provisions on the essence of the concept "company's competitiveness potential" and its structure as well as to analyze the profitability of construction companies (Renome-Eurobud LLC taken as an example).

Summary of the main material. Competition and competitiveness are terms that are often used in both business and public discussions about economic units, their environment, and their ability to perform certain functions in accordance with strategic or political goals derived from business, economic, or social objectives.

Today, there is a considerable number of interpretations of the concept of «company's competitiveness», but it is impossible to single out one correct one. Some researchers believe that competitiveness of company is a certain category related to product characteristics, while

others base it on the efficiency of the production process, strategic planning of company development and its ability to introduce new technologies and compete with rivals in the market. Having highlighted the statements of several scholars, we can offer our own interpretation of this term.

As defined by M. Porter, «competitiveness is a comparative advantage over other firms, the ability of a market entity to be on the same level as similar competing entities in the market». He emphasized that the competitiveness of company can be assessed only within companies related to the same industry.

G. Skudar continued Porter's thought and gave his own definition that competitiveness is «a multilateral economic category that can be considered at the level of a product, commodity producer, industry, country and is determined by the economic, social, socio-political conditions of the state or commodity producer in the domestic and foreign markets». M. Yermolov characterized the concept of «company's competitiveness» as follows: «a relative characteristic that reflects the difference between the development process of one manufacturer and a competitor both in terms of the level of satisfaction of a specific social need with its goods or services and the efficiency of production activities» [1].

Modern literature also uses the concepts of «competitive potential of company» and «potential of competitiveness of company». It is important to define the difference between these terms. According to N. Karachina and L. Pertsata competitive potential is the internal and external competitive capabilities of a firm that allow company to compete effectively in the market by forming competitive advantages through the use of tangible and intangible resources. J. Lisun and A. Rudyi define it as the potential ability to maintain and increase competitive advantages in the long term, which is determined by a set of parameters that determine the ability and capacity of an organization to function effectively in the market in the future, to maintain or increase its market share and high level of profitability.

V. Matveev notes that this is «a set of indicators or factors of company characterizing its strength, sources, capabilities, means, reserves, abilities, resources and many other production reserves that create, maintain and develop sustainable competitive advantages in the market, contribute to the achievement of strategic competitive goals, ensuring its high competitive status». V. Hrosul, M. Afanasieva and A. Yanchev note that competitive potential «lies in its abilities and

capabilities to carry out effective economic activity in the competitive environment of the target consumer market».

Despite the fact that the interpretations are quite comprehensive, it is advisable to use the concept of «competitiveness potential», since competitiveness should ensure the ability to compete in markets with producers and sellers of similar goods; the level of competence of company relative to other competing companies, which reflects the degree of superiority; the ability to obtain a synergistic effect from the rational use of competitive advantages; production and sale of competitive products; and the ability to counteract competitors.

According to K. Kuznetsova competitiveness potential is «the available and hidden opportunities to attract and use production factors to obtain the optimal result using the optimal amount of resources». It is worth noting that this definition is rather vague and does not indicate the structural elements of the potential and the specific target result of the management process. Thus, it is important to identify the components of the competitiveness potential, the management of which determines the result of its realization, as well as its hierarchical level in the system of the company's potential.

Competitiveness potential has a similar focus to strategic, market, sales and marketing potentials. L. Ladonko and M. Ganja consider strategic potential from the point of view of providing key resources for achieving the strategic goals of the company, therefore, if the goals involve the formation of a certain level of competitiveness, the essence of strategic potential and competitiveness potential will coincide. The comparison shows that competitiveness potential is a narrower concept.

In the scientific literature there is no single approach to the structure of the company's competitiveness potential. For example, K. Kuznetsova identifies natural, technical, technological, financial, labor, managerial, and information potentials. N. Karachina and L. Pertsata note that the components of the competitiveness potential include a set of available natural, material, labor, financial and intangible resources and capabilities of business entities. Y. Lisun and A. Rudyi include marketing, production, innovation, environmental, financial, human resources and management potentials as components [2].

D. Salavelis believes that competitiveness potential is an economic category that provides a comparative characteristic and reflects the level of superiority of the performance indicators of assessing the state of the system of its resources and capabilities relative to similar indicators of competitive companies in the market. A. Voronkova interprets the

competitiveness potential as a set of production, financial, intellectual and labor capabilities of a company that provide it with competitive advantages in the market.

The potential of a company competitiveness, according to I. Zlyden, is a systematized set of mutually agreed capabilities and resources of the internal environment of a company, which ensures gaining competitive advantages in a changing external environment and limited resources, contributes to the achievement of the set competitive goals and, if used rationally, provides the company with a high competitive status. As we can see, when determining the content of the concept of competitiveness potential, one should take into account its strategic orientation, a combination of current and future abilities to transform existing and prospective opportunities, as well as resources into certain values, positive results, etc.

The competitiveness of an company's potential is a complex, multidisciplinary concept, as it involves taking into account the interaction of all its components (production, personnel, marketing, management, finance, etc.).

The competitiveness of company's potential has several features, namely: competitiveness is not an intrinsic quality of a company (i.e. its internal, natural quality). it can be identified and assessed only in the presence of competitors (real or potential); this concept is relative, i.e. it has different levels in relation to different competitors; the competitiveness of an company's potential is determined by the productivity of the use of resources involved in the production process; the level of competitiveness of the company's potential depends on the level of competitiveness of its components (primarily products), as well as on the overall competitiveness of the industry and the country.

At the present stage of development of scientific research on the competitiveness of company's potential, a dualistic approach to determining its levels has been outlined.

Depending on the globalization of the research objectives, the following levels of competitiveness of the company's potential are distinguished: world leadership (world standard); national leadership (national standard); industry leadership (industry standard); threshold level. If an company is below the threshold level, its potential is considered not competitive at all [4]. The components of the strategy for ensuring the competitiveness of the company are:

1. Product and market strategy – includes decisions on such aspects as the nomenclature and range of products and the degree of

their renewal, production scale, product quality, advertising, customer service, pricing.

2. Resource and market strategy – includes decisions on such aspects as the volume of resource reserves, quality of resources, behavior in the resource market.

3. Technological strategy – includes decisions on such aspects as the nature of technology, the degree of stability of technology, technology upgrades, technological gaps.

4. Integration strategy – includes decisions on such aspects as vertical integration, horizontal integration, diagonal integration;

5. Investment and financial strategy – includes decisions on such aspects as attracting external financial resources, return of borrowed funds, investment of own funds.

6. Social strategy – includes decisions on such aspects as the number of employees, interchangeability of employees, differentiation of employees, degree of paternalism, social type of the team.

Summarizing the above, we conclude that measures to improve the competitiveness of companies are impossible without elaborating a strategy for their development, defining the main goals of activities, taking into account competitive advantages [5].

In general, the process of assessing the competitiveness of an company's potential consists of the following stages:

- determination of the purpose of competitiveness assessment (substantiation of claims for external investment resources, identification of reserves for economic growth, other goals of current management);

- selection of a group of competitors, taking into account the possibilities of obtaining the necessary primary information for the purposes of competitiveness assessment;

- determination of groups of key competitiveness indicators to be assessed (it is advisable to group them by components of the company's potential, namely: indicators of marketing potential, production, financial, innovative, personnel, organizational management structure, etc.);

- calculation of individual, group, and integral indicators of competitiveness for each company;

- substantiation of the conclusion on the level of competitiveness of the object of evaluation and development of measures aimed at improving or maintaining competitive positions.

The complex nature of the concept of competitiveness of potential necessitates the substantiation of a system of indicators (criteria) that can be considered as key indicators of competitiveness and cover the

most important aspects of the quality and efficiency of the use of the company's potential [6].

Maintaining and strengthening the market position of companies necessitates finding ways to improve competitiveness. One of them is to substantiate the evaluation characteristics of the overall competitive position of the company and to create a system for managing the competitive position of the entity operating in the market, which necessitates research, analysis and evaluation of the competitiveness and profitability of companies [7].

The competitiveness of a construction company is determined by its ability to compete in the market based on factors such as the quality of products and services, prices, timing of work, reliability, reputation and innovation. Developing a strategy is an important step in improving the company's competitiveness, as it defines the goals and ways to achieve them. Taking into account the company's potential, market situation, and value orientations helps to develop a realistic and achievable strategy that contributes to the company's competitiveness and successful development [8].

The military invasion of the Russian Federation has a negative impact on the economy of our country in general and the development of the construction industry in Ukraine in particular. The conflict has led to the destruction and damage of infrastructure, the destruction of the housing stock, and the exacerbation of problems in the field of the chosen vector of infrastructure development.

Declining investment and economic instability have led to a reduction in construction projects and postponement of planned reconstruction. All of these factors limit the development of the construction industry in Ukraine and complicate the restoration of infrastructure after the end of the conflict. The construction industry reacts sharply to crises. Construction projects often require significant investment and a long lead time, making them vulnerable to economic fluctuations, while demand for new construction projects may decline during times of crisis, leading to lower revenues and reduced activity in the industry.

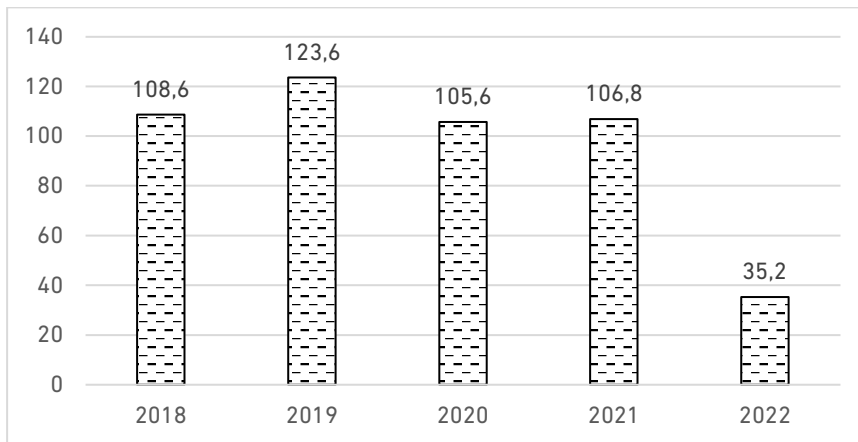

Fig. 1. Construction products index for 2018-2022 (%)

Source: compiled by the authors based on data from the official website of the State Statistics Service of Ukraine.

As can be seen from the above diagram, for the period from 2018 to 2022 inclusive, the following changes and transformations took place in the dynamics of the construction products index within the framework of the development of the national economy of Ukraine:

– there was a critical decline in this index, from 108.6% in 2018 to 35.2% in 2022;

– in fact, the construction industry grew throughout the entire period of the study compared to the previous year (a significant increase was recorded in 2019 with the start of the Big Construction projects, a slight drop in growth in 2020 is explained by the coronavirus crisis and the introduction of quarantine restrictions), the growth rate ranged from 5.6% to 23.6% compared to the previous year;

– at the same time, in 2022, a drop of 64.8 percentage points was recorded compared to 2021, primarily due to the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, which led to the suspension of most construction projects (both in the public and private sectors).

Thus, it can be determined that the aggressor's military invasion of Ukraine has led to a more than threefold reduction in activity in the country's construction sector, while at the same time it creates the need for a more detailed analysis of certain indicators of this industry.

Let's analyze the dynamics of the volume of construction products produced (Fig. 2).

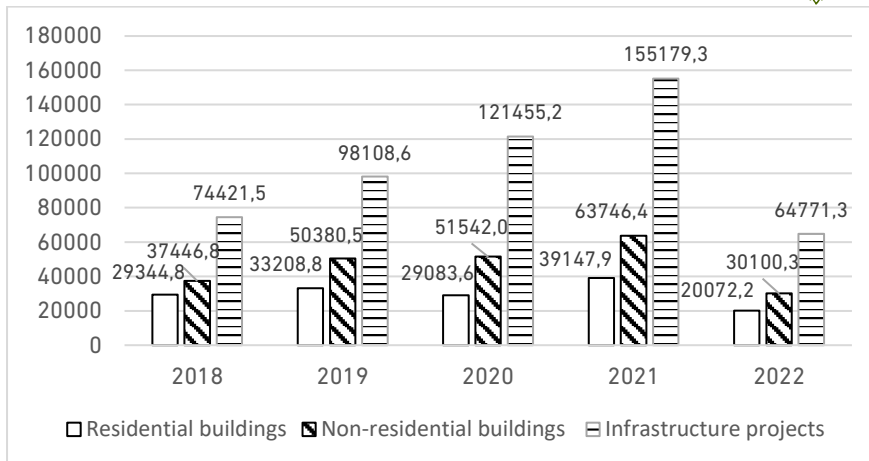

Fig. 2. Volume of construction products by type in 2018–2022 (UAH mln)

Source: compiled by the authors based on data from the official website of the State Statistics Service of Ukraine

Thus, negative trends in the construction industry in Ukraine were recorded in all areas of construction work:

– the volume of construction products produced in the field of «residential buildings» systematically increased from UAH 29.3 billion in 2018 to UAH 39.1 billion in 2021, but under the influence of the military conflict, the indicator in this area decreased almost twice (to UAH 20 billion);

– a similar trend is observed in the non-residential construction sector. The total volume of construction products produced in this aspect increased from 37.5 billion UAH in 2018 to 63.7 billion UAH in 2021, while in 2022, as part of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, this figure more than halved to 30 billion UAH, respectively;

– a similar trend is observed in the field of construction products manufactured within the framework of infrastructure projects. The rapid growth in 2018–2021 from UAH 74.4 billion to UAH 155.1 billion was followed by a significant decrease in this indicator to UAH 64.7 billion in 2022.

In general, we can see that the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in February 2022 significantly affected the decline in the development of construction and the construction industry in Ukraine. In general, this stagnation in 2022 was caused by the consequences of the full-scale invasion: lack of free funds, systemic migration processes (including for leaving Ukraine), the threat of destruction of unfinished construction, falling consumer demand, fluctuations in the national currency, etc. In order to improve the methods of comprehensive

assessment of economic efficiency of construction companies, it is necessary to:

- clarify the set of existing indicators for assessing the economic efficiency of construction companies;
- form the most complete set of such indicators, maximally adapted to the construction industry;
- systematize the previously known methods of determining these indicators;
- determine the most optimal ones for a comprehensive assessment of the efficiency of construction companies, taking into account the current state of market relations and trends in the country's economy;
- supplement the existing classification with sectoral features of the construction economy. The key indicator that characterizes the economic efficiency of a company is the profitability indicator, which allows the company to identify further development potential and find growth reserves.

Profitability is a category that characterizes the economic efficiency of production, whereby a company fully reimburses the costs of its production and receives profit as the main source of expanded reproduction through the cash proceeds from the sale of products (works, services) and receives a profit as the main source of expanded reproduction.

Profitability acts as an economic category, an estimated performance indicator, a target, a tool for calculating net income, a source of formation of various funds, so profitability should be understood as a relative indicator of the efficiency of construction companies, which reflects the ratio of profit received to available or used resources [10]. Based on a comprehensive approach, we analyze both absolute and relative indicators of financial results (Table), including various types of profitability. The list of relative indicators of profitability (profitability, yield) is considerable. The most commonly analyzed profitability indicators are return on assets, return on equity, and return on sales (sales), and somewhat less commonly are profitability of operations, profitability of products, and overall profitability.

The results of the analysis of these indicators make it possible to draw conclusions about maximizing profits. The most important and those that form a generalized view of the performance of the main activities of construction companies are indicators of return on assets, current assets, equity, investments, certain types of products, activities

(cost recovery), operating activities, sales, profitability of production activities, and operating leverage. In the dissertation: [11] analyzes profitability indicators and identifies those that are most often used in domestic publications. These include, in particular:

- return (profitability) on equity (highlighted in 7 out of 9 publications);
- return (profitability) on sales (sales) (7 out of 9);
- product profitability (6 out of 9);
- return (profitability) on assets (6 out of 9);
- return (profitability) on operations (cost recovery) (5 out of 9);
- return (profitability) on equity (4 out of 9);
- return (profitability) on working capital (4 out of 9);
- product profitability (4 out of 9);
- total profitability (3 out of 9);
- profitability of production activities (3 out of 9).

Profitability as an indicator characterizing the profitability of a business, forms an idea of the sufficiency or insufficiency of profit in comparison with other selected values that affect production, sales and business activities in general.

In a fiercely competitive environment, profitability illustrates the adequacy of the management system, the degree of return on expenditures, the appropriateness of management decisions and their effectiveness, and the level of utilization of invested funds. The required level of profitability can influence the solution of a number of tasks that determine the efficiency of management [11].

To analyze profitability we will use financial statements of the construction company Renome-Eurobud LLC, which has been successfully operating in the construction market since 1996. The company builds commercial real estate, agricultural and social facilities, residential complexes, and reconstructs and rehabilitates buildings. On the example of Renome-Eurobud LLC the dynamics of certain indicators for 2020–2022 is determined in Table.

Table

Dynamics of profitability indicators of the main activity
of Renome-Eurobud LLC for 2020–2022

No.	Name of the indicator, UAH thousand	2020	2021	2022	Rate of growth, %	
					21/20	22/21
1.	Gross profit	42009	10996	10723	26,2	97,5
2.	Cost of sales (goods, works, services)	199846	216166	231503	108,2	107,1

Continuation of the table

3.	Average value of assets	207266	182462	177474	88,0	97,3
4.	Commitments	96086	72467	61971	75,4	85,5
5.	Net income from sales of products (goods, works, services)	241856	227162	242226	93,9	106,6
6.	Average cost of equity capital	66272	98185,5	124355	148,2	126,7
7.	Gross return (profitability) on assets (line 1/line 3*100%), %	20,3	6,0	6,0	29,7	100,3
8.	Gross return (profitability) on capital employed (line 1/ line 4*100%), %	43,7	15,2	17,3	34,7	114,0
9.	Product profitability (line 1/ line 2*100%), %	21,0	5,1	4,6	24,2	91,1
10.	Gross margin (profitability) on sales (line 1/ line 5*100%), %	17,4	4,8	4,4	27,9	91,5
11.	Gross return (profitability) on equity (line 1/line 6*100%), %	63,4	11,2	8,6	17,7	77,0

Source: calculated by the authors based on the financial statements of Renome-Eurobud LLC for 2020-2022 [12].

The analysis of the profitability of the main activities of Renome-Eurobud LLC for 2020–2022 revealed that the company is characterized by a sufficient level of profitability. The highest level of return on assets for the three years under study was in 2020: one hryvnia invested in the company's capital (assets) accounted for 20.3 gross profit. In 2021 and 2022, this figure was the same, but compared to 2020, it was lower by – UAH 14.2 thousand. The decline in profitability is due to changes in the foreign economic environment, lower demand and other factors.

The highest rate of return on capital employed by Renome-Eurobud LLC was in 2020, which was UAH 43.7 thousand, and the lowest in 2021, which was UAH 15.2 thousand. As we can see, the profitability of products is decreasing every year, for the three years under study it decreased from UAH 21.0 thousand to UAH 4.6 thousand, which means that the profitability of the company's economic activity from its main activity is decreasing every year. The return on sales is also decreasing every year, as is the return on equity. During 2021–2022, the studied company demonstrated a low level of economic efficiency.

Consequently, in the current business environment the company needs to take measures that will contribute to the growth of profitability indicators. In general profit management consists in making objective decisions aimed at formation, distribution and use of profit, and, accordingly strategic development of the company [13]. It is worth noting that in the post-war period, the whole of Ukraine will face the issue of significant intensification of construction of both residential and non-residential buildings, as well as engineering structures, which in turn will increase the need for management accounting in construction [14]. Its results will help increase the profitability of the construction company. To ensure profitability growth, it is necessary to rationalize the costs of production and sales of construction products, increase labor productivity, and improve competitiveness management [15; 16].

Conclusions. The competitiveness potential is an important aspect of company's activity in current business environment, since it covers not only current performance indicators but also hidden opportunities for the development of an economic entity to improve its market positioning. As a result of studying the theoretical aspects, it was found that the competitiveness of a company is a particularly important indicator, therefore its increase provides an opportunity to win in the competitive struggle.

The article focuses on the activities of the construction company Renome-Eurobud LLC, calculates the basic profitability ratios, and, on this basis, develops proposals to justify the growth of profitability. Key profitability indicators (Gross return (profitability) on assets, Gross return (profitability) on capital employed, Product profitability, Gross margin (profitability) on sales, Gross return (profitability) on equity) were calculated and analyzed for a leading enterprise in Rivne. All of them have different dynamics.

Increasing the profitability of construction companies is currently relevant, particularly given the martial law imposed in Ukraine. Postwar reconstruction, in turn, will also require the active involvement of construction companies. Increasing construction volumes increases their competitiveness potential and makes them more attractive to potential customers.

1. Павлова Н. О., Оленцевич Н. В. Конкуреноспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення (на прикладі ТОВ «МАСТЕР-АВІА»). URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/732/Pavlova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 10.11.2023). 2. Кривоберець М. М. Потенціал конкуреноспроможності підприємства та його роль в ринкових умовах господарювання. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11540/> (дата звернення:

10.11.2023). **3.** Баксалова О. М., Шелест Є. О. Теоретичні основи управління розвитком потенціалу конкурентоспроможності медичного закладу. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d7bc380-288b-4117-bec5-ec9cd5a24e56/content> (дата звернення: 10.11.2023). **4.** Конкурентоспроможність потенціалу підприємства. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/page8.html (дата звернення: 10.11.2023). **5.** Новіченко М. А. Сутнісна характеристика конкурентоспроможності підприємства. *Актуальні проблеми сучасної науки та освіти* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 20-21 січня 2022 р. Львів : Львівський науковий форум, 2022. Частина II. С. 34–36. **6.** Тарнавська Н. П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 570 с. **7.** Тараненко І. В. Конкурентоспроможність підприємства та основні напрямки її підвищення. URL: <https://ir.duan.edu.ua/bitstream>. (дата звернення: 10.11.2023). **8.** Єрістов Д. М. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності будівельної компанії. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2023/11/re-13.11.23.pdf#page=158> (дата звернення: 10.11.2023). **9.** Феник В., Денека В. Перешкоди розвитку будівельної галузі в Україні у воєнний час. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/678/612> (дата звернення: 10.11.2023). **10.** Пандас А. В., Федерка Т. М. Особливості визначення рентабельності підприємств. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/129/124> (дата звернення: 10.11.2023). **11.** Павелко О. В. Облік та аналіз фінансових результатів основної діяльності будівельних підприємств: методологія й організація : дис. ... д-ра наук : 08.00.09 / Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. 2020. **12.** Фінансова звітність ТзОВ «Реноме-Євробуд». URL: https://evrobud.renome.ua/?page_id=4733 (дата звернення: 10.11.2023). **13.** Павелко О. В. Факторний аналіз фінансових результатів діяльності будівельних підприємств: методика та особливості проведення. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки.* 2020. Вип. 1 (89). Рівне : НУВГП, 2020. С. 168–187. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve12020>. (дата звернення: 10.11.2023). **14.** Павелко О. В., Власюк І. І., Попчук Д. О. Управлінський облік будівельних підприємств: характерні особливості організації та ведення. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки.* 2022. Вип. 2 (98). С. 200–217. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/24401/> (дата звернення: 10.11.2023). **15.** Павелко О. В., Попчук Д. О. Ліквідність, ділова активність і рентабельність: характеристика та особливості визначення окремих показників. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Сер. Економічні науки.* 2022. Вип. 4(100). С. 115–131. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/25969/>. (дата звернення: 10.11.2023). **16.** Pavelko O. et al. Analysis of Ukraine's construction companies profitability as a tool for achieving the SDG. *3rd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management.* 20/10/2023–20/10/2023 Batumi, Georgia. 2023. Vol. 1269. 012033. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012033>. (дата звернення: 10.11.2023).

REFERENCES:

1. Pavlova N. O., Olentsevych N. V. Konkurentospromozhnist pidpriemstva: otsinka rivnia ta napriamy pidvyshchennia (na prykladi TOV «MASTER-AVIA»). URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/787878787/732/Pavlova.pdf?sequence=1> (data zvernennia: 10.11.2023).
2. Kryvberets M. M. Potentsial konkurentospromozhnosti pidpriemstva ta yoho rol v rynkovykh umovakh hospodariuvannia. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/11540/> (data zvernennia: 10.11.2023).
3. Baksalova O. M., Shelest Ye. O. Teoretychni osnovy upravliannia rozvytkom potentsialu konkurentospromozhnosti medychnoho zakladu. URL: <https://elar.khmn.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d7bc380-288b-4117-bec5-ec9cd5a24e56/content> (data zvernennia: 10.11.2023).
4. Konkurentospromozhnist potentsialu pidpriemstva. URL: https://elib.lntu.edu.ua/sites/default/files/elib_upload/%D0%9A%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0/page8.html (data zvernennia: 10.11.2023).
5. Novichenko M. A. Sutnisna kharakterystyka konkurentospromozhnosti pidpriemstva. *Aktualni problemy suchasnoi nauky ta osvity* : materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. m. Lviv, 20–21 cichnia 2022 r. Lviv : Lvivskiy naukoviy forum, 2022. Chastyna II. S. 34–36.
6. Tarnavska N. P. Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka. Ternopil : Ekonomichna dumka, 2008. 570 s.
7. Taranenko I. V. Konkurentospromozhnist pidpriemstva ta osnovni napriamky yii pidvyshchennia. URL: <https://ir.duan.edu.ua/bitstream>. (data zvernennia: 10.11.2023).
8. Yeristov D. M. Stratehiia zabezpechennia konkurentospromozhnosti budivelnoi kompanii. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2023/11/re-13.11.23.pdf#page=158> (data zvernennia: 10.11.2023).
9. Fenyk V., Deneka V. Pereshkody rozvytku budivelnoi haluzi v Ukraini u voiennyi chas. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/678/612> (data zvernennia: 10.11.2023).
10. Pandas A. V., Federka T. M. Osoblyvosti vyznachennia rentabelnosti pidpriemstv. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/129/124> (data zvernennia: 10.11.2023).
11. Pavelko O. V. Oblik ta analiz finansovykh rezultativ osnovnoi diialnosti budivelnykh pidpriemstv: metodolohiia y orhanizatsiia : dys. ... d-ra nauk : 08.00.09 / Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana. 2020.
12. Finansova zvitnost TzOV «Renome-Yevrobud». URL: https://evrobud.renome.ua/?page_id=4733 (data zvernennia: 10.11.2023).
13. Pavelko O. V. Faktorny analiz finansovykh rezultativ diialnosti budivelnykh pidpriemstv: metodyka ta osoblyvosti provedennia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2020. Vyp. 1 (89). Rivne : NUVHP, 2020. S. 168–187. URL: <https://visnyk.nuwm.edu.ua/index.php/econ/article/view/ve12020>. (data zvernennia: 10.11.2023).
14. Pavelko O. V., Vlasiuk I. I., Popchuk D. O. Upravlinskyi oblik budivelnykh pidpriemstv: kharakterni osoblyvosti orhanizatsii ta vedennia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2022. Vyp. 2 (98). S. 200–217. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/24401/> (data zvernennia: 10.11.2023).
15. Pavelko O. V., Popchuk D. O. Likvidnist, dilova aktyvnist i rentabelnist: kharakterystyka ta osoblyvosti vyznachennia okremykh pokaznykiv. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. Ser. Ekonomichni nauky*. 2022. Vyp. 4(100). S. 115–131. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/25969/>. (data zvernennia: 10.11.2023).
16. Pavelko O. et al.

Analysis of Ukraine's construction companies profitability as a tool for achieving the SDG. 3rd International Conference on Environmental Sustainability in Natural Resources Management. 20/10/2023–20/10/2023 Batumi, Georgia. 2023. Vol. 1269. 012033. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1269/1/012033>. (data zvernennia: 10.11.2023).

Павелко О. В. [1: ORCID ID: 0000-0002-2483-2245],

д.е.н., професор,

Блищик В. П. [1: ORCID ID: 0009-0006-9908-5498],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня,

Попчук Д. О. [1: ORCID ID: 0000-0002-5782-2676],

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

АНАЛІЗ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ З ПОЗИЦІЇ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ЇХ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

У статті досліджено поняття конкуренції та конкурентоспроможності. Опрацьовано підходи до ідентифікації понять «конкурентний потенціал підприємства» та «потенціал конкурентоспроможності підприємства». Встановлено різницю між їх тлумаченнями. Заявлено структуру потенціалу конкурентоспроможності підприємства.

Охарактеризовано рівні конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Акцентовано увагу на комплексному характері поняття конкурентоспроможності потенціалу. Проаналізовано складові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства, зокрема товарно-ринкову, ресурсно-ринкову, технологічну, інтеграційну, інвестиційно-фінансову, соціальну стратегію. Сформульовано етапи, які уособлюють процес оцінки конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Охарактеризовано наслідки воєнного вторгнення Російської Федерації на економіку нашої держави в цілому та розвиток будівельної галузі в Україні зокрема. Досліджено динаміку індексу будівельної продукції за 2018–2022 рр. Встановлено, що відбулося критичне його скорочення (з 108,6% в 2018 р. до 35,2% у 2022 р).

Проаналізовано негативні тенденції в будівельній галузі в Україні в усіх напрямках виконання будівельних робіт. Представлено динаміку обсягів виробленої будівельної продукції за видами 2018–2022 рр. Запропоновано заходи, які доцільно впровадити для цілей вдосконалення методів комплексної оцінки економічної ефективності діяльності будівельних підприємств. Досліджено показник рентабельності як категорію, що характеризує економічну ефективність виробництва.

Визначено рентабельність активів, рентабельність залученого капіталу, рентабельність продукції, рентабельність продажу, рентабельність власного капіталу для будівельного підприємства ТзОВ «Реноме-Євробуд», що успішно працює на будівельному ринку з 1996 р., за 2020–2022 рр.

Ключові слова: аналіз; конкурентоспроможність; будівельна компанія; прибутковість; потенціал конкурентоспроможності; управління.

Отримано: 14 листопада 2023 року

Прорецензовано: 19 листопада 2023 року

Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ENVIRONMENTAL TAXATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND REALITIES OF UKRAINE

The environmental taxation as a means of integrating environmental policy objectives into the tax policy is examined in article. It is established that the current environmental situation requires serious attention and active action by all countries. The article analyzes the environmental tax revenues by type of tax in the EU countries. It was found that in Ukraine, the share of environmental tax in the GDP structure is too low. An analysis of the rates applied to taxation for the use of carbon energy sources in different countries of the world is made. An analysis of the standards for the distribution of environmental tax revenues between the state and local budgets in Ukraine for 2015–2022 is carried out. The Top 10 enterprises paying environmental tax in Ukraine for 2021 are identified. The measures to be implemented to improve the environmental taxation system in Ukraine are singled out.

Keywords: environmental tax; taxation; domestic realities; tax base; taxable entity; taxable object.

Relevance of the topic. Today, the issue of environmental greening is gaining special attention not only in Ukraine, but in the world as a whole. Environmental taxes are effective tools for accomplishing this task, as they can ensure the integration of environmental policy objectives into the state's tax policy.

Currently, the environmental tax does not fulfill its compensatory and incentive functions, and the business community views tax increases as an additional fiscal burden. Increasing the environmental tax rates should serve as a tool to influence the activities of business entities in order to preserve the environment, minimize harmful impacts and encourage them to reduce environmental pollution. However, in practice, the situation is different. Revenues from environmental taxation remain small and insufficient to finance the necessary environmental protection measures. In comparison, in European countries, environmental tax plays a dual role: it not only compensates for the costs of environmental

protection measures several times higher than government spending, but also is an important part of fiscal revenues, accounting for up to 10% of all tax revenues.

Analysis of recent research and publications. The current environmental situation requires serious attention and action from all countries. Frequent discussions among experts focus on the costs associated with environmental protection. In order to address this issue, environmental taxes are being introduced, which are not only a source of revenue, but also a lever of influence and a stimulating factor for changing the behavior of economic agents. The issue of environmental taxation in general and at the local level in particular is the subject of research by many scholars. The theoretical and methodological basis was provided by the works of domestic scholars: O. Boiko, P. Ekins, M. Karlin, I. Lazaryshyna, L. Oliinyk, O. Semerak, A. Slobozhan, I. Varlamova and others. However, the principles of environmental taxation require additional research in view of their relevance, especially in the context of martial law introduced in Ukraine. Russia's full-scale aggression against Ukraine has exacerbated existing problems and created new ones. One of them is the assessment of damage to the Ukrainian environment caused by the war. The environmental policy of the state during the introduction of martial law also made adjustments to environmental taxation.

The purpose of the study is to analyze the global experience of environmental taxation and to improve the mechanisms of its application in Ukraine.

Summary of the main material. The system of environmental taxation has been formed in Ukraine since the early 90s. After gaining independence in 1991 Ukraine had an environmental tax, which was paid for emissions of pollutants into the air and wastewater discharges into water basins and environmental damage.

In 1994 it was replaced by a fee for environmental pollution, which was replaced by a fee for environmental pollution in 1997. In 2009 in order to adequately finance, the creation and maintenance of radioactive waste storage facilities the environmental taxation of Ukraine was supplemented by a fee for the generation and temporary storage of radioactive waste. With the adoption of the Tax Code of Ukraine, the environmental tax was reintroduced in 2011 [1].

Environmental taxes are one of the main fiscal levers to minimize the excessive consumption of natural resources necessary for the entire

humanity and reduce the use of substances that adversely affect the environment and pollute the stratosphere.

According to the TCU «environmental tax» is a nationwide mandatory payment levied on the actual amount of air emissions, discharges of pollutants into water bodies, waste disposal, the actual amount of radioactive waste temporarily stored by their producers, the actual amount of radioactive waste generated and the actual amount of radioactive waste accumulated before April 1, 2009.

The taxpayers are business entities, legal entities that do not carry out economic (entrepreneurial) activities, budgetary institutions, public and other enterprises, institutions and organizations, permanent establishments of non-residents, including those that perform agency (representative) functions in relation to such non-residents or their founders, in the course of carrying out their activities on the territory of Ukraine and within its continental shelf and exclusive (maritime) economic zone:

- emissions of pollutants into the atmosphere by stationary sources of pollution;
- discharges of pollutants directly into water bodies;
- waste disposal (except for disposal of certain types (classes) of waste as secondary raw materials, which are disposed of on the own territories (facilities) of business entities);
- generation of radioactive waste (including already accumulated);
- temporary storage of radioactive waste by its producers beyond the period established by special license conditions [2].

There is a growing realization around the world that existing tax systems need to be reviewed and modernized to address widespread environmental, social and economic challenges. These challenges include the technological transition, demographic change, rising inequality, and the triple environmental crisis, namely climate change, biodiversity loss, and overconsumption of natural resources. European Union countries have ambitious environmental and climate goals and economic instruments, such as environmental taxes, that can help achieve them. The impact of taxes on environmental quality and economic performance is a topic of numerous studies that have shown the positive impact of environmental taxation on EU economies [3].

For Ukraine, it is important to study the experience of environmental taxation in developed countries, such as other countries. In the European Union, the term «environmental taxation» is used to refer to many and varied charges for different administrative levels and

actions. Generally, environmental taxes are defined as «mandatory payments levied on environmentally hazardous products or processes so that the market price of the product or process more accurately reflects the environmental costs, while generating revenue that can be used either only to reduce other taxes, especially labor taxes, or the overall costs of environmentally friendly substitutes for the product or process». In other words, anything that can cause adverse changes in the environment can be subject to environmental taxation [4].

Environmental taxes were introduced in Europe in the early 1990s and have become one of the most commonly used environmental policy instruments. They were aimed at taxing environmental damage and increasing revenues to the state budget. At that time, the main trend in the development of environmental taxation was an increase in public attention to environmental taxes and the awareness of citizens and the state of the need to reform the existing taxation system. In March 2010, a new European strategy for economic development for the next 10 years, Europe 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth, was approved. The aim of this strategy is to make economic growth independent of resources, promote the transition to a low-carbon economy, increase the use of renewable energy sources, modernize the transport sector and ensure the reasonable use of energy sources [3].

The experience of the EU countries shows that environmental taxes, which make up a significant part of the revenue base of these countries' budgets, are understood to be taxes on environmentally hazardous business activities. In other words, anything that may cause adverse changes in the environment may be subject to environmental taxation. Based on this definition, the European Commission's Directorate-General for Taxation and Customs has divided environmental taxes into seven groups according to their scope:

- energy taxes: motor fuel; energy fuel; electricity;
- transport taxes: taxes on kilometers traveled; annual owner's tax; excise taxes on the purchase of a new or used car;
- tax on emissions: emissions of pollutants into the atmosphere; emissions into water basins; emissions of carbon dioxide and other harmful substances (chlorofluorocarbons, sulfur and nitrogen oxides, lead); emissions of substances that cause global environmental changes (such as damage to the ozone layer);
- payments for waste disposal (tax on waste). They include payments for landfill disposal and recycling and taxes on a number of special products (packaging, batteries, tires, oils, etc.).

In Europe, transportation and energy taxes are the most widespread. In one form or another, they have been introduced in all EU member states. At the same time transport and energy taxes are essentially fiscal taxes, i.e., they are intended to generate revenue. They also have a certain positive effect on the environment, but experts consider it not the main one, but a concomitant one [5].

It is worth noting that some of the environmental taxes paid in Ukraine coincide with the taxes levied in the EU countries. First of all, the group of pollution taxes corresponds in terms of objects of taxation to the environmental taxation system in Ukraine. In addition, some environmental taxes of European countries in Ukraine operate separately and not in the group of environmental taxes, namely: transport taxes, taxes on the use of resources in the EU and rent for special use of resources, water, and subsoil use in Ukraine [3].

Environmental taxes in EU member states are used to influence the behavior of economic operators, producers or consumers. The EU has progressively favored these instruments as they provide a flexible and cost-effective means of reinforcing the polluter pays principle and achieving environmental policy objectives. The Statistical Office of the European Union (Eurostat) collects data on environmental taxes of EU member states, which are classified into the following categories: energy, transport, pollution, and resource taxes. In 2018 environmental tax revenues of the EU-28 (i.e., the revenue from environmental taxes collected by all EU member states) amounted to EUR 381,38 billion, or 2,4% of the EU's gross domestic product (GDP) and 6,12% of the total EU tax revenue (Table 1).

Table 1

Environmental tax revenues by type of tax in EU countries

Indicators	Mln euros	Percentage of the total environmental tax, %	Percentage of total tax revenues, %	Percentage of gross domestic product, %
General environmental taxes, including:	381381,9	100	6,12	2,40
-Energy taxes	294385,84	77,19	4,72	1,85
-Transportation taxes	74945,06	19,65	1,20	0,47
-Pollution and resource taxes	12050,95	3,16	0,19	0,08

Source: [data for 2018].

It should be noted that the share of environmental tax in the GDP structure in Ukraine is too low. The maximum figure was in 2014 (0,308%), and the minimum was in 2021 (0,0996%).

From 2006 to 2018 total environmental tax revenue in the EU increased by EUR 84,274 billion, with an average annual growth rate of 2,13%, while EU GDP grew by an average of 2,6%. The share of environmental tax revenues in GDP from 2006 to 2018 ranged from 2,29% to 2,46%, and the share of environmental tax revenues in total tax revenues ranged from 6,05% to 6,39% [6].

In 2019 France passed an important energy and climate law that sets ambitious environmental goals, including carbon neutrality by 2050 and a 40% reduction in fossil fuel consumption by 2030 compared to 2012. There are several taxes on energy consumption (TICFE, TICPE, TICGN) and transportation. In Germany, a national ETS for fuels (used in the construction and transportation sectors) started in 2021 and will be extended to all fuels in 2023. This measure is part of Germany's 2030 Climate Protection Program. In 2020 EU governments collected €300,5 billion in environmental taxes, representing 2,2% of EU GDP and 5,4% of total EU government revenue from taxes and social contributions (TSC). In 2021, EU environmental tax revenues amounted to €325,8 billion, an increase of 8,5% compared to 2020 and 5,4% of total government revenue from taxes and social contributions.

The most common type of environmental tax levied in foreign countries (Sweden, Switzerland, New Zealand, Iceland, Estonia) and Ukraine is the so-called «carbon tax» – a mandatory payment for excessive use of carbon-based fuels such as coal, oil, natural gas, etc. According to experts, the burning of fossil fuels leads to an increase in carbon emissions into the atmosphere, which is one of the main factors of global warming. Furthermore, scientists argue that the introduction of such a tax will not only reduce the amount of hazardous emissions into the atmosphere that harm the climate, but will also encourage business entities to use low-carbon energy sources, provided that subsidies and benefits for the use of carbon energy sources are eliminated or minimized. According to Table 2, we can see the rates set for taxation of carbon energy sources in different countries.

Thus, among these countries, Sweden has the highest level of taxation per ton of CO₂ emissions, New Zealand has the average value, and Ukraine has the lowest rate. At the same time, the ratio of emissions and tax rates in these countries is proportional, but in Norway, the environmental tax system is progressive, i.e. the lowest rate is \$3 per ton,

and the highest rate is \$52 per ton, which puts Norway in 4th place in the world.

Table 2

Carbon tax rates per ton of CO₂ emissions emissions
in the countries of the world

Country	Tax rate per 1 ton of CO ₂ (USD)
Sweden	131
Switzerland	86
New Zealand	13
Iceland	10
Estonia	2
Ukraine	0,5

Source: [7].

However, in Ukraine, starting from January 1, 2022, the environmental tax rates have been slightly increased, including: for emissions of pollutants into the air by stationary sources of pollution – by 5 percent; for emissions of carbon dioxide into the air – from UAH 10 to UAH 30 per 1 ton [2].

At the same time, the share of environmental tax in GDP in Ukraine is low. Thus, in 2015–2019, it ranged from 0,136% to 0,15%, which is 9–27 times less than in European countries, where the numerical values of this indicator ranged from 1,30% to 4,14% of GDP. And in 2020, Ukraine received only UAH 5 billion from environmental tax revenues, which amounted to less than 1% of the country's total GDP [8]. According to the results of 2021, even lower amounts of tax revenues to the state budget from the payment of this tax were recorded, namely in the amount of UAH 3,9 billion, including UAH 2,9 billion to the general fund of the state budget. Among them, the largest share was from revenues for: emissions of pollutants into the atmosphere by stationary sources of pollution, discharges of pollutants directly into water bodies, and waste disposal in specially designated places or facilities – 43,6% (UAH 1,7 billion); emissions of carbon dioxide into the atmosphere by stationary sources of pollution – 30,8% (UAH 1,2 billion); and generation of radioactive waste – 25,6% (UAH 1,0 billion).

At the same time, there was an increase in tax revenues for emissions of pollutants into the atmosphere by stationary sources of pollution, discharges of pollutants directly into water bodies, and waste disposal in specially designated places or facilities by UAH 0.3 billion, and for emissions of carbon dioxide into the atmosphere by stationary

sources of pollution by UAH 0.2 billion. Statistics on the amount of revenues from radioactive waste generation remained unchanged and were at the level of 2020.

When analyzing the level of revenues from environmental tax in Ukraine, it is also worth paying attention to where and in what percentage the funds received from its revenues were directed (Table 3).

Table 3

Norms of distribution of environmental tax revenues between state and local budgets in Ukraine in 2015–2022, %

Period	State budget	Local budgets	Including	
			Regional budget	budgets of village, town and city councils
2015–2017	20,0	80,0	55,0	25,0
2018–2022	45,0	55,0	30,0	25,0

Thus, the data from Table 3 show that for the period from 2015 to 2017, the distribution of environmental tax revenues was 80% to 20% in favor of local budgets, but for the period from 2018 to 2022, the percentage distribution changed in the ratio of 55% to 45%, which led to more efficient use of budget funds at the state level and served as a financial basis for solving environmental problems [7].

To date, Ukraine has not created an effective model of environmental tax, which can be explained by the constant change in the mechanism and the ratio of distribution of environmental tax revenues between state and local budgets, but environmental tax is paid.

In Ukraine, companies have to pay a special tax for polluting the environment. The more harmful substances are emitted into the atmosphere or water, the higher the tax. The list of companies that paid environmental taxes to the state budget of Ukraine can be found in Table 4.

Table 4

Top 10 companies paying environmental taxes in 2021

No.	Payers of environmental taxes	Amount of money paid, UAH thousand
1	SE «NNEGC «ENERGOATOM» <i>Place of registration: Kyiv</i>	1037006
2	JSC «DTEK ZAKHIDENERGO» <i>Place of registration: Lviv region</i>	686690
3	PJSC «CENTRENERGO» <i>Place of registration: Kyiv</i>	506122
4	JSC «DTEK DNEPROENERGO» <i>Place of registration: Zaporizhzhia region</i>	393511

Continuation of the table 4

5	«DTEK VOSTOKENERGO» LLC <i>Place of registration: Donetsk region</i>	372896
6	PJSC «ARCELORMITTAL KRYVYI RIH» <i>Place of registration: Dnipropetrovsk region</i>	339485
7	PJSC «ILYICH IRON AND STEEL WORKS» <i>Place of registration: Donetsk region</i>	236698
	PJSC «PIVNGOK» <i>Place of registration: Dnipropetrovsk region</i>	148112
8	PJSC «POLTAVA MINING AND PROCESSING PLANT» <i>Place of registration: Poltava region</i>	139437
9	PJSC «INGOK» <i>Place of registration: Dnipropetrovsk region</i>	99620

Analyzing Table 4, we can say that Dnipropetrovsk region is the leader in terms of the number of enterprises paying environmental taxes, with a total of UAH 587,217,260 paid in 2021. The largest amount of money was paid by the enterprise of Kyiv region, SE NNEGC Energoatom, namely UAH 1,037,006,260.

The main reasons for the existence of environmental problems in Ukraine are:

- the existing national management system in the field of environmental protection;
- depreciation of fixed assets of industrial and transportation infrastructure;
- insufficient public awareness of environmental protection priorities and the benefits of sustainable development;
- non-compliance with environmental legislation [9].

The EU's experience shows that Ukraine's economy needs to be greened in a comprehensive manner. That is, it is not enough to reduce environmental tax rates alone. A systematic approach is needed. One option would be to increase environmental tax rates while reducing the tax burden on the payroll. Such an option would help to de-shadow the economy and ensure a stable level of fiscal burden and balance the budget's revenue and expenditure.

Currently, Ukrainian legislation regulates environmental tax rates depending on the hazard class of waste. It is advisable to improve this mechanism by introducing a differentiated system. The amount of tax should increase in proportion to the amount of emissions, and reduction factors should be introduced for companies that reduce emissions. Differentiation can also be made depending on the region. In more polluted regions, the rates should be higher. This will improve the

environmental situation faster and encourage the introduction of resource-saving and environmentally friendly technologies.

An important indicator of the effectiveness of environmental policy is the ratio of environmental tax revenues to expenditures. In EU countries, revenues not only cover expenditures, but also serve as a source of budgetary funds. In Ukraine, to accumulate funds, a special environmental fund should be created, whose functions will be to effectively distribute the accumulated amounts in accordance with the real needs of society and the damage caused to the environment.

Given that Ukraine is an agrarian country, it is necessary to take into account the experience of EU countries with taxes on fertilizers and pesticides. Most taxes are calculated as a percentage of prices. The risk of this calculation is that improvements in the technological process, lower prices for raw materials and services may lead to a drop in prices for fertilizers and pesticides, which will lead to a reduction in tax amounts. Therefore, it would be logical to introduce an environmental tax on the production and import of fertilizers and pesticides in Ukraine, the amount of which would depend on the toxicity of their main components.

In addition, it is necessary to adopt the experience of the European Union countries in stimulating the introduction of resource-saving technologies through the use of accelerated depreciation and the provision of preferential loans for the purchase of new and improvement of existing equipment [10; 11].

Conclusions. Consequently, the environmental tax of the EU member states successfully performs regulatory and incentive functions as well as acts as a tool for financing environmental protection measures, which ensures the effective implementation of environmental policy.

To improve the environmental taxation system in Ukraine, the following measures should be taken: increase the environmental tax while reducing payroll taxes; develop differentiated tax rates according to the volume and region of pollution; create an environmental fund to accumulate and distribute revenues; and introduce a tax on imports and production of fertilizers and pesticides. The environmental tax should serve as a factor in the rational use of resources and encourage taxpayers to reduce emissions and discharges of pollutants, as well as to modernize their business activities in order to implement environmentally friendly technologies. In addition to the need to increase the environmental tax rates, it is important to improve the mechanisms for spending the funds received from this tax and ensure effective financing of environmental protection measures.

1. Ярошевич Н. Б., Якимів А. І. Екологічний податок як інструмент реалізації державної екологічної політики. *Економіка та суспільство*. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-45> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Сергієнко Ю. О., Кравченко О. В. Екологічне оподаткування: аналіз регуляторної ефективності. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90845/1/master_thesis_Serhienko.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
4. Свиноус І. В., Слободенюк О. І., Присяжнюк Н. М., Гаврик О. Ю., Осадчий М. С. Екологічне оподаткування: світовий досвід та виклики для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 19–24.
5. Макаров Ю. С., Полторацька В. М. Доцільність екологічного оподаткування в Україні на прикладі країн світу. URL: <http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/12724/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%96%D0%90%20325-328.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Яворська Н. П. Екологічне оподаткування в країнах ЄС як інструмент підвищення ефективності екологічної політики. URL: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/243/236> (дата звернення: 10.11.2023).
7. Дулік Т., Коробська А. Екологічні податки як засіб запобігання забрудненню навколишнього природного середовища. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5948/1/2._%D0%94%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%A1%D1%82%D0%BE%D1%80.7%2C10.pdf (дата звернення: 10.11.2023).
8. Захаркіна Л. С., Новіков В. М. Екологічне оподаткування в Україні: перспективи удосконалення на основі зарубіжного досвіду. *Вісник СумДУ. Сер. Економіка*. 2020. № 4. С. 121–130.
9. Штик Ю. В., Семенова Д. О. Миронович Є. О. Екологічне оподаткування України в умовах сталого розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2022. № 25. С. 114–118. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.19> (дата звернення: 10.11.2023).
10. Лазаришина І. Д., Олійник Л. А. Екологічне оподаткування в європейському союзі та Україні: тенденції і перспективи. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. № 4. Том 7. С. 175–180.
11. Pavelko O. et al. Optimization of forestry indirect and direct taxation in sustainable development conditions. *OP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2023. Vol. 1269. 012034. DOI 10.1088/1755-1315/1269/1/012034.

REFERENCES:

1. Yaroshevych N. B., Yakymiv A. I. Ekologichnyi podatok yak instrument realizatsii derzhavnoi ekologichnoi polityky. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-36-45> (data zvernennia: 10.11.2023).
2. Podatkovyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (data zvernennia: 10.11.2023).
3. Serhienko Yu. O., Kravchenko O. V. Ekologichne opodatkovannia: analiz rehuliatornoj efektyvnosti. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/90845/1/master_thesis_Serhienko.pdf (data zvernennia: 10.11.2023).
4. Svyynous I. V., Slobodeniuk O. I., Prysiazhniuk N. M., Havryk O. Yu., Osadchyi M. S. Ekologichne opodatkovannia: svitovyi dosvid ta vyklyky dlia Ukrainy. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2021. № 15. S. 19–24.
5. Makarov Yu. S., Poltoratska V. M. Dotsilnist ekologichnoho opodatkovannia v Ukraini na prykladi krain svitu. URL: <http://dSPACE.puet.edu.ua/bitstream/123456789/12724/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%96%D0%90%20325-328.pdf>

%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%96%D0%90%20325-328.pdf (data zvernennia: 10.11.2023). **6.** Yavorska N. P. Ekolohichne opodatkovannia v krainakh YeS yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti ekolohichnoi polityky. URL: <http://www.ei-journal.in.ua/index.php/journal/article/view/243/236> (data zvernennia: 10.11.2023). **7.** Dulik T., Korobska A. Ekolohichni podatky yak zasib zapobihannia zabrudnenniu navkolysnogo pryrodnoho seredovyscha. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5948/1/2._%D0%94%D1%83%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%A1%D1%82%D0%BE%D1%80.7%2C10.pdf (data zvernennia: 10.11.2023). **8.** Zakharkina L. S., Novikov V. M. Ekolohichne opodatkovannia v Ukraini: perspektyvy udoskonalennia na osnovi zarubizhnogo dosvidu. *Visnyk SumDU. Ser. Ekonomika*. 2020. № 4. S. 121–130. **9.** Shtyk Yu. V., Semenova D. O. Myronovych Ye. O. Ekolohichne opodatkovannia Ukrainy v umovakh staloho rozvytku. *Pidpryemnytstvo ta innovatsii*. 2022. № 25. S. 114–118. URL: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.19>. (data zvernennia: 10.11.2023). **10.** Lazaryshyna I. D., Oliinyk L. A. Ekolohichne opodatkovannia v yevropeiskomu soiuzi ta Ukraini: tendentsii i perspektyvy. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*. 2022. № 4. Tom 7. S. 175–180. **11.** Pavelko O. et al. Optimization of forestry indirect and direct taxation in sustainable development conditions. *OP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2023. Vol. 1269. 012034. DOI 10.1088/1755-1315/1269/1/012034.

Павелко О. В. [1: ORCID ID: 0000-0002-2483-2245],

д.е.н., професор,

Попчук Д. О. [1: ORCID ID: 0000-0002-5782-2676],

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ РЕАЛІЇ

У статті досліджено екологічне оподаткування як засіб інтеграції завдань екологічної політики в податкову політику держави. Встановлено, що екологічна ситуація сучасності вимагає серйозної уваги та потребує активних дій від усіх країн. З'ясовано, що в Україні екологічний податок існував в період з 1991 р. до 1994 р., далі його було замінено платою за забруднення навколишнього природного середовища, а з 1997 р. – збором за забруднення навколишнього природного середовища. Лише з 2011 р. в Україні знову почав справлятися власне екологічний податок. Досліджено перелік виокремлених Європейською комісією з питань оподаткування та митниці груп екологічних податків. Проаналізовано надходження екологічного податку за видами податків в країнах ЄС. З'ясовано, що найбільша частка надходжень спрямовується до бюджетів країн ЄС саме від енергетичних податків.

Визначено, що в Україні частка екологічного податку в структурі ВВП є занадто низькою. Максимальний показник припав на 2014 р. (0,308%),

мінімальний – на 2021 р. (0,0996%). Виконано аналіз ставок, які застосовуються при оподаткуванні за використання вуглецевих джерел енергії у різних країнах світу. Проведено аналіз нормативів розподілу надходжень від екологічного податку між державним та місцевими бюджетами в Україні за період 2015–2022 рр. Виявлено, що розподіл коштів, отриманих від екологічного оподаткування, в останні роки більшою мірою відбувався на користь місцевих бюджетів (55%). Ідентифіковано Топ-10 підприємств-платників екологічного податку в Україні за 2021 р. Доведено, що лідером за кількістю підприємств-платників екологічного податку і сплаченою сумою означеного податку є Дніпропетровська область.

Встановлено причини існування екологічних проблем. Визначено заходи, які необхідно впровадити задля удосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.

Ключові слова: екологічний податок; оподаткування; вітчизняні реалії; база оподаткування; суб'єкт оподаткування; об'єкт оподаткування.

Отримано: 16 листопада 2023 року
Прорецензовано: 21 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Сучасний розвиток України визначається значною мірою інноваційними технологіями та стартапами, що вимагають фінансової підтримки для реалізації свого потенціалу. Статтю присвячено аналізу діяльності венчурного інвестування в Україні за останні роки, зокрема його ролі у розвитку інноваційного підприємництва та формуванні нових технологічних ринків. У статті розглядаються основні відмінності венчурного інвестування від традиційного, визначено основні напрями розвитку ризикового інвестування, проведено дослідження щодо змін кількості венчурних ІСІ протягом останніх років, розглянуто виклики та можливості венчурного інвестування в Україні, а також вплив сучасних економічних умов та законодавчих ініціатив на розвиток цього сектору.

Ключові слова: венчурне інвестування; венчурний інвестор; інститути спільного інвестування; венчурні інвестиційні фонди; інновації.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активізації конкурентної боротьби на міжнародному ринку головним джерелом економічного зростання та запорукою успіху стали здатність упровадження ризикових та інноваційних ідей. Венчурне інвестування, як один із видів ризикового інвестування, виходить на передовий план як ключовий фактор фінансової підтримки стартапів та інноваційних підприємств, тому дослідження питання венчурного інвестування у час війни набирає ще більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання венчурного інвестування на сучасному етапі є актуальною темою сьогодення, оскільки такі науковці, як Діба М. І., Гернего Ю. О., Діденко Л. В., Котенко Н. В., Бондаренко А. І. та інші аналізували його більш з теоретичної сторони у довоєнний період, а щодо змін, що відбулися у воєнний період, та аналітики розвитку венчурного інвестування в Україні в умовах сьогодення, дослідження науковців майже відсутні.

Мета. Дослідження особливостей функціонування венчурного

інвестування в Україні на сучасному етапі, в період воєнного стану та нестабільності вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Термін «венчурний інвестування» походить від англ. «venture» – «ризиковий, сміливий», в економічній сфері трактують як «ризикове починання». Венчурне інвестування – це вид інвестування, який характеризується інвестуванням капіталу в стартапи та молоді компанії з високим потенціалом росту і прибутковості, а венчур – один із найдинамічніших і найперспективніших напрямів інноваційного розвитку. Адже, саме завдяки венчурному капіталу народилися та досягли великих успіхів Apple, Google, Microsoft, виникли нові галузі та напрями виробництва (біотехнології, персональні комп'ютери, IT-індустрія) [2].

Функціональне завдання венчурного інвестування – сприяти росту перспективного бізнесу шляхом надання певної суми грошових коштів в обмін на частку в статутному фонді [10].

Розглядаючи питання венчурного інвестування, потрібно розглянути такі поняття як венчурний капітал, інвестиційний фонд, інвестор. Венчурний капітал – це термін, який використовується для позначення фінансових ресурсів, що надаються інвесторами компаніям-початківцям і малим підприємствам, які демонструють потенціал для довгострокового зростання. Він став дуже важливим джерелом капіталу для підприємців, які часто мають проблеми з фінансуванням своїх потреб через банки, які не схильні до ризику. Інвестиції венчурного капіталу включають високий рівень ризику, оскільки лише деякі компанії, які підтримуються венчурним капіталом, перетворюються на успішні та високоприбуткові підприємства [13]. Венчурний капітал має на меті довгострокове стратегічне інвестування (здебільшого 3–7 або 10 років). Він вкладається у венчурні фонди для створення та розвитку молодих та інноваційних підприємств. Відповідно до Закону України «Про інститути спільного інвестування» [6], венчурний фонд є недиверсифікованим інститутом спільного інвестування саме закритого типу, що реалізує лише приватне чи закрите розміщення цінних паперів інститутів спільного інвестування (ICI) поміж фізичних й юридичних осіб.

Венчурний інвестор – це окремий учасник ринку або один з учасників венчурного фонду, яким здійснюються операції. Інвестори створюють такі фонди шляхом формування спільного портфеля та реалізації політики диверсифікації ризиків. Венчурний інвестор – це той, хто готовий піти на ризик, якщо гроші доступні і можна очікувати високого прибутку. Це протилежність традиційному підходу до прямих інвестицій, який передбачає відносно низьку прибутковість, а

також низький ризик. Венчурні капіталісти та інвестори виступають стимулами для постійного інноваційного розвитку, який неможливо зупинити.

На даному етапі розвитку поняття венчурного інвестування все ще є досить новим і недостатньо дослідженим явищем у суспільстві. Адже, венчурний бізнес у його сучасному розумінні з'явився лише у ХХ столітті в США [1, С. 11]. Завдяки процесам глобалізації можемо спостерігати розповсюдження венчурного інвестування у всьому світі і утворення європейського та американського венчурного ринку [12]. У табл. 1 дано порівняльну характеристику венчурного та традиційного інвестування.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика венчурного та традиційного інвестування

	Венчурне інвестування	Традиційне інвестування
1. Об'єкт інвестування	Інвестори вкладають гроші в стартапи та молоді компанії, які зазвичай мають обмежений історичний досвід та можливо навіть не мають прибутковості на початкових етапах	Інвестори зазвичай інвестують в вже існуючі компанії зі стабільними фінансовими показниками та історією прибутковості
2. Ризик	Венчурні інвестиції пов'язані із значно вищим ризиком, оскільки стартапи можуть не досягти успіху і бути нестабільними на ранніх стадіях розвитку	Традиційні інвестиції зазвичай менш ризиковані, оскільки інвестори вибирають вже встановлені компанії з певним історичним треком
3. Зріст і розвиток	Венчурні інвестори спрямовані на допомогу стартапам у розвитку та зростанні до стадії, коли вони можуть залучити більшу кількість капіталу або вийти на публічні ринки	Традиційні інвестиції часто спрямовані на збільшення вже наявного бізнесу, а не на створення з нуля
4. Очікувані виходи:	Венчурні інвестори чекають отримати прибуток через продаж інвестиції або публічну реалізацію компанії після її успішного зростання	Традиційні інвестори можуть очікувати доходи від дивідендів або зростання вартості акцій у вже існуючій компанії
5. Термін інвестиції	Венчурні інвестиції часто мають довгостроковий характер, інвестори готові чекати кілька років на результати	Традиційні інвестиції можуть бути як довгостроковими, так і короткостроковими, залежно від конкретного виду активів і стратегії інвестора

Джерело: сформовано актором на основі [3; 11].

Венчурне інвестування відкриває перед підприємцями та стартапами можливість здійснювати інноваційні проєкти, розвивати нові технології та трансформувати ідеї в успішні бізнеси. Венчурні інвестори грають роль каталізаторів цього процесу, надаючи фінансову підтримку та експертні знання стартапам. Нині в Україні діяльність венчурного бізнесу регламентується Законом України «Про інститути спільного інвестування» [6], також деякі питання в цій сфері регулюють Закони України «Про інвестиційну діяльність» [4] та «Про інноваційну діяльність» [5].

Інститути спільного інвестування, також відомі як ІСІ, схожі на спеціальні організації, які допомагають об'єднати гроші від багатьох різних людей для інвестування в економіку країни. В Україні інвестиційні фонди стають все більш популярними і відіграють важливу роль у розвитку нашої економіки. Інститути спільного інвестування (ІСІ) є одним із найефективніших та найпотужніших механізмів залучення та накопичення інвестицій у країнах із високорозвиненою економікою. Оскільки ІСІ можуть акумулювати значну частину інвестиційних ресурсів, інновацій, важливих галузей економіки тощо, тому вони можуть стати основним джерелом фінансування, вони діють як посередник між інвестором та бенефіціаром інвестиції [8]. Для аналізу ринку ІСІ України розглянемо динаміку кількості визнаних ІСІ за проаналізований період (рис. 1), але варто зазначити, що інститути спільного інвестування поділяються за певною класифікацією:

- відкриті ІСІ
- інтервальні ІСІ:
- закриті ІСІ (крім венчурних)
- закриті недиверсифіковані венчурні ІСІ.

Оскільки ми досліджуємо венчурне інвестування, то детальну увагу будемо звертати саме на венчурні ІСІ. Як можна побачити на рис. 1 загальна кількість ІСІ за три досліджувані роки зросла з 1478 до 1764 або на 286 ІСІ, тобто дані показують активний розвиток ІСІ за останні роки. Збільшення кількості ІСІ свідчить про зростання активності на ринку. Це може бути добрим сигналом для інвесторів та підприємств, які шукають фінансування, оскільки більше ІСІ може означати більше можливостей для інвестицій. Зі збільшенням кількості ІСІ на ринку може зростати конкуренція серед них за кращі інвестиційні можливості, що може вплинути на структуру угод та умови для інвесторів і підприємств. Зростання кількості ІСІ також вказує на більш різноманітні інвестиційні можливості в різних галузях та регіонах. Інвестори можуть знайти більше альтернатив для

диверсифікації свого портфеля. За зростанням кількості ІСІ може йти розширення ринку інструментів і стратегій. Це може включати в себе нові фінансові продукти, фонди та інші інструменти, які створюються для задоволення попиту на ринку.

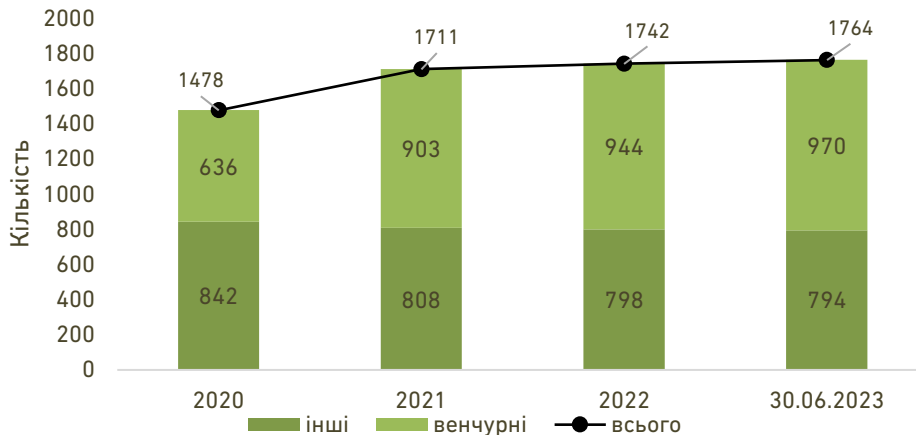

Рис. 1. Кількість ІСІ – визнаних фондів (у тому числі венчурних) в Україні за період 2020–20.06.2023 років

Джерело: складено автором на основі [9].

Також варто зазначити поступове зростання частки венчурних ІСІ за досліджувані роки, а особливо за 2021 рік (спостерігається зростання кількості венчурних ІСІ на 267 венчурних ІСІ), важливо що саме цей час припадає на пандемію коронавірусу, а венчурні фонди спеціалізуються саме на ризикових інвестиціях. Тому, за проаналізованими даними, визначено дві основні сфери інвестування:

- медичну сферу, оскільки пандемія коронавірусу зробила медичну галузь ще більш пріоритетною для інвестицій. Венчурні фонди спеціалізуються на ризикових інвестиціях, і багато з них спрямували свої кошти в розробку та виробництво медичних технологій, ліків та медичних пристроїв для боротьби з пандемією;

- цифрові технології, оскільки під час пандемії, а потім війни, багато компаній і установ перейшли на віддалену роботу та навчання. Це стало можливим завдяки використанню відеоконференцій, спеціалізованих програм для спільної роботи та інших цифрових інструментів. В сфері охорони здоров'я цифрові технології грали важливу роль у наданні медичних послуг через віддалені консультації, телемедицину та моніторинг стану хворих пацієнтів, що зменшувало ймовірність поширення COVID-19.

За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу [9] найбільш поширеною територією розвитку ІСІ є Київ та Київська область (рис. 2), що у структурі займає 73%. Інформація і свідчить про те, що столиця України – Київ, є центром активного розвитку інститутів спільного інвестування (ІСІ) в Україні. Київ має розвинену бізнес-інфраструктуру та підприємницьке середовище, що сприяє розвитку фінансових установ, включаючи ІСІ; місто приваблює інвесторів та стартапи, забезпечує доступ до ключових ресурсів, включаючи фахівців, академічні установи, технологічні парки та інші ресурси, які є важливими для функціонування ІСІ. Столиця України є важливим міжнародним центром, що сприяє збільшенню іноземних інвесторів та інтернаціональних ІСІ.

Венчурні інвестори як головні суб'єкти венчурного інвестування поділяються на фізичних та юридичних осіб, які поділяються на резидентів та нерезидентів. У табл. 2 сформовано дані про венчурних інвесторів, де видно, що половина усіх венчурних інвесторів є юридичними особами-резидентами, що свідчить про великий інтерес вітчизняних компаній та організацій до венчурного інвестування. Юридичні особи, які є резидентами, можуть бути як великими корпораціями, так і малими стартапами, які вибирають цей метод залучення капіталу для розвитку. Трохи більше чверті венчурних інвесторів є фізичними особами резидентами, тобто особами, які мають статус резидентів в даній країні. Це можуть бути фізичні особи-підприємці, інвестори та підприємці, які активно зацікавлені у венчурному інвестуванні в своїй країні. Трохи менше чверті усіх венчурних інвесторів є юридичними особами нерезидентами, що може вказувати на інтерес іноземних інвесторів до венчурного ринку в Україні навіть у час війни.

Таблиця 2
Венчурні інвестори ІСІ за категоріями станом на 30.06.2023

Юридичні особи				Фізичні особи				РАЗОМ
рез.	%	нерез.	%	рез.	%	нерез.	%	-
2 158	49,35	346	7,91	1 839	42,05	30	0,69	4 373

Джерело: складено автором на основі [9].

Опитування, проведене Асоціацією у середині 2022 року щодо напрямів інвестування активів ІСІ та НПФ, показало, що більшість вкладень фондів – десятки мільярдів гривень – була спрямована у будівництво, нерухомість, операції з нерухомістю, будматеріали; АПК, сільське, лісове та рибне господарство, харчову промисловість та елеватори; фінансову та страхову діяльність; ПЕК та

електроенергетику (у т.ч. відновлювану); торгівлю (оптову та роздрібну, у т.ч. електронну). Також, фонди проінвестували на мільярди гривень добувну і важку промисловість, фармацевтику та охорону здоров'я (медичні послуги), автомобільну галузь, готельно-ресторанний і торгово-розважальний бізнес, кіноіндустрію, рекреацію та спорт, а загалом – понад 50 галузей і секторів економіки України. Це свідчить, що індустрія управління активами виконує значну та незамінну роль у соціально-економічному житті й розвитку України, зокрема у фінансуванні будівництва, у тому числі відбудові житла громадян після його руйнування російською збройною агресією [7]. Венчурне інвестування охоплює різні сфери, включаючи інформаційні технології, біотехнології, агротехнології та інше, що свідчить про диверсифікацію інвестицій.

Для подальшого аналізу розглянемо динаміку активів венчурних фондів в компаніях з управління активів (КУА) у загальній структурі (табл. 3). Динаміка активів венчурних фондів в управлінні колективних інвестиційних установ є важливим показником розвитку венчурного сектору в Україні. Цей показник вказує на зміни у величині активів, які управляються венчурними фондами, які можуть бути інвестовані в стартапи та інноваційні проєкти.

Таблиця 3

Динаміка венчурних активів в управлінні КУА (млн грн)

Активи	2020	% част.	2021	% част.	2022	% част.	30.06.23	% част.	Абс. відх.	Відн. відх.
інші	14964	3,5	17200	3,2	18873	3,5	17878	3,1	2914	119,5
венчурні	407629	96,5	519532	96,8	516024	96,5	550282	96,9	142653	135,0
всього	422593	100	536732	100	534897	100	568160	100	145567	134,4

Джерело: складено автором на основі [9].

З даних табл. 3, спостерігаємо зростання загальної кількості активів протягом досліджуваного періоду з 422 593 млн грн у 2020 році до 568 160 млн грн у 2 кварталі 2023 року або на 34,4%, в тому числі за рахунок зростання частки венчурних активів з 407 629 млн грн у 2020 році до 550 282 млн грн у 2 кварталі 2023 року або на 35%. Динаміка активів венчурних фондів в КУА може свідчити про зростання інтересу до венчурного інвестування в Україні та про позитивні тенденції розвитку. Ватро зазначити, що частка венчурних активів у загальній динаміці тримається на рівні більше 90% протягом досліджуваного періоду, що свідчить про стабільний інтерес до венчурного інвестування серед інвесторів та управителів КУА.

Останнє дослідження, що було нами проведено, це структура активів венчурних інвестиційних фондів (ІСІ), яка вказує на те, в які об'єкти та галузі інвестуються кошти фондів (рис. 2).

З даних рис. 2 можна зробити висновок, що найбільша частка, а саме 86,5% інвестується в інші активи, що включає в себе дебіторську заборгованість (у т.ч. позики) та корпоративні права, тобто це інвестиції в стартапи, інноваційні проекти та інші нестандартні активи, що є головною метою венчурних фондів. Крім основного напрямку інвестування, для диверсифікації портфелю інвестори вкладають гроші в нерухомість, банківські депозити та цінні папери.

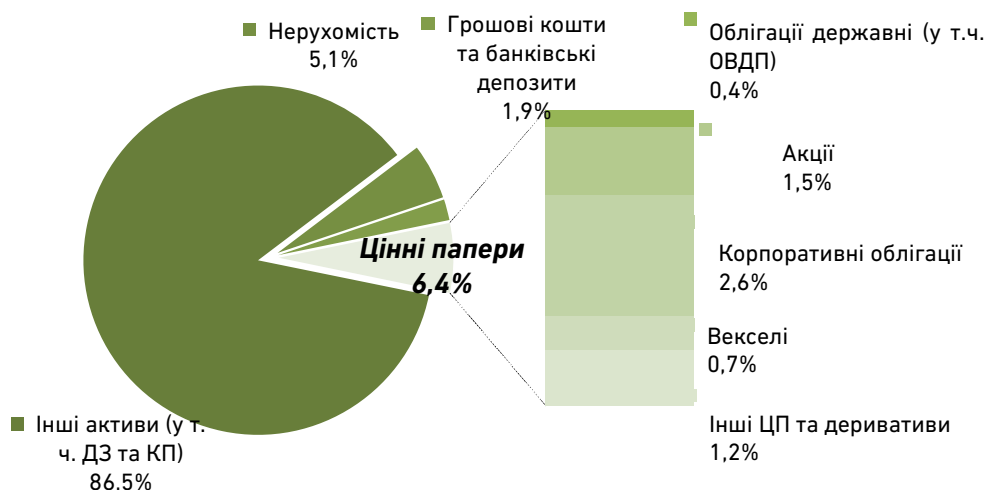

Рис. 2. Структура активів венчурних ІСІ станом на 30.06.2023 р.

Джерело: складено автором на основі [9]

Висновки. Таким чином, хоча венчурне інвестування в Україні є складним та ризиковим процесом, проте він має великий потенціал для розвитку інноваційних технологій та стартапів, залучення іноземних інвесторів та підвищення економічної конкурентоспроможності країни. Незважаючи на нестабільну економічну ситуацію в країні, створення венчурних фондів залишається однією з найбільш ефективних форм фінансування інноваційних проектів, що дозволяє залучати фінансові ресурси та експертні знання для підтримки розвитку стартапів та інноваційних підприємств. Цей вид бізнесу сприяє розвитку нових технологій, продуктів і послуг, які покращують якість життя, підвищують ефективність виробництва та вирішують соціальні проблеми. Однак, важливо розуміти ризики та використовувати ефективні стратегії для зменшення негативного впливу зовнішніх факторів, зокрема,

політичної та економічної нестабільності, на діяльність венчурних фондів.

1. Диба М. І., Гернего Ю. О. Венчурне фінансування : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2021. 144 с. 2. Діденко Л. В., Ватоян А. М., Єрьоміна М. А. Роль венчурних інститутів спільного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. С. 143–151. 3. Дроздовський Я. П., Фединець М. М. Венчурне інвестування в сучасних умовах розвитку світової економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2022. Вип. 43. С. 48–53. 4. Про інвестиційну діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 16.10.2023). 5. Про інноваційну діяльність : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 18.10.2023). 6. Про інститути спільного інвестування : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text> (дата звернення: 12.10.2023). 7. Звіт про роботу Української асоціації інвестиційного бізнесу у 2022 році. URL: <https://www.uaib.com.ua/about-uaib/vectors/about-association/zvit-pro-robotu-uaib-u-2022-roci> (дата звернення: 12.10.2023). 8. Котенко Н. В., Бондаренко А. І. Аналіз діяльності інститутів спільного інвестування в Україні. *Міжнародні економічні відносини та сталий розвиток* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Суми : Сумський державний університет, 2022. С. 30–32. 9. Офіційний сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу. URL: https://www.uaib.com.ua/analituaib#marketData-number_of_recognized_funds (дата звернення: 12.10.2023). 10. Чиж Л. П., Хотєєва Н. В., Саакян Є. А. Венчурний капітал у розвитку інноваційного підприємництва в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2021. Вип. 3 (62). С. 48–54. 11. Швець Ю. О., Нужна Ю. Р. Розвиток венчурного інвестування в Україні та світі. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 266–275. 12. Щербина О. В. Розвиток глобальних ринків венчурного інвестування. *Конкурентні стратегії розвитку України в умовах альтерглобалізму* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 89–91. 13. Venture Capital of Ukraine. URL: <https://www.statista.com/outlook/fmo/capital-raising/traditional-capital-raising/venture-capital/ukraine> (дата звернення: 12.10.2023).

REFERENCES:

1. Dyba M. I., Herneho Yu. O. Venchurne finansuvannia : navch. posib. Kyiv : KNEU, 2021. 144 s. 2. Didenko L. V., Vatoian A. M., Yeromina M. A. Rol venchurnykh instytutiv spilnoho investuvannia v zabezpechenni innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. S. 143–151. 3. Drozdovskiy Ya. P., Fedynets M. M. Venchurne investuvannia v suchasnykh umovakh rozvytku svitovoi ekonomiky. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2022. Vyp. 43. S. 48–53. 4. Pro investytsiynu diialnist : Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (data zvernennia: 16.10.2023). 5. Pro innovatsiynu diialnist : Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (data zvernennia: 18.10.2023). 6. Pro instytuty spilnoho investuvannia : Zakon Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5080-17#Text> (data zvernennia: 12.10.2023). 7. Zvit pro robotu Ukrainskoi asotsiatsii investytsiinoho biznesu u 2022 rotsi.

URL: <https://www.uaib.com.ua/about-uaib/vectors/about-association/zvit-pro-robotu-uaib-u-2022-roci> (data zvernennia: 12.10.2023). **8.** Kotenko N. V., Bondarenko A. I. Analiz diialnosti institutiv spilnoho investuvannia v Ukraini. *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta stalyyi rozvytok* : materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Sumy : Sumskyi derzhavnyi universytet, 2022. S. 30–32. **9.** Ofitsiynyi sait Ukrainskoi asotsiatsii investytsiinoho biznesu. URL: https://www.uaib.com.ua/analituaib#marketData-number_of_recognized_funds (data zvernennia: 12.10.2023). **10.** Chyzh L. P., Khotieieva N. V., Saakian Ye. A. Venchurnyi kapital u rozvytku innovatsiinoho pidpriemnytstva v Ukraini. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky*. 2021. Vyp. 3 (62). S. 48–54. **11.** Shvets Yu. O., Nuzhna Yu. R. Rozvytok venchurnoho investuvannia v Ukraini ta sviti. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. 2018. № 62. S. 266–275. **12.** Shcherbyna O. V. Rozvytok hlobalnykh rynkiv venchurnoho investuvannia. *Konkurentni stratehii rozvytku Ukrainy v umovakh alterhlobalizmu* : materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 2021. S. 89–91. **13.** Venture Capital of Ukraine. URL: <https://www.statista.com/outlook/fmo/capital-raising/traditional-capital-raising/venture-capital/ukraine> (data zvernennia: 12.10.2023).

Podlevskyi A. A. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-3166-7487],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,

Yaruta N. A. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-6329-3953],

Senior Student

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

VENTURE INVESTMENT ACTIVITIES IN UKRAINE AT THE CURRENT STAGE

The modern development of Ukraine is largely determined by innovative technologies and startups that require financial support to realize their potential. This article is devoted to the analysis of venture capital investment in Ukraine in recent years, in particular, its role in the development of innovative entrepreneurship and the formation of new technological markets. The purpose of the study is to determine the features of venture investing in Ukraine at the current stage, during the period of martial law and the instability of the domestic economy. The article provides basic theoretical information on concepts related to the definition of venture capital investment, considers the main differences between venture capital investment and traditional venture capital investment, defines the main directions of risk investment development under the influence of COVID-19 and war. The conducted research on the number of venture CII's showed an increase in their number over the analyzed period. According to the Ukrainian Association of Investment Business, Kyiv and the Kyiv region have been identified as the focus of CII development. The article also analyzes the categories of venture investors as the main subjects of venture investing, and it is determined that the largest investors of risk investing in Ukraine are

resident legal entities. The article analyzes data on the dynamics of assets of venture capital funds in asset management companies in recent years and considers the structure of assets where venture capital investors invest, considers the challenges and opportunities of venture capital investment in Ukraine, as well as the impact of modern economic conditions and legislative initiatives on the development of this sector. According to the research data, it was determined that despite the difficult economic and political situation, the activity of venture capital investment in Ukraine plays a key role in stimulating innovative development and actively developing.

Keywords: venture investment; venture investor; joint investment institutes; venture investment funds; innovations.

Отримано: 19 жовтня 2023 року

Прорецензовано: 24 жовтня 2023 року

Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ВИЗНАЧЕННЯ І КЛАСИФІКАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА СТАТИСТИКИ ТА ОБЛІКУ

У статті досліджуються особливості визначення та класифікації громадянського суспільства в Україні задля обліково-аналітичного забезпечення управління. Проаналізовано міжнародну практику статистики та обліку інститутів громадянського суспільства. Узагальнено основні підходи до визначення громадських організацій за статистичними стандартами та рекомендаціями щодо обробки даних про неприбуткові установи. Відзначено відмінності у трактуваннях термінів «неприбуткова установа» у вітчизняній та міжнародній теорії і практиках. За результатами дослідження зроблено висновок щодо необхідності вдосконалення статистики, моніторингу та обліку організацій громадянського сектору в Україні.

Ключові слова: інститути громадянського суспільства; громадські організації; громадські об'єднання; благодійні організації; неприбуткові інститути (установи); неурядові організації; облік і звітність організацій громадянського суспільства.

Актуальність теми. Сучасні виклики відбудови країни, загрози незалежності та безпеки держави Україна, потребують визначення стану та розвитку інститутів громадянського суспільства або так званого в світі третього сектору. Надважливими питаннями постають забезпечення громадськості повною та об'єктивною інформацією про діяльність організацій та громадян із захисту прав і свобод, культури та спадщини, охорони довкілля та безпеки і здоров'я населення тощо, тобто розв'язання суспільних проблем – національних, регіональних, місцевих. Нові кризи та виклики сучасності до світу, як епідемії, інфляція, торгові і неторгові війни, відтік капіталу з ринків, що розвиваються, соціальні хвилювання, геополітична конфронтація і загроза ядерної війни, потребують знаходження альтернативних ресурсів у розв'язанні проблем, яким й вважають третій сектор суспільства – громадські, благодійні, волонтерські організації та проактивні громадяни. Отже, актуальність дослідження пов'язана із управлінськими запитами суспільства в достовірній і своєчасній інформації про діяльність його суб'єктів, що обумовлює важливість

інформаційного і облікового забезпечення громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Громадське суспільство віднедавна є об'єктом соціологічних і статистичних досліджень в Україні і світі у цілому [1–6]. Актуальним питанням моніторингу, класифікації, обліку і звітності організацій громадянського суспільства України присвячено праці вітчизняних вчених О. Азарової, О. Височан, Н. Гаєвої, Н. Гури, Ю. Каплан, С. Карпіцької, Я. Олійник, О. Папінової, Ю. Тищенко, В. Швеця, А. Ясінської та ін.

Дослідження економічної теорії, оцінки, класифікації і обліку неприбуткових неурядових організацій виконували Нелмут Анхаєр, Авнер Вен-Нер, Керол С. Карсон, Роберт Ейшер, Джон Кендрік, Стевен Кьонінг, Лестер Саламон, Регіна Ліст, Стефан Топлер, Войцех Соколовський та ін. Дискусії щодо вимірів громадянського суспільства задля визначення його стану та перспектив розвитку тривають й досі.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування класифікації та інституалізації громадянського суспільства задля розробки пропозицій з вдосконалення статистики та обліку організацій громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. В Україні до *організацій громадянського суспільства* належать громадські організації; релігійні організації; благодійні організації; організації роботодавців; об'єднання профспілок; творчі спілки.

Інститути громадянського суспільства були визначені розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [7] як система суб'єктів, наділених правами і обов'язками щодо відстоювання своїх легітимних інтересів у процесі подальшої розбудови громадянського суспільства в Україні та участі в управлінні державними справами, зокрема у формуванні та реалізації державної правової політики. До *інститутів громадянського суспільства* віднесені громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи. В інших документах пізніше унормовуються визначення громадських об'єднань, організацій, спілок.

Терміни «організація громадянського суспільства», «інститут громадянського суспільства», «інституція громадянського суспільства»

вживаються в основному у вітчизняній наукових працях та публіцистичних статтях. Нормативне законодавство України визначає як суб'єкт суспільних відносин саме громадську організацію, громадське об'єднання, спілку, а не інститут. Слід мати на увазі, що визначення громадянського суспільства у документах ООН, Світового банку, ЄС тощо різняться (табл. 1).

Таблиця 1

Відмінності у трактуванні термінів за податковим та іншим
законодавством України

Неприбуткова організація за Податковим кодексом України [8]	Інститути громадянського суспільства за розпорядженням Кабінету Міністрів України [7]
бюджетні установи	-
громадські об'єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, благодійні організації, пенсійні фонди	громадські організації, творчі спілки, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації
спілки асоціації та інші об'єднання юридичних осіб	інші непідприємницькі товариства і установи
житлово-будівельні кооперативи	
об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, асоціації власників жилих будинків	-
професійні спілки, їх об'єднання та організації профспілок, а також організації роботодавців та їх об'єднання	професійні спілки, організації роботодавців
сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	-
інші юридичні особи, діяльність яких відповідає вимогам п. 133.4 ст. 133 Податкового кодексу України	-

В Україні неприбутковими є підприємства, установи та організації, що одночасно відповідають вимогам, визначеним у ст. 133 Податкового кодексу України [8], та внесені контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій. Статус неприбуткової організації дає право його власнику на звільнення від сплати податку на прибуток. Окрім оподаткування, такий статус має значення і при веденні обліку, складанні фінансової та іншої звітності.

Міжнародні норми та стандарти громадянського суспільства, закріплені у таких документах: Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією

міжнародних неурядових організацій Ради Європи; Резолюція Ради Генеральної Асамблеї ООН з прав людини A/HRC/RES/24/21 «Простір громадянського суспільства: створення та підтримка в законодавстві та на практиці безпечного й сприятливого середовища», A/HRC/RES/27/31 «Простір громадянського суспільства», настанова ООН «Захист та підтримка громадського простору»; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року»; Рекомендація CM/Rec(2018)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо необхідності посилення захисту і сприяння простору для громадянського суспільства в Європі.

Громадянське суспільство за визначенням, яке застосовується у документах Світового банку [9], це широкий спектр неурядових і некомерційних організацій організації, які мають присутність у суспільному житті, виражаючи інтереси і цінності своїх членів або інших осіб, заснованих на етичних, культурних, політичних, наукових, релігійних чи філантропічних міркуваннях. Тому до *організацій громадянського суспільства* віднесли громадські об'єднання, неурядові організації, профспілки, національні об'єднання, благодійні організації, релігійні організації, професійні асоціації та фонди.

За рекомендаціями ЄС до *організацій громадського сектору* включають «усі недержавні, неприбуткові структури, позапартійні та ненасильницькі, через які люди об'єднуються для досягнення спільних цілей та ідеалів, зокрема політичних, культурних, соціальних чи економічних..., які передбачають добровільну основу і орієнтовані на надання послуг. Серед них називають громадські організації, неурядові організації, релігійні організації, фонди, дослідницькі установи, гендерні організації, кооперативи, професійні та бізнес-асоціації та неприбуткові медіа. Профспілки та організації роботодавців, так звані соціальні партнери, складають особливу категорію таких організацій» [9].

У Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства України на 2021–2026 роки [10] задекларовано виконання зобов'язань щодо взаємодії органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Слід зазначити, що *організації громадянського суспільства* часто називають в науковій і публіцистичній літературі неприбутковими організаціями, вважаючи ці поняття тотожними. Це пояснюється міжнародною термінологією та практикою громадянського, так званого третього, сектору. Для визначення організацій

громадянського сектору в міжнародній практиці використовують терміни: недержавні (НДО), або неурядові (НУО) (англ. non-government organizations, NGO); неприбуткові організації (НПО) (англ. not for profit, non-profit organizations, NPO); приватні волонтерські організації (англ. private voluntary organization, PVO).

З метою порівнювальності організацій громадянського суспільства між собою та з організаціями з інших країн вчені та експерти використовують визначення, запропоноване Л. Саламоном та Н. Анхаєром [11]. Так, організацією (інститутом) громадянського суспільства вважають організацію, що має риси:

організована, іншими словами, інституціолізована певною мірою, має внутрішню організаційну структуру; сталість цілей, структури, та діяльності; значущі організаційні межі; юридичний статут про реєстрацію;

інститут приватного права, тобто існує інституційно окремо від влади, не є частиною апарату уряду і не здійснює державну владу самостійно;

автономна, має власне врядування і все необхідне для контролю за своїми діями, тобто організація може контролювати власну діяльність, а не може бути під ефективним контролем будь-якої іншої організації;

неприбуткова, тобто не розподіляє дохід між своїми засновниками та/або членами/менеджерами, такі організації існують не для того, щоб генерувати прибуток, прямо чи опосередковано, в основному не керуються комерційними цілями та міркуваннями;

добровільна участь, іншими словами, членство та внески не є обов'язковими або вимагаються законом;

організація працює на своїх членів або/ та на суспільний інтерес.

Звернемося до кращої міжнародної практики класифікацій, обліку і статистики громадянського суспільства. Відповідно до Міжнародної класифікації неприбуткового сектору (ICNPO), яка була прийнята Організацією Об'єднаних Націй як стандарт для класифікації неприбуткових організацій, термін «неприбуткова організація» вживається до організацій, які мають такі елементи: статут, організаційну структуру, фіксований/нефіксований інститут членства, офіційну реєстрацію та здатність контролювати власну діяльність [12]. Отже, до ознак громадської організації відносять її неприбутковість та інституційну відокремленість від уряду. Умови оподаткування таких організацій, звичайно, знаходяться у компетенції національних урядів.

Різні типи громадських неурядових організацій відповідно до сфери функціонування перелічені в спеціалізованому довіднику Всесвітньої асоціації неурядових організацій [13]. Критерієм поділу громадських організацій на типи є сфера діяльності. Виділяються:

- громадські організації з прав людини;
- громадські організації з освіти;
- екологічні громадські організації;
- гендерні громадські організації;
- дитячі та молодіжні громадські організації.

За міжнародною практикою неприбуткові організації можуть мати різні юридичні чи організаційні форми, як-от асоціації, фундації, корпорації, товариства, об'єднання. Вони «можуть бути створені для надання послуг на користь осіб або корпорацій, які контролюють або фінансують їх; або вони можуть бути створені з благодійних, філантропічних цілей або з метою забезпечення добробуту для забезпечення товарів або послуги іншим особам; або вони можуть бути призначені для надання медичних чи освітніх послуг за винагороду, але не для отримання прибутку; або вони можуть бути призначені для сприяння інтересам груп тиску на бізнес чи політику тощо» [13].

В Україні організації громадянського суспільства можуть створюватися за такими організаційно-правовими формами: підприємства, господарські товариства, кооперативи, організації (установи, заклади), об'єднання підприємств (юридичних осіб), відокремлені підрозділи без статусу юридичної особи, об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні організації, інші організаційно-правові форми [14]. Зазначимо, в основному організації громадянського суспільства функціонують у формі об'єднань громадян, профспілок, благодійних та інших подібних організацій.

За міжнародними і національними стандартами інституційні одиниці економіки класифікуються на основі економічних операцій, в яких вони переважно беруть участь, цілей, задля яких вони здійснюються, а також підрозділів, які їх контролюють і фінансують. Визначено п'ять таких секторів економіки: (а) фінансові корпорації; (б) нефінансові корпорації; (в) уряд; (г) домашні господарства; (д) некомерційні установи, що обслуговують домогосподарства (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація інституційних секторів економіки
(Система національних рахунків)

Міжнародна стандарти статистики [16]	Класифікація інституційних секторів економіки України [15]
фінансові корпорації	фінансові корпорації
нефінансові корпорації	нефінансові корпорації
сектор загального державного управління	сектор загального державного управління
домашні господарства	домогосподарства
некомерційні установи, що обслуговують домогосподарства	некомерційні організації, що обслуговують домогосподарства

Усі корпорації включаються у корпоративний сектор (фінансовий чи нефінансовий), державні одиниці – в сектор державного управління, домогосподарства – в сектор домашніх господарств (табл. 3), однак неприбуткові установи можуть бути в усіх п'яти різних секторах, хоча лише один із них має назву «некомерційний» (табл. 3).

Таблиця 3

Визначення неприбуткові інститути на сателітному рахунку

Типи інституційних одиниць	Сектори у системі національних рахунків					Неприбутковий сектор
	фінансові корпорації	нефінансові корпорації	сектор загального державного управління	домашні господарства	некомерційні установи, що обслуговують домогосподарства	
Корпорації	+	+				$\sum NI_i$
Державні установи			+			
Домогосподарства				+		
Неприбуткові інститути (NI)	NI ₁	NI ₂	NI ₃	NI ₃	NI ₄	

Джерело: на основі [16].

Некомерційний (неприбутковий) сектор включає організації, які відповідають п'яти основним критеріям (за Л. Саломоном), незалежно від сектору у системі національних рахунків. Неприбуткові інститути можуть бути у секторі фінансових корпорацій або у секторі нефінансових корпорацій залежно від їх основної діяльності. До сектору загального державного управління також можуть належати

інститути громадянського суспільства, які інституційно відокремлені від уряду, хоча й ним фінансуються. Нарешті, неприбуткові організації, які отримують доходи від домогосподарств, належать до сектору «домашні господарства» або «некомерційні установи, що обслуговують домогосподарства». Таким чином, у межах сателітного рахунку ми можемо відображати і як неприбуткові інститути, і в інших секторах економіки (табл. 3).

Неприбуткові організації (інститути) мають відмінні від інших суб'єктів, що входять до корпоративного та державного секторів, риси: заборона на розподіл прибутку від своєї діяльності; участь у виробництві суспільних благ на додаток до приватних благ, які вони також можуть виробляти; структура доходу, яка зазвичай включає значні добровільні внески; використання волонтерів, а також оплачуваного персоналу; обмежений доступ до власного капіталу через заборону на розподіл прибутку; право на спеціальні податкові переваги (пільги) в багатьох країнах; участь у політичному житті; відсутність суверенних урядових повноважень; спеціальні правові положення, що стосуються управління та вимог до звітності.

Міжнародна класифікація неприбуткового сектору об'єднує громадські, благодійні й інші організації в 12 основних груп (табл. 4).

Таблиця 4

Класифікація інститутів громадянського суспільства за сферами діяльності

Класифікаційна група	Підгрупа
Культура та відпочинок	Культура і мистецтво
	Спорт
	Відпочинок та інші клуби
Освіта та дослідження	Школа, коледжі
	Вища освіта
	Інша освіта
	Дослідження
Охорона здоров'я	Лікарні та госпіталі
	Будинки престарілих
	Психологічна допомога
	Інші служби здоров'я
Соціальні послуги	Соціальні послуги
	Первинна екстрена допомога
	Підтримка доходу та утримання
Охорона довкілля	Охорона довкілля
	Захист тварин
Розвиток та житло	Економічний та соціальний розвиток громади
	Житло
	Працевлаштування та навчання

продовження табл. 4

Право і адвокація, політика	Громадські організації
	Організації законності та правопорядку
	Політичні організації
Благодійність	Благодійні фонди
	Благодійні і волонтерські організації
Міжнародні	Міжнародні організації
Релігійні	Релігійні об'єднання та асоціації
Ділові та професійні об'єднання, спілки	Бізнес асоціації
	Професійні асоціації
	Трудові спілки
Не класифіковані	Не класифіковані

Джерело: на основі [16; 17].

Вважаємо, що інформація про діяльність громадянського суспільства за видами (сферами) може бути корисною для аналізу і контролю зі сторони громадськості, а також надання практичних рекомендацій щодо взаємодії держави, бізнесу і громадськості.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Класифікація громадських, благодійних, волонтерських та інших організацій громадянського суспільства на сьогодні здійснюється у різних інституційних секторах економіки. Такі установи включаються до складу фінансових і нефінансових корпорацій, секторів державного управління, домогосподарств та можуть бути віднесені до складу некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства. В основу національного класифікатора, на відміну від міжнародних норм і стандартів, покладено організаційно-правову форму, а не сфери (види) діяльності. Вибірка громадських та інших організацій громадянського сектору за видами економічної діяльності в Україні практично не виконується. Це обмежує можливості доступу до інформації про діяльність громадянського суспільства (кількість інституційних одиниць, чисельність учасників, суму доходів і витрат). Задля надання громадськості і фахівцям даних про третій (неприбутковий) сектор в державній статистиці країн-членів ООН успішно застосовується система допоміжних (сателітних) національних рахунків. Вважаємо доцільним запровадження в Україні допоміжних (сателітних) рахунків у складі національних рахунків, які дозволять вести окремий облік, моніторинг та оцінку статистичних даних про громадянське суспільство та його інститути (організації).

1. Статистичний щорічник України за 2022 рік. *Державна служба статистики України*. 2023. 387 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
2. Громадянське суспільство в Україні: звіт за результатами дослідження / Л. Паливода, О. Вінніков, В. Купрій та ін. ; упоряд.: Л. Паливода. К. : БФ Творчий центр ТЦК. 2016. 74 с.
3. С. Конончук, М. Черноусько. Барометр ОГС 2022: Україна. Звіт по країні. Український незалежний центр політичних досліджень за підтримки ЄС. 2023. 83 с.
4. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року : аналіт. доп. Київ : НІСД, 2021. 112 с.
5. Civil Society Organisations Sustainability Index (CSOSI) 2017–2022. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proieky/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-lstva>. (дата звернення: 12.10.2023).
6. Edelman Trust Barometer. REPORTS ARCHIVE. URL: <https://www.edelman.com/trust/trust-barometer>. (дата звернення: 12.10.2023).
7. Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1035-р3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
8. Податковий кодекс : кодекс від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://tax.gov.ua/nk/> (дата звернення: 25.11.2023).
9. The Future Role of Civil Society. *World Economic Forum*. 2013. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
10. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
11. Salamon, Lester M. and Helmut K. Anheier. The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision 1, 1996. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*. No. 19. Baltimore : The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, 1996.
12. The Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York : United Nations, 2003. 328 p.
13. The WANGO NGO Handbook. URL: http://www.wangohandbook.org/index.php?title=Main_Page (дата звернення: 12.10.2023).
14. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів : наказ Державного Комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 року № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
15. Класифікація інституційних секторів економіки України : наказ Державної служби статистики України від 03.12.2014 р. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
16. The Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York : United Nations, 2003. 328 p.
17. Satellite Account on Non-profit and Related Institutions and Volunteer Work. *Studies in Methods. Handbook of National Accounting Series F*, No. 91, Rev. 1. United Nations New York, 2018. 131 p.

REFERENCES:

1. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2022 rik. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. 2023. 387 s. URL:

https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_22_u.pdf (data zvernennia: 12.10.2023). **2.** Hromadianske suspilstvo v Ukraini: zvit za rezultaty doslidzhennia / L. Palyvoda, O. Vinnikov, V. Kuprii ta in. ; uporiad.: L. Palyvoda. K. : BF Tvorchy tsestr TTsK. 2016. 74 s. **3.** S. Kononchuk, M. Chornousko. Barometr OHS 2022: Ukraina. Zvit po kraini. Ukrainsky nezaleznyi tsestr politychnykh doslidzen za pidtrymky YeS. 2023. 83 s. **4.** Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: shliakh protiahom 30-ty rokiv ta kliuchovi aspekty 2021 roku : analit. dop. Kyiv : NISD, 2021. 112 s. **5.** Civil Society Organisations Sustainability Index (SSOSI) 2017–2022. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiekty/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-ilstva>. (data zvernennia: 12.10.2023). **6.** Edelman Trust Barometer. REPORTS ARCHIVE. URL: <https://www.edelman.com/trust/trust-barometer>. (data zvernennia: 12.10.2023). **7.** Pro skhvalennia kontseptsii spriannia orhanamy vykonavchoi vlady rozvytku hromadianskoho suspilstva : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.11.2007 r. № 1035-r3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-%D1%80#Text> (data zvernennia: 25.11.2023). **8.** Podatkovi kodeks : kodeks vid 02.12.2010 r. № 2755-VI. URL: <https://tax.gov.ua/nk/> (data zvernennia: 25.11.2023). **9.** The Future Role of Civil Society. *World Economic Forum*. 2013. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_FutureRoleCivilSociety_Report_2013.pdf (data zvernennia: 12.10.2023). **10.** Natsionalna stratehii spriannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini na 2021–2026 roky : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.09.2021 r. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (data zvernennia: 25.11.2023). **11.** Salamon, Lester M. and Helmut K. Anheier. The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO–Revision 1, 1996. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project*. No. 19. Baltimore : The Johns Hopkins Institute for Policy Studies, 1996. **12.** The Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York : United Nations, 2003. 328 p. **13.** The WANGO NGO Handbook. URL: http://www.wangohandbook.org/index.php?title=Main_Page (data zvernennia: 12.10.2023). **14.** Pro zatverdzhennia natsionalnykh standartiv Ukrainy, derzhavnykh klasyfikatoriv Ukrainy, natsionalnykh zmin do mizhderzhavnykh standartiv, vnesennia zminy do nakazu Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 31 bereznia 2004 r. № 59 ta skasuvannia normatyvnykh dokumentiv : nakaz Derzhavnoho Komitetu Ukrainy z pytan tekhnichnoho rehuliuвання ta spozhyvchoi polityky vid 28.05.2004 roku № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (data zvernennia: 25.11.2023). **15.** Klasyfikatsiia instytutsiinykh sektoriv ekonomiky Ukrainy : nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 03.12.2014 r. № 378. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0378832-14#Text> (data zvernennia: 25.11.2023). **16.** The Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York : United Nations, 2003. 328 p. **17.** Satellite Account on Non-profit and Related Institutions and Volunteer Work. *Studies in Methods. Handbook of National Accounting Series F, No. 91, Rev. 1*. United Nations New York, 2018. 131 p.

Pozniakovska N. M. [1: ORCID ID: 0000-0003-4016-8935],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

DEFINITION AND CLASSIFICATION OF CIVIL SOCIETY: INTERNATIONAL PRACTICE STATISTICS AND ACCOUNTING

The article analyzes the peculiarities of the definition and classification of civil society in Ukraine and the world for accounting and analytical support of management and informing the public. An attempt was made to theoretically substantiate the classifications of organizations of the civil sector of society.

The current state and functioning of civil society institutions in Ukraine and the world have been studied. The regulatory legislation of Ukraine defines a public organization, public association, union, and not an institute as the subject of public relations. The peculiarities of the definition of civil society in the documents of the UN, the World Bank, and the EU were noted. Differences in the definition of civil society organizations according to national legislation and international norms and standards are indicated. To define the activities of civil sector organizations in international practice, the following terms are used: non-governmental organizations (NGO); not for profit, non-profit organizations (NPO); private voluntary organization (PVO). According to international standards, non-profitability, institutional separation from the government, autonomy, voluntary participation, and public interest are among the characteristics of a public organization. Non-profit organizations can have different legal or organizational forms: associations, foundations, corporations, societies, associations.

The peculiarity of the definition of a non-profit organization in Ukraine is described. According to the legislation of Ukraine, the basis for classifying an organization as non-profit is the fulfillment of the requirements of the Tax Code and inclusion in the special Register of non-profit institutions and organizations. For accounting and reporting in Ukraine, the term "public organization" is used.

The author presents the international practice of classifying civil society organizations by spheres of activity. The article indicates the need to improve the classification, monitoring and accounting of civil sector organizations. It is proposed to supplement the national classification of civil society organizations in order to obtain data on the spheres of activity of institutions.

Keywords: civil society institutions; civil society organizations; public associations; charitable organizations; non-profit institutions; non-governmental organizations; accounting and reporting of civil society organizations.

Отримано: 26 листопада 2023 року
Прорецензовано: 01 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

²ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРИ КРЕДИТУВАННІ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Матеріал присвячений процесу управління кредитними ризиками в банківській сфері. Зазначається, що цей процес включає неперервне вирішення завдань з одержання, опрацювання та подання достовірної адресної інформації для ухвалення управлінських рішень. На прикладі Ощадбанку вказується, що завданням є підтримання і розширення обсягів споживчого кредитування і кредитних карт, з урахуванням стратегії мінімізації кредитних ризиків. У контексті конкурентної боротьби на ринку, розглядається важливість розробки нових банківських послуг.

Ключові слова: банківські кредити; управління ризиками; кредитування фізичних осіб.

Актуальність теми. Управління ризиками при кредитуванні фізичних осіб є надзвичайно актуальною темою в сучасному фінансовому середовищі. Зростання конкуренції на ринку банківських послуг, постійні зміни у соціально-економічному середовищі, а також непередбачувані обставини, як-от економічні кризи чи пандемії, ставлять перед банками завдання ефективного управління ризиками.

Забезпечення надійності кредитного портфеля та мінімізація можливих фінансових втрат для банків є важливими завданнями. Управління ризиками при кредитуванні фізичних осіб включає в себе оцінку кредитоспроможності клієнтів, визначення й управління кредитними ризиками, аналіз структури та якості портфеля кредитів, а також розробку та впровадження ефективних стратегій моніторингу та управління ризиками в процесі кредитування.

Події, що стосуються глобальної економіки, можуть миттєво впливати на фінансову стабільність фізичних осіб та їхню спроможність виплати кредитів. Така нестабільність вимагає від банків розвинутих інструментів для передбачення та зменшення

можливих ризиків, щоб забезпечити сталий фінансовий розвиток клієнтів та банківської установи в цілому.

Отже, актуальність управління ризиками при кредитуванні фізичних осіб обумовлена необхідністю забезпечення стійкості банківської системи, захисту інтересів клієнтів та ефективного функціонування фінансового ринку в умовах постійних змін у світовій економіці.

Проблемі формування ефективної системи банківського ризик-менеджменту присвячено багато досліджень зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед зарубіжних дослідників слід відмітити праці І. Ансоффа, С. Братанович, Х. Грюнінга, Г. Клейнера, Дж. Маршала, П. Роуза, Дж. Шортрида. Серед вітчизняних науковців слід відзначити наукові праці І. Аберніхіної, В. Бобиля, Г. Белоглазової, Т. Васильєвої, Ю. Вороніна, В. Гамзи, О. Заруцької, Т. Калініної, С. Козьменко, Л. Марценюк, Р. Павлова, І. Парасія-Вергуненка, Л. Примостки, О. Топоркової.

Метою дослідження є розробка заходів щодо вдосконалення управління кредитним ризиком за операціями банку з фізичними особами.

Викладення основного матеріалу. У межах даної статті проаналізовано якість ризикового менеджменту АТ «Ощадбанк». Для проведення оцінки якості системи управління ризиками в банку було використано бально-ваговий метод і метод експертних оцінок. Оцінку проведено в частині організаційно-інформаційного забезпечення системи управління кредитним ризиком, відсотковим і валютним ризиками, а також операційним ризиком і ризиком ліквідності.

Для проведення оцінки, проведено ранжування категорій вище названих ризиків за рівнем значущості для визначення інтегральної оцінки якості організаційно-інформаційного забезпечення системи управління ризиками АТ «Ощадбанк». Для реалізації цієї мети застосовувався метод експертних оцінок.

До складу експертної групи входило 25 співробітників АТ «Ощадбанк». Їм було запропоновано оцінити важливість п'яти видів ризику, які визначаються банком, і проранжувати їх.

У результаті, середнє значення отриманих даних дало змогу виявити значущість різних ризиків у загальній системі оцінки якості системи ризикового менеджменту (таблиця).

Таблиця
Рівень значущості ризиків при визначенні якості системи ризикового менеджменту АТ «Ощадбанк»

Категорія ризику	Вага, %
Кредитний	35
Ліквідність	20
Операційні	10
Процентні	15
Валютні	15
Усього	100

Як видно з наведених результатів, найбільшу вагу має кредитний ризик банку, що можна пояснити проблемами зниження якості кредитного портфеля, про які йшлося в попередньому розділі.

Зміст завдань, що розв'язуються на кожному з етапів процесу управління кредитними ризиками, по суті, з формального погляду, є безперервним розв'язанням задачі з одержання, опрацювання та подання достовірної адресної інформації для ухвалення відповідного управлінського рішення. Згідно з постулатами теорії ухвалення рішень, ухвалення управлінського рішення – це вибір альтернативи заради досягнення цілей організації, здійснюваний керівником у межах його посадових повноважень і компетенції [1]. А вибір альтернативи і передбачає врахування різних чинників, пов'язаних з особливостями розв'язуваних на кожному з етапів завдань, відповідного інформаційного забезпечення та організаційною структурою самого банку, що можна уявити у вигляді якоїсь єдиної системи, яка має у своєму складі як суб'єкт управління, так і об'єкт (кредитні ризики) з певною сукупністю елементів управління.

Вочевидь, що така система, яка дозволяє забезпечити реалізацію процесу управління банківськими кредитними ризиками, повинна мати у своєму складі відповідні підсистеми (елементи) управління.

Нижче наведено структурну схему системи управління кредитними ризиками (рисунок), яка розроблена з урахуванням сутності розв'язуваних нею завдань, а також на основі аналізу й узагальнення результатів відомих праць, що визначають зміст процесу управління кредитними ризиками, і яка включає у своєму складі:

- суб'єкт управління;
- підсистеми (інформаційну, кредитування, кредитного моніторингу);

– об'єкт управління.

Рисунок. Система управління кредитними ризиками

Ця система управління, як за своїм складом, так і за переліком і змістом завдань, що їх розв'язують відповідні підсистеми, має забезпечувати досягнення поставлених комерційним банком цілей у рамках кредитної політики, яку він проводить. При цьому ефективність її функціонування визначається тим, наскільки успішно система дає змогу це зробити стосовно заданих умов (вид кредитного продукту, кредитна і ризикова політика банку). З іншого боку, за їхніх змін, наприклад за розширення асортименту кредитних продуктів, система повинна мати потенційну можливість адекватного реагування на них. І в зв'язку з цим як підвищення ефективності функціонування системи управління кредитними ризиками, так і розширення її можливостей, можливе тільки при вдосконаленні самої системи.

Очевидно, що вдосконалення системи управління кредитними ризиками загалом, виходячи з принципу єдності, що лежить в основі її побудови, може бути забезпечено шляхом вдосконалення кожного з елементів, що входять до складу системи.

Об'єктом управління в розглядуваній системі є кредитні ризики. Стосовно них, у контексті вдосконалення об'єкта управління як одного з елементів системи слід розглядати розвиток нових форм кредитування відповідно до потреб ринку банківських послуг. Розвиток комерційним банком нових форм кредитування має важливе значення і в питаннях його виживання в умовах посилення конкурентної боротьби в банківській сфері.

Нині для українського банківського ринку характерна внутрішньогалузева конкуренція, основними формами якої є предметна і видова. Предметна конкуренція характерна при наданні банком однорідних, стандартизованих послуг. В її основі лежить цінова конкуренція. Видова ж конкуренція, що поєднує як цінові, так і нецінові методи, орієнтована на розробку нового асортименту банківських послуг.

У 2022 році, як і в попередньому, Ощадбанк ставив у пріоритет утримання якості кредитного портфеля, фокусуючись на залученні тільки якісних позичальників. За 2022 рік портфель споживчих кредитів і кредитних карток скоротився на 7,6%. Таким чином, актуальним є завдання підтримання і розширення обсягів споживчого кредитування і кредитних карт. Для вирішення цього завдання в межах прийнятої стратегії мінімізації кредитних ризиків Ощадбанк у 2022 р. докладав певних зусиль, зокрема, як щодо розвитку традиційних кредитних продуктів, так і розвитку нових. Зокрема, було відновлено прийом заявок на надання кредиту приватним клієнтам, які ведуть особисте підсобне господарство. У жовтні в усіх регіонах запроваджено нову технологію з надання довірчого кредиту для позичальників банку – приватних клієнтів з діючими кредитними договорами. Технологія передбачає збільшення кількості рефінансованих кредитів клієнта до п'яти, автоматичну перевірку простроченої заборгованості за діючими кредитами і погашення діючих кредитів при видачі нового продукту.

Активні заходи проводяться щодо просування кредитних карток. За рік Ощадбанк збільшив обсяг позичкової заборгованості за кредитними картками з 410 до 441 млн грн, частка на ринку кредитних карток зросла з 29,9 до 33,4%. Кількість діючих кредитних карток досягла 15,6 млн. Зростання на ринку кредитних карток Ощадбанку відбувається не дивлячись на підвищення відсоткових ставок за заборгованістю за новооформлюваними кредитними картками у 2022 році та збільшення комісії за зняття готівки з кредитних карток у рамках заходів реагування на ринкову ситуацію. Процедура торкнулася клієнтів, які допускають прострочення платежів. Розрахунок нових лімітів ведеться на базі скорингової моделі.

У рамках просування кредитних карток виконано такі заходи. Ощадбанк випускає кредитні картки без ПІН-конвертів: клієнт самостійно призначає ПІН-код за своєю картокою в момент її отримання.

Як напрями розвитку споживчого кредитування Ощадбанку в контексті підтримання прийняттого рівня кредитного ризику можна запропонувати:

- персональне кредитування під знижену відсоткову ставку клієнтів з погашеними кредитами Ощадбанку з позитивною кредитною історією;
- розробку кредитних продуктів зі зниженими відсотковими ставками, націленими на певний контингент клієнтів, наприклад, співробітників компаній фінансово стійких секторів економіки зі стажем роботи понад 5 років;
- проведення промоакцій, приурочених до певних подій або свят;
- збільшення безвідсоткового періоду за кредитними картками.

Висновки. У межах диверсифікації кредитного портфеля слід розглянути ефективність такого виду кредитування як товарні експрес-кредити в торговельних мережах. На сьогодні цей вид кредитування є однією з найпоширеніших форм споживчого кредитування. Однак його застосування обмежується банками, стратегія яких націлена на потурання відносно високому рівню кредитних ризиків, що компенсуються високими відсотковими ставками. Експрес-кредит видається на обмежену суму і під високу процентну ставку. Незважаючи на високі відсоткові ставки, які компенсують банку підвищені кредитні ризики, експрес-кредитування користується великим попитом у позичальників. Ощадбанк на сьогодні не використовує цю форму споживчого кредитування у зв'язку з її невідповідністю стратегії мінімізації кредитного ризику для забезпечення фінансової стійкості.

1. Жежерун Ю. Банківське кредитування фізичних осіб в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Фінансовий простір*. 2019. № 2 (34). С. 41–50. URL: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178495](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178495) (дата звернення: 25.11.2023).
2. Черниш О. В. Банківські послуги з кредитування фізичних осіб в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Проблеми сучасних трансформацій. Сер. Економіка та управління*. 2022. № 4. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>. (дата звернення: 25.11.2023).
3. Пашков А. Оцінка якості кредитного портфеля. *Фінансовий простір*. 2019. № 2(18). С. 14–21.
4. Пернарівський О. Я. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків. *Вісник НБУ*. 2019. № 9. С. 145–149.
5. Бобиль В. В. Обґрунтування інструментів управління банківськими ризиками в умовах фінансової кризи. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 10. С. 122–128. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10669/1/22.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).

REFERENCES:

1. Zhezherun Yu. Bankivske kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. *Finansovyi prostir*. 2019. № 2 (34). S. 41–50. URL: [https://doi.org/10.18371/fp.2\(34\).2019.178495](https://doi.org/10.18371/fp.2(34).2019.178495). (data zvernennia: 25.11.2023).
2. Chernysh O. V. Bankivski posluhy z kredytuvannia fizychnykh osib v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku. *Problemy suchasnykh transformatsii. Ser. Ekonomika ta upravlinnia*. 2022. № 4. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-01>. (data zvernennia: 25.11.2023).
3. Pashkov A. Otsinka yakosti kredytnoho portfelia. *Finansovyi prostir*. 2019. № 2(18). S. 14–21.
4. Pernarivskiyi O. Ya. Analiz, otsinka ta sposoby znyzhennia bankivskykh ryzykiv. *Visnyk NBU*. 2019. № 9. S. 145–149.
5. Bobyl V. V. Obgruntuvannia instrumentiv upravlinnia bankivskymy ryzykamy v umovakh finansovoi kryzy. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut»*. 2013. № 10. S. 122–128. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/10669/1/22.pdf> (data zvernennia: 25.11.2023).

Reinska V. B. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-6161-7344],
Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor,
Butrynskyi V. Yu. ^[2: ORCID ID: 0009-0004-1881-8000],
Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

²*Open International University of Human Development «Ukraine»*

DIRECTIONS FOR IMPROVING RISK MANAGEMENT IN LENDING TO INDIVIDUALS

The article is concerned with the process of credit risk management in the banking sector. It is noted that this process includes the continuous solution of the tasks of obtaining, processing and submitting reliable targeted information for making management decisions. Increasing competition in the banking services market, constant changes in the socio-economic environment, as well as unforeseen circumstances, such as economic crises or pandemics, pose the task of effective risk management to banks.

This article analyses the quality of risk management at JSC Oschadbank. To assess the quality of the risk management system in the bank, the scoring and weighting method and the method of expert assessments were used. The assessment was carried out in terms of organizational and information support of the credit risk management system, interest rate and currency risks, as well as operational and liquidity risks.

To conduct the assessment, the categories of the above risks were ranked by the level of significance to determine an integrated assessment of the quality of organizational and information support of the risk management

system of JSC «Oschadbank». To achieve this goal, the method of expert assessments was used. As part of the loan portfolio diversification, the effectiveness of such type of lending as commodity express loans in retail chains should be considered. Today, this type of lending is one of the most common forms of consumer lending.

Despite the high interest rates that compensate the bank for the increased credit risks, express lending is in great demand among borrowers. Currently, Oschadbank does not use this form of consumer lending due to its inconsistency with the strategy of minimizing credit risk to ensure financial stability.

On the example of Oschadbank, the author points out that the task is to maintain and expand the volume of consumer lending and credit cards, taking into account the strategy of minimizing credit risks. In the context of market competition, the importance of developing new banking services is considered.

Keywords: bank loans; risk management; lending to individuals.

Отримано: 26 листопада 2023 року
Прорецензовано: 01 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ОЦІНЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ КРАЇНИ

У статті розглянуто індекс глобальної конкурентоспроможності, його динаміку за 2010–2019 та зміну за складовими. У цілому в 2019 р. спостерігається значне відставання України за групами факторів, пов'язаних з макроекономічною стабільністю, державними інститутами, фінансовою системою та здоров'ям. За обраними економічними параметрами оцінювання макроекономічної нестабільності визначено, що національна економіка у 2010–2019 рр. мала незначний запас міцності і найменші фінансові й монетарні збурення могли серйозно дестабілізувати економіку. Побудова інтегрального коефіцієнта макроекономічної нестабільності може використовуватися як індикатор наближення макроекономічної нестабільності.

Ключові слова: індекс глобальної конкурентоспроможності; макроекономічна нестабільність; ВВП; рівень безробіття; сальдо платіжного балансу; сальдо торгового балансу; коефіцієнт покриття експорту імпортом; інтегральний коефіцієнт макроекономічної нестабільності.

Постановка проблеми. Тема макроекономічної нестабільності є однією з найважливіших у сучасній економічній науці. Розуміння природи макроекономічної нестабільності є важливим етапом для розробки та реалізації ефективної економічної політики. Оцінка факторів, що впливають на економічний розвиток, дає змогу урядам та центральним банкам розробляти заходи для формування економічної політики, спрямованої на усунення макроекономічних дисбалансів. Макроекономічна нестабільність може призводити до коливань у виробництві, рівні цін, зайнятості та інших економічних показників, що потребує розробки відповідних механізмів, які допомагали б зменшувати нестабільність та сприяли б більш стійкому функціонуванню ринкової економіки. Аналіз макроекономічної нестабільності допомагає у прогнозуванні можливих ризиків та економічних змін. Це надає можливість бізнесам, інвесторам та громадянам управляти ризиками та приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності. Виявлення причин та наслідків

макроекономічної нестабільності допомагає ефективніше використовувати ресурси економіки. Це важливо для досягнення вищого рівня продуктивності та конкурентоспроможності. У цьому контексті вивчення макроекономічної нестабільності стає стратегічно важливим завданням для економістів, дослідників та тих, хто ухвалює рішення. Визначення та усунення джерел нестабільності дозволить побудувати більш стійке та життєздатне економічне середовище для розвитку сучасних суспільств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців та економістів внесли вагомий внесок у вивчення макроекономічної нестабільності, розробляючи теорії, моделі та методології для розуміння та прогнозування нестабільності в економіці. Найвідомішими дослідниками є Джон Мейнард Кейнс (John Maynard Keynes), Мілтон Фрідман (Milton Friedman), Роберт Лукас (Robert Lucas), Гайман Мінські (Human Minsky), Пол Ромер (Paul Romer). Досліджуваній проблематиці присвячено наукові праці вітчизняних економістів, зокрема О. І. Барановського, О. С. Білоусова, І. А. Канцір, Г. П. Клімова, О. Д. Рожко та інші. Проте, зважаючи на багатогранність цієї проблематики, вважаємо, що в науковій літературі висвітлені аспекти є недостатніми та залишаються актуальними.

Мета статті полягає в аналізі макроекономічної нестабільності країни та виявленні залежності економічних параметрів макроекономічної нестабільності та ВВП, надані кількісної оцінки макроекономічної нестабільності.

Викладення основного матеріалу. З метою забезпечення можливостей порівняння та дослідження економічних систем різного рівня макроекономічного розвитку проведемо оцінювання за індексом глобальної конкурентоспроможності та економічними параметрами макроекономічної нестабільності. Поєднання результатів аналізу конкурентоспроможності економіки з врахуванням економічних та фінансових параметрів макроекономічної нестабільності дозволить виявити можливі кореляційні зв'язки між секторами національної економіки. Унаочнення оцінки макроекономічної нестабільності представлено на рис. 1.

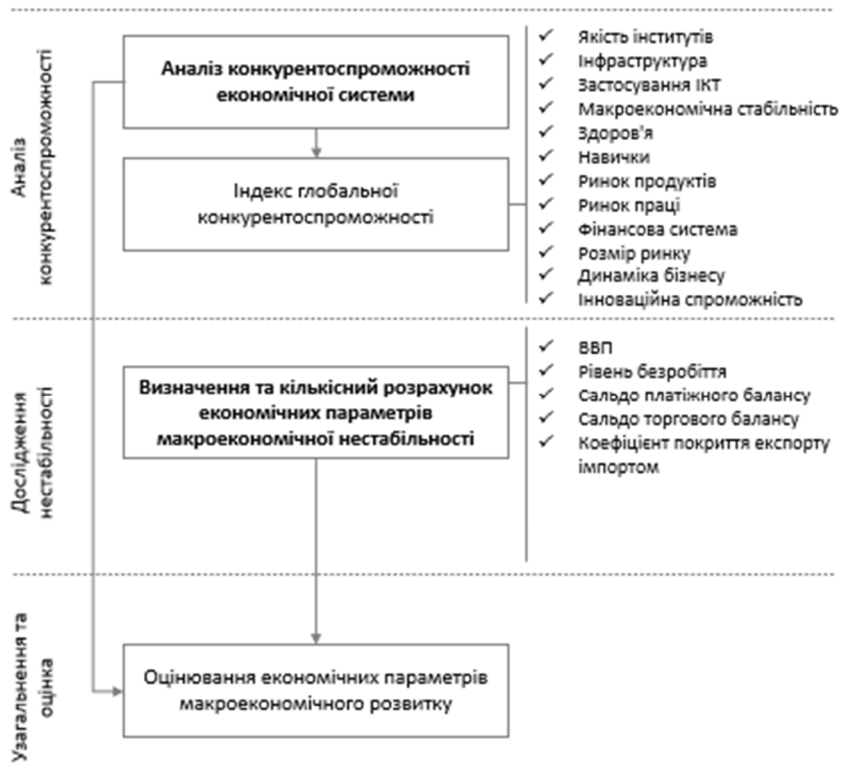

Рис. 1. Складові оцінки макроекономічної нестабільності
(складено автором)

Відповідно до індексу глобальної конкурентоспроможності, який щорічно розраховується Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) та відображає загальну конкурентоспроможність економіки, Україна перебуває в другій половині рейтингу. У різні роки аналізованого періоду, до зміни методології розрахунку ВЕФ в 2017 р. значення індексу глобальної конкурентоспроможності (індекс від 1 до 7 – найвище) коливалося навколо 4,05 (найвище значення 4,14 у 2012 р., найнижче – 3,90 у 2010 р., для попадання в TOP-40 необхідно було досягти результату вище 4,5 [2]), в 2018 та 2019 рр. значення індексу глобальної конкурентоспроможності (від 0 до 100 – найвище) складало 57 балів (для попадання в TOP-40 необхідно було досягти результату більше 68 балів). Лідерами в 2019 р. стали Сінгапур з оцінкою 84,8 балів, США – 83,7, Гонконг – 83,1, Нідерланди – 82,4 та Швейцарія – 82,3 [1]). Наведені дані проілюстровано на рис. 2.

Рис. 2. Позиції України за індексом глобальної конкурентоспроможності у 2010–2019 рр. (складено автором за [1])

В 2019 р., порівняно з 2018 р., позиції України знизилися по 4 компонентах та по 2 залишилися без змін, найбільшого прогресу було досягнуто за компонентом «Ринок продуктів». Оскільки у 2017 р. було змінено методичку визначення індексу глобальної конкурентоспроможності, яка унеможливує порівняння аналізованих показників, відобразимо детермінанти рейтингу за 2019 р. на рис. 3.

Індекс глобальної конкурентоспроможності України за складовими

Позиції України за складовими індексу глобальної конкурентоспроможності

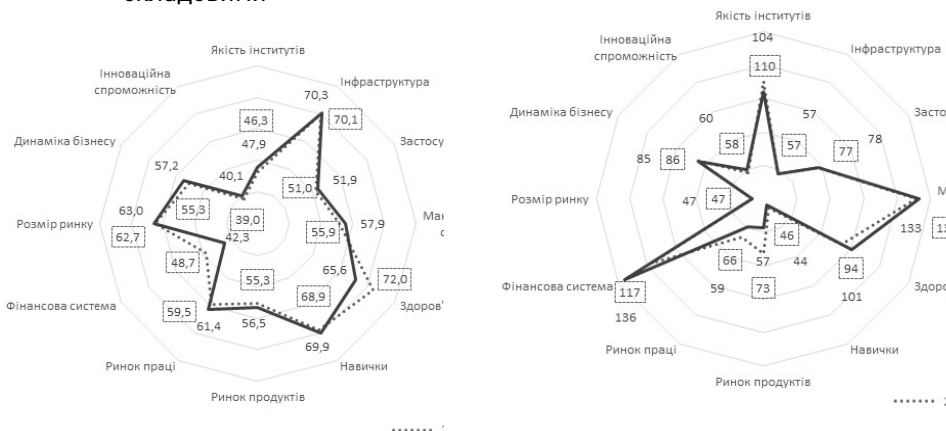

Рис. 3. Індекс глобальної конкурентоспроможності України у 2018–2019 рр. (складено автором за [1] та власних розрахунків)

У цілому в 2019 р. спостерігається значне відставання України за

групами факторів, пов'язаних з макроекономічною стабільністю, державними інститутами, фінансовою системою та здоров'ям. Це значно стримує конкуренцію і перешкоджає розвитку підприємництва в країні. Водночас сильними сторонами конкурентоспроможності України на цей час залишаються: інфраструктура (54 місце), навички (44 місце), ринки продуктів (57 місце) та праці (59 місце), розмір ринку (47 місце). За оцінкою експертів Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), для покращення конкурентоспроможності країнам потрібно будувати економіку, яка буде менш залежною від зовнішніх і внутрішніх шоків, створювати інноваційну екосистему та бути більш гнучкими [3].

Кількісна оцінка макроекономічної нестабільності зазвичай включає в себе аналіз ключових економічних показників та їх динаміки (таблиця).

Таблиця

Економічні параметри оцінювання макроекономічної нестабільності в Україні за період 2010–2019 рр.

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Середньо річний темп зрост., %
Номинальний ВВП, трлн грн	1,08	1,30	1,40	1,47	1,59	1,99	2,39	2,98	3,56	3,98	115,6
Номинальний ВВП у розрахунку на одну особу, тис. грн	24,80	29,98	32,48	33,97	36,90	46,41	55,90	70,23	84,24	94,66	116,0
Номинальний ВВП, \$ млрд ¹	136,0	163,2	175,8	183,3	133,5	91,0	93,4	112,2	130,9	153,9	101,4
Рівень безробіття, %	8,9	8,7	8,2	7,8	9,7	9,5	9,7	9,9	9,1	8,6	
Сальдо платіжного балансу, \$ млрд	5,03	-2,46	-4,18	2,02	13,31	0,85	1,35	2,57	2,88	5,98	101,9
Сальдо платіжного балансу, у % до ВВП	3,7	-1,5	-2,4	1,1	-10,0	0,9	1,4	2,3	2,2	3,9	
Сальдо торгового балансу, \$ млрд	-9,60	-18,03	-21,85	-22,13	-7,13	-3,46	-6,94	-9,66	-12,71	-14,26	-104,5
Коефіцієнт покриття експорту імпорту, %	83,1	77,6	74,7	72,8	87,6	91,1	82,9	80,4	77,3	76,4	
Сальдо торгового балансу, у % до ВВП	-7,1	-11,1	-12,4	-12,1	-5,3	-3,8	-7,4	-8,6	-9,7	-9,3	

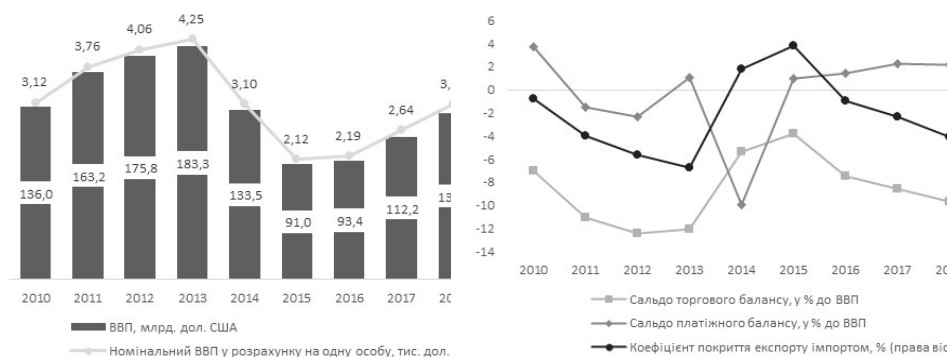
Примітка: ¹ розраховано за офіційним курсом НБУ грн / \$ на кінець періоду (складено автором за [5; 6; 7] та власних розрахунків)

Обраний період макроекономічної нестабільності в Україні з 2010 по 2019 роки включає в себе етап після глобальної фінансової кризи 2008 року, але до розгортання пандемії COVID-19. Аналіз цього періоду дозволяє вивчити вплив та динаміку економіки в умовах відновлення після кризи та досягнення стійкого розвитку. Протягом цього періоду Україна проводила чимало економічних та структурних реформ, що вплинули на розвиток економіки та бізнес-середовища.

За офіційною статистикою обсяги ВВП країни за 2010–2019 рр. виявляють чітку тенденцію до зростання, зокрема у національній валюті середньорічний темп зростання становить 115,6%. У перерахунку на іноземну валюту (долар США), впродовж 2014–2016 рр. ВВП країни зменшився на 50,9% (2016 р. до 2013 р.) з тенденцією до зростання впродовж останніх років.

Платіжний баланс України характеризувався постійними коливаннями та відсутністю рівноваги [7], з дефіцитом платіжного балансу у 2011–2014 рр. та профіцитом в наступні роки з тенденцією до зростання сальдо платіжного балансу (рис. 4). Балансування рахунку забезпечувалось за рахунок резервних активів та кредитів МВФ. Дефіцит торгового балансу країни за 2010–2019 рр. свідчить про істотну імпортозалежність вітчизняної економіки. Однак, слід виділити тенденцію до росту дефіциту торгового балансу (у 1,5 р., 2019 р. до 2010 р.; коефіцієнт покриття експорту імпорту знизився з 83,1% у 2010 р. до 76,4% у 2019 р.), що свідчить про зниження рівня технологічності та виробництва доданої вартості основних виробничих ланцюгів. Найвищі показники безробіття були зафіксовані у 2014–2017 рр. (9,7%, 9,5%, 9,7% та 9,9% відповідно за роками) при скороченні робочої сили працездатного віку за 2010–2019 рр. на 1,8 млн осіб, або на 9,3% в динаміці.

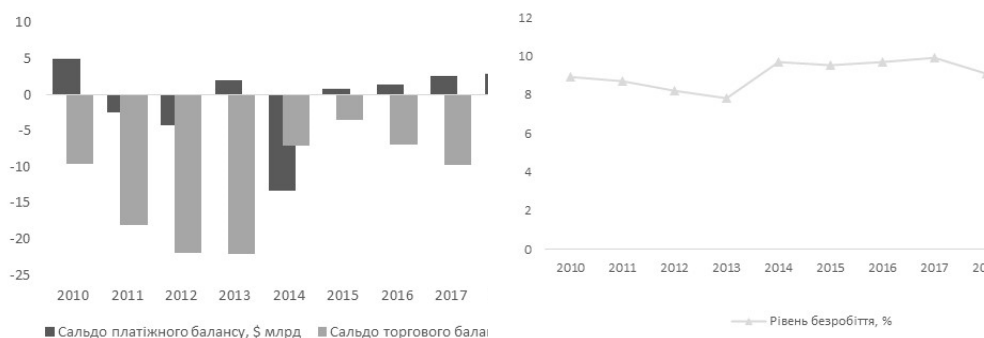

Рис. 4. Економічні параметри макроекономічної нестабільності в Україні за період 2010–2019 рр.
(складено автором)

Таким чином, оцінюючи макроекономічну стабільність, можна зробити висновок, що вітчизняна економіка у 2010–2019 роках мала незначний запас міцності і найменші фінансові й монетарні збурення могли серйозно дестабілізувати економіку.

Результати кореляційного аналізу (за допомогою вбудованих сервісних функцій Microsoft Excel) взаємозв'язку між динамікою ВВП та економічними параметрами макроекономічної нестабільності унаочнено на рис. 5.

Дослідження кореляційного зв'язку між динамікою ВВП та економічними параметрами макроекономічної нестабільності дозволило сформулювати такі висновки. При цьому, слід зазначити, що кореляція не вказує на причинно-наслідковий зв'язок, а лише на статистичну залежність між двома величинами:

1. Найсильніший взаємозв'язок (обернений (негативний)) встановлено між динамікою ВВП та сальдо торгового балансу (\$ млрд), оскільки значення коефіцієнта кореляції становить $-0,931$, що свідчить про те, що зменшення одного показника супроводжується збільшенням іншого і навпаки. Такий сильний взаємозв'язок може бути визначений факторами, як-от кон'юнктура світового ринку, конкурентоспроможність продукції, ефективність торговельних політик, курс валюти та інші;

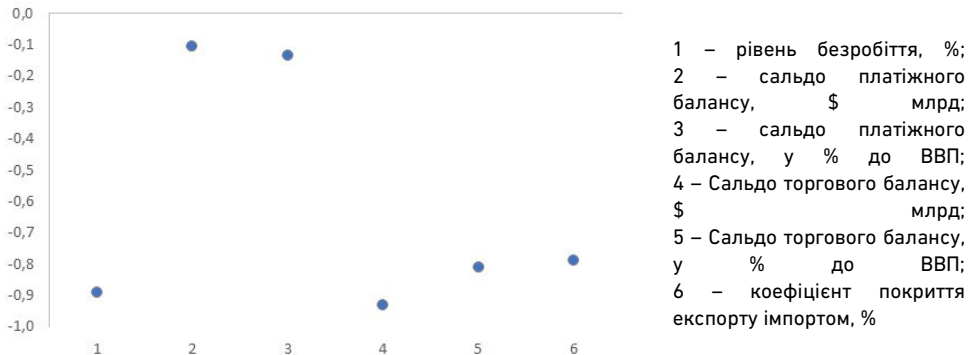

Рис. 5. Кореляційний зв'язок між ВВП та економічними параметрами макроекономічної нестабільності (складено автором)

2. Отримане значення коефіцієнта кореляції $-0,891$ між показниками ВВП і рівнем безробіття свідчить про наявність сильного оберненого (негативного) взаємозв'язку між цими двома показниками. Загалом, це означає, що економічне зростання може впливати на зменшення рівня безробіття, однак лише на основі цього значення кореляції не можна стверджувати, що високий ВВП є причиною низького рівня безробіття або навпаки. Багато інших факторів, таких як ефективність ринку праці, політика зайнятості, технологічні зміни, може впливати на рівень безробіття, окрім ВВП;

3. Отримані значення коефіцієнтів кореляції ($-0,810$ між ВВП і сальдо торгового балансу у % до ВВП, та $-0,787$ між ВВП і коефіцієнтом покриття експорту імпортом у %) також свідчать про наявність сильної оберненої (негативної) взаємозв'язку між цими показниками, що вказує на те, що зростання економіки може супроводжуватися збільшенням обсягів імпорту в порівнянні з експортом. Це може бути пов'язано зі збільшенням внутрішнього споживання та імпорту та/або через збільшення споживчого попиту на іноземні товари або послуги. При цьому, взаємозв'язок може бути обумовлений такими факторами, як кон'юнктура світового ринку, курс валюти, торговельна політика країни та інші економічні та політичні чинники;

4. Отримане значення коефіцієнта кореляції між показниками ВВП і сальдо платіжного балансу (\$ млрд) та сальдо платіжного балансу, у % до ВВП, $-0,104$ та $-0,135$ відповідно, свідчить про наявність дуже слабкого зв'язку між показниками, тобто зміни в одному показнику не супроводжуються систематичними змінами в іншому показнику. Це означає, що показники можуть розвиватися

незалежно один від одного або зміна може бути обумовлено впливом інших чинників, які не виражаються у прямій лінійній залежності.

Зведемо аналіз групи показників (таблиця з урахуванням сили кореляційного зв'язку з ВВП) до кількісної оцінки нестабільного стану економіки. Складність кількісної оцінки макроекономічної нестабільності в основному пов'язана з різними одиницями виміру та волатильністю макроекономічних показників. Тому їх інтеграція потребує методологічного підходу, що дозволяє побудувати комплексні індикатори, які узагальнюють показники, обрані для оцінки макроекономічної нестабільності, з урахуванням специфіки їх динаміки.

Для кількісної оцінки макроекономічної нестабільності використаємо методологію розрахунку інтегрального коефіцієнта. Сам процес розрахунку інтегрального коефіцієнта виглядає наступним чином:

1. Формування інформаційного простору системи оцінки ефективності функціонування цільової системи. Для розрахунку інтегрального коефіцієнта візьмемо економічні параметри макроекономічної нестабільності (таблиця) з найсильнішим кореляційним взаємозв'язком з динамікою ВВП: рівень безробіття (%), сальдо торгового балансу (\$ млрд), сальдо торгового балансу (у % до ВВП), коефіцієнт покриття експорту імпортом (%).

Нормалізація значень – приведення значень кожного показника до стандартної шкали.

Оскільки параметри є іменованими величинами, необхідною процедурою вимірювання є попередня нормалізація вибраних параметрів. Нормалізація виконується за різними формулами для показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів. Це пов'язано з необхідністю уніфікації компонентів, де ранжування здійснюється від максимуму до мінімуму і в зворотному напрямку [13]:

- для параметрів-стимуляторів

$$z_{ij} = \frac{a_{ij} - a_i^{min}}{a_i^{max} - a_i^{min}}, \quad (1)$$

- для параметрів-дестимуляторів

$$z_{ij} = \frac{a_i^{max} - a_{ij}}{a_i^{max} - a_i^{min}}, \quad (2)$$

де z_{ij} – стандартизовані параметри стану j -го періоду.

Слід зазначити, що, виходячи з економічного змісту економічних параметрів макроекономічної нестабільності, рівень безробіття (%), сальдо торгового балансу (\$ млрд) належать до параметрів-дестимуляторів, а коефіцієнт покриття експорту імпортом (%) –

параметрів-стимуляторів. Згідно з наведеними формулами всі параметри змінюються в однаковому діапазоні від 0 до 1.

2. Інтегральний коефіцієнт розрахуємо за формулою середньої квадратичної Колмогорова:

$$R_j = \sqrt{\frac{z_{1j}^2 + z_{2j}^2 + \dots + z_{nj}^2}{n}}, \quad (3)$$

де R_j – інтегральний коефіцієнт j -го періоду, z_{1j} , z_{2j} , ... z_{nj} – стандартизовані параметри j -го періоду, n – кількість параметрів.

3. Інтерпретація отриманих результатів.

Розрахований інтегральний коефіцієнт змінюватиметься теж в межах від 0 до 1 та, свідчитиме, що при його зростанні зменшується ризик розгортання економічної кризи (макроекономічної нестабільності). Однак, для кращої візуалізації та інтерпретації результатів пропонуємо внести деякі коригування в формулу (3), а саме:

$$R_j = 1 - \sqrt{\frac{z_{1j}^2 + z_{2j}^2 + \dots + z_{nj}^2}{n}}. \quad (4)$$

В цьому випадку зростання показника свідчитиме про зростання макроекономічної нестабільності.

Результати розрахунку інтегрального коефіцієнта макроекономічної нестабільності України для періоду 2010–2019 рр. наведено на рис. 6.

Графічна форма представлення реального ВВП та інтегрального коефіцієнта макроекономічної нестабільності наочно свідчить про наявність зв'язку між ними.

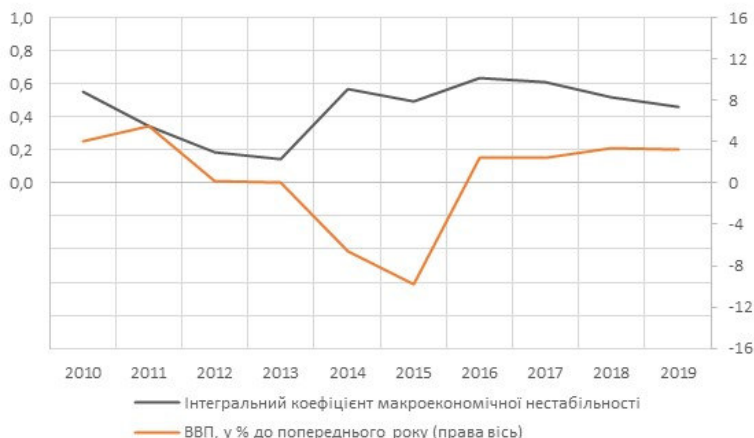

Рис. 6. Динаміка ВВП та інтегрального коефіцієнта макроекономічної нестабільності України в 2010–2019 рр.
(складено автором за [5; 6; 7] та власних розрахунків)

Найбільші значення інтегрального коефіцієнта макроекономічної нестабільності були отримані для 2014–2016 рр. (основні фактори, що вплинули на стабільність: Революція гідності, втрата Криму та збройний конфлікт з Росією, великі зміни валютного курсу, банківська криза, зміна в цінах на енергоресурси).

Висновки. Аналіз макроекономічної ситуації в Україні за період з 2010 по 2019 роки вказує на важливі тенденції та фактори, які впливали на економіку країни. Ось деякі ключові висновки:

- період стабільності та нестабільності: протягом розглянутого періоду Україна зазнала як етапів економічної стабільності, так і викликів, пов'язаних з політичними та економічними турбуленціями. Протести на Майдані, анексія Криму та конфлікт на сході країни вплинули на економічний розвиток;

- економічні реформи: Україна впроваджувала економічні реформи з метою поліпшення інвестиційного клімату та створення сприятливого середовища для бізнесу. Однак ефективність цих реформ може бути обмежена політичною нестабільністю та внутрішніми труднощами;

- погіршення економічних параметрів: свідчить про збільшення ризику макроекономічної нестабільності, економіка країни періодично зазнавала впливу зовнішніх та внутрішніх факторів та відображає вплив економічних зрушень;

- потреба в удосконаленні управління: аналіз показує, що стійкий економічний розвиток України вимагає удосконалення системи управління, збільшення прозорості, сприяння умовам для розвитку бізнесу, забезпечення ефективності реформ та уникнення політичних нестабільностей.

У цілому, аналіз економічної динаміки в Україні протягом обраного періоду надає важливу інформацію для розуміння сильних та слабких сторін економіки країни, а також визначення можливих шляхів покращення її стабільності та розвитку.

1. Всесвітній економічний ресурс. URL: <https://www.weforum.org/reports?year=2010...20195#filter>. (дата звернення: 25.11.2023). 2. Купе Т., Махоніна Ю. Економічна політика. URL: <https://voxukraine.org/uk/evaluating-ukraine-top-40-of-the-global-competitiveness-index-ua/> (дата звернення: 25.11.2023). 3. Побоченко Л. М. Вплив інноваційного середовища на конкурентоспроможність економіки України. *Стратегія розвитку України* : науковий журнал. 2019. № 2. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14504>. (дата звернення: 25.11.2023). 4. Карчева Г. Т. Фінансовий стан банків України в умовах загрози світової фінансово-економічної кризи. *Ефективна економіка*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708>. (дата звернення: 25.11.2023).

5. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2023). 6. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 25.11.2023). 7. Федченко К. А. Аналіз теоретико-методичних підходів до оцінювання рівня економічної нестабільності країни. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 2 (18). URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/203230> (дата звернення: 25.11.2023). 8. Тропіна В. Б. Макрофінансова стабільність: Теоретичні підходи та емпіричний аналіз. *Світ фінансів*. 2016. № 1. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/913> (дата звернення: 25.11.2023). 9. Зверяков М. І., Жердецька Л. В. Банківський та реальний сектори економіки України: оцінка взаємозв'язків і детермінанти розвитку. *Економіка України*. 2017. № 10. С. 31–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_10_4. (дата звернення: 25.11.2023). 10. Хмелярчук М. І., Алексєєв В. І. Соціально-економічне значення банківського кредитування в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 1. С. 337–345. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_1_43. (дата звернення: 25.11.2023). 11. Національний інститут стратегічних досліджень. Проблеми та перспективи зміцнення стійкості фінансової системи України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/rozgornuta-versiya-dopovidi-shemaevoi-lg.pdf> (дата звернення: 25.11.2023). 12. Задорожня Т. М., Параниця Н. В. Функціонування механізму взаємодії банківського та реального секторів в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 15. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/144.pdf (дата звернення: 25.11.2023). 13. Державний комітет статистики України : наказ № 114 від 15.04.2003 «Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03#Text> (дата звернення: 25.11.2023). 14. Желюк Т. Л. Макроекономічна оцінка передумов для виходу України з кризи і забезпечення успішного довгострокового розвитку. *Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму*. 2020. № 1 (3). Т. 2. С. 98–107. 15. Лановий В. Ілюзія макроекономічної стабільності. *Український Тиждень*. 26.04.2020. № 17. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/48671>. (дата звернення: 25.11.2023). 16. Люльов О. В. Макроекономічна стабільність національної економіки: соціальні, політичні та маркетингові детермінанти : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Суми, 2018. 448 с.

REFERENCES:

1. Vsesvitnii ekonomichniy resurs. URL: <https://www.weforum.org/reports?year=2010...20195#filter>. (data zvernennia: 25.11.2023). 2. Kupe T., Makhonina Yu. Ekonomichna polityka. URL: <https://voxyukraine.org/uk/evaluating-ukraine-top-40-of-the-global-competitiveness-index-ua/> (data zvernennia: 25.11.2023). 3. Pobochenko L. M. Vplyv innovatsiinoho seredovyshcha na konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy. *Stratehiia rozvytku Ukrainy : naukovyi zhurnal*. 2019. № 2. URL: <https://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/view/14504> (data zvernennia: 25.11.2023). 4. Karcheva H. T. Finansovyi stan bankiv Ukrainy v umovakh zahrozy svitovoi finansovo-ekonomichnoi kryzy. *Efektivna ekonomika*. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7708> (data zvernennia: 25.11.2023). 5. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 25.11.2023). 6. Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua/> (data

zvernennia: 25.11.2023). **7.** Fedchenko K. A. Analiz teoretyko-metodychnykh pidkhodiv do otsiniuvannia rivnia ekonomichnoi nestabilnosti krainy. *Naukovyi visnyk Polissia*. 2019. № 2 (18). URL: <http://nvp.stu.cn.ua/article/view/203230> (data zvernennia: 25.11.2023). **8.** Tropina V. B. Makrofinansova stabilnist: Teoretychni pidkhody ta empirychnyi analiz. *Svit finansiv*. 2016. № 1. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/913> (data zvernennia: 25.11.2023). **9.** Zvieriakov M. I., Zherdetska L. V. Bankivskiy ta realnyi sektory ekonomiky Ukrainy: otsinka vzaiemozviazkiv i determinanty rozvytku. *Ekonomika Ukrainy*. 2017. № 10. S. 31–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_10_4 (data zvernennia: 25.11.2023). **10.** Khmeliarchuk M. I., Alieksieiev V. I. Sotsialno-ekonomichne znachennia bankivskoho kredytuvannia v Ukraini. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2014. Vyp. 1. S. 337–345. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2014_1_43 (data zvernennia: 25.11.2023). **11.** Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. *Problemy ta perspektyvy zmitsnennia stiikosti finansovoi systemy Ukrainy*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-05/rozgornuta-versiya-dopovidishemaevoi-l.g.pdf> (data zvernennia: 25.11.2023). **12.** Zadorozhnia T. M., Paranytsia N. V. Funktsionuvannia mekhanizmu vzaiemodii bankivskoho ta realnoho sektoriv v Ukraini. *Ekonomika i suspilstvo*. 2018. Vyp. 15. URL: http://economyandsociety.in.ua/journals/15_ukr/144.pdf (data zvernennia: 25.11.2023). **13.** Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy : nakaz № 114 vid 15.04.2003 «Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku intehralnykh rehionalnykh indeksiv ekonomichnoho rozvytku». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0114202-03#Text> (data zvernennia: 25.11.2023). **14.** Zheliuk T. L. Makroekonomichna otsinka peredumov dlia vykhodu Ukrainy z kryzy i zabezpechennia uspishnoho dovhostrokovoho rozvytku. *Biuletyn mizhnarodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*. 2020. № 1 (3). T. 2. S. 98–107. **15.** Lanovyi V. Iliuziia makroekonomichnoi stabilnosti. *Ukrainskyi Tyzhden*. 26.04.2020. № 17. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/48671> (data zvernennia: 25.11.2023). **16.** Liulov O. V. Makroekonomichna stabilnist natsionalnoi ekonomiky: sotsialni, politychni ta marketynhovi determinanty : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03. Sumy, 2018. 448 s.

Savina N. B. [1: ORCID ID: 0000-0001-8339-1219],

Doctor of Economics, Professor,

Radovenchuk P. V. [1: ORCID ID: 0009-0007-9371-6970],

Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ASSESSMENT OF THE MACROECONOMIC INSTABILITY OF THE COUNTRY

Understanding the nature of macroeconomic instability is the important step in developing and implementing effective economic policies. Analyzing macroeconomic instability, identifying its causes and consequences helps to anticipate possible risks and economic fluctuations, to use economic

resources more efficiently, and to achieve a higher level of productivity and competitiveness.

The article assesses the macroeconomic instability of the national economy by economic parameters, taking into account macroeconomic development according to the global competitiveness index.

According to the Global Competitiveness Index, which is calculated annually by the World Economic Forum (WEF) and reflects the overall competitiveness of economy, Ukraine was in the second half of the ranking in the years of 2010–2019 (89th place in 2010 and 85th in 2019). In the year of 2019, Ukraine lagged far behind in the groups of factors related to macroeconomic stability, government institutions, financial system, and health. At the same time, Ukraine's competitiveness strengths include infrastructure, skills, product and labor markets, and market size.

According to the selected economic parameters for assessing macroeconomic instability, it was determined that the national economy in the years of 2010–2019, despite the upward trend in gross domestic product, was characterized by a lack of balance of payments, a growing trade deficit, a decline in the level of technology and value added production, and high unemployment level. The national economy had a small margin of safety, and the slightest financial and monetary disturbances could seriously destabilize the economy.

Research of the correlation between the gross domestic product dynamics and economic parameters of macroeconomic instability shows a strong inverse (negative) relationship between the gross domestic product dynamics and the trade balance, unemployment rate, and export-import coverage ratio.

To quantify macroeconomic instability for the period 2010–2019, the methodology of calculating the integral coefficient has been used. The construction of the integral coefficient of macroeconomic instability can be used as an indicator of the approaching macroeconomic instability.

Keywords: global competitiveness index; macroeconomic instability; gross domestic product; unemployment rate; balance of payments; trade balance; export-import coverage ratio; integrated macroeconomic instability coefficient.

Отримано: 01 грудня 2023 року
Прорецензовано: 06 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІНСТИТУТ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ ЯК ОДИН ІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У ГРОМАДАХ МИРНИМ СПОСОБОМ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

У статті розглядається можливість вирішення спорів у місцевих громадах під час воєнного вторгнення, мирним шляхом за допомогою посередника (медіатора) в умовах зростання соціальної напруги у суспільстві, що є дуже потрібним для формування та посилення зав'язків між членами громади, для зміцнення довіри місцевої громади до обраних нею органів місцевого самоврядування. Розглядаються види і причини конфліктів у громадах та переваги швидкого врегулювання їх за участі всіх учасників спору та зацікавлених осіб за допомогою добровільної позасудової медіації.

Ключові слова: альтернативне вирішення спору; конфлікт; конфіденційність; медіація; посередництво.

Постановка проблеми. Війна, яка прийшла на землю України, тисячі вимушено переселених жителів, які втратили своє житло, близьких, рівень життя, до якого звикли, переживання за близьких, що залишилися на тимчасово окупованих територіях, постійна тривога, призвели до різкого збільшення кількості конфліктів (спорів) у громадах, перевантаження судів та збільшення термінів розгляду справ у судах.

Вивчення методів медіації як одного із альтернативних способів для запобігання та подолання різноманітних конфліктів, що виникають у громадах, може бути цікавим представникам органів місцевого самоврядування, громадським діячам, вчителям, медикам, волонтерам, представникам церковних громад, військовим та їх сім'ям. Корисним використання медіації буде як на етапі кризового стану, так і на етапі відбудови України, у час післяконфліктного періоду.

Метою статті є дослідження інституту медіації в Україні як одного із альтернативних механізмів врегулювання конфліктів у громадах мирним способом, а також проблеми та перспективи розвитку у період воєнного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окремих загальнотеоретичних та практичних питань, пов'язаних із розвитком медіаційних процесів, займались Гаврилюк О., Жданюк А., Кравець Н., Кашевський В., Пацурківський П., Часов Т., Ясиновський І. та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Маючи потребу вирішувати проблеми громади і постійно перебуваючи під тиском активних жителів, лідери місцевого самоврядування потребують нових способів організації взаємин із громадськістю. Професійно підготовлений і проведений діалог є дієвим інструментом налагодження комунікації, вирішення конфліктів і прийняття рішень [9]. Наразі тривалі конфлікти виснажують і громадськість, і місцеве самоврядування. Вони поглинають ресурси, які могли б працювати на благо всіх. Вирішення проблемних питань позитивно впливає і на сприйняття місцевої влади, і на імідж міста або села загалом, що робить його більш привабливим для бізнесу, а громаду – більш ефективною та зможною. Завданнями діалогу може бути вирішення конфлікту в громаді, прийняття рішення щодо спірних питань, розробка спільної стратегії розвитку чи налагодження відносин усередині громади.

Згідно з статистичними даними, станом на травень 2023 року в Україні працювали 587 судів, 87 із них не працюють із-за активних бойових дій або розташовані на тимчасово окупованих територіях. Лишаються вакантними понад дві тисячі посад суддів, їхня кількість збільшується щодня. Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС), яка відповідає за добір суддів, почала лише нещодавно знову працювати після чотирирічного простою. До початку війни Європейський суд з прав людини неодноразово виносив рішення, де вказувалося на надмірну тривалість розгляду справ у судах України [21]. Застосування альтернативних методик вирішення конфліктів у такій ситуації дозволить покращити описану вище ситуацію – розвантажити суди та стати більш ефективним способом вирішення спорів у місцевих громадах, зважаючи на високий відсоток невиконання судових рішень. Медіація сприяє будівництву основ сучасної правової держави та розвантаженню судової системи, наближає нашу країну до європейських стандартів, адже на омріяному шляху вступу України у Євросоюз їй потрібно провести

реформи та узгодити законодавство з європейським. Це торкається і медіації, яка вже тривало та ефективно працює у більшості цивілізованих країн світу у ролі структурованого механізму вирішення спорів без доведення їх до суду. Відомо, що медіація активно використовується у країнах ЄЕС, Англії, США, Канаді, Австралії, тому що є реально ефективною та результативною [16].

Конфлікт (від лат. *conflictus* – зіткнення) – це відсутність порозуміння між двома або більше сторонами, які можуть бути як конкретними особами так і групами людей. Кожний учасник конфлікту робить все можливе, щоб інша сторона пристала на її умови. Маючи різний характер, темперамент, виховання, релігійні переконання, базові сімейні цінності, інтереси, сторони по-різному сприймають ситуацію, в якій опиняються і не погоджуються одне з одним з приводу певних питань. Конфлікт виникає тоді, коли свідома поведінка однієї зі сторін (особистості або групи) порушує інтереси іншої сторони, що є невід’ємною частиною соціуму [8].

Під час війни будь-які протиріччя у громадах загострюються. Конфлікт у нашій свідомості майже тотожний з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю, але часто він допомагає членам місцевих громад висвітлити різноманіття поглядів та розуміння тієї чи іншої ситуації, збагачує додатковою інформацією, показує проблеми та способи їх альтернативного вирішення [10].

У посібнику «Геоінформаційна система моніторингу, аналізу, оцінки та вирішення конфліктів (ГІСМАОВК): опис упровадження системи за досвідом роботи 2019–2023 років» автори висвітлюють питання конфліктогенності громад та види конфліктів [15]. У 2019 році під час розробки напрямів моніторингу команда Аналітичної складової ГІСМАОВК відокремленим напрямом започаткувала інструмент дослідження «Первинний зріз конфліктності громад». Вони мали не лише відстежувати конфлікти, а й додатково вивчати слабкі сторони громад Донецької та Луганської областей, що могли призводити до зародження або загострення конфліктів. Керуючись Методичними рекомендаціями Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 2018 року «Щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту» команда Аналітичної складової із залученням експертів розробила інструментарій дослідження «Первинний зріз конфліктності громад». Він дає змогу аналітикам оцінити градус конфліктності громад через систему понад 50 фіксованих індикаторів [15]. Ось деякі з них:

- наявність напруги між стороною, що приймає переселених осіб та внутрішньо переселеними особами;
- наявність ворожнечі (ксенофобії) у громадах на мовній, релігійній, етнічній основі;
- рівність доступу для місцевого населення до зброї, боєприпасів, вибухових речовин;
- наявність у громаді квазімілітарних формувань;
- наявність/ діяльність громадського сектора;
- наявність/ відсутність незаангажованих місцевих медіа;
- діалог громада/ влада;
- наявність напруги між місцевим населенням / малими соціальними групами;
- представництво місцевого населення у органах державної влади та місцевого самоврядування, медицині, силових структурах;
- обізнаність місцевої влади щодо потреб громадян;
- розвиток демократичних процесів, впровадження реформ;
- присутність у громаді спеціалістів у сфері безконфліктного спілкування, медіації;
- наявність та діяльність неформальних лідерів громад.

Якщо конфлікти у громаді призводять і допомагають ухваленню виважених рішень, покращенню стосунків, то їх називають конструктивними. Конфлікти, що перешкоджають цьому – деструктивні. Близько 80% конфліктів трапляються без усвідомленого бажання сторін. До цього призводять особливості психіки людини та неусвідомлення і небажання переважної кількості людей надавати їм значення. Але слова, дії чи бездіяльність (конфліктогени) можуть призвести до конфлікту. Ігнорування ескалації конфліктогенів несе собі високу небезпеку для мирного співіснування у громадах, так вважають розробники Методичних рекомендації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 2018 року «Щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту» [24].

В адміністративних справах, при з вирішення спору між органами державної влади чи місцевого самоврядування та приватними особами, гарно зарекомендувала себе медіація як механізм спрямування на мирне вирішення публічно-правових спорів, налагодження порозуміння між членами громади та органами влади, розвантаження адміністративних судів. Саме медіація допомагає зберегти час та репутацію, заощадити гроші та не втратити

ділового партнера, уникнути неприємних емоцій, зберегти конфіденційність і «не втратити обличчя» у суспільстві. При використанні медіаційної процедури немає ані сторони, що виграла, ані сторони, що програла, адже вони разом добровільно працюють, враховуючи інтереси одне одного, спільно знаходять варіанти вирішення ситуації, що склалася, приходять до спільного рішення. Професійно проведений діалог може [6]:

1. Покращити взаємодію влади і громади.
 - 1.1. Підвищити поінформованість громадян щодо діяльності влади і покращити прозорість влади.
 - 1.2. Перейти від конфлікту до розуміння, підтримки і конструктивного партнерства.
 - 1.3. Залучити громаду до ефективного прийняття рішень.
 - 1.4. Заручитись підтримкою громади для виконання рішень, адже участь в ухваленні рішення мотивує до їх виконання.
2. Вирішити проблеми і конфлікти
 - 2.1. Знайти вихід з патової ситуації, коли проблема довго не вирішується.
 - 2.2. Ухвалити прагматичні рішення, незважаючи на ідеологічні відмінності.
 - 2.3. Подолати конфліктні процеси всередині громад.
 - 2.4. Налагодити міжвідомчу співпрацю між освітянами, медичними працівниками, правоохоронцями тощо.
3. Згуртувати громаду як відповідальну спільноту.
 - 3.1. Мобілізувати соціальний капітал і людські ресурси громади для вирішення проблем.
 - 3.2. Знайти нові шляхи реалізації місцевої політики.
 - 3.3. Провести громадські слухання, розробити стратегії розвитку громади.
 - 3.4. Відпрацювати механізм роботи з органами самоорганізації населення.

Відповідно до п. 4, п. 10 ч. 1 Закону, «Медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора врегульовують конфлікт (спір) шляхом переговорів, а учасниками медіації є медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації» [1].

Основними ознаками медіації є добровільність, рівність учасників медіаційного процесу, конфіденційність, захист прав та свобод людини. Положення Закону – гуманістичної природи та

спрямовані на полегшення вирішення проблем громадян, дотримання прав, свобод та інтересів, запобігають негативному вирішенню проблем конкретної людини, свідчать про повагу до честі та гідності, впроваджують культуру мирного вирішення конфліктів. Структурований процес перемовин між сторонами за допомогою посередника (медіатора), який має відповідну підготовку та досвід, називається медіацією. Вступити у медіаційний процес чи вийти з нього сторони мають добровільно і в жодному випадку не мають бути примушені до цього – саме це і називається добровільністю процедури [21].

При проведенні медіації посередник, на відміну від принципу гласності судового процесу, має дотримуватися засад конфіденційності – має, як і лікар, не розголошувати інформацію, яку йому повідомили сторони під час підготовки та проведення процесу. Існують процедурні запобіжники, які допомагають зберігати медіатору конфіденційність – він не може бути допитаний як свідок у справі щодо відомостей, які отримав у процесі медіації. Медіатор повинен бути нейтральним, незалежним і неупередженим, отже, він не може бути представником будь-якої сторони під час судового процесу. Медіатор під час проведення медіації мусить бути нейтральним у ставленні до сторін медіації та незалежний від сторін медіації, органів державної влади або ж органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, інших фізичних і юридичних осіб. Більше того, забороняється втручання будь-яких органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, посадових, службових осіб та фізичних осіб під час підготовки та проведення медіації. Медіатор повинен допомагати сторонам конфлікту (спору) здійснювати комунікацію, досягати порозуміння та проводити переговори. І робити це мусить неупереджено. Він має право консультувати сторони та надавати їм рекомендації лише щодо порядку проведення медіації та фіксування її результатів.

Дуже важливою перевагою медіації є те, що безпосередня відповідальність за ухвалення та виконання рішень лежить на самих сторонах процесу, на відміну від судового процесу, коли рішення ухвалює суддя. Це збільшує шанси на виконання добровільно прийнятого спільного рішення сторін спору. Фіналом процесу медіації є укладення медіаційної угоди, де буде зафіксовано спільне рішення щодо предмету спору. Сторони можуть звернутися до суду, якщо угода не буде виконуватися. Цікаво, що процес медіації згадується і у Цивільному процесуальному кодексі [2]. Суд, під час підготовчого

засідання, може поцікавитися тим чи не бажають сторони провести позасудове врегулювання спору, уклавши мирову угоду чи вирішити примиритися, використавши процедуру медіації. Якщо так, то суд може зупинити провадження на будь-якій стадії судового процесу.

При всіх явних перевагах медіації при вирішенні спорів слід звернути увагу на причини малої обізнаності населення України з можливостями вирішення конфліктів за допомогою посередництва. Український науковець І. Ясиновський [25] вважає, що причинами низького рівня поширення медіації в Україні є:

- 1) низька правова культура населення;
- 2) недостатній рівень довіри до цієї послуги;
- 3) недостатня поінформованість суспільства загалом і громадян зокрема про медіацію, її переваги як альтернативної судовому розгляду;
- 4) позиції сторін, які не бажають погоджуватися на компроміс;
- 5) специфіка національного правосуддя;
- 6) складність вибору медіатора як високопрофесійної особи;
- 7) особливості політичного та економічного становища України;
- 8) низький рівень співпраці з міжнародними організаціями;
- 9) відсутність належного фінансування та незначна підтримка держави;
- 10) переважно громадські засади розвитку медіації.

Висновки. Інститут медіації в Україні знаходиться на етапі свого формування. У період війни та підвищення соціального напруження, вміння вирішувати конфлікти у місцевих громадах мирним способом набуває великого значення і фахівці, які володіють навичками запобігання виникнення або припинення конфлікту (спору) шляхом переговорів, будуть надзвичайно потрібні у більшості органів місцевого самоврядування, вони повинні працювати у більшості державних установ, у місцях проживання вимушено переселених жителів нашої країни, у приймаючих громадах, школах, ЗВО, серед військових, беручи до уваги те, що конфлікт, як і хворобу, краще попередити, ніж лікувати.

Щоб популяризувати медіацію як ефективний альтернативний спосіб вирішення спорів, в Україні необхідно провести широку інформаційну компанію у медіапросторі, вивчити та адаптувати для потреб українців кращий зарубіжний досвід інших країн у цій сфері [22], але за умов більш повного законодавчого регулювання питань, пов'язаних з процесом медіації та за умови підготовки відповідних фахівців, команд, які володітимуть не лише професійними знаннями, але й психологічними навичками для вирішення конфліктів,

дотримуватимуться засад ділової етики. Хто і як може провести коректне втручання в конфлікт таким чином, щоб призвести до позитивних змін в громаді? В деяких випадках фахівці органів місцевого самоврядування можуть розробити та впровадити заходи трансформації конфліктів самостійно [6], після консультування з фахівцями, або залучивши місцеві ресурси. Заходи з інтервенції можуть також допомогти провести місцеві експерти, які пройшли курси базових навичок медіатора, організації діалогів та мають відповідні сертифікати [9]. Тільки такий системний підхід, реагування не на окремі інциденти, а на конфлікт як прояв порушених зв'язків та потреб може призвести до стійких результатів і до позитивних змін.

1. Про медіацію: Закон України від 15.12.2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
2. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
3. Стандарти діалогу: визначення і принципи / ІМП. 2017. URL: http://ipc.org.ua/upload/resursi/IMIP-dialogue--Standards-24_03_18.pdf (дата звернення: 25.11.2023).
4. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 р. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).
5. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації): наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
6. Діалог в місцевих громадах: рекомендації для органів місцевого самоврядування / Інститут миру і порозуміння. Київ, 2018. URL: <https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2021/01/IMIP-Dialogue-print.pdf> (дата звернення: 25.11.2023).
7. Проблеми та стан розвитку медіації в Україні. Олександр Кацьора Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна). ГРАНІ. 2021. Том 24. № 7–8. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal> (дата звернення: 25.11.2023).
8. І. О. Слюсарев. Практичні аспекти управління конфліктами в системі місцевого самоврядування. *Право та державне управління*. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/47.pdf (дата звернення: 25.11.2023).
9. Федчун Н. О. Конфлікти в діяльності органів місцевого самоврядування: причини, шляхи розв'язання та прогнозування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04 / Національна академія державного управління при Президенті України. Київ, 2009. 20 с.
10. Довгань Н. П. Конфлікти в державному управлінні та шляхи їх вирішення: автореф. дис. ... канд. наук. з держ. упр. : 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президенті України. Київ, 2006. 20 с.
11. Часова Т. О., Кравець Н. В. Медіація як виклик сучасної правової системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/23. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/34.pdf (дата звернення: 25.11.2023).
12. Лопушинський І., Ковальська Н., Демченко В. Медіація як засіб вирішення суперечок у публічному управлінні: гуманістичний аспект. *Вісник ХНТУ*. 2022. № 1. С. 110–119.
13. Ізбаш О. Медіація та альтернативне вирішення спорів онлайн. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 80–85.
14. Рахлис В. Л. Проблеми формування медіаційних компетентностей

у сучасних навчальних закладах України. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. № 55 (108). С. 285–291. **15.** Геоінформаційна система моніторингу, аналізу, оцінки та вирішення конфліктів (ГІСМАОВК): опис впровадження системи за досвідом роботи 2019–2023 років. Центр Права та Посередництва. URL: https://drive.google.com/file/d/1iuhYPenIbOqYAKDH_YVvqL_kAiLI24aO/view?pli=1 (дата звернення: 25.11.2023). **16.** Карпенко Р. Історичні передумови впровадження медіації в Україні та інших державах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 28–36. **17.** Цимбалюк В. І. Теоретико-правовий аналіз зарубіжного досвіду правового забезпечення медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 11. С. 55–60. **18.** Гаврилук Р. О., Пацурківський П. С. Медіація як цінність : монографія. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 466 с. **19.** Можайкіна О. С. Сутність принципу добровільності в медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2020. Вип. 61. Том 1. С. 77–79. **20.** Дутко А. О. Медіація як явище правової дійсності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 210–216. **21.** Медіація в Україні: на порозі нового етапу розвитку. Блог проєкту «Право–Justice». 4 вересня 2023 року. **22.** Бірюков П. Н., Пронін А. В. Процедура медіації в Австрії. *Арбітражний та цивільний процес*. 2011. № 10. **23.** Кохан Г. Чи потрібна медіація Україні? *Юридичний Радник*. 2014. № 2 (74). URL: radnik.com.ua/zhurnal (дата звернення: 25.11.2023). **24.** Щодо оцінки ризиків виникнення конфліктів у громадах, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту : методичні рекомендації Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 2018 року. URL: <https://old.minre.gov.ua/news/pidsumky-implementaciyi-metodychnyh-rekomendaciy-shchodo-ocinky-ryzykiv-vynyknennya-konfliktiv> (дата звернення: 25.11.2023). **25.** Ясиновський І. Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3250?locale-attribute=uk> (дата звернення: 25.11.2023).

REFERENCES:

1. Pro mediatsiiu : Zakon Ukrainy vid 15.12.2021 r. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (data zvernennia: 25.11.2023).
2. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>. (data zvernennia: 25.11.2023).
3. Standarty dialohu: vyznachennia i pryntsypy / IMIP. 2017. URL: http://ipcg.org.ua/upload/resursi/IMIP-dialogue--Standards-24_03_18.pdf (data zvernennia: 25.11.2023).
4. Pro deiaki aspekty mediatsii u tsyvilnykh ta hospodarskykh pravovidnosynakh: dyrektyva 2008/52/leC Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 21 travnia 2008 r. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (data zvernennia: 25.11.2023).
5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy poserednytstva (mediatsii) : nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 17.08.2016 r. № 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text> (data zvernennia: 25.11.2023).
6. Dialoh v mistsevykh hromadakh : rekomendatsii dlia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia / Instytut myru i porozuminnia. Kyiv, 2018. URL: <https://peacefulchange.org/wp-content/uploads/2021/01/IMIP-Dialogue-print.pdf> (data zvernennia: 25.11.2023).
7. Problemy ta stan rozvytku mediatsii v Ukraini. Oleksandr Katsora Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet (Uzhhorod, Ukraina). HRANI. 2021. № 7–

8. Tom 24. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal>. (data zvernennia: 25.11.2023).

8. I. O. Sliusarev. Praktychni aspekty upravlinnia konfliktamy v systemi mistsevoho samovriaduvannia. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/47.pdf. (data zvernennia: 25.11.2023).

9. Fedchun N. O. Konflikty v diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: prychny, shliakhy rozviazannia ta prohnozuvannia : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.04 / Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv, 2009. 20 s.

10. Dovhan N. P. Konflikty v derzhavnomu upravlinni ta shliakhy ikh vyrishennia : avtoref. dys. ... kand. nauk. z derzh. upr. : 25.00.01 / Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. Kyiv, 2006. 20 s.

11. Chasova T. O., Kravets N. V. Mediatsiia yak vyklyk suchasnoi pravovoi systemy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1/23. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/34.pdf (data zvernennia: 25.11.2023).

12. Lopushynskiy I., Kovalska N., Demchenko V. Mediatsiia yak zasib vyrishennia superechok u publichnomu upravlinni: humanistychnyi aspekt. *Visnyk KhNTU*. 2022. № 1. S. 110–119.

13. Izbash O. Mediatsiia ta alternatyvne vyrishennia sporiv onlain. *Kyivskiy chasopys prava*. 2022. № 1. S. 80–85.

14. Rakhlys V. L. Problemy formuvannia mediatsiinykh kompetentnostei u suchasnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. 2017. № 55 (108). S. 285–291.

15. Heoinformatsiina systema monitorynhu, analizu, otsinky ta vyrishennia konfliktiv (HISMAOVK): opys uprovadzhennia systemy za dosvidom roboty 2019–2023 rokiv. *Tsentr Prava ta Poserednytstva*. URL: https://drive.google.com/file/d/1iuhYPenlbOqYAKDH_YVvqL_kAiLI24aO/view?pli=1 (data zvernennia: 25.11.2023).

16. Karpenko R. Istorychni peredumovy vprovadzhennia mediatsii v Ukraini ta inshykh derzhavakh. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2020. № 4. S. 28–36.

17. Tsymbaliuk V. I. Teoretyko-pravovyi analiz zarubizhnogo dosvidu pravovoho zabezpechennia mediatsii. *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy*. 2014. № 11. S. 55–60.

18. Havryliuk R. O., Patsurkivskiy P. S. Mediatsiia yak tsinnist : monohrafiia. Chernivtsi : Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha, 2023. 466 s.

19. Mozhaikina O. S. Sutnist pryntsypu dobrovilnosti v mediatsii. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Pravo*. 2020. Vyp. 61. Tom 1. S. 77–79.

20. Dutko A. O. Mediatsiia yak yavyshe pravovoi diisnosti. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Yurydychni nauky*. 2018. Vyp. 6. S. 210–216.

21. Mediatsiia v Ukraini: na porozii novoho etapu rozvytku. Bloh proiektu «Pravo–Justice», 4 veresnia 2023 roku.

22. Biriukov P. N., Pronin A. V. Protsedura mediatsii v Avstrii. *Arbitrazhnyi ta tsyvilnyi protses*. 2011. № 10.

23. Kokhan H. Chy potribna mediatsiia Ukraini? *Yurydychnyi Radnyk*. 2014. № 2 (74). URL: radnik.com.ua/zhurnal (data zvernennia: 25.11.2023).

24. Shchodo otsinky ryzykiv vynyknennia konfliktiv u hromadakh, shcho zaznaly nehatyvnoho vplyvu vnaslidok zbroinoho konfliktu : metodychni rekomendatsii Ministerstva z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy 2018 roku. URL: <https://old.minre.gov.ua/news/pidsumky-implementaciyi-metodychnyh-rekomendaciy-shchodo-ocinky-ryzykiv-vynyknennya-konfliktiv> (data zvernennia: 25.11.2023).

25. Yasynovskiy I. H. Problemy vprovadzhennia ta provedennia mediatsii v Ukraini. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/3250?locale-attribute=uk> (data zvernennia: 25.11.2023).

Sehina O. M. [1: ORCID ID: 0009-0005-6354-507X],

Master,

Antonova S. Ye. [1: ORCID ID: 0000-0003-4796-8580],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

INSTITUTE OF MEDIATION IN UKRAINE AS ONE OF THE ALTERNATIVE MECHANISMS OF PEACEFUL CONFLICT SETTLEMENT IN COMMUNITIES: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT IN THE PERIOD OF MILITARY CONFLICT

The war that came to the land of Ukraine, anxiety for soldiers, children and relatives who remained in the temporarily occupied territories, led to a sharp increase in the number of conflicts (disputes) in communities, overloading of courts and an increase in the terms of consideration of cases in courts.

The article considers the possibility of resolving disputes in territorial communities by peaceful means with the help of a mediator (mediator) in the conditions of increasing social tension in society during a military invasion.

The types and causes of conflicts in communities and the advantages of their quick settlement with the participation of all participants in the dispute and interested persons with the help of a voluntary out-of-court procedure – mediation are considered.

The Institute of Mediation in Ukraine is at the stage of formation. In a period of war and growing social tension, the ability to resolve conflicts that highlight the diversity of views in local communities through peaceful means acquires great importance, and specialist mediators who have the skills to prevent or end disputes through negotiations will be extremely necessary in most local self-government bodies, should to work in state institutions, in the places of residence of forcibly resettled residents of our country and in host communities, schools, universities, among the military.

To popularize mediation, it is necessary to conduct a wide information campaign in the media space of Ukraine, to study and adapt to the needs of Ukrainians the best foreign experience of other countries in the field of mediation, to train relevant specialists and prepare teams that will possess not only professional knowledge, but also psychological skills for conflict resolution, will adhere to the principles business ethics.

Keywords: alternative dispute resolution; conflict; confidentiality; mediation; mediation.

Отримано: 27 листопада 2023 року
Прорецензовано: 02 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ БІЗНЕСУ

У статті акцентується увага на те, що в сучасних умовах успішна та конкурентоспроможна діяльність суб'єктів господарювання забезпечується шляхом використання інформаційних систем (ІС). Поряд з цим різноманіття та постійний розвиток ІС ставить перед підприємством виклики, пов'язані з труднощами вибору ефективних програмних продуктів та адаптацією бізнес процесів до алгоритмів обробки інформації в інформаційних системах.

Представлені результати вивчення типових рішень вітчизняних інформаційних систем для малого та середнього бізнесу дозволили встановити, що такі системи забезпечують базові потреби з автоматизації бізнес процесів суб'єктів господарювання і можуть використовуватись підприємствами різних галузей. Результати наших досліджень показали, що в Україні ІС для бізнесу розвиваються за певними напрямками. Аналіз сучасних трендів розвитку ІС для підприємництва має стати в нагоді при вирішенні проблем, що стосуються впровадження та використання інформаційних систем.

Ключові слова: інформаційна система; інформаційні технології; бізнес; суб'єкт господарювання; управлінська інформаційна система; ERP-система.

Актуальність теми. Сьогодні бізнес є однією з активних і перспективних сфер впровадження та застосування інформаційних технологій. Функціонування конкурентоспроможного підприємства можливе лише за умови використання сучасних інформаційних систем, оскільки завдяки ним підвищуються якість та обсяг опрацьованої інформації, змінюються зміст та умови виконання аналітичних завдань у системі управління, скорочується час обробки даних та ухвалення управлінських рішень. Водночас відбувається інтеграція бізнес-процесів з програмними засобами, що супроводжується створенням нових алгоритмів обробки та аналізу інформації, трансформацією системи економічних відносин та принципів досягнення ефективності діяльності, що є передумовою

розвитку цифрової економіки.

Еволюція бізнесу та інформаційних технологій є взаємозалежними процесами. Розвиток економічних відносини в умовах цифрової економіки, потребує постійного удосконалення та оновлення можливостей інформаційних систем, а швидкі темпи розвитку інформаційних технологій спричиняють якісні зміни бізнес процесів підприємств. Отже, вивчення сучасних трендів розвитку інформаційних систем є актуальним, оскільки дозволяє виявити додаткові резерви підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в умовах цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція ІТ активно вивчаються іноземними та вітчизняними науковцями. Дослідники інформаційних систем звертають увагу на те, що швидкі темпи їх розвитку впливають на соціально-економічний розвиток країн та якісно змінюють умови функціонування бізнесу. Особливої актуальності такі дослідження набувають в умовах цифрової економіки та воєнного стану в Україні [1; 7]. Так, вчені Башлай С. В. та Яремко І. І. стверджують, що незважаючи на воєнний стан, цифрова трансформація та розвиток цифрової економіки в Україні триває та оновлюється. В умовах цифровізації економіки бізнесу необхідно інвестувати значні кошти в розробку та створення цифрових платформ [1].

Науковці Шматковська Т. О. і Дзямулич М. І. визначають, що швидкі темпи цифровізації економіки призводять до трансформації економічної системи і спричиняють формування нових принципів та підходів до забезпечення ефективності бізнес-процесів. Вчені вказують на ключову роль інформаційних та комунікаційних технологій в процесі формування цифрової економіки [7].

Дернова І. А. і Боровик Т. М. досліджували цифровізацію національної економіки та підходи до формування цифрової конкурентоспроможності України. Науковці проаналізували позицію України в глобальних рейтингах конкурентоспроможності, цифрової конкурентоспроможності, електронної комерції та визначили чинники, які негативно впливають на місце країни в них [4].

Вчені зазначали про гостру потребу застосування спеціалізованого програмного забезпечення при ухваленні управлінських рішень [2; 3]. Так, Виганяло С. М. і В'юненко О. Б. стверджують, що без використання сучасних інформаційних технологій надання бізнес-консалтингових послуг стає неможливим [2]. Науковці Вовк М. В., Кіндрат О. В. і Гримак О. Я. переконані, що ефективне управління інформацією визначає успіх практично кожної

бізнес-операції, але неможливе без використання інформаційних технологій [3].

Еволюція програмних продуктів для бізнесу обумовлена якісно новими змінами на ІТ-ринку та характеризується стрімким розвитком ІТ-галузі як в Україні, так і за кордоном [5; 6; 8]. Науковці Сукурова Н. М. і Плевако Н. О. вивчали тенденції розвитку українських підприємств ІТ-галузі в умовах цифрових трансформацій економіки [5]. Вчені проаналізували міжнародні рейтинги рівня розвитку ІТ-сфери та виявили фактори, які впливають на позиції України у цих рейтингах, і запропонували заходи з покращення розвитку ІТ-сфери в Україні [5].

На думку Чупріної М. О. та Орозонової А. А., пріоритетними напрямками впровадження інформаційних технологій є: а) застосування відкритих програмно-керованих мереж; б) широке використання штучного інтелекту та технологій глибокого навчання; в) підтримки мобільного зв'язку та відкритості для інтеграції різних технологічних процесів; г) впровадження хмарних або розпорошених обчислень [6].

На думку аналітиків консалтингової компанії «Gartner», основними трендами розвитку технологій у 2024 році будуть: 1) зростання довіри до штучного інтелекту (ШІ), 2) безперервне управління ризиками та безпекою; 3) використання технологій стійкого розвитку; 4) розробка платформ самообслуговування; 5) розвиток ШІ; 6) розвиток галузевих хмарних платформ; 7) розвиток інтелектуальних програм прийняття рішень; 8) розширення сфер використання ШІ; 9) зростання кількості працівників, що працюють віддалено; 10) використання ШІ в бізнес транзакціях (Machine Customers) [8].

Проведений аналіз сучасних наукових досліджень з питань розвитку інформаційних систем суб'єктів господарювання показав, що більшістю науковців вивчались підходи та напрями цифровізації економіки та автоматизації окремих завдань бізнесу. Водночас поза увагою залишився аналіз сучасних тенденцій розвитку вітчизняних інформаційних систем для бізнесу, що є актуальним в умовах стрімкого розвитку ІТ-галузі в Україні.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку вітчизняних ІТ для бізнесу, розкриття їхньої суті, що матиме практичну цінність при впровадженні та використанні програмних продуктів суб'єктами господарювання.

Викладення основного матеріалу. Використання ІТ безперечно приносить підприємству чимало конкурентних переваг [9], як-от:

- оптимізація бізнес процесів;
- створення нових продуктів та послуг з використанням технологій Інтернету речей, віртуальної реальності, хмарних сервісів та ШІ;
- скорочення витрат на персонал завдяки автоматизації бізнес процесів тощо.

Різноманіття та постійний розвиток ІТ ставить перед підприємством чимало викликів, пов'язаних з труднощами вибору ефективних програмних продуктів та адаптацією бізнес процесів до алгоритмів обробки інформації в інформаційних системах. Тому аналіз сучасних трендів розвитку ІТ для підприємництва має стати в нагоді при вирішенні проблем, що стосуються впровадження та використання інформаційних систем.

Вітчизняні інформаційні системи для бізнесу орієнтовані на категорію підприємств (великі, середні, малі, мікро-), враховують особливості податкової системи та вимоги суб'єктів господарювання до автоматизації бізнес процесів. Так, програми для великих підприємств (холдингів, корпорацій), окрім фінансового обліку та податкових розрахунків, повинні забезпечувати автоматизацію управлінських задач: планування, бюджетування тощо. Водночас для малого та середнього бізнесу достатньо автоматизації облікових завдань відповідно до вимог законодавства. Окремою ланкою малого бізнесу є фізичні особи-підприємці, яким потрібно, щоб інформаційні системи забезпечували управлінський облік.

Базові потреби з автоматизації бізнес-процесів суб'єктів господарювання реалізуються в типових рішеннях програмних продуктів. Такі системи забезпечують бухгалтерський, податковий, управлінський облік активів, зобов'язань, капіталу, розрахунків, підготовки звітності і можуть використовуватись підприємствами різних галузей (таблиця).

Таблиця

Типові рішення вітчизняних інформаційних систем для малого та середнього бізнесу

Категорія підприємства	Назва програми	Функціональні можливості
Мікро-, мале	АБ ОФІС; BAS Малий бізнес; BAS Бухгалтерія; Bookkeeper, MASTER: Бухгалтерія; Дебет-плюс Бухгалтерський облік для України; jSolutions Бухгалтерія; Облік SaaS Стандартна; BAS Малий бізнес	Автоматизації бухгалтерського і податкового обліку, підготовки звітності підприємств, що здійснюють будь-які види комерційної діяльності

продовження таблиці

Середнє	АБ ОФІС; BAS Бухгалтерія КОРП; BAS Зарплата і управління персоналом; MASTER:Бухгалтерія; MASTER:Зарплата і Кадри; Дебет-плюс Бухгалтерський облік для України; jSolutions Бухгалтерія; jSolutions Заробітна плата; jSolutions Персонал	Автоматизації бухгалтерського, податкового, кадрового обліку, підготовки звітності підприємств, що здійснюють будь-які види комерційної діяльності.
Фізичні особи підприємці	BAS Малий бізнес; Finmap; Smartfin.UA; Quincefin	Автоматизація оперативного та управлінського обліку, підготовки звітності

Результати наших досліджень показали, що в Україні сучасні інформаційні системи для бізнесу розвиваються за такими напрямками.

1. Спеціалізація інформаційних систем залежно від галузі діяльності підприємства та його розміру. Сьогодні можливостей типових програм недостатньо для задоволення потреб організацій різних видів діяльності. Тому активно розвиваються рішення, які враховують особливості галузей: будівництва, сільського господарства, торгівлі, промислового виробництва та інших. Прикладами таких програм є:

- рішення на платформі BAF: BAS Будівництво, BAS АГРО Бухгалтерія, BAS Громадське харчування, BAS Роздрібна торгівля та інші;
- конфігурації системи Дебет-плюс: Хлібозавод, пекарня, Облгаз, Водоканал, ЖЕК, ОСББ, Заклади охорони здоров'я та інші;
- програми лінійки MASTER: MASTER: ЖКГ, MASTER: Елеватор, MASTER: Агро та інші;
- IQusion, jSolutions Отель, jSolutions Ресторан, jSolutions Фаст-Фуд, jSolutions Кейтеринг, Poster, SERVIO, та інші.

2. Комплексна автоматизація, що характеризується розвитком ERP-систем. Цей процес передусім зумовлений потребою автоматизації управління великим підприємством (холдингом, корпорацією), хоча останнім часом ERP-системи впроваджуються в малому та середньому бізнесі. Вони передбачають автоматизацію всіх ланок бізнесу і характеризуються великою кількістю аналітичних даних, що дозволяє отримувати управлінські звіти з різноманітним ступенем деталізації інформації. Такі системи можуть бути як одно-, так і багатомодульними: складатись з декількох окремих модулів, які

функціонують в єдиній інформаційній базі.

Прикладами вітчизняних ERP-систем є BAS ERP; BAS Управління холдингом, DeloPro, IT-Enterprise, ISpro, Вправно ERP, Облік SaaS Корпоративна, UGLA.

Розробники ERP-систем пропонують їх галузеві рішення: BAS АГРО ERP, BAS Будівництво ERP, IT-Enterprise: Традиційна і відновлювальна енергетика, IT-Enterprise: Хімія та фармацевтика, ISpro: Foundation, UGLA Будівельна галузь, UGLA Ресторанна галузь та інші.

3. Інтеграція програм та технічних засобів. Зі зростанням обсягів та інтенсивності потоків інформації можливість її передачі від одних програм чи технічних засобів до інших є дуже важливою для успішного функціонування бізнесу. Це стосується обміну даними між обліковою системою підприємства та програмами банків, державних фіскальних служб, електронної подачі звітності, реєстраторами розрахункових операцій (РРО), програмними реєстраторами розрахункових операцій (ПРРО), CRM-системами, торговими залами, інтернет-магазинами, вебсайтами тощо.

4. Глобалізація. Виклики, які постають перед бізнесом в останні роки: пандемія, війна ставлять завдання збереження безперебійної роботи, обумовлюють розвиток мережевих (серверних) версій програмних продуктів, SAAS-рішень, мобільних додатків, інтернет-, хмарних та блокчейн технологій тощо, які забезпечують доступ до інформації, її внесення та обробку в будь-який час з будь-якого місця. Так, програми лінійки BAS і MASTER, Дебет Плюс, IQusion, SERVIO можуть працювати в режимі клієнт-сервер. Програми Bookkeeper, DNTrade, Finmap, jSolutions, Облік SaaS, Smartfin.UA; Quincefin, та UGLA є хмарними системами.

5. Безпека даних. Сучасний бізнес повсякденно стикається з загрозами кібератак, комп'ютерних вірусів та шпіонажів. Протистояти цьому вдається лише використовуючи програми з надійним захистом інформації. Це може забезпечуватись різними способами: архітектурою інформаційної системи, використанням захищених сховищ баз даних, контролем несанкціонованого доступу до інформації шляхом визначення користувачам прав доступу до даних. Безпека є характерною рисою сучасних інформаційних систем.

6. Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс з керованими формами. Інтерфейс сучасних інформаційних систем для бізнесу характеризується наочністю команд, можливістю налагодження користувачем власного робочого простору, шрифту, розмірів вікон, видимості реквізитів в екранних формах тощо. Це значно скорочує час

на освоєння програм працівниками та підвищує оперативність внесення даних.

7. Удосконалення інформаційного супроводу програм. Розвиток програмного забезпечення супроводжується удосконаленням послуг, що можуть надаватись разом з ним: впровадження, консалтинг, оновлення, доступ до фахових публікацій тощо. Сьогодні обсяг таких послуг, наданих українськими ІТ-компаніями (інформаційно-технологічний супровід) рівний або перевищує вартість реалізованих програмних продуктів.

Зважаючи на світові тренди розвитку технологій, в найближчому майбутньому можна очікувати використання штучного інтелекту в українських інформаційних системах для бізнесу.

Отже, нами окреслені основні тенденції розвитку вітчизняних інформаційних технологій для бізнесу. Визначені зовнішні та внутрішні фактори функціонування підприємств, які впливають на процеси розвитку програмних продуктів. На нашу думку, врахування окреслених трендів розвитку ІС для бізнесу, допоможе суб'єкту господарювання у виборі оптимального програмного забезпечення.

Висновки. Передумовою розвитку цифрової економіки є використання сучасних інформаційних систем всіма суб'єктами господарювання, оскільки є запорукою успішного функціонування підприємств. Еволюційні процеси в підприємстві та інформаційних технологіях є взаємозалежними і обумовлені інтеграцією бізнес-процесів з програмними засобами.

Нами проведений аналіз сучасних тенденцій розвитку вітчизняних ІС для бізнесу, розкрита їх суть, що має практичну цінність при впровадженні та використанні програмних продуктів суб'єктами господарювання. Інформаційні системи орієнтовані на категорію підприємств, враховують особливості податкової системи, вимоги суб'єктів господарювання до автоматизації бізнес процесів та розвиваються за певними трендами.

1. Башлай С. В., Яремко І. І. Цифровізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-48> (дата звернення: 06.10.2023).
2. Виганяло С. М., В'юненко О. Б. Тенденції розвитку інформаційних технологій у бізнес-аналітиці. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Сер. Технічні науки*. 2021. Том 32 (71). Ч. 1. № 1. С. 51–55.
3. Вовк М. В., Кіндрат О. В., Гримак О. Я. Інформаційні системи та технології в управлінні бізнес-процесами. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Сер. Економічні науки*. 2020. № 95. Том 22. С. 3–9.
4. Дернова І. А., Боровик Т. М. Цифровізація економіки України в умовах пандемії: тенденції та напрями розвитку. *Економіка: реалії часу*. 2022. № 1 (59). С. 22–29. URL:

<https://economics.net.ua/files/archive/2022/No1/22.pdf> (дата звернення: 06.10.2023). **5.** Сукурова Н. М. Сучасний стан та тенденції розвитку українських підприємств ІТ-галузі в умовах цифрових трансформацій. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 4. С. 71–77. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2020/No4/71.pdf> (дата звернення: 06.10.2023). **6.** Чуприна М. О., Орозонова А. А. Світові тренди розвитку ІТ-індустрії та технології. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. І Міжнародної наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. С. 144–145. **7.** Шматковська Т. О., Дзямулич М. І. Сучасні інформаційні та комунікаційні технології в професійній діяльності у системі нових тенденцій цифровізації економіки. *Економічні науки* : зб. наук. праць Луцького національного технічного університету. *Сер. Регіональна економіка*. 2021. Вип. 18 (71). С. 248–255. **8.** Публікації консалтингової компанії «Gartner». URL: <https://www.gartner.com/en/information-technology> (дата звернення: 06.10.2023). **9.** Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього, 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 06.10.2023). **10.** Сайт системи BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu> (дата звернення: 06.10.2023). **11.** Сайт системи Дебет-плюс. URL: <https://debet.com.ua/> (дата звернення: 06.10.2023). **12.** Сайт системи Master. URL: <https://masterbuh.com/> (дата звернення: 06.10.2023). **13.** Сайт системи Jsolutions. URL: <https://jsolutions.ua/> (дата звернення: 06.10.2023). **14.** Сайт системи Bookkeeper. URL: <https://bookkeeper.kiev.ua/> (дата звернення: 06.10.2023). **15.** Сайт системи АБ ОФІС. URL: <https://ab.biz.ua/> (дата звернення: 06.10.2023). **16.** Сайт системи QUINCEFIN. URL: <https://quincefin.com/> (дата звернення: 06.10.2023). **17.** Сайт системи Finmap. URL: <https://www.finmap.online/> (дата звернення: 06.10.2023).

REFERENCES:

1. Bashlai S. V., Yaremko I. I. Tsyfrovizatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 48. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-48> (дата звернення: 06.10.2023). **2.** Vyhanaiilo S. M., Viunenko O. B. Tendentsii rozvytku informatsiinykh tekhnolohii u biznes-analitsi. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Ser. Tekhnichni nauky*. 2021. Tom 32 (71). Ch. 1. № 1. S. 51–55. **3.** Vovk M. V., Kindrat O. V., Hrymak O. Ya. Informatsiini systemy ta tekhnolohii v upravlinni biznes-protsesamy. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S. Z. Gzhytskoho. Ser. Ekonomichni nauky*. 2020. № 95. Tom 22. S. 3–9. **4.** Dernova I. A., Borovyk T. M. Tsyfrovizatsiia ekonomiky Ukrainy v umovakh pandemii: tendentsii ta napriamy rozvytku. *Економіка: реалії часу*. 2022. № 1 (59). С. 22–29. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2022/No1/22.pdf> (дата звернення: 06.10.2023). **5.** Sukurova N. M. Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku ukrainskykh pidpriemstv IT-haluzi v umovakh tsyfrovyykh transformatsii. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 4. С. 71–77. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2020/No4/71.pdf> (дата звернення: 06.10.2023). **6.** Chuprina M. O., Orozonova A. A. Svitovi trendy rozvytku IT-industrii ta tekhnolohii. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy* : зб. тез доп. І Міжнародної наук.-практ. конф., 23 квіт. 2020 р. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського. С. 144–145. **7.** Shmatkovska T. O., Dziamulych M. I. Suchasni informatsiini ta komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii diialnosti u systemi novykh tendentsii tsyfrovizatsii ekonomiky. *Економічні науки* : зб. наук. пратс Лутського національного технічного університету.

Ser. Rehionalna ekonomika. 2021. Vyp. 18 (71). S. 248–255. **8.** Publikatsii konsal'tynhovoï kompanii «Gartner». URL: <https://www.gartner.com/en/information-technology> (data zvernennia: 06.10.2023). **9.** Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoïu tsyfrovouïu ekonomikoïu. Ukrain'skyi instytut maibutnoho, 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (data zvernennia: 06.10.2023). **10.** Sait systemy BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu> (data zvernennia: 06.10.2023). **11.** Sait systemy Debet-plius. URL: <https://debet.com.ua/> (data zvernennia: 06.10.2023). **12.** Sait systemy Master. URL: <https://masterbuh.com/> (data zvernennia: 06.10.2023). **13.** Sait systemy Jsolutions. URL: <https://jsolutions.ua/> (data zvernennia: 06.10.2023). **14.** Sait systemy Bookkeeper. URL: <https://bookkeeper.kiev.ua/> (data zvernennia: 06.10.2023). **15.** Sait systemy AB OFIS. URL: <https://ab.biz.ua/> (data zvernennia: 06.10.2023). **16.** Sait systemy QUINCEFIN. URL: <https://quincefin.com/> (data zvernennia: 06.10.2023). **17.** Sait systemy Finmap. URL: <https://www.finmap.online/> (data zvernennia: 06.10.2023).

Syrotynska A. P. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-8565-6102],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor,

Syrotynskyi O. A. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-5800-0519],

Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF DOMESTIC INFORMATION SYSTEMS FOR BUSINESS

Today business is one of the most active and promising areas for the implementation and application of information system (IS). The functioning of a competitive enterprise is possible only if modern information systems are used. The development of economic relations in the digital economy requires constant improvement and updating of information systems capabilities, while the rapid pace of information technology development causes qualitative changes in the business processes of enterprises. Therefore, the study of current trends in the development of information systems is relevant, as it allows identifying additional reserves for improving the efficiency of business entities in the digital economy.

The diversity and constant development of IS creates a number of challenges for an enterprise, including difficulties in choosing effective software products and adapting business processes to information processing algorithms in information systems. Therefore, an analysis of current trends in the development of IS for business should be useful in solving problems related to the implementation and use of information systems.

Domestic information systems for business are focused on the category of enterprises (large, medium, small, micro), and take into account the peculiarities of the tax system and the requirements of business entities for

business process automation. The basic needs for automation of entities' business processes are implemented in standard solutions of software products. The article describes such systems.

The results of our research have shown that modern information systems for business in Ukraine are developing in the following areas: 1) specialisation of information systems depending on the industry and size of the enterprise; 2) complex automation characterized by the development of ERP systems; 3) integration of software and hardware; 4) globalization; 5) data security; 6) intuitive interface with managed forms; 7) improvement of information support for programs. Given global technology trends, we can expect to see artificial intelligence used in Ukrainian business information systems in the near future.

Thus, the article identifies external and internal factors of enterprises' functioning which influence the processes of software development. In our opinion, taking into account the outlined trends in the development of IS for business will help an enterprise in choosing the optimal software.

Keywords: information system; information technology; business; business entity; management information system; ERP system.

Отримано: 07 жовтня 2023 року
Прорецензовано: 12 жовтня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

УКРАЇНСЬКІ ІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Ринок ІС для бізнесу динамічно змінюється, тому, перед підприємствами постають проблеми вибору ефективних ІС. Водночас впровадження та підтримка в актуальному стані ІС потребує капіталовкладень, результативність яких є важливим фактором успішності бізнесу. Отже, дослідження особливостей функціонування українських інформаційних систем підприємств та аналіз українського ринку ІС для підприємництва є актуальним.

Результати досліджень показали, що розвиваються типові та галузеві рішення вітчизняних ІС для бізнесу, можливості яких орієнтуються на категорію підприємств. Особливістю ІС є їх інтеграція з іншими програмами та технічними засобами. Крім цього, спостерігається розвиток SAAS-рішень інформаційних систем. Проведений аналіз можливостей українських ІС підприємств, на нашу думку, дозволить полегшити вибір суб'єктом господарювання ефективного програмного продукту для бізнесу.

Ключові слова: інформаційна система підприємства; автоматизація бізнес процесів; ERP-система; SAAS-рішення; CRM-система.

Актуальність теми. Сьогодні, відповідно до світових трендів, в Україні активно розвивається ІТ-галузь, що супроводжується стрімким впровадженням інформаційних технологій (ІТ) в усіх сферах суспільного та бізнес середовища. Ефективне функціонування сучасного підприємства неможливе без використання інформаційних систем (ІС), які забезпечують автоматизацію бізнес-процесів, обробку та аналіз даних, формують обліково-аналітичне забезпечення для прийняття управлінських рішень. Використання ІС бізнесом супроводжується швидкими темпами впровадження хмарних сервісів, віддаленої роботи, Інтернет речей, програмних рішень захисту даних. Крім цього, останнім часом відбувається зростання ролі штучного інтелекту (ШІ), який вносить якісні зміни в ринок ІТ, вдосконалює автоматизацію бізнес-операцій, обробку даних та

процеси ухвалення управлінських рішень.

Український ринок ІС для бізнесу динамічно змінюється: пропонуються нові рішення, сервіси, додатки, вдосконалюються функції програмних продуктів, тому сьогодні перед підприємствами постають проблеми вибору ефективних ІС, які забезпечать повну автоматизацію бізнес-процесів, обробки та аналізу інформації, враховуючи особливості діяльності суб'єкта господарювання. Впровадження та підтримка в актуальному стані ІС потребує капіталовкладень, результативність яких є важливим фактором успішності бізнесу. Отже, дослідження особливостей функціонування інформаційних систем підприємств, аналіз українського ринку ІС для підприємництва є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ринок інформаційних технологій (ІТ) та інформаційні системи для бізнесу є об'єктом дослідження іноземних та вітчизняних науковців. Проблеми і перспективи розвитку ринку ІТ в Україні вивчали В. Кустов і В. Трященко [4], Н. В. Савран [6]. В. Кустов і В. Трященко встановили, що ринок ІТ в Україні помірно розширюється, але для покращення ситуації українським ІТ-компаніям автори рекомендують продовжувати розвивати власні інформаційні продукти [4]. Н. В. Савран стверджує, що український ринок інформаційно-комунікаційних технологій знаходиться у фазі активного становлення й формування, розвиток якого відбувається за рахунок малих підприємств [6].

Особливе місце у працях науковців займає вивчення функціонування ІС-підприємств. Так, І. С. Ковова [3] та Н. П. Юрчук [8] досліджували CRM-системи. І. С. Ковова стверджує, що застосування сучасних технологій дозволяє прискорити процес обробки інформації та аналізує вітчизняні CRM-системи в рамках відмови від масового використання аналогічних продуктів російських компаній [3]. Н. П. Юрчук доводить, що в сучасних умовах ведення бізнесу використання CRM-систем компаніями є необхідним [8].

Праці закордонних та вітчизняних науковців також присвячені вивченню інструментарію ІС для автоматизації бізнес процесів підприємства. Так, І. Фаріда, С. Муляні, Б. Акбар, С. Сетянінгсіх стверджують, що хороша ІС бухгалтерського обліку може збільшити вартість підприємства за рахунок підвищення якості та ефективності його діяльності, покращення структур внутрішнього контролю та вдосконалення процесу ухвалення рішень [9]. Л. Долгова та Г. Ямненко переконані, що ІС відіграють важливу роль у підвищенні ефективності діяльності підприємств та ланцюгів поставок, що

пов'язується з їх стійкістю. Науковці доводять, що важливим є потенціал ІС в підвищенні можливостей прийняття управлінських рішень та продуктивності праці шляхом впровадження систем корпоративних ресурсів [2]. М. Б. Шлайфер, О. З. Микитин доводять, що сучасна автоматизована система управління повинна поєднувати в собі максимально можливий комплекс функцій для управління усіма бізнес-процесами підприємства [7]. Ю. М. Грибовська та Ж. А. Кононенко досліджували особливості впровадження і використання ІС для ведення обліку та управління підприємством. Науковці виокремили критерії вибору програм та провели аналіз особливостей застосування ІС [1].

Аналіз наукових доробок з питань ринку ІТ та інформаційних систем для бізнесу показав, що в полі інтересів вчених були проблеми і перспективи розвитку ринку ІТ в Україні, особливості CRM-систем та інструментарій ІС для автоматизації бізнес процесів. Поряд з цим, залишились поза увагою вивчення особливостей функціонування вітчизняних інформаційних систем підприємств. Зважаючи на стрімкий розвиток українських ІТ-компаній та бізнесу, такі дослідження є актуальними.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних вітчизняних інформаційних систем підприємств, що має практичну цінність і дозволить полегшити вибір суб'єктом господарювання ефективних програмних продуктів для бізнесу.

Викладення основного матеріалу. Сьогодні в Україні пропонується широкий спектр програмних продуктів для бізнесу як закордонних, так і вітчизняних. Оскільки науковці рекомендують українським ІТ-компаніям продовжувати розвивати власні інформаційні продукти для розширення сучасного ринку ІТ в Україні [4], то в статті будуть показані результати досліджень можливостей вітчизняних ІС для бізнесу.

Сучасний ринок українських ІС для підприємств представлений типовими і галузевими рішеннями, функціональні можливості яких орієнтовані на категорію суб'єктів господарювання (мікро-, малі, середні та великі підприємства). Крім цього, наявний в ІС інструментарій впливає на ціну їх впровадження, тому для вибору оптимального програмного продукту підприємству слід враховувати не лише цінову політику, а й можливості ІС, які дозволять повністю автоматизувати бізнес-процеси.

Типові рішення програм не враховують галузеві особливості бізнесу, вони забезпечують автоматизацію управлінських та облікових задач відповідно до вимог законодавства (облікові

інформаційні системи), процесів взаємодії з партнерами (CRM-системи), електронного документообігу та звітності тощо. Для малого та середнього бізнесу пропонуються такі облікові ІС: АБ ОФІС; BAS Малий бізнес; BAS Бухгалтерія; BAS Зарплата і управління персоналом; Bookkeeper, Dilovod; Finmap; MASTER:Бухгалтерія; MASTER:Зарплата і Кадри; Дебет плюс Бухгалтерський облік для України; jSolutions Бухгалтерія; jSolutions Заробітна плата; jSolutions Персонал; Облік SaaS Стандартна; Quincefin; Smartfin.UA.

Серед CRM-систем найпопулярнішими вітчизняними розробками є KeyCRM; SalesDrive; AsterilCRM та KeepinCRM [3], PERFECTUM CRM; ONEBOX CRM; BLOKNOTAPP та CRM EDUCATION [8]. Користуються попитом такі системи електронного документообігу та звітності: М.Е.Дос; FlyДос; FREDO Звіт; Вчасно; СОТА.

Можливості типових програм часто не задовольняють всі потреби автоматизації бізнес-процесів суб'єктів господарювання різних видів діяльності, тому сьогодні активно розвиваються галузеві рішення ІС для малих та середніх підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Галузеві рішення вітчизняних інформаційних систем для малого та середнього бізнесу

Галузь	Назва програми	Особливі функціональні можливості
Будівництво	BAS Будівництво	в будівництві: облік будівельних контрактів, внутрішньогосподарських розрахунків; у інвестора: облік пайового внеску, частки адміністрації; у замовника: планування та аналіз капітальних інвестицій, облік будівельно-монтажних робіт (БМР) і витрат підрядників, приймання закінченого будівельного об'єкту; у підрядника: облік прийнятих робіт від субпідрядника, реалізації послуг генпідряднику, розрахунок їх обсягу
Виробництво і переробка	BAS Бухгалтерія; Дебет-плюс; Дебет-плюс Хлібозавод, пекарня; MASTER: Бухгалтерія; IQusion	Автоматизація виробництва продукції, надання послуг; автоматизація хлібопечення, переробки зерна, молока, м'яса і м'ясопродуктів, борошномельного, консервного, ювелірного виробництва, пошиття одягу (Дебет-плюс)

продовження табл. 1

Газопос- тачання	Дебет-плюс Облгаз	Облік природного, зрідженого газу, його важких залишків, структури ціни на природний газ, реалізації природного газу, послуг з транспортування природного газу, реалізації скрапленого газу
Готель- ний бізнес	SERVIO, jSolutions Отель	Керування номерним фондом, налагодження тарифів, інтеграція з Channel Manager, периферійними пристроями, вебсайтом, аналітичні звіти
Громад- ське харчу- вання	АБ ОФІС Їдальня; BAS Громадське харчування; Dilovod; DNTrade; jSolutions Ресторан; jSolutions Фаст-Фуд; jSolutions Кейтеринг; Poster; SERVIO	Облік рецептур, калькуляцій, технологічних карт, інвентаризації, реалізацій, доставки, інтеграція з периферійними пристроями, вебсайтом, аналітичні звіти
Кому- нальне госпо- дарство	BAS Облік в ОСББ та керуючих компаніях; Дебет-плюс Водоканал, ЖЕК, ОСББ; KBS Бухгалтерія комунального підприємства; MASTER:ЖКГ; Облік SaaS ЖКГ та ОСББ	Обчислення вартості наданих споживачам послуг, облік пільг і субсидій, взаєморозрахунків зі споживачами, аналіз стану взаєморозрахунків
Охорона здоров'я	BAS Медицина; Дебет-плюс Заклади охорони здоров'я; MASTER: Медицина; IQusion	Електронна реєстратура, облік лікарняних листів, медичних послуг, медикаментів, призначень, облік і аналіз ліжкового фонду, дані про стан пацієнтів
Торгівля	АБ ОФІС Аптека; АБ ОФІС Супермаркет; BAS Роздрібна торгівля; BAS Управління торгівлею; Dilovod, DNTrade; jSolutions Роздрібна торгівля; Торгсофт	Облік руху товарів, планування та аналіз продаж, аналіз та контроль поставок від постачальників, розрахунок цін, управління знижками, інтеграція з торговим обладнанням та іншими системами
Сільське госпо- дарство	BAS АГРО Бухгалтерія; Дебет-плюс Сільське господарство; MASTER: Агро; IQusion	Облік біологічних активів, транспорту та сільгосптехніки, оренди землі
	BAS АГРО Бухгалтерія елеватора, млина і комбікормового заводу; Дебет-плюс Елеватор, КХП, ХПП; MASTER: Елеватор	Облік роботи вагової, лабораторії, кількісний облік зерна

Сучасний ринок ІС для бізнесу характеризується розвитком ERP-систем, які забезпечують комплексну автоматизацію діяльності

підприємства, планування, бюджетування, аналізу та процесів ухвалення управлінських рішень. Переважно такі системи призначені для великих підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Типові та галузеві рішення вітчизняних ERP-систем

Типові рішення		Галузеві рішення
Програма	Функціональні можливості	
BAS ERP; BAS Управління холдингом; BAS Комплексне управління підприємством	Автоматизація управління діяльністю підприємства, планування, бюджетування, моніторинг та аналіз показників діяльності, підготовка звітності за НП(С)БО та згідно з МСФЗ	BAS АГРО ERP; BAS АГРО Комплексне управління підприємством; BAS Будівництво ERP; BAS Комплексне управління паливним підприємством
Облік SaaS Корпоративна	Автоматизація фінансового, управлінського обліку, аналізу операційної діяльності, підготовки звітності	
UGLA	Автоматизація планування, оперативної діяльності, маркетингу, проектів, управління персоналом, взаємовідносинами з партнерами, підготовки звітності	UGLA Будівельна галузь UGLA Ресторанна галузь
Вправно ERP	Автоматизація фінансового, управлінського обліку операційної діяльності, взаємовідносин з клієнтами та партнерами	
IT-Enterprise	Автоматизація фінансового, управлінського обліку операційної діяльності, підготовки конструкторсько-технологічної документації, електронного документообігу, управління проектами, підготовки звітності	Традиційна і відновлювальна енергетика; RETAIL виробництво DGO та FMCG; логістика, перевезення, транспортування; приладобудування, електротехнічна промисловість; IT, комунікації та медіа; агросектор і харчова промисловість; металургія та гірничорудова промисловість; Хімія та фармацевтика; девелопмент, інжиніринг і будівництво; фінансові та сервісні компанії;

продовження табл. 2

		державні та комунальні установи; кабельно-дротова, металовиробнича промисловість; аерокосмічна промисловість; машинобудування; видобування нафти, газу та вуглеводнів
DeloPro	Автоматизація фінансового, управлінського обліку операційної діяльності, взаємовідносин з клієнтами та партнерами, персоналом, підготовки звітності	
ISpro	Автоматизація фінансового, управлінського обліку операційної діяльності, управління персоналом, документообігом, фінансового планування та бюджетування, підготовки звітності	ISpro: Збройні Сили; ISpro:Foundation
Універсал 9	Автоматизація фінансового, управлінського обліку операційної діяльності, управління персоналом, документообігом, взаємовідносин з клієнтами та партнерами, підготовки звітності	Універсал: Гуртова торгівля; Універсал: Виробництво; Універсал: Страхування

Особливістю сучасних ІС для бізнесу є їх інтеграція з іншими програмами та технічними засобами (табл. 3). Ця можливість важлива для ефективного функціонування підприємства в епоху цифрової економіки та постійного зростання обсягів інформації.

Таблиця 3

Інтеграція програм та технічних засобів

Назва програми	Програма, обладнання, з яким інтегрується
АБ ОФІС	Інтеграція з Нова Пошта, ПРРО, системою «клієнт-банк», банківським POS-терміналом, фіскальними реєстраторами
BAS Роздрібна торгівля	двосторонній обмін даними з BAS Управління торгівлею, односторонній обмін даними з BAS Бухгалтерія
BAS Малий бізнес	двосторонній обмін даними з BAS Бухгалтерія та BAS Роздрібна торгівля, інтеграція з системою «клієнт-банк»
BAS Управління торгівлею	спільна робота з BAS Роздрібна торгівля та BAS Бухгалтерія, інтеграція з торговим обладнанням, РРО, сканерами штрих-кодів, електронними вагами, терміналами збору даних (ТЗД), інтеграція з системою «клієнт-банк»

продовження табл. 3

BAS Зарплата та Управління Персоналом	спільна робота з BAS Бухгалтерія
BAS Бухгалтерія	інтеграція з системою «клієнт-банк»
Дебет Плюс	інтеграція з системою «клієнт-банк»
DNTrade	підключення периферійних пристроїв: принтерів чеків, PPO, сканерів штрихкодів, моніторів клієнта, ТЗД, ваг з друком етикеток
MASTER: Бухгалтерія	інтеграція з системою «клієнт-банк»
MASTER: Зарплата і Кадри	інтеграція з email для відправки розрахункових листків працівникам
SERVIO	інтеграція з вебсайтом готелю, системою електронних замків, ченнел-менеджером, готельним TV, BMS системами, додатками лояльності та статистики
Універсал 9	М.Е.Дос, тендерні сервіси, доступ вебклієнта до локальних периферійних пристроїв

Слід зауважити, що придбання та впровадження ІС на підприємстві потребують капіталовкладень, розмір яких залежить від програмного продукту. Можливістю скоротити витрати є розвиток SAAS-рішень. Так, сьогодні доступні хмарні версії систем лінійки BAS, DeloPro, програми Bookkeeper, Dilovod, DNTrade, Finmap, jSolutions, Облік SaaS, Smartfin.UA; Quincefin, UGLA та Універсал 9 є хмарними системами.

Висновки. Сьогодні в Україні пропонується широкий спектр програмних продуктів для бізнесу як закордонних, так і вітчизняних. Нами представлені результати досліджень можливостей українських ІС для бізнесу.

Результати досліджень показали, що розвиваються типові та галузеві рішення вітчизняних ІС для бізнесу, можливості яких орієнтуються на категорію підприємств. Особливістю ІС є їх інтеграція з іншими програмами та технічними засобами. Крім цього, спостерігається розвиток SAAS-рішень інформаційних систем. Проведений аналіз можливостей вітчизняних ІС підприємств, на нашу думку, дозволить полегшити вибір суб'єктом господарювання ефективного програмного продукту для бізнесу.

1. Грибовська Ю. М., Кононенко Ж. А. Застосування інформаційних систем в управлінні підприємством. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84> (дата звернення: 16.12.2023).

2. Долгова Л., Ямненко Г. Використання інструментарію інформаційних систем для автоматизації бізнес-процесів підприємства. *Економічний аналіз*. 2021. № 2. Т. 31.

С. 90–97. **3.** Ковова І. С. CRM-системи як інструменти обліково-аналітичного забезпечення економічної безпеки підприємств. *Збірник наукових праць ДУІТ. Сер. Економіка і управління*. 2022. Вип. 51. С. 50–57. **4.** Кустов В., Трященко В. Проблеми і перспективи розвитку ринку інформаційних технологій в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2023. № 3. С. 311–317. **5.** Пономарьова Т. В., Матюшко М. М. Аналіз програмних продуктів, які використовуються для автоматизації бухгалтерського обліку суб'єктами підприємницької діяльності. *Соціальна економіка*. 2021. Вип. 62. С. 148–156. **6.** Савран Н. В. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2020. № 156. С. 213–220. **7.** Шлайфер М. Б., Микитин О. З. Розвиток інформаційного забезпечення системи менеджменту вітчизняних підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2022. № 2 (8). С. 148–155. **8.** Юрчук Н. П. CRM-системи: особливості функціонування та аналіз українського ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 141–147. **9.** Farida I., Mulyani S., Akbar B., Setyaningsih S. Quality and efficiency of accounting information systems. *Utopia y Praxis Latinoamericana*. 2021. Vol. 26(2). P. 323–326. **10.** Сайт системи BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu>. (дата звернення: 16.12.2023). **11.** Сайт системи Дебет-плюс. URL: <https://debet.com.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **12.** Сайт системи Master. URL: <https://masterbuh.com/> (дата звернення: 16.12.2023). **13.** Сайт системи Jsolutions. URL: <https://jsolutions.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **14.** Сайт системи SkyService. URL: <https://skyservice.pro/uk/main/> (дата звернення: 16.12.2023). **15.** Сайт системи DNTrade. URL: <https://dntrade.com.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **16.** Сайт системи Poster. URL: <https://joinposter.com/ua> (дата звернення: 16.12.2023). **17.** Сайт системи SERVIO. URL: <https://serviosoft.com/uk/> (дата звернення: 16.12.2023). **18.** Сайт системи IQusion. URL: <https://iqusion.com/ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **19.** Сайт системи UGLA. URL: <https://migrupp.com/> (дата звернення: 16.12.2023). **20.** Сайт системи Вправно ERP. URL: <https://softpark.com.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **21.** Сайт системи IT-Enterprise. URL: <https://www.it.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **22.** Сайт системи Bookkeeper. URL: <https://bookkeeper.kiev.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **23.** Сайт системи АБ ОФІС. URL: <https://ab.biz.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **24.** Сайт системи Торгсофт. URL: <https://torgsoft.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **25.** Сайт системи QUINCEFIN. URL: <https://quincefin.com/> (дата звернення: 16.12.2023). **26.** Сайт системи Finmap. URL: <https://www.finmap.online/> (дата звернення: 16.12.2023). **27.** Сайт системи DeloPro. URL: <http://delopro.com.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **28.** Сайт системи ISpro. URL: <https://ispro.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **29.** Сайт системи Dilovod. URL: <https://dilovod.ua/> (дата звернення: 16.12.2023). **30.** Сайт системи Універсал 9. URL: <https://softpro-global.ua/index.html> (дата звернення: 16.12.2023).

REFERENCES:

1. Hrybovska Yu. M., Kononenko Zh. A. Zastosuvannya informatsiinykh system v upravlinni pidpriemstvom. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. Vyp. 47. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-84> (data zvernennia: 16.12.2023). **2.** Dolhova L., Yamnenko H. Vykorystannia instrumentariiu informatsiinykh system dlia avtomatyzatsii biznes-protsesiv pidpriemstva. *Ekonomichniy analiz*. 2021. № 2. T. 31. S. 90–97. **3.** Kovova I. S. CRM-systemy yak instrumenty oblikovo-analitychno

zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv. *Zbirnyk naukovykh prats DUIT. Ser. Ekonomika i upravlinnia*. 2022. Vyp. 51. S. 50–57. **4.** Kustov V., Triashchenko V. Problemy i perspektyvy rozvytku rynku informatsiinykh tekhnolohii v Ukraini. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2023. № 3. S. 311–317. **5.** Ponomarova T. V., Matiushko M. M. Analiz prohramnykh produktiv, yaki vykorystovuiutsia dlia avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku subiektamy pidpriemnytskoi diialnosti. *Sotsialna ekonomika*. 2021. Vyp. 62. S. 148–156. **6.** Savran N. V. Rynok informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. *Ekonomichniy prostir*. 2020. № 156. S. 213–220. **7.** Shlaifer M. B., Mykytyn O. Z. Rozvytok informatsiinoho zabezpechennia systemy menedzhmentu vitchyznianskykh pidpriemstv. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku*. 2022. № 2 (8). S. 148–155. **8.** Yurchuk N. P. CRM-systemy: osoblyvosti funktsionuvannia ta analiz ukrainskoho rynku. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. 2019. Vyp. 23. Ch. 2. S. 141–147. **9.** Farida I., Mulyani S., Akbar B., Setyaningsih S. Quality and efficiency of accounting information systems. *Utopía y Praxis Latinoamericana*. 2021. Vol. 26(2). P. 323–326. **10.** Sait systemy BAS. URL: <https://www.bas-soft.eu>. (data zvernennia: 16.12.2023). **11.** Sait systemy Debet-plus. URL: <https://debet.com.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **12.** Sait systemy Master. URL: <https://masterbuh.com/> (data zvernennia: 16.12.2023). **13.** Sait systemy Jsolutions. URL: <https://jsolutions.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **14.** Sait systemy SkyService. URL: <https://skyservice.pro/uk/main/> (data zvernennia: 16.12.2023). **15.** Sait systemy DNTrade. URL: <https://dntrade.com.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **16.** Sait systemy Poster. URL: <https://joinposter.com/ua> (data zvernennia: 16.12.2023). **17.** Sait systemy SERVIO. URL: <https://serviosoft.com/uk/> (data zvernennia: 16.12.2023). **18.** Sait systemy IQusion. URL: <https://iqusion.com/ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **19.** Sait systemy UGLA. URL: <https://migrupp.com/> (data zvernennia: 16.12.2023). **20.** Sait systemy Vpravno ERP. URL: <https://softpark.com.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **21.** Sait systemy IT-Enterprise. URL: <https://www.it.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **22.** Sait systemy Bookkeeper. URL: <https://bookkeeper.kiev.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **23.** Sait systemy AB OFIS. URL: <https://ab.biz.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **24.** Sait systemy Torhsoft. URL: <https://torgsoft.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **25.** Sait systemy QUINCEFIN. URL: <https://quincefin.com/> (data zvernennia: 16.12.2023). **26.** Sait systemy Finmap. URL: <https://www.finmap.online/> (data zvernennia: 16.12.2023). **27.** Sait systemy DeloPro. URL: <http://delopro.com.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **28.** Sait systemy ISpro. URL: <https://ispro.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **29.** Sait systemy Dilovod. URL: <https://dilovod.ua/> (data zvernennia: 16.12.2023). **30.** Sait systemy Universal 9. URL: <https://softpro-global.ua/index.html>. (data zvernennia: 16.12.2023).

Syrotynska A. P. [1: ORCID ID: 0000-0001-8565-6102],
Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor,
Syrotynskyi O. A. [1: ORCID ID: 0000-0002-5800-0519],
Candidate of Engineering (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

UKRAINIAN INFORMATION SYSTEMS OF ENTERPRISES: FEATURES OF FUNCTIONING

Today, by world trends, the IT industry is actively developing in Ukraine, which is accompanied by the rapid introduction of information technologies in all spheres of the social and business environment.

The Ukrainian market of information systems for business is changing dynamically, so companies face the challenge of choosing effective information systems. At the same time, the implementation and maintenance of information systems require investments; their effectiveness is an important factor in business success. Therefore, the study of the peculiarities of the Ukrainian information systems functioning for enterprises and the analysis of the IT market for entrepreneurship is relevant.

Today, in Ukraine there are a lot of software products for business offered, both foreign and domestic. We present the results of research on Ukrainian information systems capabilities.

The current market of domestic information systems for enterprises is represented by standard and industry-specific solutions, whose functionality is focused on the category of business entities (micro, small, medium, and large enterprises). Typical software solutions do not take into account industry-specific business features; they provide automation of management and accounting tasks by the requirements of the law (accounting information systems), processes of interaction with partners (CRM systems), electronic document management and reporting, etc. We have reviewed typical information systems solutions for small and medium businesses. Today, industry-specific information systems' solutions for small and medium enterprises are actively developed in Ukraine. The capabilities of such systems are described.

The modern business IT market is characterized by the development of ERP systems. In the vast majority, such systems are designed for large enterprises. The results of research on typical and industry-specific solutions of Ukrainian ERP systems are presented.

A feature of modern business information systems is their integration with other applications and technical devices. This capability is important for the effective functioning of an enterprise in the digital economy and the

constant growth of information amount. The information systems integration capabilities are studied.

The analysis of the capabilities of Ukrainian information systems for enterprises, in our opinion, will help the entity to choose an effective software product for business.

Keywords: enterprise information system; business process automation; ERP system; SAAS solution; CRM system.

Отримано: 17 грудня 2023 року
Прорецензовано: 22 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В статті розглянуто сутність державного фінансового контролю та його значимість в системі управління державними фінансами. Сформовано та розглянуто концептуальні положення реформування державного фінансового контролю в контексті забезпечення фінансової безпеки з урахуванням усунення існуючих недоліків. Визначено напрями системного вдосконалення реформування державного фінансового контролю в контексті забезпечення фінансової безпеки. Проаналізовано основні завдання фінансового контролю в системі державного управління. Визначено ступені ефективності державного фінансового контролю.

Ключові слова: державний фінансовий контроль; ресурси; фінанси; державний контроль; державне управління; контроль; фінансові відносини.

Вступ. Соціально-економічний розвиток української держави на сьогодні характеризується низкою реформ, які регулюють державне управління та сферу суспільного життя в багатьох напрямках в цілому, а також динамікою процесів у напрямі євроінтеграційних пріоритетів. З іншого боку, існує багато складних загальнонаціональних завдань та цілей у сферах суспільного життя, які складно реалізувати за таких умов, а саме: недостатня кількість фінансових ресурсів у державі, недосконалість законодавчої бази, слабка взаємодія державних органів між собою та суспільством, незадовільний рівень фінансової дисципліни.

Маючи на меті зміну фінансового ладу держави, політичного й економічного її курсу у напрямі інтеграції до міжнародного простору, необхідними інструментами виступають такі фактори, як докорінна перебудова контрольних та управлінських функцій держави. Державний фінансовий контроль уособлює собою взаємодію матеріальних і фінансових відносин та створює органічну взаємодію матеріальних і фінансових відносин в полі єдиного товарно-грошового комплексу. Сьогодні в державі ситуація є складною в усіх сферах життя, не виключенням є і економічна та політична галузі. Саме державний фінансовий контроль є основним завданням у теперішній економічній ситуації в Україні, спрямованим на

забезпечення та використання державних фінансових ресурсів. Отже, задача нашої держави забезпечити ефективність його функціонування відповідно до принципів його існування. Контрольні повноваження реалізуються лише через державу в полі матеріальних і фінансових ресурсів, які є в її розпорядженні. Можливість удосконалити державний фінансовий контроль надасть гарантії збереження соціально-економічної спрямованості, а також фінансової політики держави в процесі здійснення фінансової діяльності. Концепція реформування державного фінансового контролю покликана створити найефективніші умови для ефективного та сталого розвитку держави та злету економічних показників. Задля запровадження концепції реформування звичайно величезну роль та функції покладатимуться на державу, яка адаптується до нових соціально-економічних умов, які характеризують її взаємодію у фінансово-економічному просторі і відображають сутність державного фінансового контролю.

Фінансовий контроль є основною причиною кризових явищ у фінансовому просторі, що протягом останніх років через нерозуміння його важливості та впливу на всі сфери економічного простору. В межах нашої держави необхідно створити ефективну, працюючу та витривалу та адаптовану до законодавчої бази фінансову систему задля підвищення рівня фінансової дисципліни, що надасть перевагу у зменшенні бюджетно-фінансових порушень та призведе до вирішення проблем з питань сфери функціонування системи державного фінансового контролю нашої країни. Через недостатню увагу до питань фінансового контролю, неузгодження багатьох питань теоретичного та практичного характеру, законодавчі аспекти питання посилення і реформування державного фінансового контролю залишаються актуальними і сьогодні. Наша держава переживає масу потрясінь та випробувань які певною мірою впливають на економічний стан держави. Криза, викликана пандемією коронавірусу, та вторгнення агресора на територію України спричинили незворотні процеси в питаннях врегулювання роботи економіки. Фінансова складова, як основна частина економічної системи, потребує особливих підходів для ефективного управління. Контрольна складова, як одна із функцій управління, має своїм основним завданням проводити підготовку та моніторинг інформаційної бази та брати участь в ухваленні важливих управлінських рішень.

Фінансовий контроль є однією з найважливіших ланок системи управління насамперед на державному рівні, коли необхідно

закласти дієву основу системи державного управління фінансами та контролювати ефективність її роботи.

Країна, перебуваючи у повній залежності від зовнішнього фінансування найважливіших сфер економіки за наявності таких проблем, як спад кон'юнктури, скорочення внутрішньої фінансової та ділової активності, стан депресії та стагнації процесів економіки, потребує цілого спектру процедур щодо оздоровлення ситуації за рахунок посилення державно-правового регулювання з боку державних та місцевих органів влади задля забезпечення прозорості, ефективної та результативної фінансової політики держави. Основним завданням таких заходів безумовно є забезпечення усіх ланок фінансової системи необхідними ресурсами у процесі відтворення.

Державний фінансовий контроль спрямовується на поліпшення та зростання економічних показників на повне та доцільне забезпечення інтересів і прав держави, державних установ та інших економічних суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень. Питанням організації та здійснення державного фінансового контролю, проблемам формування системи державного фінансового контролю присвячено багато наукових праць, що продемонстрували відсутність одностайного підходу до визначення принципів державного фінансового контролю у сучасній правовій науці. Серед них необхідно виділити роботи І. В. Басанцова, О. П. Кириленка, І. Л. Белобжецького, Є. В. Калюги, М. П. Мельника, Л. А. Савченко, В. О. Шевчука, С. І. Бобира, В. В. Бурцева, П. І. Вороніна, В. В. Сопко, Б. Ф. Усача, В. М. Федосова, Г. Кучер, О. Марченко, В. Піхоцького, Н. Шевченко, Б. Шулюк та інших. Зважаючи на різні погляди та результати досліджень, питання державного фінансового контролю перебуває у процесі вивчення та удосконалення, виходячи з викликів сьогодення.

Мета статті – охарактеризувати основні засади модернізації та оновлення, адаптування та реформування державного фінансового контролю в контексті забезпечення фінансової безпеки з урахуванням усунення існуючих недоліків, що забезпечувало б дієву основу системи державного управління фінансами та контролювало ефективність та взаємозв'язок усіх її складових і враховувало б вирішення основних проблем її функціонування, не порушуючи принципів законності, ефективності і економії витрачання матеріальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Сучасні тенденції українському суспільстві викликають необхідність вирішення важливого питання –

реформування державного фінансового контролю та його сприяння ефективному і сталому розвитку держави з високими темпами економічного зростання. Фінансова політика держави направлена на створення єдиного механізму, однією із ланок якого є організація та управління робочою системою. Покладаючись на вищевикладене, варто зазначити, що організаційна побудова з оновленням процедури фінансового контролю має проводитись як першочерговий системний захід, як складова загальної системи управління фінансами для поліпшення механізму управління. Наявність існування фінансового контролю з об'єктивного боку визначається тим положенням, що фінанси як економічна категорія виконують не тільки розподільчу, а й контрольну функцію. Отже, процеси розподілу та використання державою та адміністративно-територіальними інститутами фінансових ресурсів повинні обов'язково включати контроль за цими процесами [1].

Державний фінансовий контроль – комплекс цілеспрямованих заходів органів, їх підрозділів чи службових осіб, які здійснюють державний фінансовий контроль у межах повноважень, встановлених законодавством України, з метою упередження, виявлення та припинення фінансових правопорушень на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності, а також, фінансового забезпечення законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання коштів, у тому числі бюджетних, та інших активів у процесі володіння, розпорядження, використання і відчуження державного майна, відшкодування збитків та встановлення міри відповідальності у порушення фінансового, у тому числі бюджетного законодавства. Фінансовий контроль – це ключовий елемент фінансового управління, який забезпечує перевірку відповідності розподілу ресурсів у фінансовій сфері встановленим параметрам та нормам та спрямований на забезпечення їх ефективного використання. Іншими словами, державний фінансовий контроль передбачає проведення контролю за виконанням державного бюджету та бюджетів державних позабюджетних фондів, організацією грошового обігу, використанням державних кредитних ресурсів, станом державного внутрішнього та зовнішнього боргу, державних резервів, наданням фінансових та податкових пільг, фінансовою ефективністю використання державної власності, переданої суб'єктам господарювання у тій чи іншій формі, зверненням державних фінансових коштів у кредитно-фінансових організаціях.

Застосовується цілий комплекс процедур та методів проведення фінансового контролю, що визначається набором певних чинників діяльності підконтрольного об'єкта в частині фінансових відносин. В переліку таких факторів зазначається: суб'єкт і об'єкт контролю, його мета і завдання, що постають перед суб'єктом фінансового контролю; підстава для виникнення та вирішення контрольних задач і функцій та інші обставини та події. Основними завданнями державного фінансового контролю ми зазначаємо:

- встановлення на об'єктах контролю порушень принципів законності їх діяльності, перевірка ефективності роботи, використання фінансів за цільовими напрямками, додержання економії при управлінні державними фінансовими ресурсами, встановлення відхилень від прийнятих норм стандартів та параметрів та їх наслідків;

- проведення превентивних заходів стосовно попередження фінансових порушень;

- притягнення до відповідальності винних в цьому суб'єктів, забезпечення відшкодування заподіяних внаслідок порушень збитків;

- виконання заходів, спрямованих на попередження виникненню правопорушенням у майбутньому [9].

Зазвичай для проведення фінансового контролю ми застосовуємо загальнонаукові та спеціальні методи. На державному рівні фінансового контролю застосовують такі методи, як спостереження (моніторинг фінансових ресурсів), обстеження, облік, аналіз, внутрішній аудит та інспектування фінансів об'єкта контролю. В такому розрізі інспектування значущим є підвищення ефективності використання державних фінансів як вирішальне значення для економічного розвитку України та зростання добробуту громадян. Цього рівня можливо досягти лише за системного вдосконалення діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, підвищення рівня культури у державному регулюванні, в тому числі шляхом реалізації ефективного контролю за їх роботою [2].

Фінансовий контроль можна визначити як діяльність державних органів та недержавних організацій із забезпечення законності, фінансової дисципліни й доцільності у процесі мобілізації, розподілу й використання централізованих та децентралізованих фондів коштів, а в поєднанні з фінансовим правом та фінансовою політикою – це базисно-регулятивний рівень. Основним завданням його є виявлення порушень у сфері державних фінансів та фінансів господарюючих суб'єктів в процесі розподілу і перерозподілу їх фінансових коштів та

є основним напрямом діяльності на державному рівні. В Україні державний фінансовий контроль здійснюють органи держави, наділені компетенцією, уповноважені на провадження контрольних дій, та органи державного управління та підвідомчі організації, як-от: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Рахункова палата, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних рад, Національний банк України, Міністерство фінансів України, Державна аудиторська служба України, Державна казначейська служба України тощо. В межах своєї компетенції органи державного фінансового контролю можуть проводити ревізії (комплексні перевірки), перевірки, обстеження та експертизи [3].

На сьогодні в Україні діє воєнний стан і відповідно до нього регулювання роботи органів державного фінансового контролю також дещо змінено. Так, 3 березня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» з подальшими роз'ясненнями до закону та Постанову «Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану» як додатковий механізм регуляторних та контрольних процесів державних фінансових операцій [4]. Також прийнято Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», який створений з метою забезпечення державного фінансового контролю за використанням державних ресурсів у воєнний час. У 2022 році організований Міжнародний форум «Розвиток державного фінансового контролю в контексті економічної безпеки країни», який спрямований для аналізування сучасних теоретико-методологічних та практичних проблем розвитку державного фінансового контролю та становлення його системи в Україні. Його головна задача – це забезпечення економічної безпеки України та формування ефективних теоретико-утилітарних рекомендацій [5]. Документування результатів контролю здійснюється при проведенні заходів державного фінансового контролю, зустрічних звірок, збору інформації та документування процесу державного фінансового контролю, отримання матеріалів за його результатами та оформляється відповідним чином в паперовій та електронній формі. Для досягнення максимальної користі контрольних заходів необхідне систематичне, періодичне, а також своєчасне та повне проведення контролю, спрямоване на забезпечення безпеки, ефективності, цільового витрачання фінансових ресурсів на державному рівні.

Державний фінансовий контроль класифікується залежно від часу проведення у формах попереднього, поточного та подальшого контролю. Попередній контроль здійснюється на стадії складання, розгляду та затвердження проєктів бюджетів, кошторисів, планів, договорів. Основна мета такого контролю – попередження порушень фінансового законодавства. Поточний контроль проводиться в короткі відрізки часу, безпосередньо в процесі здійснення господарських та фінансових операцій, його можна назвати ще оперативним через його гнучкість та своєчасність, як правило, він здійснюється повсякденно, будучи постійним. Він проводиться для формування та використання державних коштів органами державної влади, юридичними та фізичними особами на основі відповідної інформації, що міститься у первинних документах, оперативному бухгалтерському обліку. Наступний контроль направлений знайти помилки та порушення, допущені в ході попереднього та поточного контролю і за підсумками проведених господарських операцій, де об'єктом є державні фінанси, та проводиться органами державної влади, юридичними та фізичними особами [9].

Згідно з ст. 26 Бюджетного кодексу України та Положення про Міністерство фінансів України саме Міністерство фінансів України є відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері державного внутрішнього фінансового контролю, за організаційно-методологічні основи контролю [7]. Глава 17 Бюджетного кодексу України визначає основні засади контролю за дотриманням бюджетного законодавства. Податковий кодекс України визначає види перевірок та регламентує порядок їх проведення. У здійсненні фінансового контролю задіяна ціла система органів, наділених відповідною компетенцією.

Дієва сутність проведення державного фінансового контролю націлена на стрімкий розвиток економіки, збільшення доходів бюджету, забезпечення стійкості фінансової системи, сприяння економії коштів та ефективного використання видатків бюджету.

Враховуючи плинність подій та сукупність заходів із збору, обробки та аналізу певними органами інформації про фінансові операції, стає проблемою визначення тих параметрів, що орієнтовані на визначення значення державного фінансового контролю для досягнення кінцевої мети. Основною метою державного фінансового контролю є зменшення кількості та обсягів здійснених порушень у фінансовій сфері. А кінцевим результатом є перелік встановлених наслідків державного фінансового контролю. Він є головним критерієм визначення його ефективності [8]. Отримавши певні дані як

результат фінансового контролю, він вимагає знання конкретного змісту діяльності певного контролюючого органу, реакції та наслідки на його дії даного суб'єкта контролю та змін, що відбулись під впливом контролю в управлінській сфері.

Зробивши аналіз ролі фінансового контролю в Україні на сучасному етапі, можемо стверджувати, що основним завданням державного фінансового контролю є насамперед не здійснення нагляду чи дотримання норм і використання державних фінансів, а сприяння економному та цілеспрямованому, раціональному, законному та ефективному використанню фінансових ресурсів держави.

Необхідною умовою розвитку системи державного фінансового контролю в Україні є створення діючої та ефективної системи контролю задля попередження загроз в економічній сфері. Сюди ми включаємо такі категорії, як забезпечення надходжень до бюджету податків, зборів та обов'язкових платежів, зменшення кількості та обсягів фінансово-бюджетних порушень, стабілізація стану фінансово-бюджетної складової, посилення ролі держави у системі фінансового контролю.

Висновки з проведеного дослідження. Однією з головних задач державного фінансового контролю є ефективне, розумне та гнучке управління державними фінансовими ресурсами, виявлення відхилень від прийнятих норм та стандартів та порушень законодавчого характеру. Державний фінансовий контроль має на меті слідкувати за ефективністю та економією витрачання матеріальних ресурсів на початкових стадіях їх розподілу, щоб мати можливість виправити та відкоригувати раціональний та економічно прийнятний варіант. Завданням державного фінансового контролю попередження та профілактики фінансових порушень.

На наш погляд, найважливішими напрямками посилення ролі і значення державного фінансового контролю у соціально-економічному розвитку держави та суспільства вважатимемо удосконалення нормативної та методологічної бази, посилення вимог до якості та результатів проведення таких заходів, удосконалення підходів до реалізації матеріалів контролю та підвищенню ефективності кадрової політики.

Подальший розвиток інституту державного фінансового контролю повинен бути направлений на посилення ефективності його діяльності та результативності, використавши за основу досвід міжнародного зразка в здійсненні державного контролю. Контроль повинен бути направленим на покращення та спрощення механізму

процедур стосовно оптимального управління у сфері державних фінансів.

1. Піхоцький, В. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08. Львів : Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України, 2015. 530 с. 2. Кучер Г. Державні фінансові ресурси. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с. doi: https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/128a3d3e5284d3be2fb2604_f9a67_f543.pdf.
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 19.02.2022 р. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
4. Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану : Постанова КМУ від 07.05.2022 р. № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-p#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
5. Звіт Рахункової палати за 2021 р. URL: https://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Reports/2021/ZVIT_RP_2021.pdf (дата звернення: 16.12.2023).
6. Марченко О. Фінансова безпека держави. Львів, 2020. 356 с. doi: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf.
7. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 50–51, ст. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
8. Русіна В., Шулюк Б. Державний фінансовий контроль у публічному управлінні. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 214 с. doi: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34552/1/Посібник%20з%20ДФК.pdf>.
9. Колпакова Анастасія. Державний фінансовий контроль на сучасному етапі: огляд концептуальних засад. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2. No. 1. Pp. 9–18. doi: 10.46299/j.isjmef.20230201.02.

REFERENCES:

1. Pikhotskyi, V. Systema derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini: kontseptualni zasady teorii ta praktyky : dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.08. Lviv : Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M. I. Dolishnoho NAN Ukrainy, 2015. 530 s. 2. Kucher H. Derzhavni finansovi resursy. Kyiv : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2018. 608 s. doi: https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/128a3d3e5284d3be2fb2604_f9a67_f543.pdf.
3. Pro osnovni zasady zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 19.02.2022 r. № 2939-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text> (data zvernennia: 16.12.2023).
4. Deiaki pytannia zdiisnennia derzhavnoho finansovoho kontroliu v umovakh voiennoho stanu : Postanova KМУ vid 07.05.2022 r. № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-p#Text> (data zvernennia: 16.12.2023).
5. Zvit Rakhunkovoi palaty za 2021 r. URL: https://rp.gov.ua/uploadfiles/Activity/Reports/2021/ZVIT_RP_2021.pdf (data zvernennia: 16.12.2023).
6. Marchenko O. Finansova bezpeka derzhavy. Lviv, 2020. 356 s. doi:

http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2964/1/FinansovaBezpeka_30-04_2020.pdf. **7.** Biudzhetnyi kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR). 2010. № 50–51, st. 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text> (data zvernennia: 16.12.2023). **8.** Rusina V., Shuliuk B. Derzhavnyi finansovyi kontrol u publichnomu upravlinni. Ternopil: TNEU, 2018. 214 s. doi: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34552/1/Posibnyk%20z%20DFK.pdf>.

9. Kolpakova Anastasiia. Derzhavnyi finansovyi kontrol na suchasnomu etapi: ohliad kontseptualnykh zasad. *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2023. Vol. 2. No. 1. Pp. 9–18. doi: 10.46299/j.isjmef.20230201.02.

Skakovska S. S. [1; ORCI ID: 0000-0002-3415-9613],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF STATE FINANCIAL CONTROL AT THE PRESENT STAGE

The article examines the essence of state financial control and its importance in the public finance management system. It formulates and examines conceptual provisions for reforming state financial control in the context of ensuring financial security, taking into account the elimination of existing shortcomings inherent in state financial control in Ukraine at the present stage of its development, the systematization of organizational principles of building a European model of state financial control, to which the domestic model of the functioning of the state financial control system adapts in the process of reforming, and the results of the analysis of the legislative and regulatory framework for internal control and internal audit of public sector entities (which are subject to reform in accordance with the existing Concept of Development of State Internal Financial Control in Ukraine), taking into account the need to ensure financial security. The content of the main elements of state financial control, its key principles and methods of implementation are disclosed. This allows us to determine the directions of systemic improvement of the reform of state financial control in the context of ensuring financial security. The main tasks of financial control in the public administration system are analyzed. The essence of the forms of control is also revealed: preliminary, current and subsequent state financial control. The degrees of effectiveness of state financial control are determined. In accordance with the identified conceptual provisions for conducting state financial control, the sources of provision and the main factors for improving the mechanism of state financial control in modern conditions are determined.

The procedure for maintaining high efficiency of state financial control is revealed under the condition of establishing clear responsibility for the procedures of distribution and control of financial resources.

Keywords: state financial control; resources; finance; state control; state management; control; financial relations.

Отримано: 17 грудня 2023 року
Прорецензовано: 22 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІННОВАЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЯХ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

Організації державного сектору в усьому світі вважають розвиток нових ідей та інновацій вирішальним і неминучим. Це можна пояснити гострою глобальною конкуренцією та швидким технологічним розвитком. Інновація – це успішне застосування ідей і процесів для подолання існуючих проблем і розвитку нових можливостей. Поглиблений огляд літератури визначив поведінку лідерів, вплив організаційного клімату та культури на інновації, а також бар'єри, які необхідно подолати для просування інновацій у державному секторі. Концептуальна модель показує взаємозв'язки між інноваціями та іншими критичними концепціями, визначеними в статті.

Ключові слова: інновації; лідерство; корпоративна культура; державний сектор.

Мета цієї статті – представити теоретичні основи інновацій та критично переглянути літературу, присвячену дослідженням в організаціях державного сектору. Таким чином, цей систематичний огляд літератури та аналіз проводяться для кращого розуміння динаміки інновацій в організаціях державного сектору та визначення лідерської поведінки, організаційного клімату та культури, які сприяють інноваційній культурі в державному секторі. У статті представлено різні перешкоди (наприклад, культурні відмінності, консервативні рішення, опір змінам і культура неповноцінності), які необхідно подолати для просування інновацій у державному секторі. Результатом цього огляду літератури є концептуальна модель і пропозиції, які ілюструють зв'язки між ключовими поняттями. Крім того, хоча багато дослідників, особливо в державному секторі, намагалися визначити поняття інновації, було визначено, що немає консенсусу щодо того, що таке інновація. Крім того, поведінка лідерів, яка сприяє культурі інновацій у державному секторі, залишається незрозумілою. Відповідно до огляду та аналізу літератури, інноватори зазвичай процвітають у менш домінуючих структурах і системах, але державні служби неефективно навчаються на кращих моделях.

Процес пошуку. Залежно від характеру або мети огляду, може бути доречним розглядати лише певні дослідження, коли такі огляди спрямовані на покращення відповідних рішень у дослідженні чи політиці [1]. Крім того, політики та дослідники можуть не мати часу чи компетенції для збору, оцінки та узагальнення відповідної літератури. Систематичні огляди вирішують це завдання та представляють його у форматі, доступному для розробників політики. У цьому систематичному огляді літератури автори об'єднали свою пошукову стратегію, щоб розглянути статті, опубліковані між 1980 і 2017 роками, оскільки моделі державного управління та підходи до реформування державного сектора з'явилися в 1980-х і 1990-х роках. З 2000 року з'явилася нова тенденція до організаційної моделі під назвою «нова державна служба», «нове державне управління» або «постнове державне управління» [2–4]. Кожен із цих підходів до державного управління пов'язаний з різними філософськими поглядами та концептуальними моделями. Процес пошуку був ручним пошуком конкретних журнальних статей, опублікованих з 1980 року. Журнали було вибрано, оскільки відомо, що вони містять емпіричні дослідження або огляди літератури та використовувалися як джерела для інших систематичних оглядів літератури щодо факторів, що впливають на інновації в організаціях державного сектора.

Огляд літератури. Досліджено [5] сучасні практики відкритих інновацій у державному секторі провідних країн (наприклад, США, Австралії та Сінгапуру). Їх висновки виявили три важливі практики: відкриті інновації під керівництвом уряду та громади, відсутність відкритих інновацій, спрямованих назовні, і необхідність розробки всеосяжного стратегічного плану в пошуку громадян. Також досліджено [6] перехресні емпіричні дані, зібрані під час напівструктурованих інтерв'ю з 27 австралійськими менеджерами, які працюють у провідних австралійських організаціях та державному секторі. Їх висновки показали, що керівники вищої ланки відповідають за сприяння інноваціям і забезпечення їх ресурсами, і що вони повинні розвинути необхідні компетенції, щоб розпізнавати тип інновацій, які впроваджуються, і поєднувати їх із відповідним стратегічним підходом. Незважаючи на те, що інновації часто концептуально асоціюються з продуктивністю, зв'язок між інноваціями та ефективністю може бути важко встановити емпірично через непередбачуваність інновацій [7]. Виділено [8] три аспекти інноваційної спроможності, за допомогою яких ми можемо оцінити інноваційну спроможність організацій державного сектору:

спроможність зв'язків; універсальна місткість; і здатність до навчання. Інші критичні висновки включають:

а) інновації державного сектору пов'язані з балансом між розвідкою та експлуатацією (наприклад, інновації та вдосконалення всередині та між організаціями);

б) інноваційний потенціал державних організацій можна покращити, якщо багатогранний підхід враховує складові процесів державних інновацій.

Лідерство та інновації. Одним із основних факторів, який часто обговорюється як такий, що впливає на інновації, є лідерство [9–10]. Література про ринкові інновації, а також перспективи інновацій державного сектору показали, що інноваційна культура в будь-якій організації повинна підтримуватися владою [11]. Щоб продемонструвати вплив лідерства на інновації, дослідники оцінили різні підходи та парадигми, щоб дослідити, як лідерство сприяє інноваціям. Різноманітні дослідження показали, що інноваційна поведінка співробітників значною мірою залежить від їх взаємодії з іншими та контекстуальних факторів середовища в організації [12–13]. Серед усіх контекстуальних факторів, що впливають на робоче середовище співробітників, лідерство вважається одним із критичних факторів для досягнення індивідуальної та організаційної ефективності та інновацій [14–15].

Варто звернути увагу на припущення [16], що трансформаційне лідерство заохочує генерування ідей. Трансформаційна модель лідерства може допомогти менеджерам заохотити своїх підлеглих бути більш креативними та інноваційними у вирішенні проблем [16] і допомогти їм розкрити свій повний потенціал [17]. Згідно [18], цей підхід до лідерства складається з поведінки, що сприяє розвитку креативності. За даними [19], трансформаційні лідери прагнуть продати своє бачення своїм співробітникам. Таким чином, співробітники, швидше за все, докладатимуть більше зусиль, щоб не відставати від необхідних змін. Емпірично дослідили [20] вплив стилю лідерства та інновацій у науково-інтенсивних галузях промисловості Америки та Японії та несподівано виявили, що трансформаційне лідерство значною мірою пов'язане з низьким рівнем інновацій. Незважаючи на інтерес до трансформаційного лідерства, емпіричні дослідження показали неоднозначні результати [16] та виявили негативний зв'язок між трансформаційним лідерством і процесами та результатами, пов'язаними з творчістю. Хоча інші дослідження також виявили негативний зв'язок між трансформаційним лідерством і

креативністю [21], проте автори статті [22] виявили позитивний зв'язок між трансформаційним лідерством і креативністю підлеглих.

У дослідженні, проведеному в різних секторах послуг (готелі, роздрібні магазини, ресторани, банки та туристичні агентства) у Гонконгу, виявили [23] позитивний зв'язок між трансформаційним лідерством і креативністю підлеглих. Їхнє дослідження також показало, що цей позитивний зв'язок був сильнішим, коли лідери отримували більшу підтримку. В опитуванні співробітників, що працюють у високотехнологічній медичній інженерії, електроніці, напівпровідниках, програмному забезпеченні, хімічній або біологічній промисловості, звернули [24] увагу на те, що німецькі співробітники продемонстрували більшу креативність під керівництвом трансформації. У міжкультурному дослідженні 951 організації в різних галузях (наприклад, фінансові послуги, ІТ, автомобільна промисловість і будівництво, машинобудування) з восьми країн (Австрія, Аргентина, Китай, Сінгапур, Таїланд, Німеччина, Швейцарія та США) виявили [25]: поведінка трансформаційного лідера впливає на організаційний рівень та на інновації.

Опитування [26] серед 1292 членів 136 бригад первинної медичної допомоги та їхніх відповідних менеджерів виявило, що стиль лідерства, що бере участь, позитивно пов'язаний з командною рефлексією, а отже, з інноваціями в команді. Ще одна модель лідерства, яка має певну схожість із лідерством за участю та пов'язана з креативністю та інноваціями, – це лідерство, що розширює можливості. Вона наголошує на забезпеченні автономії та свободи працівників і зменшенні бюрократичних перешкод [27]. Виявили [28–29], що лідерство та професійне ставлення значною мірою впливають на інноваційну продуктивність [30] та заявили, що неможливо досягти творчих результатів без величезної підтримки лідерів. Так само [31] підтвердив, що підтримуючі творчі процедури та політика заохочують творчість. Зокрема, [32] стверджують, що важливо враховувати різні елементи процесу, щоб зробити надійні прогнози щодо впливу лідерства на інновації.

Розглянуто [32] інновації та креативність як перший і другий кроки в цьому складному процесі: він складний, тому що ці кроки не відбуваються чітко лінійно [34–35]. Єдиний спосіб подолати цю складність – це розробити детальну модель впливу лідерства на процес [36].

Пропозиція 1: *лідерська поведінка в державному секторі позитивно впливає на інновації на індивідуальному та організаційному рівнях.*

Організаційний клімат та організаційна культура, які заохочують інновації. Деякі дослідники використовують терміни «організаційний клімат» і «організаційна культура» як синоніми [37–38]. Однак організаційний клімат і організаційна культура – це два різні терміни, які досліджувалися незалежно. Основна різниця між культурою та кліматом полягає в тому, що культура наголошує на спільних цінностях і перспективах всередині організації [39], тоді як клімат передбачає уявлення людей про робочу групу, яке може бути розділеним або не розділятися [40]. Подібним чином, згідно з [41], культура – це набір припущень, які поділяють окремі особи в організації, які нелегко розпізнати. Вчені неодноразово заявляли, що важко змінити організаційну культуру, не звернувшись спочатку до організаційного клімату [42]. Клімат відноситься до традиційних припущень, вбудованих у різні організаційні явища [43]. Як застереження, коли в організаційному кліматі наголошується на надійності та ефективності та не стосується креативності та інновацій, люди можуть відчувати небажання проявляти ініціативу, навіть якщо їм пропонують певну автономію [44].

Крім того, ранні дослідники визначили організаційний клімат як вплив навколишнього середовища та прийняли теоретичну основу, яка стверджувала, що клімат є вираженням відносин і взаємодії, які виникають між організаційними контекстами та реакцією окремих працівників [45–47] повідомили про вісім вимірів психологічного клімату (наприклад, автономія, довіра, відданість, тиск, підтримка, визнання, справедливість та інноваційність), отриманих із понад 80 різних вимірів у літературі. На робочих місцях може бути клімат, який сприяє або перешкоджає навчанню. Організації складаються з різних кліматичних умов [48]. Наприклад, організація може мати клімат, орієнтований на обслуговування, безпеку або досягнення. Можна стверджувати, що це не стосується клімату окремої людини, робочої групи, професії, відділу чи робочого клімату, а є психологічною конструкцією, яку поділяють члени організації [49]. Автори [50] стверджували, що працівники краще виконують свої обов'язки, коли вони «добре почуваються» щодо клімату своєї організації, і лідери можуть очікувати від них інноваційної поведінки та креативності. Тому створення сприятливого клімату для розвитку інноваційної поведінки та креативності співробітників не є варіантом. Організаційна культура передбачає особистість організації та відображає цінності, норми, переконання та принципи, впроваджені в організації, які можуть впливати на поведінку людини і ухвалення рішення [51]. Розробляючи теорію організаційної культури/клімату,

дослідники вивели теоретичну основу, що складається з трьох широких категорій. Вони «об'єктивні» [52], «суб'єктивні» [53] та «інтерактивні» [45]. Ці підходи показують, що організаційний клімат включає та впливає на взаємодію між окремими особами в організаціях, і що це впливає на ставлення, мотивацію, поведінку та продуктивність усіх членів організації [54].

Підтримку творчості було визнано важливим елементом, що сприяє створенню інноваційного клімату [55]. Творчий клімат сприймався як позитивне ставлення до творчих ідей, підкріплене відповідними системами винагороди [56]. Таким чином, встановлено зв'язок між фактором організаційного клімату та інноваціями. Досліджуючи [57] організаційний клімат, щоб визначити клімат, який позитивно впливає на взаємозв'язок між інноваційними процесами та ефективністю організації, вивчили 47 німецьких організацій середнього розміру та дослідили взаємозв'язок між процесними інноваціями, ініціативним кліматом, психологічною безпекою та ефективністю організації. Вони виявили, що існує прямий зв'язок між ініціативним кліматом і психологічною безпекою та ефективністю організації. Вони також повідомили, що послідовна взаємодія між процесними інноваціями та організаційним кліматом вимагає систематичних зусиль для покращення ініціативи та клімату безпеки. [57] також запропонували два критичні кліматичні виміри. Виміри клімату включали підтримку активного підходу до роботи та успішної співпраці, що дозволяло людям почуватися в безпеці та бути проактивними. У дослідженні, присвяченому дослідженню впливу сприятливого клімату на інновації, інформанти з науково-дослідних груп дослідницького інституту та чотирьох міжнародних науково-дослідних фірм виявили, що наявність сприятливого та інноваційного клімату в організації може сприяти, розвивати та впроваджувати групові інновації, підвищувати інноваційність членів [58].

Автори статті [59] заявили, що зв'язок між управлінською владою та контролем результатів, з одного боку, та інноваційно-орієнтованою культурою, з іншого, не такий помітний, як передбачалося. Однак було підтверджено, що автономія фінансового менеджменту, висока автономія управління персоналом і високий контроль результатів мають сильний позитивний вплив на культуру, орієнтовану на інновації. Також зроблено висновок, що коли високий контроль результатів поєднується з високою автономією фінансового управління, немає значних ефектів. Однак, якщо агентства мають високу автономію в управлінні персоналом, працюючи під високим ступенем контролю результатів з боку уряду, вони навряд чи

демонструватимуть культуру, орієнтовану на інновації. Крім того, результати досліджень узгоджуються з припущенням, що високий рівень управлінської автономії може сприяти розвитку в цих установах більш орієнтованої на інновації культури. Однак політики повинні розуміти, що винагорода та покарання за високий рівень автономії управління персоналом може не сприяти інноваціям через свої наслідки. Політики також повинні враховувати вплив фінансової спроможності та ролі установи на орієнтовану на інновації культуру. Іншими словами, чим вищий бюджет, тим менша ймовірність того, що агентство розвине культуру, орієнтовану на інновації. Врешті, розмір організації також може мати позитивний вплив на створення такої культури. Більші організації з більшою ймовірністю приймуть орієнтовану на інновації культуру ніж менші організації. Таким чином, політикам може знадобитися розробити різні стратегії для різних установ, щоб просувати культуру інновацій.

Наведено аналіз [60], як керівники вищої ланки відповідають за сприяння інноваціям і забезпечення їх ресурсами, а також повинні розвинути необхідні навички, щоб розпізнавати тип інновацій, що реалізуються, і поєднувати їх із відповідним стратегічним підходом. Наслідки цього дослідження для політиків полягають у тому, що різні типи успішних інновацій вимагають різних підходів, і кожен може бути розроблений і впроваджений по-різному. Наслідками для дослідників були: оцінка як успішних, так і неуспішних інновацій, розробка теорій диференціації інноваційної практики, щоб уникнути або зменшити будь-яку упередженість. Однак інновації в організаціях не приймаються лише окремими особами, які ухвалюють рішення [61]. Він проникає в організації, переміщується між соціальними підрозділами/відділами та проходить такі етапи, як усвідомлення, оцінка, прийняття, використання та інституціоналізація.

Стверджували [62], що «багатофакторна співпраця» може збільшити спільне створення нових і перспективних ідей. Прагнучи просувати спільні інновації як нову міждисциплінарну галузь дослідження, автори продемонстрували, як інтелектуальні розробки в трьох різних соціальних наукових дисциплінах підкреслюють роль спільної взаємодії для генерування інноваційних ідей у державному секторі. Дослідили [63] віддачу від інноваційних практик у державному секторі та розробили три гіпотези щодо результативності інноваційної діяльності в державному секторі. Робота додала два важливі підходи до попередньої літератури:

а) позитивний зв'язок між інноваційною діяльністю та якістю громадських послуг;

б) головна роль організаційної культури у дозволі організації перетворювати інноваційні практики на відчутне покращення продуктивності, яка залишається невизначеною в літературі про інновації державного сектора.

Пропозиція 2: *організаційний клімат та організаційна культура в державному секторі позитивно впливає на інновації на індивідуальному та організаційному рівнях.*

Перешкоди на шляху організаційних інновацій. Є багато перешкод, які заважають культурі інновацій у державному секторі. Тому в цьому розділі автори обговорюють перешкоди для інновацій у державному секторі. Відповідно до [64], найбільшою перешкодою для інновацій є не прагнення організації заохочувати інновації, а бюрократія державних адміністрацій, яка створює інноваційні бар'єри. Вчені часто підкреслюють, що культурні відмінності та бюрократія є найважливішими перешкодами [65–66] назвав чимало факторів навколишнього середовища, які розглядаються як перешкоди для інновацій. До них належать: погане спілкування; брак ресурсів; стійкість до змін. Зміцнення культури неповноцінності, наприклад інновації, має бути імпортовано, щоб мати цінність; а інше дослідження показало, що політика на робочому місці є основною перешкодою. Крім того, [67] визнав такі перешкоди: короткострокові бюджети та проблеми планування; слабкі системи винагороди та стимулювання інновацій; культура уникнення ризику; неадекватні компетенції в управлінні ризиками та управлінні змінами; не закривати невдалі програми чи організації; і обмеження культури чи організаційних механізмів, навіть якщо технології доступні. З іншого боку, [76] зосередилися на розмірі організації, щоб виявити такі перешкоди, як притаманна напруга між організацією та інноваціями.

Визначено [77] кілька потенційних бар'єрів, які можуть перешкоджати процесу інноваційних систем у державних службах Великої Британії, а саме:

- а) тиск надання та адміністративний тягар: у державному секторі існує думка, що більшість послуг орієнтовані на інноваційні системи. Менеджерам не вистачає часу думати про нововведення в службі доставки або робити щось по-іншому. Вони проводять більшу частину свого часу, реагуючи на тиск з боку своїх організацій [78];
- б) неадекватні винагороди та стимули для інновацій: уряди в усьому світі неодноразово ігнорували необхідність розробки систем стимулів для заохочення інновацій у державному секторі;

в) доступні технології, які обмежують культуру чи організаційні механізми: люди та організації часто чинять опір швидким змінам, які суперечать культурі їхньої організації.

Є три тактичні підходи, які можуть подолати перешкоди на шляху розвитку інноваційної культури [11]:

- «переконання»: виявлення того, чого ми можемо досягти завдяки інноваціям, і створення взірцевих заходів і проєктів;
- «розміщення»: шукати поради від зачеплених сторін і залучати їх, залучаючи до інноваційного процесу; навчання осіб, чия робота може постраждати; виплата компенсацій тим, хто може постраждати; і забезпечення ретельного розгляду мов і культур людей;
- «інші», яка складається з різних тактик: отримання додаткових ресурсів; вирішення логістичних дилем; підтримувати постійне зусилля; отримання політичної підтримки та розвиток союзів; розробка чіткого бачення та зосередження на найважливіших аспектах інновації; нові технології; зміна правил і норм; а головне – забезпечити визнання учасників або прихильників програми.

Однак системний підхід і нове управлінське мислення можуть принести ефективні стратегії/тактики, які можуть подолати або принаймні мінімізувати такі перешкоди [67]. В праці [68] описано характеристики великих інноваційних організацій як: диференційовані та організаційно-специфічні компетенції, які визначають напрямок і масштаби технологічних можливостей; організаційна структура, яка зміцнює підхід децентралізованого управління, необхідний для ефективної практики; і централізація, необхідна для використання основних технологій. Численні організаційні фактори могли вплинути на здатність організації до інновацій.

У літературі компоненти організаційних інновацій включають загальні бачення; організаційна схильність до лідерства та інновацій; таким чином, організація розвиває стратегічні наміри та зобов'язання на всіх рівнях [66; 69–70]. Важливим організаційним чинником є розвиток відповідної організаційної структури [71–73]. Було показано, що широкі організаційні комунікації впливають на широкі інновації всередині та поза організацією [74]. Автори статті [75] дійшли висновку, що інновації є важливою структурою і, ймовірно, базуються на різних організаційних факторах: створення та обмін знаннями, навчання, лідерство, організаційний клімат.

Пропозиція 3: перешкоди (наприклад, погана комунікація, брак ресурсів, політика на робочому місці) негативно впливають на інновації на індивідуальному та організаційному рівні в державному секторі.

Дискусія. Тенденція до управління інноваційним процесом для підвищення інноваційного успіху залежить від здатності організації вчитися та повторювати цю поведінку. Нарешті, Комісія з питань державної служби Австралії (APSC, 2016) зазначила, що агентства повідомили, що наведені нижче стратегії були корисними для заохочення інновацій. Вони включають:

- а) впровадження стратегічних, цифрових та/або інноваційних планів для сприяння інноваційній культурі в агентстві;
- б) зосередитися на цифровій трансформації та технологіях для створення та вдосконалення процесів;
- в) заохочення інноваційних ідей усіх працівників;
- г) надати персоналу можливість брати участь в інноваційних форумах, лабораторіях і сесіях;
- д) винагороджувати людей за інноваційні ідеї;
- е) створювати комітети чи ради для впровадження скоординованого підходу до інновацій.

Нарешті, автори запропонували модель для ілюстрації зв'язків між ключовими поняттями (див. рисунок), яка відповідає бібліографічним даним з таблиці.

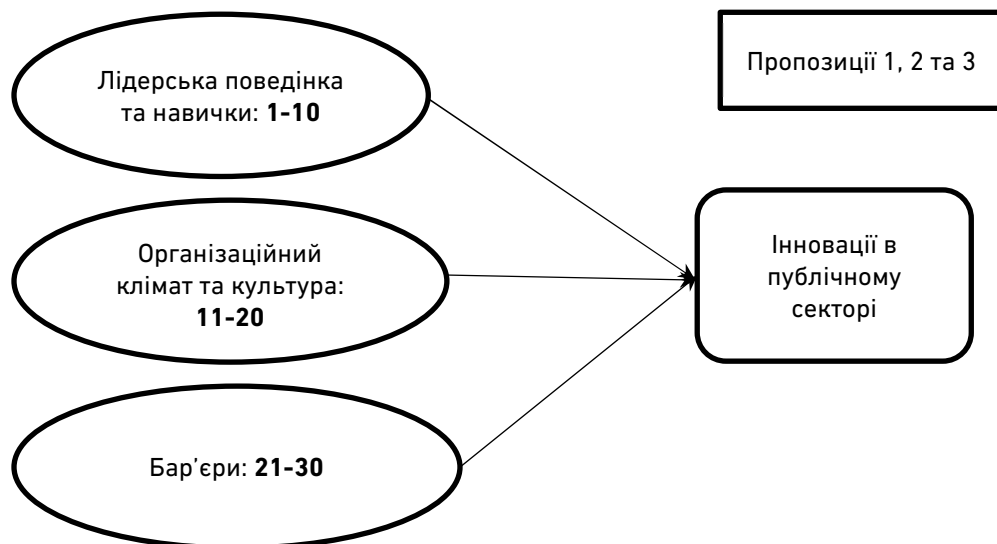

Рисунок. Модель інновації в державному секторі організації

Консолідація списку літератури

1	Osborne & Plastrik (2000)	16	Eisenbeiss (2008)
2	Engelen (2014)	17	Wynen (2014)
3	Wang (2013)	18	Salge & Vera (2012)
4	Trevino & Nelson (2014)	19	Shalley (2000)
5	Kahai (2003)	20	Yukl (2010)
6	Shin & Zhou (2003)	21	Vigoda-Gadot (2003)
7	Somech (2006)	22	Koch & Hauknes (2005)
8	McDonough (1993)	23	Mulgan & Albury (2003)
9	Thamain (1990)	24	Pfeffer (1994)
10	Rego, Sousa, Marques, Pina (2014)	25	Pavitt (1991)
11	Tan (2014)	26	Borins (2001)
12	Schneider (2000)	27	Rogers (1991)
13	Von Treuer (2006)	28	Kimberly & De Pouvourville (1993)
14	Tidd (2001)	29	Matthews (2009)
15	Baer and Frese (2003)	30	Hammel (2000)

З літератури зрозуміло, що інновації є складною конструкцією, і дослідники з різних наукових дисциплін вивчали її з різних точок зору на різних рівнях аналізу. Не існує універсального визначення інновацій державного сектора, проте деякі елементи, які інновації державного сектору можуть мати спільні з бізнес-інноваціями, включають зміни в процеси, послуги, продукти або організаційні методи з метою кращої якості та ефективності. Крім того, лідерство відіграє важливу роль у стимулюванні інновацій через безліч форм поведінки та компетенцій. Згідно з дослідженнями [79] щодо інноваційних некомерційних організацій та малих організацій державного сектору, підтримка вищого керівництва має вирішальне значення для розвитку культури інновацій та її поширення на всіх рівнях організації. Лідери мають здатність розвивати культуру інновацій, бути інноваційними та створювати організаційну структуру, яка підтримує інновації [35; 80]. Іншими словами, лідери мають здатність до інновацій шляхом впровадження нових програм і правил, які легітимізують інноваційну діяльність. У дослідженнях лідерства велика увага приділяється важливості демонстрації чесності, більшої прозорості та надання важливості етичним протоколам [81]. Таким чином, очікується, що лідер має бути моральною та автентичною особистістю, яка здатна передавати високі цінності та етику іншим. Крім того, деякі з лідерських характеристик, які вважаються життєво важливими, включають відстоювання того, у що вони вірять, прямий, змістовний і прозорий стиль спілкування, побудову довірчих відносин

з усіма зацікавленими сторонами і гарантування того, що вони не обманюють і не вводять в оману інших у будь-якій комунікації [82]. Як наслідок, вважається, що це матиме позитивний вплив на продуктивність окремих людей і ставлення в організаціях. Крім того, лідерство в організаціях має на меті забезпечити підтримку та керівництво для всіх послідовників для ефективного виконання певних завдань [83–86]. Тому кілька факторів вважаються життєво важливими для виникнення ефективного лідерства.

Хоча креативність та інновації призводять до змін в організаціях, теорії лідерства, які служать для адаптації до змін, сприймаються як сильний вплив [87–88]. Організаційне лідерство можна розглядати з різних точок зору [89]. Ці точки зору відображаються на чотирьох різних рівнях концептуального аналізу. Це: внутрішньоіндивідуальний процес, діадичний процес, груповий процес або організаційний процес [89–90]. «Внутрішньо індивідуальні процеси» включають особистісні характеристики індивіда, які формують його або її стиль лідерства. «Подвійні процеси» передбачають відносини між лідером і послідовником і те, наскільки ці відносини є унікальними зі своїми власними характеристиками. «Групові процеси» передбачають відносини між лідером і групою всередині організації та те, як ці відносини взаємодіють. «Організаційні процеси» включають цілісне уявлення про організацію з усіма її підгрупами та ієрархічними структурами та їхніми спільними цілями та завданнями. Встановлено, що ці процеси мають вирішальне значення для становлення лідерства [91].

Є також кілька причин для дослідження державного сектора здатність до інновацій: у літературі інноватори зазвичай процвітають у менш домінуючих структурах і системах. Ефективні ідеї часто блокуються або забуваються. Державні служби неефективно навчаються на кращих моделях. Інші перешкоди, знайдені в літературі, включають відсутність інвестиційних моделей для інновацій в організаціях. Брак людських і нелюдських ресурсів, неадекватні системи винагороди та заохочення, а також відсутність зрілих стратегій управління ризиками та пробних методів.

Висновок. З огляду літератури стало зрозуміло, що існує потреба в загальному розумінні базового управління ризиками. Питання, пов'язані з інноваціями в державному секторі. Спільне розуміння певних питань, пов'язаних з інноваціями, необхідне для розробки деяких індикаторів або критеріїв, які можуть застосовуватися керівниками організацій державного сектору з метою сприяння культурі інновацій та покращення інновацій в організаціях

державного сектору в своїх процесах. Однак менеджери та особи, які формують політику, повинні знати про багато складнощів, обмежень і бар'єрів на шляху просування інновацій у державному секторі, які представлені в цьому документі. Таким чином [92], державні трансформатори розробляють інноваційні підходи до вирішення проблем і стимулюють постійне вдосконалення державних програм і процесів, проводять ефективні та безперебійні ініціативи щодо змін у штаті, спілкуючись із зацікавленими сторонами, підтверджуючи розуміння та активно працюючи над подоланням опору. Цей огляд літератури обмежується факторами, що впливають на інновації в державному секторі на індивідуальному та організаційному рівнях. Подальші дослідження можуть вивчити вплив інновацій на суспільний рівень. Ще одна область дослідження може стосуватися міжкультурного порівняння інновацій у державному секторі. Крім того, типи інновацій, які вважаються такими, що мають велике значення для державного сектору, чітко не визначені в літературі.

1. Strech D., & Sofaer N. How to write a systematic review of reasons. *Journal of Medical Ethics*. 2012. Vol. 38(2). P. 121–126. doi:10.1136/medethics-2011-100096
2. Denhardt R. B., & Denhardt J. V. The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*. 2000. Vol. 60(6). P. 549–559. doi:10.1111/puar.2000.60.issue-6
3. Dunleavy P., & Hood C. From old public administration to new public management. *Public Money and Management*. 1994. Vol. 14(3). P. 9–16. doi:10.1080/09540969409387823
4. Osborne S. P. The new public governance? *Public Management Review*. 2006. Vol. 8(3). P. 377–388. doi:10.1080/14719030600853022
5. Lee S. M., Hwang T., & Choi D. Open innovation in the public sector of leading countries. *Management Decision*. 2012. Vol. 50(1). P. 147–162. doi:10.1108/00251741211194921
6. Dumay J., Rooney J., & Marini L. An intellectual capital-based differentiation theory of innovation practice. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. Vol. 14(4). P. 608–633. doi:10.1108/JIC-02-2013-0024
7. Tidd J. Innovation management in context: Environment, organization, and performance. *International Journal of Management Reviews*. 2001. Vol. 3(3). P. 169–183. doi:10.1111/ijmr.2001.3.issue-3
8. Gieske H., Buuren A. V., & Bekkers V. Conceptualizing public innovative capacity: A framework for assessment. *The Public Sector Innovation Journal*. 2016. Vol. 21(1). P. 1–25.
9. Osborne S. P. Naming the beast: Defining and classifying service innovations in social policy. *Human Relations*. 1998. Vol. 51(9). P. 1133–1155. doi:10.1177/001872679805100902
10. Shin J., & McClomb G. E. Top executive leadership and organisational innovation: An empirical investigation of nonprofit Human Service Organisations (HSOs). *Journal of Administration in Social Work*. 1998. Vol. 22(3). P. 1–21. doi:10.1300/J147v22n03_01
11. Borins, S. (2001). *The challenge of innovating in government*. Arlington, VA: The PricewaterhouseCoopers Endowment for the Business of Government.
12. Axtell, C. M., Holman D. J., Unsworth K. L., Wall T. D., Waterson P. E., & Harrington E. Shopfloor innovation: Facilitating the suggestion and implementation of ideas. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*. 2000. Vol. 73(3). P. 265–285. doi:10.1348/096317900167029
13. Zhou J., & Shalley C. E. Research on employee creativity: A critical review and proposal for future research directions. *In Research in personnel and human resources management (research in personnel and human resources*

management). 2003. Vol. 22. Pp. 165–217. Bingley, United Kingdom : Emerald Group Publishing Limited. **14.** Engelen A., Schmidt S., Strenger L., & Brettel M. Top management's transformational leader behaviors and innovation orientation: A cross-cultural perspective in eight countries. *Journal of International Management*. 2014. Vol. 20(2). P. 124–136. doi:10.1016/j.intman.2013.04.003 **15.** Wang P., Rode J. C., Shi K., Luo Z., & Chen W. A workgroup climate perspective on the relationships among transformational leadership, workgroup diversity, and employee creativity. *Group & Organization Management*. 2013. Vol. 38(3). P. 334–360. doi:10.1177/1059601113488163 **16.** Kahai S. S., Sosik J. J., & Avolio B. J. Effects of leadership style, anonymity, and rewards on creativity-relevant processes and outcomes in an electronic meeting system context. *The Leadership Quarterly*. 2003. Vol. 14(4–5). P. 499–524. doi:10.1016/S1048-9843(03)00049-3 **17.** De Jong J. P. J., & Den Hartog D. N. How leaders influence employees innovative behaviour. *European Journal of Innovation Management*. 2007. Vol. 10(1). P. 41–64. doi:10.1108/14601060710720546 **18.** Gumusluoglu L., & Ilsev A. Transformational leadership, creativity, and organizational innovation. *Journal of Business Research*. 2000. Vol. 62(4). P. 461–473. doi:10.1016/j.jbusres.2007.07.032 **19.** McMurray A. M., Henly D., Chaboyer W., Calpton J., Lizzio A., & Teml M. Leadership succession management in a university health faculty. *Journal of Higher Education Policy and Management*. 2012. Vol. 34(4). P. 365–376. doi:10.1080/1360080X.2012.689198 **20.** Osborn R. N., & Marion R. Contextual leadership, transformational leadership and the performance of international innovation seeking alliances. *The Leadership Quarterly*. 2009. Vol. 20(2). P. 191–206. **21.** Sosik J. J., Kahai S. S., & Avolio B. J. Transformational leadership and dimensions of creativity: Motivating idea generation in computer-mediated groups. *Creativity Research Journal*. 1998. Vol. 11(2). P. 111–121. doi:10.1207/s15326934crj1102_3 **22.** Shin S. J., & Zhou J. Transformational leadership, conservation and creativity: Evidence from Korea. *Academy of Management Journal*. 2003. Vol. 46(6). P. 703–714. doi:10.5465/30040662 **23.** Cheung M. F. Y., & Wong C.-S. Transformational leadership, leader support, and employee creativity. *Leadership & Organization Development Journal*. 2011. Vol. 32(7). P. 656–672. doi:10.1108/01437731111169988 **24.** Eisenbeiss S. A., & Boerner S. A double-edged sword: Transformational leadership and individual creativity. *British Journal of Management*. 2013. Vol. 24(1). P. 54–68. doi:10.1111/bjom.2013.24.issue-1 **25.** Engelen A., Schmidt S., Strenger L., & Brettel M. Top management's transformational leader behaviors and innovation orientation: A cross-cultural perspective in eight countries. *Journal of International Management*. 2014. Vol. 20(2). P. 124–136. doi:10.1016/j.intman.2013.04.003 **26.** Somech A. The effects of leadership style and team process on performance and innovation in functionally heterogeneous teams. *Journal of Management*. 2006. Vol. 32(1). P. 132–157. doi:10.1177/0149206305277799 **27.** Ahearne M., Mathieu J., & Rapp A. To empower or not to empower your sales force? An empirical examination of the influence of leadership empowerment behavior on customer satisfaction and performance. *Journal of Applied Psychology*. 2005. Vol. 90(5). P. 945–955. doi:10.1037/0021-9010.90.5.945 **28.** McDonough E. F., III. Faster new product development, integrating the effects of technology and the characteristics of the project leader and team. *Journal of Product Innovation Management*. 1993. Vol. 10(3). P. 241–250. doi:10.1016/0737-6782(93)90029-P **29.** Thamin H. J. Managing technological team efforts towards product success. *Journal of Product Innovation Management*. 1990. Vol. 7(1). P. 5–18. doi:10.1111/1540-5885.710005 **30.** Reiter-Palmon R., & Illies J. J. Leadership and creativity: Understanding leadership from a creative problem-solving perspective. *The Leadership Quarterly*. 2004. Vol. 15(1). P. 55–

77. doi:10.1016/j.leaqua.2003.12.005 **31.** Simmons A. L. The influence of openness to experience and organizational justice on creativity. *Creativity Research Journal*. 2011. Vol. 23(1) P. 9–23. doi:10.1080/10400419.2011.545707 **32.** Rosing J., Frese M., & Bausch A. Explaining the heterogeneity of the leadership- innovation relationship: Ambidextrous leadership. *The Leadership Quarterly*. 2011. Vol. 22(5). P. 956–974. doi:10.1016/j.leaqua.2011.07.014 **33.** West M. A. Sparkling fountains or stagnant ponds: An integrative model of creativity and innovation implementation in work groups. *Applied Psychology: An International Review*. 2002. Vol. 51(3). P. 355–387. doi:10.1111/apps.2002.51.issue-3 **34.** Anderson N., De Dreu C. K. W., & Nijstad B. A. The routinization of innovation research: A constructively critical review of the state-of-the-science. *Journal of Organisational Behavior*. 2004. Vol. 25(2). P. 147–173. doi:10.1002/job.236 **35.** Van De Ven A. H. Central problems in the management of innovation. *Management Science*. 1986. Vol. 32(5). P. 590–607. doi:10.1287/mnsc.32.5.590 **36.** Mumford M. D., & Licuanan B. Leading for innovation: Conclusions, issues, and directions. *The Leadership Quarterly*. 2004. Vol. 15(1). P. 163–171. doi:10.1016/j.leaqua.2003.12.010 **37.** Schneider B. The psychological life of organisations / In N. Ashkanasy, C. P. M. Wilderon, & M. F. Peterson (Eds). *Handbook of organisational culture and climate*. 2000. Thousand Oaks, CA : Sage. **38.** Von Treuer K. The relationship between leadership, organisational climate and workplace innovation. Melbourne, Australia : Swinburne University of Technology, 2006. **39.** Cooke R. A., & Szumal J. L. Measuring normative beliefs and shared behavioral expectations in organisations: The reliability and validity of the organisational culture inventory. *Psychological Reports*. 1993. Vol. 72(3). P. 1299–1330. doi:10.2466/pr0.1993.72.3c.1299 **40.** James L. R., Choi C. C., Ko C. H. E., McNeil P. K., Minton M. K., Wright M. A., & Kim K.-I. Organisational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of Work and Organisational Psychology*. 2008. Vol. 17(1). P. 5–32. doi:10.1080/13594320701662550 **41.** Peterson M. W., & White T. H. Faculty and administrator perceptions of their environments: different views or different models of organization. *Research in Higher Education*. 1992. Vol. 33(2). P. 177–204. doi:10.1007/BF00973578 **42.** Perry C., LeMay N., Rodway G., Tracy A., & Galer J. Validating a work group climate assessment tool for improving the performance of public health organizations. *Human Resources for Health*. 2005. Vol. 3. 10. doi:10.1186/1478-4491-3-10 **43.** Allaire, Y., & Firsirotu, M. E. Theories of organizational culture. *Organization Studies*. 1984. Vol. 5(3). P. 193–226. doi:10.1177/017084068400500301 **44.** Yukl G. A. *Leadership in Organizations* (7th ed.). Upper Saddle River. NJ : Prentice Hall, 2010. **45.** Ashforth B. E. Climate Formation: Issues and extensions. *The Academy of Management Review*. 1985. Vol. 10(4). P. 837–847. doi:10.5465/amr.1985.4279106 **46.** Bruhn J. G. Creating an organisational climate for multiculturalism. *Health Care Supervision*. 1996. Vol. 14(4). P. 11–18. **47.** Koys D. J., & DeCotiis T. A. Inductive measures of psychological climate. *Human Relations*. *Sage Social Science Collections*. 1991. Vol. 44(3). P. 265–286. doi:10.1177/001872679104400304 **48.** Mikkelsen A., & Gronhaug K. Measuring organizational learning climate: A cross national replication and instrument validation study among public sector employees. *Review of Public Personnel Administration*. 1999. Vol. 19(4). P. 31–44. doi:10.1177/0734371X9901900404 **49.** Glick W. H. Conceptualizing and measuring organisational and psychological climate: Pitfalls in multilevel research. *The Academy of Management Review*. 1985. Vol. 10(3). P. 601–616. doi:10.5465/amr.1985.4279045 **50.** Tan C. S. L., Smyrniotis K. X., & Xiong L. What drives learning orientation in fast growth SMEs? *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. 2014. Vol. 20(4). P. 324–350. doi:10.1108/IJEBr-02-2013-0032

51. Yassin F., Salim J., & Sahari N. The influence of organisational factors on knowledge sharing using ICT among teachers. *Paper Presented to the 4th International Conference on Electrical Engineering and Informatics (ICEEI)*. 2013. 52. Payne R., & Pugh D. S. Organisational structure and climate / In M. D. Dunnette (Ed.). *Handbook of industrial and organisational psychology*. 1976. Pp. 1125–1173. Chicago : Rand-McNally. 53. Schneider B., & Reichers A. E. On the etiology of climates. *Personnel Psychology*. 1983. Vol. 36(1). P. 19–39. doi:10.1111/peps.1983.36.issue-1 54. Hemingway M. A., & Smith C. S. Organisational climate and occupational stressors as predictors of withdrawal behaviours and injuries in nurses. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*. 1999. Vol. 72(3). P. 285–299. doi:10.1348/096317999166680 55. Siegel S. M., & Kaemmerer W. F. Measuring the perceived support for innovation in organisations. *Journal of Applied Psychology*. 1978. Vol. 63(5). P. 553–562. doi:10.1037/0021-9010.63.5.553 56. Tidd J., Bessant J., & Pavitt K. *Managing innovation integrating technological, market, and organisational change*. 3rd ed. Chichester, UK : Wiley, 2005. 57. Baer M., & Frese M. Innovation is not enough: Climates for initiative and psychological safety, process innovations, and firm performance. *Journal of Organisational Behavior*. 2003. Vol. 24(1). P. 45–68. doi:10.1002/job.179 58. Eisenbeiss S. A., Van Knippenberg D., & Boerner S. Transformational leadership and team innovation: Integrating team climate principles. *Journal of Applied Psychology*. 2008. Vol. 93(6). P. 1438–1446. doi:10.1037/a0012716 59. Wynen J., Verhoest K., Ongaro E., & Van Thiel S.; in Cooperation with the COBRA Network. Innovation-oriented culture in the public sector: Do managerial autonomy and result control lead to innovation? *Public Management Review*. 2014. Vol. 16(1). P. 45–66. 60. Dumay J., Rooney J., & Marini L. An intellectual capital-based differentiation theory of innovation practice. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. Vol. 14(4). P. 608–633. doi:10.1108/JIC-02-2013-0024 61. Shalley C. E., Gilson L. L., & Blum T. C. Matching creativity requirements and the work environment: Effects on satisfaction and intentions to leave. *The Academy of Management Journal*. 2000. Vol. 43(2). P. 215–223. 62. Sorensen E., & Torfing J. Enhancing collaborative innovation in the public sector. *Administration and Society*. (2011). Vol. 43(8). P. 842–868. doi:10.1177/0095399711418768 63. Salge T. O., & Vera A. Benefiting from public sector innovation: The moderating role of customer and learning orientation. *Public Administration Review*. 2012. Vol. 72(4). P. 550–559. doi:10.1111/puar.2012.72.issue-4 64. Rogers E. M., Dearing J. W., & Chang S. AIDS in the 1980s: The agenda-setting process of a public issue. *Journalism Monographs*. 1991. Vol. 126(April). P. 1–47. 65. Kimberly J. R., & De Pourville G. *The migration of managerial innovation*. San Francisco : Jossey-Bass, 1993. 66. Kanter R. M. *The change masters: Innovation and entrepreneurship in the American corporation*. New York : Simon & Schuster, 1984. 67. Vigoda-Gadot E. *Managing collaboration in public administration: Governance, businesses, and citizens in the service of modern society*. Westport, CT : Praeger, 2003. 68. Pavitt K. Key characteristics of the large innovating firm. *British Journal of Management*. 1991. Vol. 2(1). P. 41–50. doi:10.1111/bjom.1991.2.issue-1 69. Hammel G. *Leading the revolution*. Boston, Mass : Harvard Business School Press, 2000. 70. Kay J. *Foundation of corporate success: How business strategies add value*. Oxford : Oxford University Press, 1993. 71. Mintzberg H. *The structuring of organisations: A synthesis of the research*. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1979. 72. Peters T. *Thriving on Chaos: Handbook for a management revolution*. New York : Free Press, 1988. 73. Pfeffer J. *Competitive advantage through people: Unleashing the power of the workforce*. Boston, MA : Harvard Business School Press, 1994. 74. De Meyer A. The flow of technological innovation in an R&D department.

Research Policy. *Research Collection Lee Kong Chian School of Business*. 1985. Vol. 14(6). P. 315–328. doi:10.1016/0048-7333(85)90002-2 **75.** Porzse G., Takacs S., Fejes J., Csedo Z., & Sara Z. Knowledge and innovation as value drivers in professional services firms: An empirical research in central and Eastern Europe. *European Journal of Business and Management*. 2012. Vol. 4(8). P. 124–132. **76.** Koch P., & Hauknes J. (2005). On innovation in the public sector – today and beyond. *PUBLIN Project on Innovation in the Public Sector*. Report no. D20, Oslo : Nifu Step. **77.** Mulgan G., & Albury D. Innovation in the public sector. London : Government of the United Kingdom, 2003, October. **78.** Matthews M. Fostering creativity and innovation in cooperative federalism. The uncertainty and risk dimensions / In J. Wanna (Ed.). *Critical reflections on Australian public policy, Australia New Zealand School of Government (ANZSOG)* : Monograph. Canberra : ANU E Press, 2009. Pp. 59–70. **79.** Osborne D., & Plastrik P. The Reinventors Fieldbook. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. **80.** Peters T. J., & Waterman R. H., Jr. In search of excellence: Lessons from America's best run companies. New York : Harper Collins, 1982. **81.** Trevino L. K., & Nelson K. A. Managing business ethics (6th ed.). Hoboken : Wiley, 2014. **82.** Stanwick P. A., & Stanwick S. D. CEO and ethical reputation: Visionary or necessary? *Management Decisions*. 2003. Vol. 41(10). P. 1050–1057. doi:10.1108/00251740310509571 **83.** Bass B. M. The bass handbook of leadership: Theory, research and managerial application. 4th ed. New York, NY : The Free Press, 2008. **84.** Dinh J. E., Lord R. G., Gardner W. L., Meuser J. D., Liden R. C., & Hu J. Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*. 2014. Vol. 25(1). P. 36–62. doi:10.1016/j.leaqua.2013.11.005 **85.** Gardner W. L., Lowe K. B., Moss T. W., Mahoney K. T., & Cogliser C. C. Scholarly leadership of the study of leadership: A review of the leadership quarterly's second decade, 2000–2009. *The Leadership Quarterly*. 2010. Vol. 21(6). P. 922–958. doi:10.1016/j.leaqua.2010.10.003 **86.** Yukl G. A. Leadership in Organizations. 8th ed. Upper Saddle River, NJ : Pearson Education, Limited, 2012. **87.** Dackert I., Loov L. A., & Martensson M. Leadership and climate for innovation in teams. *Economic and Industrial Democracy*. 2004. Vol. 25(2). P. 301–318. doi:10.1177/0143831X04042488 **88.** Scott S. G., & Bruce R. A. Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*. 1994. Vol. 37(3). P. 580–607. **89.** Yammarino F. J., Dansereau F., & Kennedy C. J. A multiple – level multidimensional approach to leadership: Viewing leadership through an elephant's eye. *Organizational Dynamics*. 2001. Vol. 29(3). P. 149–163. doi:10.1016/S0090-2616(01)00027-4 **90.** Yammarino F. J., Dionne S. D., Ukchun J., & Dansereau F. Leadership and levels of analysis: A state-of-the-science review. *The Leadership Quarterly*. 2005. Vol. 16(6). P. 879–919. doi:10.1016/j.leaqua.2005.09.002 **91.** Chun J. U., Yammarino F. J., Dionne S. D., Sosik J. J., & Moon H. K. Leadership across hierarchical levels: Multiple levels of management and multiple levels of analysis. *The Leadership Quarterly*. 2009. Vol. 20(5). P. 689–707. doi:10.1016/j.leaqua.2009.06.003 **92.** Hecht J. Georgia's behavioral competency framework SPA 2008. HR Projects Coordinator State Personnel Administration. 2008. URL: <http://www.ine.es/q2016/docs/q2016Final00276.pdf> (дата звернення: 04.11.2023).

REFERENCES:

1. Strech D., & Sofaer N. How to write a systematic review of reasons. *Journal of Medical Ethics*. 2012. Vol. 38(2). P. 121–126. doi:10.1136/medethics-2011-100096 **2.** Denhardt R. B., & Denhardt J. V. The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*. 2000. Vol. 60(6). P. 549–559. doi:10.1111/puar.2000.60.issue-6
380

- 3.** Dunleavy P., & Hood C. From old public administration to new public management. *Public Money and Management*. 1994. Vol. 14(3). P. 9–16. doi:10.1080/09540969409387823
- 4.** Osborne S. P. The new public governance? *Public Management Review*. 2006. Vol. 8(3). P. 377–388. doi:10.1080/14719030600853022
- 5.** Lee S. M., Hwang T., & Choi D. Open innovation in the public sector of leading countries. *Management Decision*. 2012. Vol. 50(1). P. 147–162. doi:10.1108/00251741211194921
- 6.** Dumay J., Rooney J., & Marini L. An intellectual capital-based differentiation theory of innovation practice. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. Vol. 14(4). P. 608–633. doi:10.1108/JIC-02-2013-0024
- 7.** Tidd J. Innovation management in context: Environment, organization, and performance. *International Journal of Management Reviews*. 2001. Vol. 3(3). P. 169–183. doi:10.1111/ijmr.2001.3.issue-3
- 8.** Gieske H., Buuren A. V., & Bekkers V. Conceptualizing public innovative capacity: A framework for assessment. *The Public Sector Innovation Journal*. 2016. Vol. 21(1). P. 1–25.
- 9.** Osborne S. P. Naming the beast: Defining and classifying service innovations in social policy. *Human Relations*. 1998. Vol. 51(9). P. 1133–1155. doi:10.1177/001872679805100902
- 10.** Shin J., & McClomb G. E. Top executive leadership and organisational innovation: An empirical investigation of nonprofit Human Service Organisations (HSOs). *Journal of Administration in Social Work*. 1998. Vol. 22(3). P. 1–21. doi:10.1300/J147v22n03_01
- 11.** Borins, S. (2001). The challenge of innovating in government. Arlington, VA: The PricewaterhouseCoopers Endowment for the Business of Government.
- 12.** Axtell, C. M., Holman D. J., Unsworth K. L., Wall T. D., Waterson P. E., & Harrington E. Shopfloor innovation: Facilitating the suggestion and implementation of ideas. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*. 2000. Vol. 73(3). P. 265–285. doi:10.1348/096317900167029
- 13.** Zhou J., & Shalley C. E. Research on employee creativity: A critical review and proposal for future research directions. In *Research in personnel and human resources management (research in personnel and human resources management)*. 2003. Vol. 22. Pp. 165–217. Bingley, United Kingdom : Emerald Group Publishing Limited.
- 14.** Engelen A., Schmidt S., Strenger L., & Brettel M. Top management's transformational leader behaviors and innovation orientation: A cross-cultural perspective in eight countries. *Journal of International Management*. 2014. Vol. 20(2). P. 124–136. doi:10.1016/j.intman.2013.04.003
- 15.** Wang P., Rode J. C., Shi K., Luo Z., & Chen W. A workgroup climate perspective on the relationships among transformational leadership, workgroup diversity, and employee creativity. *Group & Organization Management*. 2013. Vol. 38(3). P. 334–360. doi:10.1177/1059601113488163
- 16.** Kahai S. S., Sosik J. J., & Avolio B. J. Effects of leadership style, anonymity, and rewards on creativity-relevant processes and outcomes in an electronic meeting system context. *The Leadership Quarterly*. 2003. Vol. 14(4–5). P. 499–524. doi:10.1016/S1048-9843(03)00049-3
- 17.** De Jong J. P. J., & Den Hartog D. N. How leaders influence employees innovative behaviour. *European Journal of Innovation Management*. 2007. Vol. 10(1). P. 41–64. doi:10.1108/14601060710720546
- 18.** Gumusluoglu L., & Ilsev A. Transformational leadership, creativity, and organizational innovation. *Journal of Business Research*. 2000. Vol. 62(4). P. 461–473. doi:10.1016/j.jbusres.2007.07.032
- 19.** McMurray A. M., Henly D., Chaboyer W., Calpton J., Lizzio A., & Teml M. Leadership succession management in a university health faculty. *Journal of Higher Education Policy and Management*. 2012. Vol. 34(4). P. 365–376. doi:10.1080/1360080X.2012.689198
- 20.** Osborn R. N., & Marion R. Contextual leadership, transformational leadership and the performance of international innovation seeking alliances. *The Leadership Quarterly*. 2009. Vol. 20(2). P. 191–206.
- 21.** Sosik J. J., Kahai S. S., & Avolio B. J. Transformational leadership and dimensions of

creativity: Motivating idea generation in computermediated groups. *Creativity Research Journal*. 1998. Vol. 11(2). P. 111–121. doi:10.1207/s15326934crj1102_3 **22**. Shin S. J., & Zhou J. Transformational leadership, conservation and creativity: Evidence from Korea. *Academy of Management Journal*. 2003. Vol. 46(6). P. 703–714. doi:10.5465/30040662 **23**. Cheung M. F. Y., & Wong C.-S. Transformational leadership, leader support, and employee creativity. *Leadership & Organization Development Journal*. 2011. Vol. 32(7). P. 656–672. doi:10.1108/01437731111169988 **24**. Eisenbeiss S. A., & Boerner S. A double-edged sword: Transformational leadership and individual creativity. *British Journal of Management*. 2013. Vol. 24(1). P. 54–68. doi:10.1111/bjom.2013.24.issue-1 **25**. Engelen A., Schmidt S., Strenger L., & Brettel M. Top management's transformational leader behaviors and innovation orientation: A cross-cultural perspective in eight countries. *Journal of International Management*. 2014. Vol. 20(2). P. 124–136. doi:10.1016/j.intman.2013.04.003 **26**. Somech A. The effects of leadership style and team process on performance and innovation in functionally heterogeneous teams. *Journal of Management*. 2006. Vol. 32(1). P. 132–157. doi:10.1177/0149206305277799 **27**. Ahearne M., Mathieu J., & Rapp A. To empower or not to empower your sales force? An empirical examination of the influence of leadership empowerment behavior on customer satisfaction and performance. *Journal of Applied Psychology*. 2005. Vol. 90(5). P. 945–955. doi:10.1037/0021-9010.90.5.945 **28**. McDonough E. F., III. Faster new product development, integrating the effects of technology and the characteristics of the project leader and team. *Journal of Product Innovation Management*. 1993. Vol. 10(3). P. 241–250. doi:10.1016/0737-6782(93)90029-P **29**. Thamain H. J. Managing technological team efforts towards product success. *Journal of Product Innovation Management*. 1990. Vol. 7(1). P. 5–18. doi:10.1111/1540-5885.710005 **30**. Reiter-Palmon R., & Illies J. J. Leadership and creativity: Understanding leadership from a creative problem-solving perspective. *The Leadership Quarterly*. 2004. Vol. 15(1). P. 55–77. doi:10.1016/j.leaqua.2003.12.005 **31**. Simmons A. L. The influence of openness to experience and organizational justice on creativity. *Creativity Research Journal*. 2011. Vol. 23(1) P. 9–23. doi:10.1080/10400419.2011.545707 **32**. Rosing J., Frese M., & Bausch A. Explaining the heterogeneity of the leadership- innovation relationship: Ambidextrous leadership. *The Leadership Quarterly*. 2011. Vol. 22(5). P. 956–974. doi:10.1016/j.leaqua.2011.07.014 **33**. West M. A. Sparkling fountains or stagnant ponds: An integrative model of creativity and innovation implementation in work groups. *Applied Psychology: An International Review*. 2002. Vol. 51(3). P. 355–387. doi:10.1111/apps.2002.51.issue-3 **34**. Anderson N., De Dreu C. K. W., & Nijstad B. A. The routinization of innovation research: A constructively critical review of the state-of-the-science. *Journal of Organisational Behavior*. 2004. Vol. 25(2). P. 147–173. doi:10.1002/job.236 **35**. Van De Ven A. H. Central problems in the management of innovation. *Management Science*. 1986. Vol. 32(5). P. 590–607. doi:10.1287/mnsc.32.5.590 **36**. Mumford M. D., & Licuanan B. Leading for innovation: Conclusions, issues, and directions. *The Leadership Quarterly*. 2004. Vol. 15(1). P. 163–171. doi:10.1016/j.leaqua.2003.12.010 **37**. Schneider B. The psychological life of organisations / In N. Ashkanasy, C. P. M. Wilderon, & M. F. Peterson (Eds). *Handbook of organisational culture and climate*. 2000. Thousand Oaks, CA : Sage. **38**. Von Treuer K. The relationship between leadership, organisational climate and workplace innovation. Melbourne, Australia : Swinburne University of Technology, 2006. **39**. Cooke R. A., & Szumal J. L. Measuring normative beliefs and shared behavioral expectations in organisations: The reliability and validity of the organisational culture inventory. *Psychological Reports*. 1993. Vol. 72(3). P. 1299–1330. doi:10.2466/pr0.1993.72.3c.1299 **40**. James L. R., Choi C. C., Ko C. H. E., McNeil P. K., Minton M. K., Wright M. A., & Kim K.-

I. Organisational and psychological climate: A review of theory and research. *European Journal of Work and Organisational Psychology*. 2008. Vol. 17(1). P. 5–32. doi:10.1080/13594320701662550 **41.** Peterson M. W., & White T. H. Faculty and administrator perceptions of their environments: different views or different models of organization. *Research in Higher Education*. 1992. Vol. 33(2). P. 177–204. doi:10.1007/BF00973578 **42.** Perry C., LeMay N., Rodway G., Tracy A., & Galer J. Validating a work group climate assessment tool for improving the performance of public health organizations. *Human Resources for Health*. 2005. Vol. 3. 10. doi:10.1186/1478-4491-3-10 **43.** Allaire, Y., & Firsirotu, M. E. Theories of organizational culture. *Organization Studies*. 1984. Vol. 5(3). P. 193–226. doi:10.1177/017084068400500301 **44.** Yukl G. A. *Leadership in Organizations* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall, 2010. **45.** Ashforth B. E. Climate Formation: Issues and extensions. *The Academy of Management Review*. 1985. Vol. 10(4). P. 837–847. doi:10.5465/amr.1985.4279106 **46.** Bruhn J. G. Creating an organisational climate for multiculturalism. *Health Care Supervision*. 1996. Vol. 14(4). P. 11–18. **47.** Koys D. J., & DeCotiis T. A. Inductive measures of psychological climate. *Human Relations. Sage Social Science Collections*. 1991. Vol. 44(3). P. 265–286. doi:10.1177/001872679104400304 **48.** Mikkelsen A., & Gronhaug K. Measuring organizational learning climate: A cross national replication and instrument validation study among public sector employees. *Review of Public Personnel Administration*. 1999. Vol. 19(4). P. 31–44. doi:10.1177/0734371X9901900404 **49.** Glick W. H. Conceptualizing and measuring organisational and psychological climate: Pitfalls in multilevel research. *The Academy of Management Review*. 1985. Vol. 10(3). P. 601–616. doi:10.5465/amr.1985.4279045 **50.** Tan C. S. L., Smyrniotou K. X., & Xiong L. What drives learning orientation in fast growth SMEs? *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*. 2014. Vol. 20(4). P. 324–350. doi:10.1108/IJEBR-02-2013-0032 **51.** Yassin F., Salim J., & Sahari N. The influence of organisational factors on knowledge sharing using ICT among teachers. *Paper Presented to the 4th International Conference on Electrical Engineering and Informatics (ICEEI)*. 2013. **52.** Payne R., & Pugh D. S. Organisational structure and climate / In M. D. Dunnette (Ed.). *Handbook of industrial and organisational psychology*. 1976. Pp. 1125–1173. Chicago : Rand-McNally. **53.** Schneider B., & Reichers A. E. On the etiology of climates. *Personnel Psychology*. 1983. Vol. 36(1). P. 19–39. doi:10.1111/peps.1983.36.issue-1 **54.** Hemingway M. A., & Smith C. S. Organisational climate and occupational stressors as predictors of withdrawal behaviours and injuries in nurses. *Journal of Occupational and Organisational Psychology*. 1999. Vol. 72(3). P. 285–299. doi:10.1348/096317999166680 **55.** Siegel S. M., & Kaemmerer W. F. Measuring the perceived support for innovation in organisations. *Journal of Applied Psychology*. 1978. Vol. 63(5). P. 553–562. doi:10.1037/0021-9010.63.5.553 **56.** Tidd J., Bessant J., & Pavitt K. *Managing innovation integrating technological, market, and organisational change*. 3rd ed. Chichester, UK : Wiley, 2005. **57.** Baer M., & Frese M. Innovation is not enough: Climates for initiative and psychological safety, process innovations, and firm performance. *Journal of Organisational Behavior*. 2003. Vol. 24(1). P. 45–68. doi:10.1002/job.179 **58.** Eisenbeiss S. A., Van Knippenberg D., & Boerner S. Transformational leadership and team innovation: Integrating team climate principles. *Journal of Applied Psychology*. 2008. Vol. 93(6). P. 1438–1446. doi:10.1037/a0012716 **59.** Wynen J., Verhoest K., Ongaro E., & Van Thiel S.; in Cooperation with the COBRA Network. Innovation-oriented culture in the public sector: Do managerial autonomy and result control lead to innovation? *Public Management Review*. 2014. Vol. 16(1). P. 45–66. **60.** Dumay J., Rooney J., & Marini L. An

intellectual capital-based differentiation theory of innovation practice. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. Vol. 14(4). P. 608–633. doi:10.1108/JIC-02-2013-0024

61. Shalley C. E., Gilson L. L., & Blum T. C. Matching creativity requirements and the work environment: Effects on satisfaction and intentions to leave. *The Academy of Management Journal*. 2000. Vol. 43(2). P. 215–223. **62.** Sorensen E., & Torfing J. Enhancing collaborative innovation in the public sector. *Administration and Society*. (2011). Vol. 43(8). P. 842–868. doi:10.1177/0095399711418768 **63.** Salge T. O., & Vera A. Benefiting from public sector innovation: The moderating role of customer and learning orientation. *Public Administration Review*. 2012. Vol. 72(4). P. 550–559. doi:10.1111/puar.2012.72.issue-4 **64.** Rogers E. M., Dearing J. W., & Chang S. AIDS in the 1980s: The agenda-setting process of a public issue. *Journalism Monographs*. 1991. Vol. 126(April). P. 1–47. **65.** Kimberly J. R., & De Pourvoirville G. The migration of managerial innovation. San Francisco : Jossey-Bass, 1993. **66.** Kanter R. M. The change masters: Innovation and entrepreneurship in the American corporation. New York : Simon & Schuster, 1984. **67.** Vigoda-Gadot E. Managing collaboration in public administration: Governance, businesses, and citizens in the service of modern society. Westport, CT : Praeger, 2003. **68.** Pavitt K. Key characteristics of the large innovating firm. *British Journal of Management*. 1991. Vol. 2(1). P. 41–50. doi:10.1111/bjom.1991.2.issue-1 **69.** Hammel G. Leading the revolution. Boston, Mass : Harvard Business School Press, 2000. **70.** Kay J. Foundation of corporate success: How business strategies add value. Oxford : Oxford University Press, 1993. **71.** Mintzberg H. The structuring of organisations: A synthesis of the research. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1979. **72.** Peters T. Thriving on Chaos: Handbook for a management revolution. New York : Free Press, 1988. **73.** Pfeffer J. Competitive advantage through people: Unleashing the power of the workforce. Boston, MA : Harvard Business School Press, 1994. **74.** De Meyer A. The flow of technological innovation in an R&D department. Research Policy. *Research Collection Lee Kong Chian School of Business*. 1985. Vol. 14(6). P. 315–328. doi:10.1016/0048-7333(85)90002-2 **75.** Porzse G., Takacs S., Fejes J., Csedo Z., & Sara Z. Knowledge and innovation as value drivers in professional services firms: An empirical research in central and Eastern Europe. *European Journal of Business and Management*. 2012. Vol. 4(8). P. 124–132. **76.** Koch P., & Hauknes J. (2005). On innovation in the public sector – today and beyond. *PUBLIN Project on Innovation in the Public Sector*. Report no. D20, Oslo : Nifu Step. **77.** Mulgan G., & Albury D. Innovation in the public sector. London : Government of the United Kingdom, 2003, October. **78.** Matthews M. Fostering creativity and innovation in cooperative federalism. The uncertainty and risk dimensions / In J. Wanna (Ed.). *Critical reflections on Australian public policy, Australia New Zealand School of Government (ANZSOG)* : Monograph. Canberra : ANU E Press, 2009. Pp. 59–70. **79.** Osborne D., & Plastrik P. The Reinventors Fieldbook. San Francisco : Jossey-Bass, 2000. **80.** Peters T. J., & Waterman R. H., Jr. In search of excellence: Lessons from America's best run companies. New York : Harper Collins, 1982. **81.** Trevino L. K., & Nelson K. A. Managing business ethics (6th ed.). Hoboken : Wiley, 2014. **82.** Stanwick P. A., & Stanwick S. D. CEO and ethical reputation: Visionary or necessary? *Management Decisions*. 2003. Vol. 41(10). P. 1050–1057. doi:10.1108/00251740310509571 **83.** Bass B. M. The bass handbook of leadership: Theory, research and managerial application. 4th ed. New York, NY : The Free Press, 2008. **84.** Dinh J. E., Lord R. G., Gardner W. L., Meuser J. D., Liden R. C., & Hu J. Leadership theory and research in the new millennium: Current theoretical trends and changing perspectives. *The Leadership Quarterly*. 2014. Vol. 25(1). P. 36–62. doi:10.1016/j.leaqua.2013.11.005 **85.** Gardner W. L., Lowe K. B., Moss T. W., Mahoney K. T., & Coglisier C. C. Scholarly leadership of the study of leadership: A review of the

leadership quarterly's second decade, 2000–2009. *The Leadership Quarterly*. 2010. Vol. 21(6). P. 922–958. doi:10.1016/j.leaqua.2010.10.003 **86.** Yukl G. A. *Leadership in Organizations*. 8th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, Limited, 2012. **87.** Dackert I., Loov L. A., & Martensson M. Leadership and climate for innovation in teams. *Economic and Industrial Democracy*. 2004. Vol. 25(2). P. 301–318. doi:10.1177/0143831X04042488 **88.** Scott S. G., & Bruce R. A. Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *Academy of Management Journal*. 1994. Vol. 37(3). P. 580–607. **89.** Yammarino F. J., Dansereau F., & Kennedy C. J. A multiple – level multidimensional approach to leadership: Viewing leadership through an elephant's eye. *Organizational Dynamics*. 2001. Vol. 29(3). P. 149–163. doi:10.1016/S0090-2616(01)00027-4 **90.** Yammarino F. J., Dionne S. D., Ukchun J., & Dansereau F. Leadership and levels of analysis: A state-of-the-science review. *The Leadership Quarterly*. 2005. Vol. 16(6). P. 879–919. doi:10.1016/j.leaqua.2005.09.002 **91.** Chun J. U., Yammarino F. J., Dionne S. D., Sosik J. J., & Moon H. K. Leadership across hierarchical levels: Multiple levels of management and multiple levels of analysis. *The Leadership Quarterly*. 2009. Vol. 20(5). P. 689–707. doi:10.1016/j.leaqua.2009.06.003 **92.** Hecht J. Georgia's behavioral competency framework SPA 2008. HR Projects Coordinator State Personnel Administration. 2008. URL: <http://www.ine.es/q2016/docs/q2016Final00276.pdf> (data zvernennia: 04.11.2023).

Tykhonchuk L. Kh. ^[1: ORCID ID: 0000-0001-6807-8232],

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,

Prokaziuk I. S. ^[1: ORCID ID: 0009-0004-7348-8032],

Master

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

INNOVATION IN PUBLIC SECTOR ORGANIZATIONS

Public sector organizations around the world see the development of new ideas and innovations as crucial and inevitable. This can be explained by fierce global competition and rapid technological development. Innovation is the successful application of ideas and processes to overcome existing problems and develop new opportunities. An in-depth literature review identified leadership behaviors, the impact of organizational climate and culture on innovation, and the barriers that need to be overcome to promote innovation in the public sector. The conceptual model shows the relationships between innovation and other critical concepts identified in the article.

Various obstacles (e.g., cultural differences, conservative solutions, resistance to change, and inferiority culture) that need to be overcome to promote innovation in the public sector are presented. Although many researchers, especially in the public sector, have attempted to define innovation, it has been determined that there is no consensus on what innovation is. Furthermore, the leadership behaviors that foster a culture of innovation in the public sector remain unclear. Innovators tend to thrive in

less dominant structures and systems, but public services have not been effective in learning from the best models. There are many obstacles that hinder a culture of innovation in the public sector, including: poor communication; lack of resources; top-down dictation; resistance to change, etc. A high level of managerial autonomy can help foster a more innovation-oriented culture in these institutions. However, policymakers should be aware that rewarding and punishing high levels of HR autonomy may not be conducive to innovation because of its consequences.

Keywords: innovation; leadership; corporate culture; public sector.

Отримано: 05 грудня 2023 року
Прорецензовано: 10 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

УДК 321.7:339.922(4)

<https://doi.org/10.31713/ve4202333>

JEL: F55, P16, Y30

Тихончук Л. Х. [1; ORCID ID: 0000-0001-6807-8232],

д.н. з держ.упр., доцент,

Проказюк І. С. [1; ORCID ID: 0009-0004-7348-8032],

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ІЛЮЗІЇ МИНУЛОГО: ДЕМОКРАТІЇ В ЄВРОПІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

В межах статті був проведений аналітичний огляд книг, що досліджують минуле, сьогодення і майбутнє демократії та європейської інтеграції в Європі, а також панівні ілюзії. Дані є цінним джерелом для правильного розуміння історії та нинішніх труднощів європейської інтеграції. Разом, вони дають уявлення про дві траєкторії, які стали домінуючими в європейській історії. Одна з них стосується демократизації Європи як на рівні національних держав, так і на рівні ЄС. Інша стосується європейської інтеграції: роботи показують, що обидві траєкторії впливають одна на одну, але в кінцевому підсумку розвиваються незалежно одна від одної. Однак, лише поглянувши на обидві траєкторії з висоти пташиного польоту, можна повністю зрозуміти кожну з них.

Ключові слова: демократія; інтеграційні процеси; історичні тенденції; європейська інтеграція; міжнародна діяльність.

Історичні наративи політичних ідей в Європі ХХ століття. У книзі «Змагання за демократію: європейська політична думка ХХ століття» [1] пропонується новий погляд на європейську політичну думку минулого століття. Кінцевий результат не відповідає амбіціям автора, котрий прагнув запропонувати читачеві новаторський аналіз. Привабливість «Оскаржуючи демократію» полягає насамперед у новизні підходу в книзі: відсутність обмежень дослідження ані ідеологічними інноваціями серед професійних інтелектуалів, ані інституційними інноваціями в політичній сфері. Ці дві сфери були ретельно вивчені окремо одна від одної. Дослідження радше зосереджується на взаємодії між ідеологічними та інституційними інноваціями. При цьому автор прагне, за його власними словами, «зрозуміти політично значущі політичні ідеї» [1]. Для цього «нас має цікавити те, що відбувається між, з одного боку, більш-менш академічною політичною думкою і, з іншого боку, створенням (і руйнуванням) політичних інститутів» [1].

Результатом цього нового підходу став широкий огляд взаємодії

між ідеями та політичними змінами. Окрім науковців та політиків, аналіз зосереджується на так званих «проміжних фігурах», як-от бюрократи та юристи. Серед тих, чії ідеї виносяться на перший план, є різні маловідомі або забуті постаті. Обговорюючи людей, які зникли з колективної пам'яті, «Демократія у змісті» відходить від будь-якого нормативного розуміння історії політичних ідей у Європі ХХ століття. Зосереджуючи свій аналіз на ідеях, втілених у політичну дію, автор книги відкидає поширену інтерпретацію його як карикатури на історичну реальність. У зв'язку з цим з есе можна зробити два основні висновки:

1. «Підкреслення» того, що ХХ століття в Європі було, «по суті, періодом, коли політичні дебати рішуче оскаржували значення демократії». Замість того, щоб представити ХХ століття як епоху, в якій демократію відстоювали одні, вітали багато і вдосконалювали всі, переконливо демонструється, постійне піддавання демократії сумніву, хоча і з різних точок зору в різний час.

2. «Відкидання ілюзорного уявлення» про те, що Європа за замовчуванням була дуже сприятливою для ліберальної демократії, що означає відсутність змоги вважати простими аномаліями тоталітарні режими і численні авторитарні режими, характерні для європейської політичної історії ХХ століття. Скоріше, безперервність історії європейської політичної думки ХХ століття полягає в тому, що демократія протягом усього цього часу піддавалася сумніву.

На думку автора книги, християнська демократія є нічим іншим, як «найважливішою ідеологічною інновацією післявоєнного періоду і однією з найважливіших у всьому європейському ХХ столітті» [1]. Зазначається, що вплив християнської демократії досі не був належним чином оцінений, оскільки богослови, які, можна сказати, започаткували її основні ідеї, не були відомі. З цієї причини післявоєнний суспільний лад здебільшого сприймався як повернення до попередньої епохи, а не як епоха, в якій суспільство було радикально реструктуризоване завдяки інноваційній соціальній інженерії.

Однією з найважливіших інституційних інновацій ХХ століття, яку можна віднести до християнської демократії, є європейська інтеграція. Християнська демократія створила дружбу між різними конфесійними фракціями в західноєвропейських країнах. В результаті католики були інтегровані у правлячий клас. Оскільки католики виступали проти національного суверенітету, вони вітали ідею наднаціональної європейської інтеграції. Підозрілість католиків до народного суверенітету також позначилася на способі, в який здійснювалася європейська інтеграція. Управління зверху вниз як на

європейському, так і на національному рівні, розглядалося як ефективний спосіб упереджувального зміцнення непорушного народного суверенітету. Більше того, вважалося, що успіх європейської інтеграції зрештою переконає європейців у її необхідності. В книзі, автор використовує цитати та анекдоти (в їх великій кількості) не для того, щоб прикрасити свій текст, а для того, щоб послідовно ставити питання. Це також свідчить про вражаючий і детальний огляд європейських політичних ідей ХХ століття. Автор не цурається іноді використовувати неортодоксальні інструменти, щоб передати відчуття епохи. Двічі він робить це, посилаючись на сцену із фільму Федеріко Фелліні. Читачеві одразу ж дається відчуття конкретного часу, в якому відбувається сцена і який Мюллер хоче передати.

Писати про історію політичних ідей в Європі ХХ століття – завдання не з легких, але Jan-Werner Muller впорався з ним блискуче. Він представляє багате полотно історії європейських політичних ідей у ХХ столітті. Роблячи це, продемонстровано глибоке проникнення в те, як різні ідеології, пов'язані одна з одною через різні інтелектуальні відхилення, призвели до найтемніших епізодів в європейській історії ХХ століття. Далі демонструється, що нинішній політичний склад Європи є результатом палкого бажання назавжди уникнути темряви.

Історія європейської інтеграції, що позбавлена будь-якої необхідності. Одне з найважливіших відкриттів в історії Європи ХХ століття полягає в тому, що післявоєнна політична констеляція пережила різні епізоди насильницького опору. Хоча революційне десятиліття 1960-х і неоліберальна парадигма докорінно змінили суспільство, вони зберегли політичну констеляцію Європи недоторканою. На цьому тлі, з дослідження «The passage to Europe. How a continent became a union» [2], європейська інтеграція проходила різні етапи.

Як континент став нацією, автор [2] переписує історію європейської інтеграції: обґрунтовує свій вибір терміну «проходження» в назві книги тим, що він «допомагає уникнути таких набридливих термінів, як «інтеграція» і «будівництво», а також вводить часовий вимір». Протягом «Шляху до Європи» читач стає свідком різних вирішальних моментів у часі, коли переплетіння подій сприяло європейській інтеграції. Як і в попередній книзі [1], в книзі [2] розповідь оснований на власних думках автора, висловлених не лише звичайними підозрюваними, такими як політики та інтелектуали, а й дипломатами, суддями та державними службовцями. Автор ділиться тим, як різні моменти в історії європейської інтеграції переживали ті,

хто брав у них участь. При цьому він передає значення, які надавалися досліджуваним подіям.

Van Middelaar справедливо отримав похвалу за те, що написав книгу, яка є дуже доступною для широкої аудиторії. Він не використовує технічний жаргон для викладу своєї оповіді. Книга починає свою розповідь, пропонуючи новий поділ політичної динаміки Європи на три окремі сфери:

1. Зовнішня сфера складається з національних держав, які керуються власними інтересами.

2. Внутрішня сфера складається зі спільноти, керованої вірою в те, що європейський проєкт може бути продовжений.

3. Окремо існує середня сфера, де держави-члени діють, все більше усвідомлюючи спільний інтерес.

Середня сфера допомогла просунути європейську політику вперед: «Коли члени ЄС діють разом, як єдине ціле, вони є двигуном «Європи» [2]. Коли держави-члени взаємодіють одна з одною, вони визнають свою приналежність як до внутрішньої, так і до зовнішньої сфер, створюючи самоусвідомлення себе як унікального утворення.

У другій частині книги представлено історію європейської інтеграції у відповідь на різні зовнішні події, що спричинили кризові моменти: від Суецької кризи до терактів 11 вересня 2001 року. Продемонстровано, як з викликів часу виникло почуття спільності. Подібно до того, як хід історії є непередбачуваним, майбутнє європейської інтеграції не може бути спланованим, але залежить від викликів часу. У третій частині книги має місце розгляд різних стратегій, котрі були використовувані для забезпечення легітимності ЄС. Особливим викликом став пошук публічної сфери, на проміжному етапі, оскільки держави-члени не могли відмовитися від своєї національної ідентичності.

Також варто звернути увагу на представлення історії європейської інтеграції як такої, що «*позбавлена необхідності*». Таким чином, йде мова про заперечення розуміння ЄС як організації, чия владна позиція впливає з того, якою вона обіцяє стати в майбутньому. Скоріше, на думку автора, «сила ЄС, яку довго не уявляли, перебуває у проміжному статусі, наполовину старому, наполовину новому, який поступово вступає у свої права, встановлюючи зв'язок між подіями, що відбуваються у зовнішньому світі, і спільною відповіддю на них» [2]. Якщо розглядати нинішній ЄС не як результат проєкту, що потребує доопрацювання, а скоріше як результат послідовного миттєвого переплетіння подій, стає очевидним, що справжня інтеграція відбувається тоді, коли старий і новий порядок взаємодіють один з одним.

Новий погляд на європейську інтеграцію. Часто поетична розмовна мова в книзі «The passage to Europe. How a continent became a union» різко контрастує з досить приземленим викладом аналізу в книзі «Which European Union? Europe after the Euro Crisis» [3]. Fabbrini, у своїй книзі [3] кидає виклик домінуючим поглядам на ЄС і нарешті представляє переконливу альтернативу: перший з трьох домінуючих поглядів на ЄС, що обговорені в книзі, – це погляд на ЄС як на економічне співтовариство. Цей погляд просувається так званою сувереністською коаліцією, тобто державами-членами, які відкидають будь-яку ерозію національного суверенітету в результаті європейської інтеграції. Сувереністська коаліція на чолі з Великою Британією розглядає ЄС насамперед як інституцію, що займається економічними проблемами, які впливають на всі держави-члени. Очікується, що економічна співпраця між державами-членами не буде порушувати їхній національний суверенітет. Таким чином, коаліція сувереністів представляє ЄС як ще одну регіональну економічну організацію, дуже схожу, наприклад, на Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (NAFTA) або Азійсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (APEC).

Аналіз [3] показує, що ЄС повністю відрізняється від інших регіональних економічних організацій. Основна відмінність між ЄС і розглянутими регіональними економічними організаціями полягає в тому, що перші мають вплив на свої держави-члени, тоді як другі – ні. Хоча коаліція сувереністів не погоджується з цим, «жодна інша існуюча регіональна організація не зайшла так далеко, як ЄС, у розмиванні Вестфальського принципу національного суверенітету» [3]. Однак ці підходи до міжурядового та парламентського союзу відрізняються один від одного з точки зору того, де колективне прийняття рішень є легітимним в ЄС.

Зокрема, варто зауважити, що підхід міжурядового союзу ґрунтується на тому, що національні суверенітети зосереджені в таких інституціях, як Європейська Рада та Рада Європейського Союзу.

На противагу цьому, підхід парламентського союзу залишає легітимність за інституціями, що приймають рішення, такими як Європейський парламент і Європейська комісія. Криза грошової одиниці «Євро», що настала в 2009 році, стала «лакмусовим» папірцем для підходу міжурядового союзу. На думку [3], цей тест не був пройдений, оскільки «криза змінила міжурядовий союз до такої міри, що створила високоцентралізовану, нав'язливу і згорнуту організацію в єврозоні» [3]. Прийняття рішень в Раді ECOFIN та Європейській Раді не ґрунтувалося на консенсусі держав-членів, як

це відповідає міжурядовому підходу. Навпаки, в цих органах домінують багатші і більші держави-члени, зокрема Франція і Німеччина. Автор книги [3] висловлює жаль з приводу інституційної ієрархії, яка склалася між державами-членами, і робить висновок, що ці нібито міжурядові органи не змогли належним чином впоратися з кризою євро. Для цього ЄС має стати парламентським союзом, що означає відтворення інституційної структури національної держави.

Однак, порівнюючи різні парламентські федерації, головним чином Німеччину та Канаду, можна зробити висновок, що ЄС як федеральний проект є недосяжним. Оскільки три домінуючі підходи до ЄС не відображають емпіричної реальності, варто «дослідити, чи можливо визначити новий погляд на Союз і створити новий європейський політичний порядок» [3]. Навпаки, [3] аналізує демократичні моделі як національних держав, так і союзів держав. Розуміючи демократичні моделі сформованих держав, проведено аналіз, яка з існуючих моделей підходить для ЄС. Продемонстровано поділ демократичних моделей національних держав на *конкурентну* та *консенсусну* демократію. Оскільки інституційна структура ЄС відрізняється від інституційної структури національних держав, їхні демократичні моделі не застосовуються до ЄС.

Варто зауважити проведену класифікацію демократичної моделі союзу держав як композитну демократію, під якою він розуміє демократичну модель, засновану на міждержавному, а не партійному поділі. [3] має намір порівняти ЄС з двома іншими демократичними союзами держав – США та Швейцарією. На основі свого порівняння зроблено висновок, що «ЄС – це складена держава, яка не може функціонувати як справді складений союз» [3]. Насамперед не вистачає конституційного закріплення поділу влади.

В останньому розділі книги [3] запропоновано спосіб подолання нинішнього конфлікту між різними і конкуруючими поглядами на те, яким має бути ЄС. Конституційне закріплення розподілу повноважень між оновленими наднаціональними та міжурядовими органами дасть змогу ЄС стати складовим союзом. На думку автора, найважливішим елементом для успіху бачення ЄС як складеного союзу є політичне лідерство європейської інтеграції. Тільки якщо політики візьмуть на себе ініціативу і задекларують свою відданість ідеї складного союзу, інституційна реструктуризація стане можливою.

В цьому дослідженні, також, приділено велику увагу тому, як побудовано висновки: оскільки аналіз зосереджено на емпіричній реальності, а не на особистих уподобаннях, висновки в книзі [3] переконливі. Особистісний погляд представлено й на композитний союз як дуже привабливу альтернативу, яка може вивести ЄС з

нинішнього глухого кута між існуючими поглядами.

Висновок. Після прочитання праць Jan-Werner Muller, Luuk van Middelaar та Sergio Fabbrini, димова завіса, що оточує широко розповсюджені уявлення про минуле, теперішнє і майбутнє демократії та європейської інтеграції в Європі, була піднята. Стало зрозуміло, як демократизація Європи та європейська інтеграція взаємодіють один з одним, але в кінцевому підсумку залишаються незалежними один від одного. Робота Мюллера, Ван Міделлаара та Фаббріні заслуговує на увагу всіх, хто цікавиться питаннями демократії та європейської інтеграції в Європі.

1. Muller J.-W. Contesting democracy: political ideas in twentieth-century Europe. New Haven, CT : Yale University Press, 2013. 2. Van Middelaar L. The passage to Europe. How a continent became a union. New Haven, CT : Yale University Press, 2013. 3. Fabbrini S. Which European Union? Europe after the Euro Crisis. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

REFERENCES:

1. Muller J.-W. Contesting democracy: political ideas in twentieth-century Europe. New Haven, CT : Yale University Press, 2013. 2. Van Middelaar L. The passage to Europe. How a continent became a union. New Haven, CT : Yale University Press, 2013. 3. Fabbrini S. Which European Union? Europe after the Euro Crisis. Cambridge : Cambridge University Press, 2015.

Tykhonchuk L. Kh. [1: ORCID ID: 0000-0001-6807-8232],

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor,

Prokaziuk I. S. [1: ORCID ID: 0009-0004-7348-8032],

Master

¹National University of Water and Environmental Engineering, Rivne

ILLUSIONS OF THE PAST: DEMOCRACIES IN EUROPE AND EUROPEAN INTEGRATION

This article provides an analytical review of books that explore the past, present, and future of democracy and European integration in Europe, as well as the prevailing illusions. The data is a valuable source for a proper understanding of the history and current challenges of European integration. Together, they provide insight into two trajectories that have become dominant in European history. One concerns the democratization of Europe, both at the level of nation-states and at the level of the European Union. The other concerns European integration: studies show that both trajectories influence each other, but ultimately develop independently of each other.

According to the historical patterns of socio-political development, the gradual maturation of capitalism has always been a precondition and at the same time a catalyst for the establishment of democratic forms of government.

Despite the fact that the process of democratization in most European countries is still far from being completed, certain transitional experiences make it possible to characterize the dynamics of democratic processes and identify some features of democratization in different countries. European integration, in turn, is a complex and controversial socioeconomic process of establishing close cooperation between European states. It is one of the manifestations of the leading trend of modern historical development – strengthening of the comprehensive interdependence of states, especially in the economic sphere, and further rapprochement of civilization-related national communities. However, only by looking at both trajectories from a bird's eye view can one fully understand each of them.

Keywords: democracy; integration processes; historical trends; European integration; international activity.

Отримано: 01 грудня 2023 року
Прорецензовано: 06 грудня 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

OKR В СТРАТЕГІЇ ОНЛАЙН-КОМУНІКАЦІЇ ЛНТУ

Інноваційний ЗВО – це університет, який розвиває колективне інноваційне мислення щодо того, як вища освіта може стимулювати інновації. Вперше про це було оголошено на першому Європейському саміті з питань освіти та інновацій у червні 2022 року. Організації завжди шукають ефективні способи впровадження інновацій і досягнення стратегічних цілей. Методологія цілей і ключових результатів (OKR) виявилася особливо цінною для ЗВО у постановці та досягненні цих цілей. Методологія цілей і ключових результатів (OKR) використовується для встановлення цілей, відстеження прогресу, вимірювання успіху та мотивації команд. Впровадження її у стратегію онлайн-комунікації Луцького національного технічного університету дозволило досягнути виконання проміжних цілей комунікації та покращити їх результати. Реалізація моделі інноваційного університету передбачає використання відповідних інноваційних інструментів на всіх етапах планування його діяльності, і насамперед на стадії формування стратегії онлайн-комунікації. Використано систему OKR на прикладі її впровадження у стратегію онлайн-комунікації ЛНТУ. Сформовано переваги методу OKR для впровадження стратегії онлайн-комунікацій в ЗВО: дисциплінує та допомагає сфокусуватися на конкретних цілях; спрощує процес установлення цілей; акцентує на способах для досягнення масштабних цілей; дає змогу відстежувати ключові результати досягнення цілей та сприяє розвитку ЗВО; підвищує залучення працівників ЗВО, об'єднавши їх спільними цілями; дає змогу ставити надпланові цілі, які призводять до кращих результатів; дозволяє гнучко реагувати на нові виклики.

Ключові слова: стратегія онлайн-комунікацій ЗВО; метод OKR; етапи стратегії онлайн-комунікації ЗВО.

У сучасну епоху цифрового середовища важливість онлайн-комунікацій зростає зі збільшенням масштабів інтернаціоналізації освіти, цифрового навчання, трансферу технологій тощо. У цьому контексті суб'єкти освітніх послуг взаємодіють і своєю діяльністю сприяють змінам в освіті. Тому підхід концепції комунікаційної ефективності сприяє удосконаленню процесів у вищій освіті, забезпечує підвищення їх якості та ефективності. Процес комунікації на ринку освітніх послуг забезпечує розуміння доставленого

повідомлення в свідомості одержувача. Цей процес передбачає реакцію одержувача у формі зворотного зв'язку. Для інформування споживачів освітніх послуг ЗВО необхідно сформулювати стратегію і канали комунікації з цільовою аудиторією [1].

Комунікаційна стратегія є письмовим планом, який детально описує, як ЗВО досягне свого бачення, враховуючи поточну ситуацію. Ефективні комунікаційні стратегії використовують систематичний процес для розробки та реалізації комунікаційної діяльності, яка заохочує стійкі соціальні та поведінкові зміни.

Е. М. Аврам, Л. Алків, І. Зелер, М. А. Кмільєрі, П. Капріотті, О. Карий, А. Кісьолек, В. Маріно, Е. О. Могаджі, Ф. Маріндж, Л. Престі, Р. Е. Хінсон та ін. досліджували комунікаційну ефективність в ЗВО і діджиталізацію процесів у вищій освіті, їх якість та ефективність. Стратегія онлайн-комунікацій ЗВО задає тон і напрям, щоб усі комунікаційні заходи, освітні продукти та інформаційні матеріали працювали для досягнення бажаних змін. Завдяки цьому персонал і партнери мають дорожню карту, до якої вони можуть звертатися на різних етапах формування та реалізації стратегії відповідно до методу OKR.

Розглянемо комунікаційну діяльність Луцького національного технічного університету, формування його стратегії онлайн-комунікацій та її реалізацію. У 2021 році в ЛНТУ відбулася реструктуризація під час якої створено відділ іміджу та промоції. Метою створення відділу було проведення ребрендингу університету та зміна його іміджу. Основним завданням структури була розробка комунікаційної стратегії ЛНТУ, її реалізація та налагодження сітки онлайн-комунікацій.

Наведемо основні етапи формування та здійснимо аналіз реалізації стратегії онлайн-комунікацій ЛНТУ у 2021–2023 рр.

Етап перший. Визначення цільової аудиторії. Першим і найбільш важливим етапом, від якого залежать усі наступні, є правильне диференціювання цільової аудиторії, на яку спрямовані онлайн-комунікації [2]. Визначено поведінку потенційного отримувача повідомлень. Встановлено, що цільова аудиторія ЛНТУ має різну вікову категорію, тому їх у групи за унікальними особливостями, потребами, інтересами, де перша група – споживачі освітніх послуг; друга – наукова спільнота; третя – партнери. Етап дослідження цільової аудиторії – основа формування стратегії комунікації ЗВО, від нього залежать усі наступні дії [3].

Етап другий. Формування цілей онлайн-комунікацій. Саме правильно сформульовані цілі пришвидшують їх досягнення та ефективно втілення стратегії. Визначено ключові напрями діяльності,

проаналізувавши зовнішнє та внутрішнє середовище, його переваги та недоліки.

OKR – це система встановлення цілей, що дозволяє узгоджувати реалізацію стратегії онлайн-комунікацій ЛНТУ, зосереджуватися на цілях і відстежувати прогрес їх досягнення. OKR надають змогу зосередитись на результаті стратегії, зберігаючи фокус на досягненні пріоритетних цілях і стратегії.

Система OKR включає: цілі – чіткі й зрозумілі цілі для команд і організації; ключові результати – досяжні результати, які ЛНТУ може оцінити відносно цілей; ініціативи – основний набір дій і заходів, які сприятимуть досягненню ключових результатів. Визначимо OKR комунікативних цілей ЛНТУ в таблиці.

Таблиця

OKR комунікативних цілей ЛНТУ до 2026 р.

Ціль	Ключовий результат 1	Ключовий результат 2	Ключовий результат 3	Ініціатива
1. Зростання кількості здобувачів освіти за ОП	збільшити кількість активних здобувачів з 3000 до 8000	збільшити кількість промоційних повідомлень про освітні програми на 20%.	ціни на освітню послугу на рівні менше 15% від ціни конкурентів	оновити та збільшити кількість промоційної продукції
2. Формування іміджу	не менше 6 інформаційних кампаній тощо	залучити максимальну кількість комунікаційних каналів для донесення інформації про ЗВО	раз на місяць проводити загальноуніверситетські заходи із залученням зовнішніх стейхолдерів	опис конкурентних переваг з використанням різних каналів
3. Підвищення рівня обізнаності про ЗВО та його впізнаваність	створення бренд-буку	більшення кількості брендovаних повідомлень на онлайн-каналах для кожної групи ЦА з 3 до 6 на тиждень	збільшити кількість підписників онлайн-каналів на 1000 осіб	розроблення медіа-плану на рік

Етап третій. Конкретизація мети стратегії. На цьому етапі проводиться співставлення цілей та можливостей реалізації стратегії онлайн-комунікацій. Крім того, відбувається чітке обґрунтування вибору і значень показників, що характеризують стратегію,

забезпечують наочність інформації та доведення її до цільової аудиторії. Основною метою комунікаційної стратегії є створення позитивного іміджу. Накладемо це на систему OKR [4] і опишемо основну довгострокову ціль у системі OKR для Луцького національного технічного університету до 2026 року:

5-річна ціль: Створення позитивного іміджу та довгострокової переваги ЗВО у сприйнятті споживача освітніх послуг над іншими університетами.

5-річний ключовий результат: збільшити кількість випускників ЗВО на 1500 щорічно.

Річна ціль: збільшити річний дохід і наповнення спецфонду за рахунок здобувачів контрактної форми навчання вдвічі.

Річний ключовий результат: збільшити кількість вступників на 2000 щорічно.

Ключова ініціатива: провести промоційну кампанію.

Саме від цього відштовхувався ЛНТУ в налагодженні комунікації із громадськістю, випрацьовуючи рівень довіри споживача. Встановлено, що імідж суттєво впливає на рейтинг університету, його конкурентоздатність та популярність серед абітурієнтів. Тут мається на увазі створення репутації, позиції на ринку, способу управління, вираженні персоніфікованих особистісних і соціальних характеристик у довготривалій перспективі. В репутації на перший план виходить соціально-етична сторона вчинків і діяльності в цілому. Репутацію поділяють на «хорошу» (позитивну) або «погану» (негативну). В ході ребрендингу ЛНТУ прагнув напрацювати «хорошу» репутацію та протистояти потокам негативної інформації задля підвищення стійкості на ринку освітніх послуг, а також створенні довгострокової переваги ЗВО у сприйнятті споживача освітніх послуг над іншими університетами.

Етап четвертий. Визначення бюджету. Залежно від фінансових можливостей, корегуються й інструменти реалізації стратегії.

Для ефективної розробки планування бюджету необхідно: аналіз ринку освітніх послуг; ринку споживачів освітніх послуг; якості освітніх послуг і оцінку їх вартості; обсяг запланованого бюджету; прогнозування ефекту від реалізації стратегії [5]. Така інформація допомогла проаналізувати середовище, в якому знаходиться ЛНТУ, конкурентність освітніх послуг, а також прорахувати очікувані результати.

Етап п'ятий. Вибір каналів онлайн-комунікації, які відповідали вимогам досягнення цілей стратегії та передавав інформацію цільовій аудиторії. Вибір інструментів онлайн-комунікації ЛНТУ здійснюється

відповідно до потреб цільової аудиторії. Також при виборі каналів враховуються можливості закладеного бюджету і економічна вигода. В ході дослідження вдалося з'ясувати, що комунікації університету знаходять як нові можливості, так і ризики. Для досягнення позитивного результату варто передбачати та аналізувати усі варіанти сприйняття отримувачем наданої інформації та уважно обирати канали її передачі.

Для успішної реалізації комунікаційної стратегія ЛНТУ обрав такі цілі: високі позиції у рейтингах, відкритість, пізнаваність, володіння репутаційним і соціальним капіталом, а також залучення можливих каналів онлайн-комунікації із та спеціалізованим контентом.

Етап шостий. Втілення стратегії. Встановивши цілі OKR в стратегії онлайн-комунікацій у 2021 році в ЛНТУ відбулося впровадження іміджево-комунікаційної стратегії.

Етап сьомий. Контроль. Для забезпечення ефективності втілення стратегії в дію, існує етап контролю за виконанням плану, а також мотивації до вдосконалення та покращення онлайн-комунікацій.

Етап восьмий. Аналіз ефективності. З допомогою методу OKR, можна дати загальну оцінку дієвості кожного етапу стратегії онлайн-комунікацій ЗВО, його ефективності, дослідити переваги та недоліки і виокремити ряд рекомендованих змін, аби впровадити результати в подальшому. Такий метод створений та спрямований на своєчасне усунення дисбалансів в системі онлайн-комунікацій ЗВО.

Для оцінки ефективності впровадження стратегії комунікації ЛНТУ систематично ведеться аналіз: труднощів, з якими стикаються фахівці в момент реалізації цілей за системою OKR онлайн-комунікації; факторів, що впливають на них; взаємозв'язок між проблемами, загальними цілями та ключовими результатами. Крім того, аналіз визначає кількісне значення параметрів ефективності, виявляє їх відхилення від норми, плану тощо.

Висновки. Формування стратегії онлайн-комунікацій ЗВО – складний процес. Для інтернет-комунікацій використовуються методи поширення інформації за допомогою інтернет-технологій (сайтів, порталів, пошукових систем, груп-новин, соцмереж та ін). Стратегія онлайн-комунікацій – це спланований стратегічний підхід щодо впровадження онлайн-комунікацій із ресурсами, що містить мету, цілі, завдання, цільову аудиторію, канали комунікації. Визначена система OKR дозволяє здійснити формування стратегії онлайн-комунікацій у будь-якому ЗВО. Кожен етап – важлива складова циклічного комунікативного процесу, де перший –

визначення цільової аудиторії, від якого залежить формування усіх наступних етапів. Другим етапом формування стратегії онлайн-комунікацій ЗВО є застосування системи OKR у визначенні основних цілей стратегії та обрамлення ключових результатів, а також ініціативи, котрі необхідні для їх досягнення. Наступним етапом є конкретизація мети – довготривала ціль за системою OKR, яку ЗВО ставить перед собою з використанням онлайн-комунікацій. Четвертий етап – визначення фінансових можливостей ЗВО для досягнення цілей комунікаційної стратегії і, як результат, формування бюджету. Далі відбувається етап, реалізація якого не можлива без послідовного втілення попередніх: вибір каналів передачі інформації через мережу. І, як підсумковий блок: втілення, контроль та аналіз. Саме в такому порядку варто реалізовувати стратегію онлайн-комунікацій ЗВО за системою OKR і впроваджувати її в дію, аби досягнути усіх ключових результатів через впровадження необхідних ініціатив.

1. Emanuela Maria AVRAM. Internal And External Communication In Higher Education Institutions. *SEA – Practical Application of Science*. 2015. Issue 8. P. 273–282. 2. Camilleri M. A. Higher Education Marketing Communications in the Digital Era / In Mogaji E. O., Maringe F. & Hinson R. E. *Marketing Higher Education in Africa: Challenges and Opportunities*. 2020. 1st Edition, CRC Press (Routledge), Oxford, UK. URL: <https://www.crcpress.com/Strategic-Marketing-of-HigherEducation-in-Africa/Mogaji-Maringe-Hinson/p/book/9780367336356>. (дата звернення: 10.11.2023). 3. Capriotti P., Zeler I. Analysing effective social media communication in higher education institutions. *Humanit Soc Sci Commun*. 2023. Vol. 10(1). 656. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02187-8> (дата звернення: 10.11.2023). 4. Kisiolek A., Karyy O., Halkiv L. Comparative analysis of the practice of internet use in the marketing activities of higher education Institutions in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23(2). P. 87–102. 5. Marino V., Lo Presti L. Approaches to university public engagement in the online environment: Insights from Anglo-Saxon higher education'. *International Journal of Educational Management*. 2018. Vol. 32(5). P. 734–748.

REFERENCES:

1. Emanuela Maria AVRAM. Internal And External Communication In Higher Education Institutions. *SEA – Practical Application of Science*. 2015. Issue 8. P. 273–282. 2. Camilleri M. A. Higher Education Marketing Communications in the Digital Era / In Mogaji E. O., Maringe F. & Hinson R. E. *Marketing Higher Education in Africa: Challenges and Opportunities*. 2020. 1st Edition, CRC Press (Routledge), Oxford, UK. URL: <https://www.crcpress.com/Strategic-Marketing-of-HigherEducation-in-Africa/Mogaji-Maringe-Hinson/p/book/9780367336356>. (data zvernennia: 10.11.2023). 3. Capriotti P., Zeler I. Analysing effective social media communication in higher education institutions. *Humanit Soc Sci Commun*. 2023. Vol. 10(1). 656. URL: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02187-8> (data zvernennia: 10.11.2023). 4. Kisiolek A., Karyy O., Halkiv L. Comparative analysis of the practice of internet use in

the marketing activities of higher education Institutions in Poland and Ukraine. *Comparative Economic Research Central and Eastern Europe*. 2020. Vol. 23(2). P. 87–102.
5. Marino V., Lo Presti L. Approaches to university public engagement in the online environment: Insights from Anglo-Saxon higher education'. *International Journal of Educational Management*. 2018. Vol. 32(5). P. 734–748.

Tretiak O. O. [¹: ORCID ID: 0000-0002-2252-0360],
Post-graduate Student

¹Lutsk National Technical University

OKR IN ONLINE COMMUNICATION STRATEGY OF LNTU

Innovative institution of higher education develops collective innovative thinking on how higher education can drive innovation. It was first announced at the first European Education and Innovation Summit in June 2022. Organizations are always looking for effective ways to innovate and achieve strategic goals. The Objectives and Key Results (OKR) methodology has proven particularly valuable for HEIs in setting and achieving these objectives. The Objectives and Key Results (OKR) methodology is used to set goals, track progress, measure success and motivate teams. Its implementation in the online communication strategy of the Lutsk National Technical University made it possible to achieve the intermediate goals of communication and improve their results. The implementation of the innovative university model involves the use of appropriate innovative tools at all stages of planning its activities, and above all at the stage of forming an online communication strategy. The OKR system was used as an example of its implementation in the online communication strategy of LNTU. The advantages of the OKR method for the implementation of the online communication strategy in higher education institutions have been established: it disciplines and helps to focus on specific goals; simplifies the process of setting goals; focuses on ways to achieve large-scale goals; makes it possible to monitor the key results of achieving goals and promotes the development of higher education institutions; increases the involvement of HSE employees by uniting them with common goals; makes it possible to set over-the-top goals that lead to better results; allows flexible response to new challenges.

Keywords: online communication strategy; OKR method; stages of an online communication strategy of a HEI.

Отримано: 11 листопада 2023 року
Прорецензовано: 16 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті узагальнено основні підходи до визначення поняття «соціальне підприємництво». Проаналізовано основні законодавчі аспекти щодо трактування, організаційно-правових форм ведення і регулювання соціального підприємництва в Україні та державах ЄС. Проведено порівняння понять та характеристик традиційного підприємництва, соціально відповідального бізнесу та соціального підприємництва. Узагальнено позитивні та негативні характеристики і наслідки соціального підприємництва. Визначено основні перешкоди для розвитку соціального підприємництва в Україні.

Ключові слова: соціальне підприємництво; соціальне підприємство; соціальна місія; соціальна цінність.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-економічних викликів зростає значимість соціального підприємництва (СП) як важливого інструменту для їх розв'язання. СП динамічно розвивається в європейських країнах, вирішуючи проблеми безробіття та соціального виключення, реалізуючи програми соціального захисту населення, долучаючись до вирішення інших суспільних проблем. Водночас досвід свідчить, що саме підприємницький підхід є найкращим у досягненні соціальних цілей, адже має подвійний ефект: бізнес реалізує соціальну місію на основі отриманого прибутку, що зменшує його потребу у зовнішньому фінансуванні. СП є якісно новим явищем, котре досить вдало вирішує дилему поєднання соціальної та комерційної діяльності. Від традиційного підприємництва воно відрізняється соціальною місією, орієнтацією на соціальні зміни та вирішення соціальних проблем суспільства, від благодійності – підприємницьким характером діяльності.

На сьогодні в Європі функціонує більше 2 млн соціальних підприємств, на яких працюють майже 11 мільйонів працівників (6%). Лідером європейського регіону у сфері розвитку СП є Велика Британія, де налічується близько 70 тис. соціальних підприємств, що забезпечують робочими місцями майже 1 млн британців. Їхній сумарний внесок в економіку становить понад 24 млрд фунтів

стерлінгів. За підсумками 2019 р. 68% та 44% соціальних підприємств відповідно підтримують та працевлаштовують вразливі категорії населення, 28% – працюють у найбільш депресивних районах країни [4].

Розвиток СП в Україні (в тому числі на основі підтримки міжнародної спільноти) припав на початок 2000-х рр. В умовах сьогодення активний розвиток СП є свого роду вимушеною реакцією суспільства на нові виклики (воєнні дії, внутрішнє переміщення населення, бідність, зростання чисельності вразливих груп населення тощо). Попри посилення інтересу до СП, все ж в Україні має місце відсутність належного розуміння його значимості у соціально-економічному розвитку держави. Це стримує розвиток СП та знижує шанси на вирішення наболілих соціально-економічних проблем, які не вирішуються традиційним приватним бізнесом та урядом. Відтак, питання розвитку СП та його ролі у вирішенні соціально-економічних проблем в Україні представляє науковий інтерес та потребує подальших розвідок.

Аналіз останніх досліджень. Поняття СП є вже досить відомим в середовищі науковців, представників влади та бізнес-структур, громадських діячів, які досліджують теоретичний та практичний досвід ведення соціальної підприємницької діяльності. Зокрема, дослідженню особливостей СП та його фінансовому забезпеченню присвячена праця Лункіної Т. [10]. Каменко І. у своєму дослідженні [9] зосереджує увагу саме на вивченні економіко-правових підходів до визначення сутності та характеристик СП. У праці Пилипенко Н. [13] узагальнено теоретичні положення концепції СП у розрізі існуючих підходів до його визначення, критеріїв віднесення та відмінностей порівняно з традиційним бізнесом. У дослідженні [19] автори досліджують значимість СП через призму його значимості та впливу на національний ринок праці. Тенденції розвитку СП в Україні відображені в працях Табенської О. [18] та Босак І. [6], а сучасні тренди розвитку СП в умовах воєнного стану – у працях Ачкасова О. [5] та Валюс Л. [7]. Свого роду «дорожньою картою» для започаткування та розвитку СП була праця авторського колективу у складі Долуда Л., Назарука В., Кірсанова Ю. [8], що була опублікована у 2017 р. та відображала основні правові та економічні засади ведення соціального бізнесу в Україні. Варто відмітити також, що питання СП знаходять відображення не лише в працях науково-дослідного, але і академічного та навчального спрямування [17; 13]. СП перебуває в центрі досліджень не лише наукової спільноти, але і аналітиків та експертів різного роду неурядових організацій. Зокрема, привертають

увагу аналітичні матеріали щодо розвитку СП опубліковані за підтримки Європейської комісії у 2015 р. [2], що відображають свого роду «карту» розвитку СП в Європі. Також варто відмітити аналітичний звіт, підготовлений групою експертів у галузі права, економіки та соціально-політичних наук для проекту «EU4Youth – Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні» [4].

Постановка завдання. Не зважаючи на значну увагу суспільного середовища до розвитку СП, все ж відповідна проблематика потребує подальших розробок, зокрема в частині конкретизації ключових складових концепції СП, правових аспектів регулювання в Україні у контексті вирішення суспільних проблем. Відтак, метою даної статті є узагальнення правових, а також поглиблення теоретичних положень концепції СП в частині визначення сутності, співвідношення з традиційним підприємництвом і соціально відповідальним бізнесом, конкретизації характеристик, наслідків та ролі СП у вирішенні соціально-економічних проблем.

Виклад основного матеріалу. Досвід України та інших іноземних країн доводить, що державний та приватний сектор не можуть повною мірою справитися з проблемами суспільства. У дослідженні [3] іноземні вчені стверджують, що розвиток СП як нової бізнес-стратегії у світі обумовлений такими трьома макродинаміками: 1) зменшення публічного пропонування соціальних благ та послуг; 2) нерівномірність у розподілі доходів між соціальними групами населення, що посилює майнову нерівність; 3) посилення конкуренції у некомерційному секторі за отримання грантової підтримки. З іншої сторони, з'являються нові та загострюються наявні суспільні проблеми, що активізує громадськість до пошуку нових способів їх вирішення. Одним із сучасних інструментів вирішення суспільних проблем в бізнес-середовищі є СП.

Можна констатувати, що на разі в науковому та правовому полі України відсутній єдиний підхід до визначення СП. Розглянемо найбільш змістовно ємні визначення СП в науковому середовищі. Так, на думку Т. Лункіної СП варто розглядати як «вид бізнесу, основною метою якого є не отримання прибутку, а вирішення соціальних проблем суспільства (подолання бідності, захист прав людини, працевлаштування та підтримка соціально вразливих груп населення тощо) за рахунок прибутку чи частини від його відрахування на соціальні цілі» [10]. Вважаємо, що вказаний підхід відображає основний фокус СП.

Досить лаконічно та водночас змістовно конкретно наведено

визначення СП у праці [8]: «СП – підприємницька діяльність, спрямована на позитивні інноваційні зміни у суспільстві, пом'якшення або вирішення соціальних проблем за рахунок доходів, отриманих від власної діяльності». Подібного підходу при визначенні СП дотримується керівник програми соціального інвестування В. Назарук, який вважає, що СП має три основні аспекти: 1) СП є рентабельним бізнесом, з чітко вираженими соціальними цілями, які зазначені у статуті; 2) прибуток такої організації реінвестується у її діяльність з метою досягнення визначених соціальних цілей; 3) забезпечення прозорості функціонування шляхом демократичного управління зацікавлених сторін [17]. Очевидно, що вищенаведені підходи до визначення СП відповідають так званому вузькому підходу, адже при визначенні сектору СП обмежуються виключно діяльністю суб'єктів СП, які є бізнес-структурами (без врахування діяльності неприбуткових організацій).

Шаульська Л. та Кабеченко Г. визначають СП як вид діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем, що утворюється безпосередньо на волонтерському русі, та є певним гібридом волонтерського руху і класичного підприємництва; прибутки, що отримує суб'єкт СП, спрямовуються на його розвиток та на вирішення суспільних проблем [19]. Загалом, не заперечуючи права на існування такого підходу до визначення СП, все ж досить суперечливим вважаємо його в частині констатації виникнення СП саме на базі волонтерського руху.

Каменко І. сутність СП зводить до «діяльності підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту» [9]. Такого ж широкого підходу до визначення СП дотримуються експерти в межах аналітичного дослідження [4]: «СП – це діяльність підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту». Очевидно, що дані визначення СП відповідають так званому широкому підходу, адже відносять до суб'єктів СП також неприбуткові організації, які реалізують соціальні цілі.

Національне законодавство у сфері СП лише опосередковано регулює діяльність соціальних бізнес-ініціатив, а саме: Господарським кодексом (ст. 62), Законом України «Про благодійну

діяльність та благодійні організації в Україні» (ст. 16); Законом України «Про громадські об'єднання» (ст. 21); Законом України «Про основи соціальної захищеності в Україні» (ст. 14). Даними законодавчими актами передбачено такі організаційно-правові форми для здійснення СП в Україні:

1) Суб'єкти підприємницької діяльності комерційного спрямування у вигляді юридичних осіб, що обрали різні системи оподаткування (в т.ч. засновані громадськими організаціями інвалідів); фізичні особи підприємці; товариства (такі форми ведення СП фактично належать до бізнес-структур, які реалізують соціальну місію за рахунок власного прибутку).

2) Неприбуткові організації у вигляді громадських об'єднань (в т.ч. релігійних, ОСББ) та благодійних організацій, а також інших неприбуткових організацій. Благодійні організації, відповідно до профільного закону, можуть здійснювати господарську діяльність, метою якої не є отримання прибутку та яка сприяє досягненню статутних цілей. Громадське об'єднання має право здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання за умови дотримання принципу відсутності майнового інтересу його членів (не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями). При цьому згідно з Податковим кодексом України як благодійні, так і громадські організації не є платниками податку на прибуток (за винятком визначених випадків).

Також в Україні були законодавчі ініціативи щодо прийняття профільного законодавчого акта у сфері СП. Так, протягом 2012–2015 рр. було внесено на розгляд ВРУ три законопроекти «Про соціальні підприємства» (№ 10610; № 2508; № 2710), згідно з якими соціальне підприємство визначалося як суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг і підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб). Також у вказаних законопроектах йшлося про створення міжвідомчої комісії з питань державної підтримки соціальних підприємств, яка б визначала відповідність критеріям соціальності підприємств для отримання права на державну підтримку у вигляді пільг з оподаткування, при провадженні інвестиційної діяльності, у земельних питаннях, при розміщенні державного замовлення і

виконанні державних цільових програм тощо. Вказана законодавча ініціатива так і не була втілена в життя. На разі очевидно є її недосконалість в частині визнання суб'єктами СП лише юридичних осіб, а також покладення функції визнання відповідності підприємств критеріям соціальності на профільну інституцію, що потенційно несе загрозу зловживань та впливу людського фактору.

Також опосередковане визначення терміна СП в українському законодавстві можна знайти в Указі Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» № 68/2016 від 26.02.2016 р., де вказується на недостатність стимулів щодо здійснення організаціями громадянського суспільства підприємницької діяльності, спрямованої на вирішення соціальних проблем (соціальне підприємництво), долучення таких організацій до надання соціальних послуг зі сприяння у працевлаштуванні та професійної підготовки соціально вразливих верств населення». Також цей указ одним із перших визначив необхідність стимулювання розвитку СП, зокрема удосконалення механізмів фінансової підтримки такої діяльності.

У контексті законодавчого регулювання СП в Україні варто також згадати проєкт «Концепції розвитку соціального підприємництва в Україні» у межах проєкту Координатора проєктів ОБСЄ «Запобігання торгівлі людьми в Україні шляхом посилення економічних можливостей представників груп ризику» (2019), де було запропоновано визнавати суб'єктами СП бізнес-структури, які відповідають таким критеріям: 1) соціальна мета діяльності суб'єкта підприємництва має бути закріплена в його установчих документах; 2) суб'єкт підприємництва частково або повністю спрямовує свій прибуток (дохід) на соціальну мету, провадить свою діяльність із соціальною метою, надає свої товари, роботи, послуги із соціальною метою, працевлаштовує осіб, що належать до вразливих категорій населення; 3) суб'єкт господарювання добровільно та публічно звітує не рідше ніж один раз на рік про результати свого соціального підприємництва; 4) суб'єкт підприємництва дотримується демократичної форми управління (тільки для юридичних осіб) або спрямовує частково чи повністю свій прибуток (дохід) на соціальну мету до суб'єкта, який здійснює діяльність з такою метою та дотримується демократичної форми управління [15].

Щодо досвіду законодавчого регулювання СП в Європейському Союзі, то він у різних країн є різним. Європейська комісія ще у 2011 р. схвалила довгострокову програму «Ініціатива соціального підприємництва», метою якої є стимулювання країн європейського регіону до підтримки та розвитку СП. Кожна країна ЄС, беручи

запропоновані програмою концептуальні положення СП, конкретизує визначення цього поняття у власному законодавстві. Програма визначає три основні фокуси розвитку СП: створення законодавчого середовища для СП, популяризація СП та сприяння фінансуванню СП. В документі визначено такі критерії для визначення СП: 1) здійснення підприємницької діяльності з метою досягнення суспільного впливу, соціальної або суспільної мети загального блага; 2) реінвестування прибутку задля досягнення своєї соціальної або суспільної мети; 3) принципи управління базуються на демократичних засадах, залученні працівників та соціальній справедливості. «Ініціатива соціального підприємництва» виділяє чотири основні напрями діяльності СП: 1) трудова інтеграція – створення робочих місць та професійне навчання соціально вразливих груп населення; 2) надання соціальних послуг в сфері охорони здоров'я, соціальної підтримки та обслуговування; 3) сприяння розвитку депресивних регіонів – участь суб'єктів СП у розвитку та відновленні окремих районів.

В таких країнах як Велика Британія, Данія, Латвія, Італія, Польща, Фінляндія прийняті та впроваджені нормативно-правові акти у сфері СП (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення досвіду іноземних держав щодо законодавчої регламентації СП

Держава	Законодавчі аспекти регулювання СП
Данія	Діє профільний закон «Про зареєстровані соціальні підприємства» (2014). Закон визначає необхідність офіційної реєстрації суб'єктів СП із внесенням їх до відповідного державного реєстру у разі відповідності таким критеріям: соціальне призначення; розширена підприємницька діяльність; незалежність від органів державної влади; інклюзивне та відповідальне управління; соціальне управління прибутками. Передбачено можливість створення суб'єкта СП в таких формах: фонди, асоціації та ТОВ. Фіскальне регулювання СП є непрямим та переважно орієнтоване на зростання споживчого попиту внаслідок відповідного маркування товарів
Латвія	Діє Закон «Про соціальні підприємства» (2018), який надає визначення соціальному підприємству як ТОВ, якому відповідно до процедур надано відповідний статус, здійснює господарську діяльність, що створює позитивний соціальний вплив (наприклад, надання соціальних послуг, формування інклюзивного громадянського суспільства, сприяння освіті, підтримці науки, захисту та збереженню довкілля, захисту тварин або забезпеченню культурного різноманіття. Профільне міністерство ухвалює рішення про надання статусу соціального підприємства у разі дотримання таких вимог:

продовження табл. 1

Латвія	цілі, визначені у статуті відповідають Закону про СП; збори засновників прийняли рішення про набуття статусу СП; прибуток від діяльності інвестується для досягнення цілей, визначених у статуті; наявність найманих працівників. Передбачені фіскальні переваги для СП (не враховуються деякі витрати на соціальні цілі при визначенні бази оподаткування податком на прибуток); місцеві органи влади мають право надати СП податкову пільгу на нерухоме майно
Велика Британія	Відсутній окремий закон, який би винятково регулював сферу СП. Відтак, єдиної правової форми для організації СП не існує, проте законодавство офіційно визнає інститут СП, а відповідний статус може надаватися різним фірмам і компаніям. Регулювання діяльності суб'єктів СП у формі громадських та благодійних організацій регулюється Законом «Про регулювання функціонування підприємств суспільного інтересу» (Community Interest Company). Основною вимогою до вказаних підприємств є діяти як некомерційні організації, а основна діяльність повинна здійснюватися в інтересах певної місцевої громади
Італія	Закон «Про соціальні кооперативи» (1991) визначив спеціальну форму для СП у вигляді соціальних кооперативів, основна місія діяльності яких має бути соціально спрямованою. Визначено два типи кооперативів: 1) надають соціальні, освітні, медичні послуги для визначених категорій населення; 2) створюють можливості для працевлаштування та соціальної інтеграції вразливих груп населення
Фінляндія	Діє Закон «Про соціальні підприємства» (2004), згідно з яким соціальне підприємство – це зареєстрований суб'єкт господарювання, який внесений до відповідного реєстру соціальних підприємств. Критерієм визнання підприємства суб'єктом СП є надання можливості працевлаштування соціально вразливих категорій населення. Органи державної влади можуть за рахунок бюджетних коштів надавати підтримку для створення та розвитку суб'єкта СП
Польща	Сектор СП регулюється Законами «Про соціальні кооперативи» (2006), «Про суспільноважливу роботу та волонтерство» (2003), «Про допомогу при працевлаштуванні та ринок праці». Передбачають три методи створення соціального кооперативу: інституційний, некомерційною організацією та приватним способом. Суб'єкти СП звільняється від сплати реєстраційного збору та можуть отримати одноразову грошову допомогу визначеного розміру

Джерело: узагальнено автором на основі [11; 4; 1].

Звичайно, просто перейняти досвід законодавчого регулювання СП з будь-якої держави для національної економіки не вдасться, адже кожна держава є унікальною, має свої соціальні проблеми, різний

рівень економічного розвитку. Проте, в цілях пошуку власної національної моделі СП доцільно всебічно вивчити іноземний досвід у відповідній сфері та перейняти його в тій частині, який найбільш підходить соціально-економічній системі України.

Узагальнення основних теоретичних положень концепції СП свідчить про необхідність його розмежування з традиційним підприємництвом, соціально відповідальним бізнесом та діяльністю неприбуткових організацій. Співвідношення між вказаними сегментами відображено на рисунку.

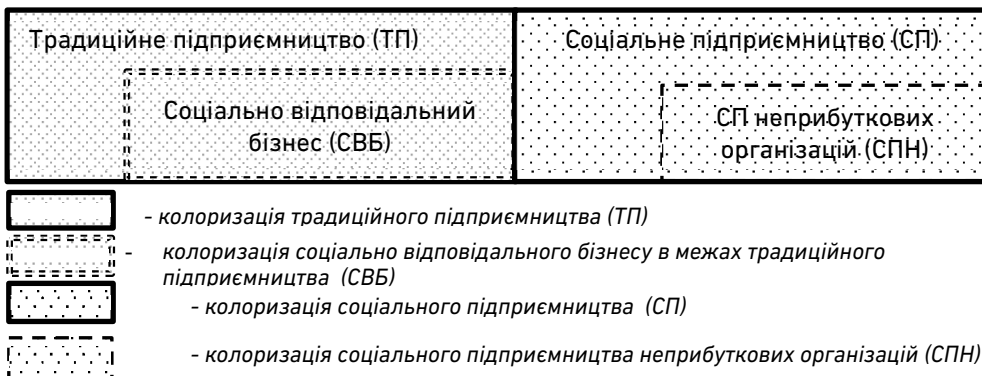

Рисунок. Співвідношення між традиційним підприємництвом, соціально відповідальним бізнесом, соціальним підприємництвом
Джерело: побудовано автором.

Загалом, можна констатувати, що сектор традиційного підприємництва за своїм змістом є відокремлений від СП, адже його основна спрямованість – отримання прибутку. В рамках сектору традиційного підприємництва окремо варто виділити соціально відповідальний бізнес (СВБ), який поряд з основною метою – максимізації прибутку, долучається до реалізації соціальних ініціатив щодо власного персоналу, споживачів або громади. Визначення сектору СП можливе за двома підходами: 1) широким, згідно з яким сектор СП охоплює діяльність бізнес-структур, що мають соціальну місію, та соціальну діяльність неприбуткових організацій; 2) вузьким, в межах якого СП зводиться лише до бізнесу, що має соціальну місію діяльності (СП за мінусом СПН). В цілях чіткого розуміння сутності та основних характеристик СП доцільно порівняти його з традиційним підприємництвом, соціально відповідальним бізнесом в межах як широкого, так і вузького підходу до його визначення (табл. 2).

Таблиця 2

Основні характеристики традиційного (в т.ч соціально відповідального) підприємництва та соціального підприємництва (за широким та вузьким підходом)

Традиційне підприємництво (ТП)		Соціальне підприємництво (СП) ¹	
в цілому	в т.ч. соціально відповідальний бізнес	комерційних структур	в т.ч. СП неприбуткових організацій
Мета діяльності			
Отримання економічного ефекту у вигляді максимізації прибутку	Довгострокове поліпшення іміджу і ділової репутації компанії шляхом реалізації заходів, які в сукупності забезпечують суспільну корисність її діяльності	Вирішення певних соціальних проблем суспільства та отримання прибутку	Здійснення соціально спрямованої неприбуткової діяльності шляхом надання соціальної допомоги та реалізації соціальних програм
Основний зміст діяльності			
Виробництво товарів та/або надання послуг	Виробництво товарів та/або надання послуг та участь у реалізації ряду програм: щодо розвитку персоналу, охорони здоров'я, екології, освіти та підтримки наукових досліджень, взаємодії з органами державної та місцевої влади, підтримки культури та мистецтва, а також програми меценатства та спонсорства тощо	Виробництво товарів та/або надання послуг, прибуток від реалізації яких спрямовується на реалізацію соціальних проєктів	Добровільна соціальна допомога для досягнення визначених цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку
Джерела фінансування			
Самофінансування за рахунок отриманого прибутку та інших джерел	Самофінансування за рахунок отриманого прибутку, частина якого може спрямовуватися на соціальні цілі (на добровільних засадах)	Фінансування соціальної місії, що визначена в статуті, за рахунок отриманого прибутку та інших джерел	Благодійні внески, пожертвування

¹ Розгляд всього сектору соціального підприємництва (СП) разом із соціальною діяльністю неприбуткових організацій відповідає широкому підходу. Розгляд СП лише в частині соціальної діяльності комерційних структур відповідає так званому вузькому підходу.

продовження табл. 2

Основний результат діяльності			
Максимальний прибуток та рентабельність	Отримання прибутку у поєднанні з соціальним захистом і турботою про працівників; участю у житті та розбудові громади; співпрацю з іншими групами впливу у розв'язанні економічних, соціальних, екологічних та інших проблем	Товари і послуги. Вирішення соціальних та екологічних проблем на місцевому та регіональному рівні. Допомога (в т.ч. працевлаштування) соціально вразливих груп населення	Допомога соціально незахищеним і соціально вразливим верствам населення; екологічні, культурні, спортивні заходи

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі [17; 14].

Як бачимо, фінансовою основою реалізації соціальної місії суб'єктів СП (відповідно до вузького підходу) є отриманий прибуток від власної підприємницької діяльності. Водночас досягнення соціальних цілей неприбутковими організаціями досягається за рахунок благодійних внесків та пожертвувань.

У СП є дві рівнозначні мети: дохід і соціальна користь. З огляду на антагонізм цих цілей, на перший погляд, виникає необхідність визначення позитивних та негативних аспектів та наслідків СП (табл. 3). Позитивні характеристики та наслідки СП є очевидними, адже суб'єкти СП створюють соціальні блага, долучаються до розв'язання соціальних проблем, впроваджують інновації, підвищують соціальну свідомість та активність громадян, як наслідок зростає рівень соціальної залученості вразливих верст населення, знижується навантаження на місцеві бюджети щодо вирішення соціальних проблем. Попри очевидність переваг СП, все в якості негативних його характеристик можна вказати наявність фінансових викликів (СП залежить від соціальних інвестицій та фінансової підтримки); посилення конкурентної боротьби на місцевих ринках; низький рівень інформованості громадян про сутність та доцільність підтримки СП; складність вимірювання соціальної ефективності та результатів діяльності. Також до можливих негативних наслідків СП варто віднести досягнення нижчого рівня економічної ефективності у порівнянні з діяльністю традиційного бізнесу у відповідній сфері; можливість отримання конкурентних переваг в бізнес-середовищі за рахунок грантової підтримки.

Таблиця 3

Характеристики та наслідки соціального підприємництва

Характеристики соціального підприємництва	
позитивні	негативні
<ul style="list-style-type: none">➤ створення соціального блага (зосередження на розв'язанні соціальних проблем та поліпшенні якості життя людей);➤ необхідність для спільноти (СП є необхідними для спільноти, адже надають соціальні послуги, які можуть бути важливими для розвитку спільнот);➤ впровадження інновацій (суб'єкти СП використовують нові технології та інноваційні підходи, що дозволяє їм створювати нові рішення для соціальних проблем);➤ підвищення соціальної свідомості (суб'єкти СП працюють з громадою, збільшуючи свідомість та соціальну активність громадян)	<ul style="list-style-type: none">➤ фінансові виклики (суб'єкти СП часто стикаються з фінансовими викликами, в силу їх залежності від соціальних інвестицій та фінансової підтримки);➤ значна конкуренція (суб'єкти СП працюють у секторі, який є досить конкурентним, особливо в місцевих громадах);➤ низький рівень інформованості про СП (багато людей не знають, що таке СП та не розуміють його значення та важливості);➤ складність вимірювання результатів діяльності (соціальний вплив суб'єктів СП не завжди можна виміряти, що робить складним оцінку їх успішності та ефективності)
Наслідки соціального підприємництва	
позитивні	негативні
<ul style="list-style-type: none">➤ соціальна ініціативність та співпраця з громадами;➤ допомога та працевлаштування (незахищених верств населення, людей з інвалідністю тощо);➤ ефективне використання фінансових ресурсів підприємства, громади;➤ поява нових видів послуг, які є не популярними серед традиційного бізнесу;➤ екологічне спрямування;➤ активна участь працівників (волонтерів) у вирішенні соціальних проблем суспільства;➤ зниження навантаження на місцеві бюджети щодо вирішення соціальних проблем;➤ розвиток та використання соціальних інвестицій тощо	<ul style="list-style-type: none">➤ можливість досягнення нижчого рівня економічної ефективності у порівнянні з діяльністю традиційного бізнесу;➤ можливість отримання конкурентних переваг в бізнес-середовищі за рахунок грантової підтримки (не відповідає інтересам традиційного бізнесу)

Джерело: узагальнено та доповнено автором на основі літературних джерел [15; 18].

Вказані негативні аспекти СП є досить умовними та скоріше потенційними, що обумовлює доцільність стимулювання його розвитку. Загалом, за результати проведених досліджень можна констатувати про наявність цілого ряду перешкод для розвитку СП в Україні: 1) відсутність чіткого законодавчого регулювання та критеріїв ідентифікації СП, а також існування національної і місцевих програм

підтримки СП; 2) низька підтримка СП населенням в частині формування споживчого попиту внаслідок низького рівня інформованості про сутність та значимість СП; 3) відсутність статистичного обліку суб'єктів СП та єдиного реєстру соціальних підприємств (в т.ч. за регіонами); 4) відсутність моніторингу діяльності СП та маркування відповідної продукції.

Висновки і пропозиції. В умовах зростання соціально-економічних викликів та обмеженості фінансових ресурсів держави зростає значимість СП як інструменту для їх вирішення та створення соціальних благ. Прийнято виділяти два основних підходи до визначення СП: широкий (відносить до відповідного сектору діяльність бізнесу та неприбуткових організацій, які мають соціальну місію); вузький (не враховує соціальну діяльність неприбуткових організацій). Фінансовою основою реалізації соціальної місії суб'єктів СП (відповідно до вузького підходу) є отриманий прибуток від підприємницької діяльності. Досягнення соціальних цілей неприбутковими організаціями досягається за рахунок благодійних внесків та пожертвувань.

В Україні були законодавчі ініціативи щодо СП, однак профільного законодавчого акту, який би регулював сектор СП в Україні, наразі немає. Законодавче регулювання СП в ЄС у кожній державі відбувається по-різному з урахуванням прийнятої Європейською комісією програми «Ініціатива соціального підприємництва». Сектор СП варто розмежовувати від традиційного бізнесу (спрямований на отримання прибутку) та соціально відповідального бізнесу (також орієнтований на отримання прибутку, однак долучається до реалізації соціальних програм та різного роду ініціатив). СП має цілий ряд позитивних аспектів та наслідків, поміж яких: створення соціальних благ та послуг; забезпечення соціальної інклюзії вразливих верств населення; вирішення соціальних проблем; підвищення соціальної свідомості та активності в громадах; зниження навантаження на місцеві бюджети щодо вирішення соціальних проблем та ін.

В Україні сектор СП розвивається досить повільно, що обумовлено наявністю перешкод, поміж яких основними є: відсутність законодавчого регулювання та програмної підтримки; відсутність статистичного обліку та моніторингу результатів діяльності СП; низький рівень інформованості населення про значимість СП, що знижує споживчий попит на відповідні товари та послуги.

Перспективами подальших наукових розвідок є аналітичне дослідження сектору СП в Україні та його впливу на соціально-

економічний розвиток держави.

- 1.** A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. European commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en> (дата звернення: 20.11.2023).
- 2.** A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12988&langId=en> (дата звернення: 15.12.2023).
- 3.** Pontus Braunerhjelm, and Ulrika Stuart Hamilton. Social entrepreneurship – a survey of current research. In Swedish Entrepreneurship Forum Working Papers. 2012. URL: https://ideas.repec.org/p/hhs/entfor/2012_009.html (дата звернення: 15.12.2023).
- 4.** Аналітичний звіт «Розкриття потенціалу молодих соціальних підприємців в Молдові та Україні». Проект «EU4Youth». URL: https://eunighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
- 5.** Ачкасова О. В. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1217/1172> (дата звернення: 15.12.2023).
- 6.** Босак І. П. Тенденції розвитку соціального підприємництва в Україні. *Наукові записки*. 2018. № 1. С. 154–160.
- 7.** Валюс Л. О. Війна в Україні як каталізатор розвитку соціального підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2023. Вип. 2(02). URL: <https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/download/14/14> (дата звернення: 15.12.2023).
- 8.** Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2017. 92 с.
- 9.** Каменко І. С. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. 2020. 36 с. URL: https://eunighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (дата звернення: 15.12.2023).
- 10.** Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 39. С. 297–303.
- 11.** Никифорак В. А., Тодорюк С. І., Антохова І. М. Удосконалення нормативно-правового забезпечення України у сфері соціального підприємництва: досвід країн ЄС. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 4. С. 5–10. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.4.5
- 12.** Осипова С. К. Стратегічне регулювання у сфері соціального підприємництва: регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Одеська нац. академія харчових технологій. Одеса. 2021. 25 с.
- 13.** Пилипенко Н. М., Карпець О. В. Теоретичні аспекти соціального підприємництва в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2021. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8757>. DOI: 10.32702/2307-21052021.3.87 (дата звернення: 15.12.2023).
- 14.** Посібник з планування соціального підприємства / пер. з англ.: Британська Рада в Україні. Київ : Британська Рада в Україні, 2011. 68 с.
- 15.** Редько К. Ю., Ткаченко І. О. Розвиток соціального підприємництва в Україні. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. Вип. 1 (81). URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5397/1/14.pdf> (дата звернення: 15.12.2023).
- 16.** Соціальне підприємництво в Україні в часи COVID-19 через призму гендерної рівності. *Стипендіальна програма Eastern Partnership Civil Society Fellowship*. 2020. URL: <http://surl.li/ojoxs> (дата звернення: 15.12.2023).
- 17.** Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / Свинчук А. А., Корнецький А. О., Гончарова М. А. та ін. Київ : ТОВ «Підприємство «ві ен ей», 2017. 188 с. URL: http://eef.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Book_sotsialne

pidpryyemnytstvo_pidruchnyk.pdf (дата звернення: 15.12.2023). **18.** Табенська О. І. Тенденції розвитку соціального підприємництва. *Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво*. 2021. Вип. 1 (118). С. 79–85. **19.** Шаульська Л. В., Кабаченко Г. С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління*. 2016. Вип. 2 (22). URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/4823> (дата звернення: 15.12.2023).

REFERENCES:

1. A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. European commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en> (data zvernennia: 20.11.2023). **2.** A map of social enterprises and their eco-systems in Europe. Synthesis Report. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12988&langId=en> (data zvernennia: 15.12.2023). **3.** Pontus Braunerhjelm, and Ulrika Stuart Hamilton. Social entrepreneurship – a survey of current research. In Swedish Entrepreneurship Forum Working Papers. 2012. URL: https://ideas.repec.org/p/hhs/entfor/2012_009.html (data zvernennia: 15.12.2023). **4.** Analitichnyi zvit «Rozkryttia potentsialu molodykh sotsialnykh pidpryyemstv v Moldovi ta Ukraini». Proekt «EU4Youth». URL: https://eunighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (data zvernennia: 15.12.2023). **5.** Achkasova O. V. Rozvytok sotsialnoho pidpryyemnytstva v Ukraini v umovakh voiennoho stanu. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1217/1172> (data zvernennia: 15.12.2023). **6.** Bosak I. P. Tendentsii rozvytku sotsialnoho pidpryyemnytstva v Ukraini. *Naukovi zapysky*. 2018. № 1. S. 154–160. **7.** Valius L. O. Viina v Ukraini yak katalizator rozvytku sotsialnoho pidpryyemnytstva. *Transformatsiina ekonomika*. 2023. Vyp. 2(02). URL: <https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/download/14/14> (data zvernennia: 15.12.2023). **8.** Doluda L., Nazaruk V., Kirsanova Yu. Sotsialne pidpryyemnytstvo. Biznes-model. Reiestratsiia. Opodatkovannia. Kyiv : TOV «Ahentstvo «Ukraina», 2017. 92 s. **9.** Kamenko I. S. Sotsialne pidpryyemnytstvo v Ukraini. Ekonomiko-pravovy analiz. 2020. 36 s. URL: https://eunighbourseast.eu/wp-content/uploads/2021/07/legal-report-in-ukraine_ukrainian_1.pdf (data zvernennia: 15.12.2023). **10.** Lunkina T. I. Sotsialne pidpryyemnytstvo v Ukraini yak suchasnyi trend rozvytku: osoblyvosti, finansovi aspekty. *Infrastruktura rynku*. 2020. Vyp. 39. S. 297–303. **11.** Nykyforak V. A., Todoriuk S. I., Antokhova I. M. Udoskonalennia normatyvno-pravovoho zabezpechennia Ukrainy u sferi sotsialnoho pidpryyemnytstva: dosvid krain YeS. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2020. № 4. S. 5–10. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.4.5 **12.** Osyova S. K. Stratehichne rehuliuвання u sferi sotsialnoho pidpryyemnytstva: rehionalnyi aspekt : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / Odeska nats. akademiia kharchovykh tekhnolohii. Odesa. 2021. 25 s. **13.** Pylypenko N. M., Karpets O. V. Teoretychni aspekty sotsialnoho pidpryyemnytstva v suchasnykh umovakh. *Efektivna ekonomika*. 2021. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8757>. DOI: 10.32702/2307-21052021.3.87 (data zvernennia: 15.12.2023). **14.** Posibnyk z planuvannia sotsialnoho pidpryyemstva / per. z anhl.: Brytanska Rada v Ukraini. Kyiv : Brytanska Rada v Ukraini, 2011. 68 s. **15.** Redko K. Yu., Tkachenko I. O. Rozvytok sotsialnoho pidpryyemnytstva v Ukraini. *Naukovi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. 2023. Vyp. 1 (81). URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/5397/1/14.pdf> (data zvernennia:

15.12.2023). **16.** *Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini v chasy COVID-19 cherez pryzmu hendernoї rovnosti. Stypendialna prohrama Eastern Partnership Civil Society Fellowship.* 2020. URL: <http://surl.li/ojoxs> (data zvernennia: 15.12.2023). **17.** *Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin : posibnyk / Svynchuk A. A., Kornetskyi A. O., Honcharova M. A. ta in.* Kyiv : TOV «Pidpriemstvo «vi en ei», 2017. 188 s. URL: http://eef.org.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Book_sotsialne-pidpryyemnytstvo_pidruchnyk.pdf (data zvernennia: 15.12.2023). **18.** *Tabenska O. I. Tendentsii rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva. Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo.* 2021. Vyp. 1 (118). S. 79–85. **19.** *Shaulska L. V., Kabachenko H. S. Rozvytok sotsialnoho pidpriemnytstva yak napriam derzhavnoho rehuliuвання rynku pratsi. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia.* 2016. Vyp. 2 (22). URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/4823> (data zvernennia: 15.12.2023).

Yurchyk H. M. [¹: ORCID ID: 0000-0003-1013-6940],

Candidate of Economics (Ph.D.), Associate Professor

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

In the conditions of growing socio-economic challenges and limited financial resources of the state, the importance of social entrepreneurship as a tool for solving them and creating social benefits is growing. The article summarizes the main approaches to defining the concept of "social entrepreneurship". Two main approaches to defining social entrepreneurship are defined: broad (refers to the relevant sector of business activities and non-profit organizations with a social mission); narrow (does not take into account the social activities of non-profit organizations). The financial basis for the realization of the social mission of the subjects of social entrepreneurship (according to the narrow approach) is the profit obtained from entrepreneurial activity. Achievement of social goals by non-profit organizations is achieved at the expense of charitable contributions and donations. It was investigated that there were legislative initiatives regarding social entrepreneurship in Ukraine. However, there is currently no specific legislative act that would regulate the relevant sector in Ukraine. Legislative regulation of social entrepreneurship in the EU in each state takes place differently, taking into account the «Social Entrepreneurship Initiative» program adopted by the European Commission. The concepts and characteristics of traditional entrepreneurship, socially responsible business and social entrepreneurship are compared. It was determined that social entrepreneurship has a number of positive aspects and consequences, including: creation of social goods and services; ensuring social inclusion of vulnerable population groups; solving social problems; increasing social awareness and activity in communities; reducing the burden on local budgets in relation to solving social problems, etc. A number of obstacles to the

development of social entrepreneurship in Ukraine have been identified: lack of legislative regulation and program support; lack of statistical accounting and monitoring of activity results; low level of public awareness of the importance of social entrepreneurship.

Keywords: social entrepreneurship; social enterprise; social mission; social value.

Отримано: 16 листопада 2023 року
Прорецензовано: 21 листопада 2023 року
Прийнято до друку: 29 грудня 2023 року

ЗМІСТ

Антонова С. Є., Громик І. П.	Особливості розвитку культури в Клеванській територіальній громаді Рівненської області 3
Антонова С. Є., Смалій О. В., Мартинюк Н. В.	Індивідуальні потреби державних службовців щодо професійного навчання в умовах воєнного стану 14
Антонова С. Є., Фізик І. О.	Аналіз молодіжного ринку праці в Рівненській області 25
Бабич С. В., Тихончук Л. Х.	Парламентський контроль під час пандемії Covid-19. Пандемія в Україні 36
Бабич С. В., Тихончук Л. Х.	Глобальна ініціатива Big Data Earth: планетарна діджиталізація 57
Безтелесна Л. І., Буткевич В. О.	Інноваційний розвиток підприємств харчової промисловості 75
Волощук Р. О., Антонова С. Є., Дьякова Н. В.	Інформаційне забезпечення та інформаційна діяльність органів державної виконавчої влади 87
Гарнага О. М.	Організація державного регулювання інвестиційної діяльності в сфері землекористування 96
Дорошенко О. О., Дерманська М. О.	Автоматизація бухгалтерського процесу: аспекти проблеми в контексті модернізації системи обліку в державному секторі 105
Єремейчук С. Р., Антонова С. Є., Мартинюк Г. Ф.	Аналіз розвитку ринку землі для територіальних громад 114

Заячківська О. В., Столяр А. Л.	Економічна сутність ділової активності підприємства та підходи до її оцінки 122
Зінкевич О. В., Дерманська М. О.	Проблеми бухгалтерського обліку інвестиційної нерухомості 131
Ляхович О. О., Смикова Є. В.	Особливості аналізу грошових потоків підприємства в системі фінансового менеджменту 139
Мельник Л. В., Дума В. Л., Годжал Д. А.	Удосконалення системи управління витратами на виробничих підприємствах 150
Мельник Л. М., Дума В. Л., Годжал І. А.	Оптимізація та ефективне управління структурою капіталу акціонерного товариства 160
Мельник Л. М., Кондрацька Н. М., Ярута Н. А.	Проблеми та перспективи управління державним боргом у сучасних умовах 171
Миронець М. А.	Аналітичне забезпечення ефективності використання трудового потенціалу лісогосподарських підприємств 181
Міхно І. С., Коваль В. В., Мазур Ю. В., Іорданов О. М.	Інструменти впровадження циркулярної економічної системи у покращення еколого-економічного стану та відновлення конкурентоспроможності територій України 198
Мошинський В. С., Міщук Г. Ю., Жиморук Р. В., Джоші О. І.	Інтелектуальний аналіз даних попиту на освітні послуги (вища освіта) на прикладі національного університету водного господарства та природокористування 212

Нестеренко С. С., Рейнська В. Б., Беседа Ю. О.	Система інформаційного забезпечення аудиту ефективності та аналізу ризиків діяльності кредитних організацій	227
Олійник О. О., Малашинська Ю. В.	Тенденції розвитку сільського господарства в Україні	237
Павелко О. В., Блищик В. П., Попчук Д. О.	Аналіз рентабельності будівельних підприємств з позиції управління потенціалом їх конкурентоспроможності: теоретико-методичні положення	245
Павелко О. В., Попчук Д. О.	Екологічне оподаткування: світовий досвід та вітчизняні реалії	262
Подлевський А. А., Ярута Н. А.	Діяльність венчурного інвестування в Україні на сучасному етапі	275
Позняковська Н. М.	Визначення і класифікація громадянського суспільства: міжнародна практика статистики та обліку	286
Рейнська В. Б., Бутринський В. Ю.	Напрями удосконалення управління ризиками при кредитуванні фізичних осіб ...	298
Савіна Н. Б., Радовенчук П. В.	Оцінювання макроекономічної нестабільності країни	306
Сегіна О. М., Антонова С. Є.	Інститут медіації в Україні як один із альтернативних механізмів врегулювання конфліктів у громадах мирним способом: проблеми та перспективи розвитку у період воєнного конфлікту	320
Сиротинська А. П., Сиротинський О. А.	Сучасні тенденції розвитку вітчизняних інформаційних систем для бізнесу	331

Сиротинська А. П., Сиротинський О. А.	Українські інформаційні системи підприємств: особливості функціонування ...	341
Скаковська С. С.	Концептуальні засади державного фінансового контролю на сучасному етапі ...	353
Тихончук Л. Х., Проказюк І. С.	Інновації в організаціях державного сектору	364
Тихончук Л. Х., Проказюк І. С.	Ілюзії минулого: демократії в Європі та Європейська інтеграція	387
Третяк О. О.	OKR в стратегії онлайн-комунікації ЛНТУ	395
Юрчик Г. М.	Соціальне підприємництво: теоретико-правовий аспект	402

CONTENT

Antonova S. Ye., Hromyk I. P.	Features of the Development of Culture in the Klevan Territorial Community of the Rivne Region	3
Antonova S. Ye., Smalii O. V., Martyniuk N. V.	Individual Needs of Civil Servants Regarding Professional Training Under the Conditions of Martial State	14
Antonova S. Ye., Fyzik I. O.	Analysis of the Youth Labor Market in the Rivne Region	25
Babych S. V., Tykhonchuk L. Kh.	Parliamentary Control During the Covid-19 Pandemic. Pandemic in Ukraine	36
Babych S. V., Tykhonchuk L. Kh.	Global Big Data Earth Initiative: Planetary Digitalization	57
Beztelesna L. I., Butkevych V. O.	Innovative Development of Food Industry Enterprises	75
Voloshchuk R. O., Antonova S. Ye., Diakova N. V.	Information Support and Information Activities of State Executive Authorities	87
Harnaha O. M.	Organization of State Regulation of Investment Activities in the Sphere of Land Use	96
Doroshenko O. O., Dermanska M. O.	Automation of the Accounting Process: Problem Aspects in the Context of Modernizing the Accounting System in the Public Sector	105
Yeremeichuk S. R., Antonova S. Ye., Martyniuk H. F.	Analysis of the Land Market Development for Territorial Communities	114
Zaiachkivska O. V., Stoliar A. L.	Economic Essence of the Business Activity of the Enterprise and Approaches to Its Assessment	122

Zinkevych O. V., Dermanska M. O.	Accounting Problems of Investment Real Estate	131
Liakhovych O. O., Smykova Y. V.	Features of Analysis of the Enterprise's Cash Flows in the Financial Management System .	139
Melnyk L. V., Duma V. L., Hodzhal D. A.	Improvement of the Cost Management System at Manufacturing Enterprises	150
Melnyk L. M., Duma V. L., Hodzhal I. A.	Optimization and Effective Management of the Joint Stock Company Capital Structure	160
Melnyk L. M., Kondratska N. M., Yaruta N. A.	Problems and Prospects of State Debt Management in the Modern Conditions	171
Myronets M. A.	Analytical Support of the Efficiency Use of Forestry Enterprises Labor Potential	181
Mikhno I. S., Koval V. V., Mazur Yu. V., Iordanov O. M.	Tools for the Implementation of the Circular Economic System in Improving the Environmental and Economic Condition and Restoration of the Competitiveness of the Territories of Ukraine	198
Moshynskiy V. S., Mishchuk H. Yu., Zhomyruk R. V., Dzhoshi O. I.	Data Mining Demand for Educational Services (Higher Education) As the Example of the National University of Water and Environmental Engineering	212
Nesterenko S. S., Reinska V. B., Beseda Yu. O.	Information Support System for Performance Audit and Risk Analysis of Credit Institutions	227
Oliinyk O. O., Malashynska Yu. V.	Development Trends of Agriculture in Ukraine	237

Pavelko O. V., Blyschyk V. P., Popchuk D. O.	Analysis of Construction Companies Profitability from the Position of Their Competitiveness Potential Management: Theoretical and Methodological Aspects 245
Pavelko O. V., Popchuk D. O.	Environmental Taxation: International Experience and Realities of Ukraine 262
Podlevskiy A. A., Yaruta N. A.	Venture Investment Activities in Ukraine at the Current Stage 275
Pozniakovska N. M.	Definition and Classification of Civil Society: International Practice Statistics and Accounting 286
Reinska V. B., Butrynskyi V. Yu.	Directions for Improving Risk Management in Lending to Individuals 298
Savina N. B., Radovenchuk P. V.	Assessment of the Macroeconomic Instability of the Country 306
Sehina O. M., Antonova S. Ye.	Institute of Mediation in Ukraine as One of the Alternative Mechanisms of Peaceful Settlement of Conflicts in Communities: Problems and Prospects of Development in the Period of Military Conflict 320
Syrotynska A. P., Syrotynskiy O. A.	Current Trends in the Development of Domestic Information Systems for Business 331
Syrotynska A. P., Syrotynskiy O. A.	Ukrainian Information Systems of Enterprises: Features of Functioning 341
Skakovska S. S.	Conceptual Foundations of State Financial Control at the Present Stage 353
Tykhonchuk L. Kh., Prokaziuk I. S.	Innovation in Public Sector Organizations 364

Тykhonchuk L. Kh., Prokaziuk I. S.	Illusions of the Past: Democracies in Europe and European Integration	387
Tretiak O. O.	OKR In Online Communication Strategy of LNTU	395
Yurchyk H. M.	Social Entrepreneurship: Theoretical and Legal Aspect	402

Наукове видання

ВІСНИК
Національного університету водного
господарства та природокористування

Збірник наукових праць

Випуск 4(104)

Економічні науки

Комп'ютерна верстка
Технічний редактор
Літературний редактор

Галина Сімчук
Галина Сімчук
Ольга Якимчук

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 29.12.2023 р. Формат 60×84 ¹/₁₆.
Ум.-друк. арк. 24,8. Обл.-вид. арк. 27,7.
Тираж 150 прим. Зам. № 5627.

Видавець і виготовлювач
Національний університет
водного господарства та природокористування
вул. Соборна, 11, м. Рівне, 33028.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції РВ № 31 від 26.04.2005 р.